

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BELGELERLE
SARAY-I CEDÎD-İ ÂMİRE-İ EDİRNE
(Sanat Tarihi Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Doç.Dr. Hüsamettin AKSU

Hazırlayan
Önder DEMİR
No 13353

İstanbul 1999

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BELGELERLE
SARAY-I CEDİD-İ ÂMİRE-İ EDİRNE
(Sanat Tarihi Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Doç.Dr. Hüsamettin AKSU

Hazırlayan
Önder DEMİR
No 13353

İstanbul 1999

İÇİNDEKİLER

I.	ÖNSÖZ.....	I - II
II.	KISALTMALAR.....	III -IV
III.	GİRİŞ.....	1 - 3
IV.	EDİRNE	
	A. Coğrafi Durum.....	4 - 5
	B. Tarihçesi.....	6 - 18
	C. Edirne'nin Türk Mimarlık Tarihindeki Yeri	19 - 25
V.	TÜRK MİMARİSİNDE SARAY.....	26 - 33
VI.	EDİRNE ESKİ SARAYI (Saray-ı Atık).....	34 - 39
VII.	EDİRNE YENİ SARAYI (Saray-ı Cedîd-i Âmire)	
	A. SARAY BİNASI	
	a) Konumu.....	40 - 43
	b) Tarihçesi.....	44 - 62
	c) Mimarisi.....	63 - 66
	B. MEYDANLAR	
	1. Alay Meydanı (Kese Meydanı)	
	a) Konumu ve Kullanım Amacı.....	67- 68
	b) Mimarisi.....	69 -75
	2. Kum Meydanı (Cihânnümâ Meydanı)	
	a) Konumu ve Kullanım Amacı.....	76 -77
	b) Mimarisi.....	78 -94
	3. Çeşme Meydanı (Enderûn Meydanı)	
	a) Konumu ve Kullanım Amacı.....	95
	b) Mimarisi.....	96 -99
	4. Dîvân Meydanı	
	a) Konumu ve Kullanım Amacı.....	100
	b) Mimarisi.....	101 - 103
	5. Vâlîde Sultan Taşlığı	
	a) Konumu ve Kullanım Amacı.....	104 - 105
	b) Mimarisi.....	106 - 115
VIII.	KARŞILAŞTIRMA.....	116 - 118
IX.	SONUÇ.....	119 - 120

X.	SÖZLÜK.....	121 - 130
XI.	BELGELER	
	A. Belgeler Listesi.....	131 -136
	B. Belge Özetleri.....	137 -167
	C. Belge.....	168- 176
XII.	FOTOĞRAFLAR ve ÇİZİMLER	
XIII.	PLANLAR	
XIV.	HARİTALAR	
XV.	BİBLİYOGRAFYA	

I. ÖNSÖZ

Edirne, Osmanlı Türkleri tarafından fethedildikten sonra başkent yapılan ve başkente yakışır şekilde sivil ve dini mimari faaliyetlerle Türk kimliğine bürünen bir şehrimiz olmuştur. Biz de bu çalışmamızla buradaki bazı yapıların kimliğini ortaya çıkarmak maksadıyla Edirne'nin, toprakları içinde barındırdığı önemli eserlerimizden olan, fakat Doksanüç Harbi'ndeki ikinci Rus istilası ve daha sonraki dönemlerde yaşanan tarihi olaylar sonucu yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış bulunan “*Saray-ı Cedid-i Âmire-i Edirne*” (Edirne Yeni Sarayı) ile ilgili arşiv belgelerine dayalı araştırmamıza büyük bir heyecan ve merakla başladık.

Bugün, ayakta kalabilmiş bir kaç bina harabesi ile varlığını sürdüren Edirne Yeni Sarayı, merhum hocalarımızın yaptıkları çalışmalar ile tanınabilmektedir. Osmanlı Arşivlerinin sağlıklı bir şekilde ancak son dönemlerde araştırmacıların hizmetine sunulmuş olması merhum hocalarımızın arşiv belgelerinden büyük ölçüde yararlanmasını imkansız kılmış, çok kıymetli araştırmaları ve değerlendirmeleri yanı sıra kişisel çabalarıyla elde edebildikleri bilgi ve belgelerle Edirne Yeni Sarayı ve müstemlatını aydınlatmaya çalışmışlardır. Şükranla yâd ediyoruz.

Edirne Yeni Sarayı ile ilgili çalışmalarımızın temelinde, Osmanlı arşivlerindeki bilgi kaynağını, yeni geliştirilen Sanat Tarihi metodolojisi içinde okuyabilme ve bilgileri kullanabilme amacı vardır. Bu çalışmaların ağırlık kazandığı bir dönemde, tez danışmanımın isteğiyle Osmanlı sarayları ile ilgili arşiv belgelerinden daha fazla yararlanma çabası içerisine girdik. Zaman içerisinde, Edirne ve Edirne Yeni Sarayı ile ilgili çok sayıda belgeyi görmek ve böylelikle sarayı, binalarıyla birlikte daha iyi tanımak mümkün oldu.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan iki yıllık tarama çalışması sonucunda saray ile ilgili, özellikle Sultan IV. Mehmed döneminden itibaren oldukça fazla bir belge birikimi elde etmiş olmamıza rağmen bunlar içinde daha çok birbirleriyle bağlantılı olan belgeler ve yapılar hakkında ayrıntılı açıklamalara sahip olan keşif defterleriyle çalışmalara devam ettik. Ayrıca bu konuda çalışacak araştırmacılara yardımcı olması amacıyla, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde

ulaşılabilen Edirne ve Edirne sarayları ile ilgili belgelerin tasnifleri, numaraları, tarihleri, çeşitleri, arşıvdeki durumları ve özetlerini, hem tasniflere göre alfabetik sıra ile hem de kronolojik olarak sunduk.

Edirne Yeni Sarayı ile ilgili tez çalışmamızda, tez danışmanlığını üstlenen, eksiklerini tamamlayan, en önemlisi her türlü yardım ve desteğini tüm aşamalarda esirgemeyen Sayın Hocam Doç.Dr. Hüsamettin AKSU'ya minnet ve şükranlarımı sunarım.

Ayrıca başlangıçta, tez danışmanlığı görevini üstlenen, yardım ve destekte bulunan Prof.Dr. Nurhan ATASOY'a, arşiv çalışmalarında yardımcı olan Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivi görevlilerine, metinlerin tashihiinde yardımlarını ve zamanını esirgemeyen arkadaşım Hasan BAŐTÜRK'e, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Edebiyat Fakültesi Kitaplığı, Sanat Tarihi Bölüm Kitaplığı, Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve Süleymaniye Kütüphanesi görevlilerine de teşekkürlerimi sunarım.

1999

Önder DEMİR

II. KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	adı geçen eser
<i>a.g.m.</i>	adı geçen makale
<i>Aslanapa</i>	Oktay Aslanapa
<i>Ayverdi</i>	Ekrem Hakkı Ayverdi
<i>c.</i>	cilt no
<i>CB.</i>	Cevdet Belediye Tasnifi
<i>CS.</i>	Cevdet Saray Tasnifi
<i>civ.</i>	civarı
<i>çev.</i>	Çeviren
<i>(D)</i>	Defter
<i>D.No:</i>	Dosya numarası
<i>D.BŞM.</i>	Devlet Baş Muhasebe
<i>D.BŞM.BNE.</i>	Devlet Baş Muhasebe Bina Eminliği
<i>D.BŞM.ŞHE.</i>	Devlet Baş Muhasebe Şehreminliği
<i>Edirne Armağanı</i>	Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı
<i>Eldem</i>	Sedat Hakkı Eldem
<i>Eyice</i>	Semavi Eyice
<i>haz.</i>	hazırlayan
<i>HH.</i>	Hattı Hümayûn Tasnifi
<i>İS.</i>	İbnülemin Saray Tasnifi
<i>KK.</i>	Kamil Kepeci Tasnifi
<i>Mansel</i>	Arif Müfid Mansel
<i>MM.</i>	Maliyeden Müdevver Tasnifi
<i>MVD.</i>	Meclis-i Vâlâ Defterleri
<i>MVM.</i>	Meclisi Vükelâ Mazbataları
<i>Peremeci</i>	Osman Nuri Peremeci
<i>s.</i>	sayfa
<i>sad.</i>	Sadeleştirilen
<i>Sy.</i>	Sayı
<i>Şehsuvaroğlu</i>	Halûk Şehsuvaroğlu
<i>TDV. İA.</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<i>TTK.</i>	Türk Tarih Kurumu

<i>TTOK.</i>	Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu
<i>Uzunçarşılı</i>	İsmail Hakkı Uzunçarşılı
<i>vb.</i>	ve benzeri
<i>vd.</i>	ve devamı
<i>vr.</i>	varak
<i>Yay.</i>	Yayınlayan

III. GİRİŞ

Edirne, sanat ve ilim adamlarının üzerinde birleştikleri görüşe göre, Erken Osmanlı Devri mimarisinin gelişmesini bugün de bütün canlılığı ile aksettiren üç merkezden birisi olmuştur¹. Edirne, Bursa'dan sonra İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devleti'nin başkentidir. Diğer iki merkez İznik ve Bursa'nın bu Erken Osmanlı Devri sanatı çerçevesinde kalması ve sonraki gelişmelere uzak olmasına karşın Edirne, Osmanlı sanatının ve mimarisinin en fazla zirveye, mükemmelliğe ulaştığı devri simgeler. Nitekim erken devir çok destekli cami, tabhâneli cami biçimleri ile Osmanlı âbidevi cami mimarisinin mükemmelliğini simgeleyen ve bütün mimari üslupların büyük mekan yapıları arasında en önemli ve en ilginç eserlerinden biri olan Selimiye Camii (1575) de bu şehirde yer alır².

Türk Mimarlık Tarihi, sivil eserler ve meskenler ile ilgili, arşiv belgelerine dayanan araştırmalara muhtaç durumdadır. Birçoğu tarihe karışmış olan eserlerin, artık hiç olmazsa ayakta kalanlarının korunması için tedbirler alınması temel prensip olmalıdır. Bununla birlikte tarihi ve mimarî bakımdan büyük değerlerimiz olan saraylarımız zaman içerisinde değişik sebeplerden dolayı yok olmuşlardır. Selçuklu sarayları içinde, bugün duvar kalıntıları korunmaya çalışılan Konya Alâeddin Köşkü'nden başka eser kalmamış, bu yapıya ait çini ve kabartmalar müzelere taşınmıştır. Bursa Sarayı'ndan da hemen hiçbir kalıntı bulunmamakta, sadece yeri hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Sultan I. Murad'ın (1359-1389) yaptırdığı Edirne Eski Sarayı'ndan ise hiçbir sağlam binâ günümüze ulaşamamıştır. Edirne Sarayı Cedidi de büyük bir arazi üzerinde Sultan II. Murad (1421-1451) tarafından yaptırılmaya başlanmış, İstanbul'un fethinden sonra da zaman zaman burada ikâmet edildiğinden tamirler, ilaveler görmüş; ancak iyi korunamadığından zaman içinde harâbe halini almıştır. Bu harâbeler de bakımsızlık ve ihmal sonucu, bugünkü kalıntılar dışında yok olup gitmiştir.

¹ Erken Osmanlı dönemi mimarisinin en güzel örneklerinden olarak, Edirne Şahmelek Paşa Camii (1429), Edirne Eski Cami (1403-1414), Edirne Gazi Mihâl Camii (1422) ve Edirne Bedesteni'ni (1415 civ.) sayabiliriz.

² Aşkanpaşa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi" *Edirne Araştırmaları* 1993 s. 223

"*Belgelerle Saray-ı Cedid-i Âmire-i Edirne*" adlı tezimizin konusunu tespit etmeden önce, genel olarak yapılmış olan çalışmalarda saraylar üzerinde durulmuştur. Osmanlı saraylarının tamiri, tecdidi, temîmi ve tefrişi ile ilgili arşiv belgeleri toplanmaya çalışılmıştır. Bu belgeler içinde, mimarî şaheserlerimiz olan yapılar hakkında yayınlanmamış çok sayıda bilgiler olduğu görülmüştür. Ancak, belirtildiği üzere Türk Mimarlık Tarihi içinde, sivil eserler, meskenler özellikle de saraylarımız, temel kaynaklarımız durumunda olan arşivlerimizdeki, tarihimizin yazılı şahitleri olan belgeler ile aydınlatılmaya muhtaçtır. Ayrıca, zamanımızda Sanat Tarihi ile ilgili araştırmalarda sağlam bilgi verilerinin başında gelen arşiv belgelerinin ışığında bir metot geliştirerek bilgi toplamak, birbirinin benzeri ve alıntıları olmayan çalışmaların yapılmasının da temel prensibi olmuştur.

İşte bu düşünce ile Osmanlı sanatının zirveye doğru gelişmesini bünyesinde barındıran, Osmanlı Devleti'nin de ikinci başkenti olan Edirne şehrimiz ve onun en parlak dönemlerinde devletin merkezi durumunda olan *Edirne Saray-ı Cedid-i Âmiresi*'ni ele aldık.

Edirne Saray-ı Cedid-i Âmiresi'nin çok geniş bir alanda ve uzun zaman dilimi içerisinde yapılmış olması sebebiyle konuyu sınırlandırma ihtiyacı duyulmuştur. Belgelere ulaşmanın ve onları değerlendirmenin zorlukları da düşünülecek olursa, bu sınırlandırmanın ne kadar gerekli olduğu anlaşılabilir.

Günümüz dili ile söylendiği şekliyle, *Edirne Yeni Sarayı* hakkında yapılan çalışmalara bakılacak olursa, genel olarak arşiv belgelerinden yararlanılmadığı, aynı ve sınırlı bilgilerin hep tekrarlandığı görülür. Bu duruma sebep olarak, arşiv belgelerine ulaşmanın oldukça zor olması ve arşiv belgelerinin ancak son dönemlerde sistemli bir tasnifinin yapılması gösterilebilir³.

³ Başbakanlık Arşivi'nde, modern anlamdaki tasnif sistemi ancak 1956 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte yerli ve yabancı araştırmacılar, Osmanlı Devleti'nin resmî hayatını ancak 1990'lı yılların başından itibaren sağlıklı ve verimli olarak araştırma olanağı bulabilmişlerdir. "*Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi*" Ankara, 1995, s. XV-XX.

Biz de bu tez çalışmamızda, Merhûm *Dr. Rifat Osman*⁴ ve *Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver*'in yapmış oldukları çalışmalar etrafında şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalarını da gözden geçirerek, bunları mümkün olduğu kadar, ulaşılabildiğimiz arşiv belgeleri ve tamir keşif defterleri ile zenginleştirip karşılaştıracğız.

⁴ Rifat Osman'ın Edirne Sarayı isimli eserinin Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmasına vesile olan Ahmed Süheyl Ünver'in, O'nun hakkında yazmış olduğu biyografisini esas alarak kısaca : Rifat Osman, 18 Şubat 1874'de Üsküdar'da doğmuş, ilk tahsilini Selimiye ilk mektebinde, orta tahsilini Paşakapısı Rüşdiyesi'nde yapmıştır. Kuleli Tıbbiye İdâdîsi ve ardından Askeri Tıbbiye okuluna devam ederek 1899'da yüzbaşı rütbesiyle doktor olmuştur. Tıbbiyenin son senesindeyken arkadaşı Esat Feyzi ile birlikte ilk defa röntgen ile ilgilenmiş, Gülhane'de röntgen cihazının kurucusu olmuştur. Daha sonraları da Edirne, Selânik ve Manastır Askeri Hastanelerinde ilk defa röntgen tesisatının kurulmasını sağlamıştır.

Sonra Edirne 'de askeri hastaneye tayin edilmiş, Balkan Savaşı sırasında değerli hizmetlerde bulunmuştur. 1919'da kendi isteği ile Haydarpaşa Hastanesi röntgen uzmanlığından emekli olmasının ardından Edirne'ye dönerek burada Memleket Hastanesi röntgen uzmanlığı görevini devam ettirmiştir.

10 Mayıs 1933'de Edirne'de vefat eden ve Edirne'ye defnedilen Rifat Osman, Edirne'de oturduğu evde tarihi klasiklerin bulunduğu bir kütüphane oluşturmuş, kendisine Edirne ve Edirne Yeni Sarayı'nı konu edinerek hayatının yirmi beş yılını Edirne ve Edirne Sarayı'na adanmış, Edirne hakkında resimler yapmış, Edirne ile ilgili kaynak eserler meydana getirmiştir.

Millî Mücadele yıllarında Edirne Paşaeli Müdâfâ-i Hukuk Cemiyeti'nde çalışmalarda bulunmuş olan Rifat Osman Bey, Edirne Müzesi'nin ilk kurucusu olmuştur.

Eldem, Rifat Osman'ın Edirne Sarayı için önemine işaret ederek, "Rifat Osman'ın notları olmasaydı saray hakkında bu kadar mâlumat sahibi olamazdık" ifadesine yer verir. *Köşkler ve Kasırlar, c.1, s.21.*

IV. EDİRNE

A. Coğrafi Durum

Edirne, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki ilk başkentidir. Bugün de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Avrupa kıtası, Trakya bölümü üzerindeki illerinden biridir.

Balkan yarımadasının güneydoğu yönündeki kısmını oluşturan Trakya bölümünde, 41° 41'enlemi, 26° 33' doğu boylamında, Meriç nehrinin kıyısında, Tunca ile Arda nehirlerinin Meriç'le birleştiği yerde kurulmuştur. Tunca nehrinin Meriç nehrine kavuşmadan önce çizdiği yay içinde kurulan şehrin, bu sayede ilk ve ortaçağda savunulması kolaylaşmıştır. Tunca ve Arda nehirleri, Edirne'nin çevresindeki bağ ve bahçelerin sulanmasında oldukça yararlı görevleri yerine getirmesine karşın bazen de şehrin sel baskınlarına uğramasına sebep olmuştur ⁵. Yüzyıllar boyunca bir durak yeri ve savunma hizmeti gören Edirne, aynı zamanda bir yol ve bir kale şehri niteliğine sahipti ⁶. Evliyâ Çelebi, seyahâtnâmesinde, Edirne'nin, küçük dağlar kadar yüksek, havadar ve temiz topraklı yedi tepeden oluştuğunu anlatır ⁷.

Şehir, Anadolu ile Avrupa'yı birbirine bağlayan yol üzerinde bulunmasından dolayı eski çağlardan beri büyük önem kazanmıştır. Osmanlı devrinde de Edirne, kervanlar için, İstanbul'a varmadan önce geçilen son önemli durak yeri, aynı zamanda istilâ ve saldırılara karşı elverişli bir korunma mevzî olma özelliğini devam ettirmiştir ⁸.

⁵ Evliyâ Çelebi, bu konuyu anlatırken, Tunca nehrinin, özellikle Hünkâr bahçesinin sulanmasında yararlı olduğunu, Tunca nehrinin âb-ı hayat gibi tatlı olduğunu belirtir. , *Seyâhînâme* (Yay Zuhûri Danışman), c. V, İstanbul 1970, s.307 ; Ahmed Refik, *Osmanlı Kumandanları* (sâd D Gurlek), İstanbul 1996, s. 27-28 ; Sel baskınları ile ilgili bilgiler Edirne Tarihçesi bölümünde anlatılacaktır

⁶ Besim Darkot, "*Edirne, Coğrafi Giriş*", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.4 , Robert Mantran, *XVII. Yüzyıl İkinci Yarısında İstanbul*, c.1, Ankara 1990, s.20-21.

⁷ Evliyâ Çelebi, *Seyâhînâme* (Yay Zuhûri Danışman), c. V, İstanbul 1970, s.305.

⁸ Besim Darkot, "*Edirne, Coğrafi Giriş*", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.2 , Nurettin Ormancı, "*Edirne'nin Fetih Tarihine Dair*", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, c.1, İstanbul 1963, s. 435.

Edirne, Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadasındaki topraklarını kaybetmesinden ve cumhuriyetin ilânından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile sınırını oluşturan bir şehir olmuştur. Özellikle Yunan sınırı bugün rektörlük binası olarak kullanılan Karaağaç İstasyonu yakınından geçer.

Trakya'nın geniş düzlüklerine sahip olan Edirne ilinde, 800 metreye kadar yükselen tepeler vardır. Edirne'nin yüzölçümü 6.276 km², nüfusu 1990 nüfus sayımına göre 40.599'dur. Merkez ilçesinin yanı sıra diğer ilçeleri Enez, Havsa, İpsala, Keşan, Lalapaşa, Meriç, Süloğlu ve Uzunköprü'dür⁹.

Coğrafi konumu itibarıyla çeşitli iklim bölgeleri arasında bulunmasından dolayı, iklimi çeşitlilik gösterir. Balkanlar, Rodop dağları, Istranca ve Tekirdağ ile çevrili olan Trakya içinde Edirne ili, genel olarak kışları çok soğuk ve yağışlı, yazları sıcak bir iklime sahiptir. Kış mevsiminde -20°C 'ye kadar düşen sıcaklığın Ocak ayı ortalaması 2,5°C olarak, Temmuz ayında ise 25°C olarak tespit edilmiştir¹⁰. Edirne'nin havasından bahsederken, bu konu ile ilgili olarak Evliyâ Çelebi, su ve havasının gayet güzel olduğunu söyler. Ayrıca "...yazı yaz, kışı kıştır, kışı Erzurum'la beraber gider..." diyerek, yazların sıcak, kış mevsiminin ise oldukça soğuk olduğunu belirtir. Hatta üzümünün makbül olmamasını kışın şiddetli geçmesine bağlar¹¹.

Edirne şehrinin doğusunda Bulgaristan ve Yunanistan, batısında da Kırklareli ve Tekirdağ illeri vardır.

⁹ M Tayyib Gökbilgin, "Edirne, Bugünkü Edirne", TDV.İA., c.X, İstanbul 1994, s.430.

¹⁰ Gunduz Özdeş, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü*, İstanbul 1951, s.10.

¹¹ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay Zuhûri Danışman), c. VI, İstanbul 1970, s.19. 20.

IV. B. Tarihçesi

Medeniyet tarihi ile ilgili kaynak bilgilere bakıldığında, insanların en iyi şekilde doğanın imkanlarından yararlanmaya çalıştıkları, ilk yerleşim yerlerinin ve ticarî merkezlerin nehirler gibi ulaşım ve ticaret yönünden elverişli coğrafyalarda kurulduğu görülür. Bu düşünce göz önünde tutulduğunda bu durumun Edirne için de geçerli olduğu anlaşılır. Araştırmacıların kabul ettiği üzere Edirne'nin bulunduğu bölgede, Trak kabilelerinden birinin bir şehir kurmuş olduğu genel olarak benimsenir. Trak kabilelerinden Odrisler, Meriç nehri ile Tunca nehrinin birleştiği yerde bir şehir kurmuş ve bu şehir Makedonyalılar ve Romalılar tarafından genişletilmiştir¹². Trakya, Makedonya Krallığı'nın Romalılar tarafından ortadan kaldırılması üzerine Roma egemenliğine girmiştir.

İlkçağda, Roma yolları üzerinde önemli bir durak yeri olan bu şehir, Roma İmparatoru *Hadrianus* (117-138) tarafından yeniden kurulmuş ve *Hadrianopolis* adını almıştır. Bu adı fazla değişmeden zamanımıza kadar korumuştur. Sultan I. Murad zamanında “*Edrine*” şeklinde söylenmiş, XVIII. yüzyıldan itibaren de “*Edirne*” olarak söylenmeye başlanmıştır¹³. Şehir, Balkan yarımadasının doğu kısmında geniş bir idarî bölgeye de merkez olmuştur. Bu durum Bizans'ın parlak dönemlerinde de devam etmekle beraber, zamanla şehir iktisadî bir merkez olmaktan çok bir sınır kalesi durumuna gelmiştir. Hunların, Bulgarların ve diğer milletlerin saldırılarına uğramış, imparatorluk mücadelesi için yapılan savaşlara sahne olmuş,

¹² Ş. Aziz Kansu, “*Edirne'nin Tarih Öncesine Ait Araştırmalar*”, *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s. 13-18 ; Mansel, “*İlkçağda Edirne*”, *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.21 ; M.T. Gökbilgin, “*Edirne*”, *TDV. İA., c. X, İstanbul 1994*, s.425 ; Nurettin Ormancı, “*Edirne'nin Fetih Tarihine Dair*”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, c.1, İstanbul 1963*, s. 435 Gündüz Özdeş, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951*, s.12.

¹³ M.T Gökbilgin, “*Edirne*”, *TDV. İA., c. X, İstanbul 1994*, s.425 ; “Edirne'ye I.Murad'ın koyduğu ad Edrine olup, Edirne olması XVIII. asırdadır Bunun için eski şiirlerde Edrine diye okunur” Peremeci, *Edirne Tarihi, İstanbul 1939*, s.12 ; “Edirne'nin adı tarihlerimizde (Hikâyet-i Beşir Çelebi, Sarı Saltuk Sultan Menkıbesi, Defterdar Kıvâmî'nin Tarih-i Sultan Mehmed Han eserleri gibi) Dâru'n-nâsir, Dâru'l-karar, Dâru'l-mulk olarak geçer” M.T Gökbilgin, “*Edirne Şehri'nin Kurucuları*”, *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s. 161 , Beşir Çelebi, *Hikâyet-i Beşir Çelebi Tarih-i Edirne, Atatürk Kütüphanesi, M.Cevdet Yazmaları, K.144/6, vr. 109b -113a* ; C S 7012 numaralı, 11 C 1184 / Eylül 1770 tarihli arşiv belgesinde de Edirne için *Dâri n-nâsir ve 'l-meymene mahrusse-i Edirne* tabiri kullanılmıştır

bazen de el değiştirmiş; fakat her seferinde İstanbul'un korunması için hizmet vermiştir ¹⁴.

Selçuklu saltanatının son bulması ile başlayan dönem içerisinde Osman Bey (1281-1326), Osmanlı Beyliği'ni kurmuştu. Kurulan beyliklerden sahip oldukları topraklar ve kuvvet bakımından Karaman Beyliği en büyüğü, Osmanlı Beyliği en küçükü idi. Buna karşın bu küçük beylik, diğerlerini kendi yönetimi ve egemenliği altına alarak güçlü, kuvvetli ve büyük bir Türk devletine dönüşmüştür.

Bizans döneminde de taht için yapılan savaşlara, özellikle Bulgar ve Sırp saldınlarına mâruz kalan, imparatorluğun korunması için yapılan savaşlara ¹⁵ sahne olan Edirne ve yöresi ile Türkler bu dönemde tanıştı. 1342-1343 yıllarında *Aydınolu Umur Bey VI. İoannes Kantakuzenos'a* (1347-1354) yardım amacıyla mücadele etti. Umur Bey'in ölümlü ile VI. İoannes Kantakuzenos kendisine yeni müttelik olarak *Orhan Bey'i* (1326-1359) bulmuş, hatta ona kızı Teodora'yı vermişti (1346) ¹⁶.

Orhan Gazi, siyasi faaliyetlerini Bizans'a yöneltmiş ve her fırsatta şehzâdesi Süleyman Paşa'yı Rumeli'ye göndererek Edirne'nin fethi için çaba sarf etmeye başlamıştır. Edirne'nin fethinden üç sene önce Şehzâde Süleyman Paşa'ya gönderdiği serdârlık berâtında Edirne'yi göz önünden çıkarmamayı tavsiye etmiştir ¹⁷.

¹⁴ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtnâme*, (Yay. Zuhûri Danışman), c.V, İstanbul 1970, s.303 ; Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul 1985, s. 540, 544, 606 ; Besim Darkot, "Edirne, Coğrafi Giriş", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s. 3 ; Mansel, "İlkçağda Edirne", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.28 vd.

¹⁵ Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.40 vd. , Evliyâ Çelebi, *Seyahâtnâme* (Yay. Zuhûri Danışman), c. V, İstanbul 1970, s.303.

¹⁶ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (çev F Işltan), Ankara 1991, s. 479, 486, 493 ; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s. 15.

¹⁷ Rifat Osman bu tavsiyenin tarihinin (evâil-i Muharrem sene 760) olduğunu belirtmiştir Bu 1358 yılı Aralık ayı başlarına isabet eder *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.3 ; Evliyâ Çelebi de Edirne'nin önemine işaret ederek, " burası eski zamanda Yunanlıların eski ikinci hükümet merkezi imiş, Alman diyarının ve Kızılelmanın kapısıdır Nitekim Edirne o şehirlerin kilididir ..." der ve Edirne elde oldukça daha bir çok yerlerin fethedilebileceğini dua ederek anlatır. *Seyahâtnâme* (Yay. Zuhûri Danışman), c.V, İstanbul 1970, s.305 ; Nurettin Ormancı, aynı konu ile ilgili olarak bilgi

Türkler Bizans'ın doğusuna yerleşip sınırlarını Bizans'a kadar genişletmişler, aynı zamanda Şehzâde Süleyman Gelibolu'ya yerleşmiş (1354), Balkanlarda sistemli bir fetih hareketi başlamıştı. Bizans'ın batısındaki toprakları da alarak Balkan devletleri ve Avrupa ile bağlantısını kesme siyasetini takip ettiklerinden bu siyaset Orhan Gazi zamanında Türk ordularının Trakya'ya geçmeleri (1358) ve buraları fethetmeleri ile ortaya konur. Bu askerî ve siyasî hareketler Türkleri sürekli Edirne'ye yaklaştıran çabalarıdır. Bunun yanında asırlardır birbirleri ile mücadele eden Balkanlarda yaşayan milletler, Osmanlı Türklerine karşı birlikler kurarak, Türk saldırılarını durdurmaya çalıştırsa da bunu başaramadılar. Osmanlılar Trakya'ya da yayılmaya başlamışlardı. 1359 'da Türk kuvvetleri İstanbul surları önüne geldiler. 1360 veya 1361'e doğru Dimetoka fethedilmiş, sonuç olarak az bir süre sonra, Sultan I. Murad zamanında Edirne Türk hâkimiyetine geçmiştir (1361) ¹⁸. Trakya ve Makedonya Türk kimliğine girerken, önce Dimetoka'da yerleşen Osmanlılar 1365'de Edirne'yi başkent yapmalarıyla bu şehir için yeni bir devir açıyordu ¹⁹.

XIV. yüzyılda Osmanlı Türkleri'nin Anadolu'dan Balkan yarımadasına geçmeleri sonucunda Edirne'nin bir Türk şehri haline gelmesi, şehrin daha önceki

verir, "Edirne'nin Fetih Tarihine Dair", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, c.I, İstanbul 1963, s. 436*; Ahmed Refik, *Osmanlı Kumandanları* (sad. D. Gürlek), *İstanbul 1996, s.18-19*.

¹⁸ G. Ostrogorsky, bu konuyu Bizans Devleti Tarihi adlı eserinde: "Türk fetihlerinin kronolojisi kesin olmaktan pek uzaktır. M. Villani (Muratori 14, 567 vd.)'ye göre Dimetoka ilk defa 1359'da ve sonra da kesin olarak Kasım 1361'de işgal olunmuştur. Trabzonlu Panaret'e göre Edirne en son olarak 1362 yılı Mart'ında Bizans'a tabi görünüyor." şeklinde açıklar. *Bizans Devleti Tarihi* (çev. Fikret İşıltan), *Ankara 1991, s.49, dipnot 3*; Evliyâ Çelebi de Edirne'nin fethi tarihini hicri 763 senesi olarak verir. *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danişman), *c.V, İstanbul 1970, s.304*; Halil İnalıcık da, "Oruc'a göre Dimetoka h.760 (3.12.1358-24.10.1359)'da fethedilmiştir." diye anlatır, "Edirne'nin Fethi", *Edirne Armağanı, Ankara 1993, s.146, dipnot 37*; Mehmed Neşri, "... Sultan Murad Han Gazi elinde bu fetih hicretin 762'sinde oldu." şeklinde anlatır. *Kitâb-ı Cihân-mümâ Neşri Tarihi* (Yay. F.R. Unat - M. Köymen), *c. I, Ankara 1995, s.197*; Yine Halil İnalıcık "Edirne'nin fethi için verilen tarihlerin karşılaştırılmasında sonuç olarak h.762 / m.1361 yılına ulaşılmıştır." der, "Edirne'nin Fethi", *Edirne Armağanı, Ankara 1993, s. 159*; Rifat Osman bu konuda, 763 senesinde Edirne'nin fethedildiğini kaydeder. *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 3, 4*; M.T Gökbilgin: "I. Murad'ın Edirne'yi fethinden (1362) sonra ..." diye bahsederken 1362 tarihini verir. *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, İstanbul 1952, s. 6*; Nurettin Ormancı, "Edirne'nin Fetih Tarihine Dair", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, c.I, İstanbul 1963, s. 435-438*; Kazancıgil, Edirne'nin Türklerin eline geçmesi tarihini 765 / 1363 olarak verir, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995, s.16*;

Evliyâ Çelebi, Türklerin Edirne'yi fethetme arzu ve isteğini Kur'an'daki cihad ve İslâm'ı yayma ile ilgili hukme bağlamıştır. *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danişman), *c.V, İstanbul 1970, s.303*.

¹⁹ "I. Murad, Edirne'deki saray yapılıncaya kadar Dimetoka'da oturdu ", Peremeci, *Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s.12*, Nurettin Ormancı, "Edirne'nin Fetih Tarihine Dair", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, c.I, İstanbul 1963, s. 436*; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995, s.16*.

dönemlerden farklı bir devre girmesine başlangıç olmuştur. Devletin Edirne'yi başkent seçmesi şüphesiz gelecekte yapılacak olan fetih projelerinin hedefi ile ilgili idi. Daha önce Roma ve Bizans döneminde sadece bir vilayet merkezi ve korunma yeri olan Edirne, hızla gelişen Osmanlıya başkent olunca, Türk sanatının zirvedeki eserleriyle süslenmiştir. İlk devirlerde, göçebe olarak gelen Türkmenlerin yeni topraklara nakli ve oradaki hizmetlerin görülmesi için devlet ileri gelenlerinin, dini liderlerin büyük rol oynadıkları görülür²⁰. Edirne'nin askerî ve ekonomik öneminin yanı sıra, suyu ve havası, üç büyük nehrin burada birleşmesi, coğrafi güzellikleri yanı sıra doğal çevrenin de güzelliğinden dolayı saltanat merkezi yapılması gerekli görülmüştür. Devletin varlığına işaret olan padişahın sarayı şehrin bir kilometre kadar doğusunda bir tepenin üzerine kurulmuş ve eteklerine de yeniçeri ve devşirme oğlanları kışlaları inşa edilmiştir (1365-66)²¹. Her ne kadar başkent olma özelliği 1453'te son bulduysa da daha sonraki devirlerde padişahlar Edirne'ye ilgi göstermekten geri kalmamışlardır. Sınırların genişlemesi ile ilk ve ortaçağdaki gibi yerleşim yerlerini kuşatan surların koruduğu bir şehir olmaktan çıkmıştır. Sultan II. Murad'a kadar Edirne'nin nasıl bir halde olduğunu tam olarak bilinmiyor. Peremeci, Edirne'nin Yıldırım Bâyezid (1389-1402) döneminde büyük bir şehir olduğunu, yeni yapılan yapılarla yeni mahalleler eklendiğini belirtir²². Hisar dışında birbirine yakın ve uzak semtlerde yapılan imar çalışmaları oldukça azdır²³.

²⁰ Evliyâ Çelebi de bu koyuya değinerek, Edirne tekkelerini ve özelliklerini anlatmıştır *Seyâhâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c. VI, İstanbul 1970, s.5-7 ; M.T. Gökbilgin, *XV.-XVII. Asırlarda Edirne ve Paşa Lıvası*, İstanbul 1952, s. 20 ; R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, c.I, İstanbul 1963, s.439 ; Nurettin Ormancı, "Edirne'nin Fetih Tarihinin Dair", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, c.I, İstanbul 1963, s. 436.

²¹ Evliyâ Çelebi, *Seyâhâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c. VI, İstanbul 1970, s. 8-9 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 4 ; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.16.

²² Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.13.

²³ Yıldırım Bâyezid'in önemli bir yapısı Yıldırım İmâreti'dir Çelebi Mehmed de kardeşlerinin inşasına başladığı Eski Câmi'yi tamamlamıştır . Ayrıca bu dönemlerde kervansaray, hamam, dükkanlar vb yapıldığı vakıflar kurulduğu görülmektedir

İlk devirlerde devlet erkani yanı sıra, Rumeli'ye geçen şeyh, derviş ve fakihlerin de Edirne içinde zaviyeler, mescidler inşa ederek kolonizasyona yardımcı oldukları bilinmektedir. Bunlar arasında Malkoç Bey, Sofu Bâyezid, Şuca'eddin Karamâni sayılabilir M.T Gökbilgin, *XV.-XVII. Asırlarda Edirne ve Paşa Lıvası*, İstanbul 1952, s. 20-65.

Ankara Savaşı (1402) ve Yıldırım Bâyezid'in ölümünden sonra, Edirne, şehzadeler arasındaki mücadeleye sahne olmuş ve Fetret Devri, Çelebi Mehmed'in (1413-1421) hâkimiyeti ile sona ermiştir.

Sultan II. Murad'ın saltanatı boyunca Haçlı Seferleri ve Macarlarla mücadele ettiği görülür. İkinci defa tahta çıkması da devletin karşısındaki tehditlerden dolaydır. Bütün bu olaylar içerisinde Edirne, başkent olarak sürekli merkez olma rolünü devam ettirmiştir.

Edirne'nin fethinden Sultan II. Murad Han'ın tahta çıkışına (1421) kadar ki altmış senelik sürede günden güne İslâm kimliğine bürünen şehrin tepelerine, yüksek minareli camiler, medreseler, imâretler inşa edilerek imar hareketleri sürdürülmüştür. Doğu kısmına da saltanatın gerekliliği olan saray ve kasırlar yapılması uygun görülmüştür²⁴. Sultan II. Murad devrinde tam bir mâmur şehir halini almıştır. Edirne'nin şehircilik yönünden ilk bânileri, Sultan II. Murad ve onun devrinde iş başında bulunan devlet adamlarıdır. Bunların hepsi de kendi imkanları ölçüsünde, ihtiyaçları karşılayacak olan cami, medrese, hamam, çarşı, mektep gibi yapıları yapmakta büyük çaba göstermişlerdir. Bizans'ın küçük bir kalesi olan Edirne'ye büyük İslâm şehri görüntüsü kazandırılmıştır. Bununla ilgili olarak Sultan II. Murad, tarihlerimizde, "Ebu'l-hayrât" lakabıyla anılan, Türk hükümdarı olmuştur²⁵.

Sultan II. Murad'ın ölümü (3 Şubat 1451) üzerine Şehzâde Mehmed Manisa'dan Edirne'ye gelerek tahta oturdu. Sultan II. Mehmed (1451-1481) İstanbul'un fethi hazırlıklarını doğum yeri ve devletin başkenti olan Edirne'de Eski Saray'da başlatmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Sultan II. Mehmed burada kalmayıp, Balkanlardaki faaliyetlerini devam ettirmek için Edirne'ye geri dönmüş ve burasını bir hareket üssü olarak kullanmıştır²⁶. Edirne'nin, Rumeli hareketinin ilk aşaması olması önemini korumasına sebep olmuştur. İstanbul'dan sonra ikinci bir

²⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.7 : Gunduz Özdeş, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etudu*, İstanbul 1951, s.18

²⁵ Bu konu ile ilgili ayrıntılar "Edirne'nin Türk Mimarlık Tarihindeki Yeri" başlığı altında ele alınacaktır

²⁶ Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı*, Ankara 1991, s.95.

merkez olan Edirne, bu dönemde toplumsal ve ekonomik yönden oldukça faâl bir seyir izlemektedir. 1478 yılında Edirne'nin nüfusu 16.000 olmuştur²⁷. Sultan II. Mehmed devrinde başkent İstanbul'un imarı ile birlikte Edirne'de de çok sayıda eser yaptırmıştır²⁸.

Edirne, Sultan II. Bâyezid (1481-1512) ve oğlu Sultan I. Selim (1512-1520) arasındaki hükümdârlık mücadelelerine sahne olmuştur²⁹. Edirne'de Sultan II. Bâyezid döneminde 21 Nisan 1509'da deprem, Eylül 1509'da da büyük su taşkını yaşanmış, su taşkımindan sonra sultan İstanbul'a göç etmiştir³⁰. Sultan I. Selim Edirne'de olduğu süre içinde Eflak, Boğdan, Macar, Venedik ve Rus elçilerini burada kabul etmiş, doğu seferi kararını burada almıştır³¹. Doğu seferi sırasında oğlu Süleyman'ı Rumeli Muhâfızı sıfatıyla Edirne'ye getirtmiş, bu gelenek Kânûnî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) İran seferinde de devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim Han ve Kânûnî Sultan Süleyman dönemlerinde en olgun devrini yaşayan, Mîmar Sinan gibi bir ustanın eserleriyle bezenmiş olan İstanbul'da da dini ve sosyal hayat iyice renklenmişti.

Bunun sonucu olarak XVI. yüzyılda Edirne'ye olan ilgi azalmış, sultanların Edirne'yi ziyaretlerinde dikkat çeken bir şekilde azalma ve şehrin ekonomik hayatında düşüş görülmüştür³². Ancak Kânûnî Sultan Süleyman devlet işlerinden

²⁷ 1478 yılı verilerine göre İstanbul'un nüfusu 97.000, Edirne'nin nüfusu 16.000 olarak verilmiştir. Yusuf Halaçoğlu, "Fatih Sultan Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti'nde Sosyal Hayat", *İstanbul Armağanı*, İstanbul 1995, s. 95.

²⁸ Süheyl Ünver, "Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri" *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.237 ; M.T. Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 20.

²⁹ Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı*, Ankara 1991, s.108-113 ; Ahmed Refik, *Osmanlı Alimleri ve Sanatkarları* (sad. Dursun Gürlek), İstanbul 1997, s.7.

³⁰ Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.33.

³¹ Bu konu ile ilgili olarak Rifat Osman "Mısır seferi sonunda da Yavuz Sultan Selim Han ancak on gün İstanbul'da durduktan sonra Edirne'ye gelmiştir. Bu iki padişahın (Sultan II Mehmed ve Yavuz Sultan Selim) Edirne'ye gelmeleri şehrin ne kadar sevildiği ve tercih edildiğini göstermiştir. Özellikle İran'da, Arabistan'da ve Mısır'da asrının muhteşem medeniyetleri, en güzel eserleri ve mâbedlerini, saraylarını ziyaret eden Yavuz Sultan Selim, Edirne'de doğmamış ve büyümemiş olduğu halde önemli bir özelliğe sahip olmayan bir yere gelmemesi gerekir" der *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.6 . Edirne'nin Yavuz Sultan Selim için fikri bir merkez olduğu konusunu Peremeci de anlatır *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.18 :

Süheyl Ünver, "Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri" *Edirne Armağanı*, İstanbul 1993, s.238 , Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.34.

yorulunca yarım göç veya göç tertibinde buraya gelmiş, uzun süreli olarak kalmış, şehirde ve Edirne'deki saraylarda binâlar, tamirler ve ekler yaptırmıştır³³. Kânûnî Sultan Süleyman'ın Edirne'ye gelişleri Belgrat Seferi, Macaristan Seferi gibi devlet işleri sebebiyle de devam eder.

XVII. yüzyılda Edirne'nin yeniden önem kazanmaya başladığı görülür. Sultan I. Ahmed (1603-1617), Sultan II. Osman (1618-1622), Sultan IV. Murad (1623-1640) av eğlenceleri için Edirne'yi tercih etmişlerdir. Bu sayede Edirne'ye olan ilgi artmıştır. Ayrıca Rumeli'ye sıkça akınlar yapan padişahların doğal uğrak yeri olan Edirne, ordunun başında sefere gitmeyip kendini temsilen birini gönderen hükümdârlardan, özellikle Sultan IV. Mehmed (1648-1687) ve Sultan II. Ahmed (1691-1695)'in zevk ve eğlence yeri olmuştur. Bu konu ile ilgili olarak Robert Mantran; Osmanlı başkenti diye bahsettiği Edirne için, hiç de değersiz olmayan bir prestijden yararlanarak, sultan düzenli olarak uzun süreli bu kente gelmektedir, şeklinde bahseder. Ayrıca İstanbul-Edirne hattı, İstanbul'dan Edirne Sarayı'na giden padişah için stratejik bir yol olduğunu, Yunan ve Bulgar eyaletlerinin çıkışında, başkent için ileri karakol rolü oynayan ve yolların dağıldığı önemli bir merkez özelliği taşıdığına işaret eder³⁴.

Edirne'yi asıl devlet merkezi haline getiren Sultan IV. Mehmed'dir. Yaptığı Venedik ve Leh seferleri dolayısıyla Edirne'de kalmış, düşün ve buna benzer eğlenceleri, elçi kabullerini burada yapmıştır. Evliya Çelebi, Edirne'nin fethini takip eden üç asır içerisinde 1669³⁵ tarihlerine doğru, Edirne'de Türklerin yaptıkları eserleri şu şekilde kaleme almıştır : 160 mahallede 300 cami ve mescid, 24 medrese, 28 kütüphâne, 32 hamam, 220 ibtidâie mektebi, 6000 dükkan, 53 kervansaray, 53 han, 8 kârgir köprü, sabunculuk ve mensucat boyacılığı, lüks nev'inden nakliye

³² Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 6-7.

³³ Evliya Çelebi, *Seyâhâtname* (Yay Zuhûri Danişman), c. VI, İstanbul 1970, s.8-9.

³⁴ Robert Mantran, *XVII. Yüzyıl İkinci Yarısında İstanbul* (çev M.A. Kılıçbay-E. Özcan), Ankara 1990, c.I, s.20-21, a.g.e. c.II, s.82 ; Suheyl Ünver, "Edirne Medeniyetimiz ve Tezvirini Misalleri" *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.238 ; Evliya Çelebi, *Seyâhâtname* (Yay Zuhûri Danişman), c. VI, İstanbul 1970, s. 10.

³⁵ Sultan IV. Mehmed'in saltanatı yıllarına rastlayan bu tarihler, bilindiği gibi Edirne'nin tekrar önem kazandığı dönem olmuştur

arabaları, tahtrevân imalathaneleri müterakki olup bilhassa Edirne kapları ve kutuları namıyla meşhur olan güzel ve zarif eserler bu memlekete mahsus nâdir eşyalardır ³⁶. Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgi yanı sıra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Edirne ile ilgili belegelerde, Sultan IV. Mehmed döneminde kışlamak üzere kiralanmış olan, Türklere ve azınlıklara ait evlerin bulunduğu, Edirne mahallelerinin isimleri verilmektedir. Mahalle isimleri şunlardır: Şahabeddin Paşa, Ohrapeter, Ayastopol, Kühnekadı, Hırsto, Metropolit, Ayatodri, Kuruçeşme, Darphâne, Cami kilise, Firuzağa, Veliyüddin, Babamecbur, Tabakçı Yunus, Hacı Doğan, Hacı Bâyezid, Yahşi Fakih, Orta Kapı, Hacı Bedreddin, Orta Kal'a, Petros ağa, Ayadirani, Seyyidler, Çelebi ve Çokaliçe mahalleleri ³⁷.

Edirne, XVII. yüzyılda Avusturya ile başlayan savaş ile tekrar askerî bir üs halini aldı. Sultan IV. Mehmed'in yerine tahta geçen Sultan II. Süleyman (1687-1691)'da burada vefat etmiştir. Yine Sultan II. Ahmed Edirne'de tahta çıkmış, II. Ahmed'in ölümü ile Sultan II. Mustafa (1695-1703) da bu şehirde tahta geçmiştir. Sultan IV. Mehmed'in Edirne'de vefatından sonra kardeşleri de İstanbul'dan çok Edirne'de kalmışlar ve Sultan İbrahim (1640-1648)'in üç oğlu ikişer sene ara ile Edirne'de vefat etmişlerdir ³⁸.

Sultan II. Mustafa'nın da Edirne'de sürekli olarak kalması, devlet işlerini buradan yürütmesi, devlet adamları arasında isyana yol açarak “*Edirne Vak'ası*” diye bilinen olaylar yaşanmış ve sonuçta Sultan II. Mustafa tahttan indirilmiş, Sultan III. Ahmed (1703-1730) padişah ilân edilmiştir ³⁹.

³⁶ Evliyâ Çelebi, a.g.e., c. V, s.324 ; a.g.e., c. VI, s.5-13 ; Ancak Rifat Osman'ın verdiği sayılar ile Evliyâ Çelebi'nin verdiği sayılar arasında farklar vardır *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 7; Kazancıgil, Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995, s.50, 59*

³⁷ Bu belgeler ; Ali Emiri IV. Mehmed tasnifi 5772, 5263, 5263-M, 5270, 5275, 5276, 5279, 5280, 5871-5874, 5878, 5884, 5887, 5891, 5899-5901, 5903, 5920, 5928, 5936 ; Ali Emiri II. Süleyman tasnifi 42 'dir

³⁸ Sultan II. Süleyman 1691'de, Sultan IV. Mehmed 1693'de, II. Ahmed 1695'de vefat etmişlerdir . Kazancıgil'e göre II. Süleyman 1690'da IV. Mehmed Aralık 1692'de, II. Ahmed 1694'de Edirne'de olmuşlardır *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995, s.66, 67 ; Kazancıgil, II. Süleyman'ın cenazesinin buza konularak İstanbul'a götürüldüğünü belirir Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995, s.65.*

³⁹ Ahmed Refik, *Lale Devri* (sad. D. Gürlek), İstanbul 1997, s. 19.

Bu dönemden sonra XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Edirne'ye hiçbir sultan uğramadığı gibi, çoktan beri başlayan idarî ve mâlî gerileme doğal olarak bu şehirde de etkisini göstermiş ve zaman içinde Edirne, tamiri zor zararlara uğramıştır.

XVIII. yüzyıldan itibaren birbirini takip eden tarihî olaylar ve âfetler Edirne'nin yaşayışında sarsıcı etkiler yapmaya başlamıştır. 1745'deki yangında altmış kadar mahalle yanmış, Ocak 1747'de büyük su taşkınında bin beşyüz kadar ev yıkılmış ve sular on gün süre ile çekilmemiş, Temmuz 1750'deki ve Ekim 1751'deki depremde pek çok binâ yıkılmıştır. Kaynakların ifadesine göre, Edirne artık gözden düşmüş, şehir küçülmüş, ilim ve fikir adamları yetişmez olmuştu⁴⁰. Edirne'de, XIX. yüzyıl başlarındaki Sultan III. Selim (1789-1807) ıslahatlarına karşı ayaklanmalar olmuş, 1806'da "*İkinci Edirne Vak'ası*" denilen olay gerçekleşmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (1826), Nizâm-ı Cedîd teşkilâtının kurulmasına karşı yapılan ayaklanmalarda Edirne'de bazı devlet görevlileri öldürülmüştür.

Fakat Edirne, asıl felaket zamanını 1829 ve 1878'de iki defa Rus istilâsına uğradığında ve Balkan Savaşı sonunda Bulgarların, I. Dünya Savaşı (1914-1918) sonunda da Yunanlıların eline düştüğünde yaşadı⁴¹. Edirne 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ilk defa yabancı işgâline uğramıştır. Edirne Anlaşması ile sona eren savaşın asıl sebebi, 1821'den beri süren Mora Ayaklanması'dır. Osmanlı donanmasının tahrip edilmesi ve Nizâmiye ordularının henüz tam bir sisteme sahip olamaması sonucu Ruslar, karşılarında bir güç olmaksızın Edirne'yi işgâl etmişlerdir. Ruslar, Sarayıçî'nde harem daireleri yanında çadırlı ordugâh kurmuşlar, komutanları da Bostancıbaşı Kasrı'nda ikamet etmeye başlamıştı. Bunun sonucu olarak Edirne'den göçler başlamış, Müslümanların boşalttığı yerleri civardaki Hıristiyan halk doldurmuş, bu durum da Hıristiyan nüfusun artmasına neden

⁴⁰ M.T Gökbilgin, "*Edirne*", TDV IA., c. X, İstanbul 1994, s.427, Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.26,27; Eyice, "*Edirne, Mimari*" TDV. *İslâm Ansiklopedisi*, c. X, İstanbul 1994, s.431; Süheyl Ünver, "*Edirne Medeniyetimiz ve Tezyını Mısalleri*" *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.238; *Kazancıoğlu, Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s. 83-85.

⁴¹ Bulgar işgâli 26 Mart-22 Temmuz 1913'te, Yunan işgâli 26 Temmuz 1920-25 Kasım 1922,

"Bulgarlar yer yer topladıkları Türk esirlerini saray içine hapsedtiler", Emekli General Aşır Arkayın (Harp Tarihi Yazarı), "Balkan Harbinde Edirne" adlı, 26 03 1971 tarihli gazete yazısından, Süheyl Ünver, *Süleymaniye Kutuphanesi (SD) no: 184*; Bekir Sıtkı Baykal, "*Edirne'nin Uğramış Olduğu Isıtlalar*" *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s179.

olmuştur. İstilâdan önce 140.000 olan nüfus, istilâdan sonra 100.000'e inmiştir ⁴². Halk gibi çoğu bina da bu felâketten etkilenmiş ve bu sırada sarayın da birçok bölümü tahrip edildiği gibi şehrin boşaltılması sırasında da Edirne kütüphâneleri ve sarayın kıymetli eşyası Rusya'ya götürülmüştür ⁴³.

Ruslar, Sırpları, Karadağlıları ve Bulgarları, Osmanlı'dan koparıp kendi himâyesine almak amacıyla kışkırtmış ve sonuçta 1877 Nisan ayında savaş ilan edilmiştir. Plevne'nin Ruslar tarafından alınması sonrasında, İstanbul'a ulaşmak için ilk engel olan Edirne'ye yürümüşler, sonuçta 20 Ocak 1878'de Edirne, Rus kuvvetlerine teslim edilmiştir ⁴⁴. Doksanüç Harbi'nde (1877-78) Rusların Edirne'yi ikinci kez işgâli ile Edirne yine pek çok zarara uğramış, özellikle göçün kış mevsimine rastlaması halkın çoğunun perişan olmasına sebep olmuştur. Edirne'de Türklere ait evler yıkılmış, camilerde, tekkelerde ve birçok binâda tahribât yapılmıştır ⁴⁵. Barış görüşmeleri sonunda imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Anlaşması ile Osmanlı'nın bir kısım toprakları üzerinde Bulgaristan oluşturulmuş, Edirne artık bir iç il olma rolünü kaybederek sınır şehri halini almıştır ⁴⁶.

Balkan devletlerinden Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın kurdukları bir ittifak ile 1912'de Osmanlı ile savaşa başlaması neticesinde ilk olarak sınır şehrimiz olan Edirne'ye saldırmışlar, 30 Mayıs 1913'de Londra'daki barış görüşmeleri ile Edirne Bulgarlara bırakılmıştır. Balkan ittifakının kendi içindeki anlaşmazlıklarından yararlanan Türk ordusu 21 Temmuz 1913'te şehre girmiş, 29 Eylül 1913'te yapılan İstanbul Antlaşması ile Edirne geri alınmıştır. Bulgar işgâlinin ardından Edirne'nin geri alınışı ile Mart 1914'de önce Edirne Valisi Hacı Adil Bey, beraberinde polis ve jandarma kuvvetleriyle Edirne'ye geldiği,

⁴² Gündüz Özdeş, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951*, s. 20.

⁴³ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s. 8 ; Bekir Sıtkı Baykal, "*Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar*" *Edirne Armağanı, Ankara 1993*, s. 179-183.

⁴⁴ Bekir Sıtkı Baykal, a. g. m. , s.184-186.

⁴⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s. 8-9 ; Peremeci 'de aynı duruma işaret eder ve Bâdi Efendi'yi kaynak göstererek iki binden fazla Türk evinin yıkıldığını, dini yapıların tahrip edildiğini, Rusya'ya ne buldularsa götürdüklerini yazar *Edirne Tarihi, İstanbul 1939*, s. 32.

⁴⁶ Bekir Sıtkı Baykal, "*Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar*" *Edirne Armağanı, Ankara 1993*, s.184-186.

onyedi gün sonra da Osmanlı veliâhtının da Edirne'ye ziyaret gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır ⁴⁷. 1914 yılı sonlarında Edirne'deki dağılmış olan arazileri ve çiftlikleri askeriyeye taksim edilmiş ⁴⁸, 1916 yılı ortalarında Edirne ve civar merkezlerde bulunan, yabancıların kontrolündeki güvenlik açısından önemli arazi ve çiftliklerin istimlak edilerek buralara yerleşen Müslüman muhacirlere tahsis edildiği anlaşılmaktadır ⁴⁹. Bulgar işgâlide zor bir dönem geçiren Edirne, son olarak, hedefleri Batı Trakya'ya sahip olmak olan Yunanlılar tarafından işgal edildi. Ancak Millî Mücadele içerisinde, Edirne 25 Kasım 1922'de geri alındı ⁵⁰.

Edirne, merkez olma rolünü, bir asra yakın bir süre devam ettirmiş ve İstanbul'un başkent olmasından sonra, konumunu zaman içerisinde yitirmiştir. Rus işgâlleri, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nda işgâller yaşayarak her yönden zarara uğramıştır. 25 Kasım 1922'de Türk Ordusu Edirne'yi Yunanlılardan kurtarmıştır. Lozan Antlaşması (1924) ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sınır şehri halini almıştır. Yine Cumhuriyet devrinde sancakların vilâyet haline getirilmesi ile il olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusu azalmış olan şehir, 1940'lara doğru toparlanmaya başlamış, ancak II. Dünya Savaşı tehlikesi karşısında nüfusun tekrar azaldığı görülmüş, 1950'lerden sonra tekrar bir nüfus yoğunlaşması olmuştur ⁵¹. Yine 1953'deki depremde şehir ve şehirdeki yapılar büyük ölçüde tahrip olmuştur ⁵².

Muhlis Ete, Edirne ile ilgili bir makalesinde, şehrin Cumhuriyetten sonraki durumunu anlatırken Edirneli bir yazar olan Nijat Köknar'dan alıntı yaparak; "*Altı asırlık şerefli mazisinde belki her güne bir eser düşecek kadar zengin olan*

⁴⁷ MVM. 187/13 ; MVM. 187/55.

⁴⁸ MVM. 195/3, tarih 3 M 1333 / Kasım 1914

⁴⁹ MVM. 201/48, tarih 9 C 1334 / Nisan 1916

⁵⁰ Bekir Sıtkı Baykal, "*Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar*" *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.186-195.

⁵¹ "Nüfus, 1960'da 40 000, 1980'de 71 914, 1985'de 86 909, 1990'da ise 102.345'dir" M T Gökbilgin, "*Edirne*" TDV. IA., c. X, İstanbul 1994, s.430 : Edirne'nin nüfusu ile ilgili olarak 1927 sayımında 43 528, 1935'te 36 121, 1940'ta 45 680, 1945'te 29 400 olduğu bilgileri verilir. Gündüz Özdeş, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü*, İstanbul 1951, s.24, 25.

⁵² Eyiçe, "*Edirne Mimarı*", TDV. IA., c. X, İstanbul 1994, s.431

Edirne'nin camileri, hanları, hamamları, arastaları, sarnıçları, hülâsâ bütün bilinen eski eserleri her dakika o ölçüsüz kıymetlerinden birçoğunu kaybetmektedir.

Bu hızla, çok yakın gelecekte bu şehir bir eski eserler mezarlığı olacak ve belki de biz onun mezarlık olduğunu bile bilmeyeceğiz.

Bugün cami kubbelerinde, arasta ve bedesten kurşunları içinde bile ağaçlar büyüyen bu verimli şehrin yegâne talihi talihsizliğe kalıstır. Edirneli muczadır; bilhassa yaşlılar, bu şehrin parlak devresinde yetişenler, şehrin 300 mahalle ve nüfusu 140.000 iken, müteaddit müşir, paşa ve yüzlerce subayın mahmum ve kalınc sıkırtılarına, bando ve nal seslerine kulakları alışanlar bugün kahve peykilerinde darussılaya tutulmuşlar gibi hep o nağmelere ve seslere hasrettiler.

Edirne'nin ihtişamla geçirmiş olduğu günleri çok iyi bilenleri bugün dul kalısına ve gelinlik urbalarının lime lime dökülüşüne üzülmeleri için Edirneli olmalarına da lüzum yoktur.

Edirne tarihte acaba affedilmeyecek hangi suçu işledi ki bugün onun cezasını çekiyor, diyelim. Yoksa II. Dünya Savaşı'nın askerî ve siyasî icâpları bu beldenin böyle yüz üstü bırakılmasına genel bir sebep değıldir. Öyle olsa bugün bütün hudud şehirlerimizin aynı muameleyi görmesi icap eder" şeklinde anlatmıştır. Yine 1950'lerde Edirne'den sadece insanların göç etmediğini, ayrıca binalarını yıktırıp ahşap kısımlarını İstanbul'a götürüp sattıkları dile getirilmektedir⁵³. Şehirden gidenlerin büyük çoğunluğunu ticaretle uğraşan, varlıklı kişiler oluşturduğu için belediye bütçesi zayıflamış, şehircilik alanında gelişme sağlanamadığı gibi, gerileme olmuştur⁵⁴. Eyice, 1930-1940 yıllarında Vakıflar İdaresi'nin pek çok eserin yıkılmasına, arsa olarak satılmasına karar verdiğini, 1928-1948 yılları arasında da bazısı arsa halinde olan 120 cami ve tekkenin satıldığını anlatır⁵⁵.

⁵³ Muhlis Ete, "Edirne, Unutulan Şehir", *TTOK Belleteri*, Sayı 96, 1950, s. 10-13.

⁵⁴ Gunduz Özdeş, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etudu*, İstanbul 1951, s. 74-75.

⁵⁵ Eyice, "Edirne, Mimarı" *TDV İA.*, İstanbul 1994, c.X, s. 431.

Osmanlı Devleti'nin, idarî, ilim ve kültür merkezlerinden İstanbul, Bursa, Bağdat ve Mısır gibi önemli bir yeri olan Edirne'nin yakın zamana kadar ihmaller sonucu geldiği durumu anlatan sözlerin yanı sıra, bu bölümü Oral Onur'un Edirne ile ilgili bir sözü ile bitirmek istedik: "*Canım Edirne, memleket değil tarih kitabı*"⁵⁶.

⁵⁶ Oral Onur-Ender Bilal, *Edirne Çarşıları Ve Yitirilen Tarihi Eserler*, 1989.

IV. C. Edirne'nin Türk Mimarlık Tarihindeki Yeri

Anadolu'da, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar ile devam eden sanat ve bunun içerisinde daima ön planda olan mimârî, köken olarak Orta Asya'ya kadar uzanır⁵⁷.

Türk Mimarlığı, özellikle batı etkisinin olmadığı dönemlerde işleve yönelik bir yapıyı insanlara sunan, gereksiz ayrıntıları kullanmayan bir kimliğe sahip olmuştur. Türk sanat tarihi içinde, doğal güzellikleri, tarihi varlığının her biri ayrı birer değer olan Edirne, mimârî eserlerimiz yönünden de bir hazinedir. Edirne'de çeşitli amaçlara yönelik yapılmış olan bu eserler, Türk-İslâm sanatının tarihini dile getiren, kronolojik anlatımı olan bir yapıya sahiptir⁵⁸.

Çok destekli (birimli) cami, tabhâneli cami, tek kubbeli cami ve merkezi kubbeli cami (ilk uygulaması) mimârisinin örnekleri ve gelişim çizgisi Edirne'de gözlemlenebilir⁵⁹.

Edirne, Türkler tarafından fethedilinceye kadar merkez bir hisar içinde, kale şehri⁶⁰ niteliğindeki, Türk idaresine geçtikten sonra hızla Türk-İslâm kimliğine bürünmeye başlamıştır. Edirne'nin fethini takip eden süre içerisinde Osmanlılar Edirne'yi mâmur etmiş, şehri mimari eserlerle süslemişlerdir. Önce, hükümet işlerini görecekleri daireleri de içine alan bir sarayın kurulması gerektiği için ilk inşa

⁵⁷ Aslanapa, *Türk Sanatı I., İstanbul 1984, s.1*; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s.1-6*.

⁵⁸ R.Melul Meriç, bu konuda, Edirne'de Bursa üslubundan başlayarak bütün mimari üsluplarda çeşitli örnekleri bir defada bulmanın mümkün olduğunu söyler, "*Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında*", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, c.1, İstanbul 1963, s.443*

⁵⁹ Tek mekandan genişleme çabaları, Şah Melek Paşa Camii'nde (1429) ,Çok destekli cami mimarisi, dokuz kubbeli, Edirne Eski Camii'nde (1414) , Eyvanlı tabhaneli cami , Edirne Muradiye Camii 'nde (1436)

⁶⁰ Evliyâ Çelebi, kendi gördüğü Edirne Kalesi'ni anlatırken, kapı ve duvarları taş ve tuğla süslü, her köşesinde kulesi bulunan dört köşeli, etrafındaki hendekleri zamanla dolarak yapılan dükkan ve imaretlerden görünmeyen, içinde 4'ü İslâm, 10'u Rum, toplam 14 mahallesi olan, bağ ve bahçesi olmayan bir yer olarak tasvir etmiştir Evliyâ Çelebi, *Sevühâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c. V, *İstanbul 1970, s.305-307*: Yine Edirne'nin mahalleleri ile ilgili bilgi verirken " kale içinde 14 mahalle var, 10 mahallesi Rum ve geri kalanı Yahudidir" diye anlatmıştır a g e . c. V7, s.8: Ali Emiri IV Mehmed tasnifi 5263, 5263-M, 5270 ve 5275 numaralı arşiv belgelerinde, hisar içinde azınlık

edilen yapı saray olmuştur. Şehir surlar dışında kurulan yeni mahallelerle gelişmeye başlamıştır ⁶¹. Mahallelerin oluşması ise buralarda yapılan cami, mescid ve diğer sosyal yapıların inşâsı ile hız kazanmıştır. Edirne'deki camiler, medreseler, saraylar, köprüler, kapalı çarşılar, kervansaraylar ve hanlar, sadece Türk sanatının değil aynı zamanda dünya medeniyet tarihinin en değerli eserleri arasında yer almıştır.

Sultan II. Murad zamanında Edirne'nin imârî yönünde büyük çabalar görülür. Bu dönemde sadece mimarlıkta değil, halı, kilim, yün battaniye (velense), minder örtüsü (boğâsi), nakışlı yün kumaşlar (beledî) vb. gibi geleneksel el sanatlarında da başarılı örnekler verilmiştir ⁶². Erken dönemde en gösterişli hamamların II. Murad devrinde inşâ edildiği görülür ⁶³. Padişahın yanı sıra diğer devlet adamları ve toplumun ileri gelenleri de imar çalışmalarında oldukça etkili olmuştur. Bunların içinde Vezir Mimar Hacı İvaz Paşa ve Gazi Mihâl Bey sayılabilir. Evliyâ Çelebi, Edirne'deki yapılar ile ilgili bilgi verirken, 14 selâtin caminin yanı sıra 300 tane de vezir ve âyân camisinden ⁶⁴, iki sultan sarayından başka da 340 adet vezir sarayının ⁶⁵ varlığından söz eder.

Osmanlı Mimarlığı gelişme dönemi Üç Şerefeli Cami (1447) ile başlamıştır. Türk mimarlık tarihinde pek çok yenilik bu eserde uygulanmıştır. Evliyâ Çelebi'nin deyimi ile bütün İslâm ülkelerine şan ve şöhrat veren ⁶⁶ bu yapı, ortaya koyduğu

mahalle isimlerinin Ohrapeter, Ayastopol, Hristo isimleriyle söylendiği, Türk ismi olarak Kühnekadi mahallesinin varlığı görülür.

Hübrî, şehrin hisarını anlatırken, dört köşeli ve her köşesinde büyük kuleleri olan, yine her duvarında ayrıca on ikişer tane kulesi bulunan bir hisar olarak anlatır. Ayrıca hisarın dokuz kapısından söz eder. *Enisü'l-müsâmirin (Edirne Tarihi)*, İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 451, II.fasıl, vr.5 b-7 a.

⁶¹ Suheyl Ünver, "Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.236; M.T. Gokbilgin, *XV.-XVII. Asırlarda Edirne ve Paşa İvazı*, İstanbul 1952, s.20-65 ;

Evliyâ Çelebi, Edirne'nin mahallelerinin hepsi 414 mahalledir dedikten sonra, Rum ve Yahudi mahalleleri dışındakilerin hepsinin, büyük ve varoşlarda olan, Müslüman mahalleleri olduğunu anlatır. *Seyâhâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c. VI, İstanbul 1970, s. 8.

⁶² "Edirne'ye Dair" *Panorama Mecmuası Edirne İlavesi*, İstanbul 1963 , Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarısının Gelişmesi", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, S.223 ; Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 14.

⁶³ Edirne Beylerbeyi Hamamı (1423-26 civ) , Tahtakale Hamamı 1430 civ

⁶⁴ Evliyâ Çelebi, *Seyâhâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c. V, İstanbul 1970, s.324.

⁶⁵ Evliyâ Çelebi, a.g.e. , c. VI, s. 11.

yeniliklerle mimarlık ve şehircilik anlayışına yeni görüşler ve değerler kazandırmıştır. Bu yapı ile birlikte geniş boyutlu, parçasız, tek bir hacme sahip cami mimarisi anlayışı yerleşmiştir ⁶⁷. Kubbeli, revaklı avlulu, geniş son cemaat yeri, avlunun dört köşesinde dört minaresi olan yapının asıl cami mekanı (harim) enlemesine dikdörtgen plana sahiptir ve kubbenin bu mekâna hâkimiyeti açısından önemlidir. Bu, mekân ve kubbe ile ilgili gelişim çizgisi, Anadolu'da, Artuklular'da Silvan (1152-1157) ve Kızıltepe (1204) Ulu Camii ile başlayan, Saruhanlıların Manisa Ulu Camii (1376) ile devam ettirilen mimâri geleneğin devamı niteliğinde önemli bir halka olarak görürüz ⁶⁸.

Bu gelişim çizgisi, Osmanlı abidevi cami mimarisinin zirveye ulaştığı dönemde Mimar Sinan ile en önemli halkalarını Şehzâde Camii (1548), Süleymâniye Camii (1557) ve iç mekan ile dış görünüşün birleşmesinin güçlü bir ifadesi olan Selimiye Camii (1575) ile tamamlar.

Edirne'de XV. ve XVI. yüzyıllarda da tek kubbeli camilerin yapıldığı görülür. Bu camilerin bir kısmı harap olmuş, bir kısmı da yıktırılmıştır. Yeniden tamir edilenler ise dönemin üslubuna göre yapılmış ve önemli mimari değişikliklere uğramıştır. Bu camilere örnek olarak Şahmelek Paşa Camii (1429), Selçuk Hatun Camii (1456), Sitti Şah Sultan Camii (1482) ve Yahya Bey Camii'ni (1577) sayabiliriz.

Edirne'de inşâ edilen cami tiplerinden birisi de tabhaneli camilerdir. Anadolu'da XIII. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan bu yapı tipi, Anadolu'nun sosyo-kültürel yapısının bir yansımasıdır. Ahilik teşkilatının devlet teşkilatında önemli rol oynadığı dönemde çokça uygulanan bu plan tipi, devlet teşkilatındaki gelişim ve

⁶⁶ Evliyâ Çelebi, a g e , c. V, s.311

⁶⁷ "Üç Şerefeli, mustakbel mimarının bütün malzemesinin deposu gibi Bütün ölçü ve nisbetleri önümüze seren bu eserin, mimarı ve sanat tarihimizdeki yeri özellikle çok büyüktür. Ondan sonra Üç Şerefeli Camii geçilmiştir fakat hepsinin kapısından girerken ve her parçasının yanından geçerken, Üç Şerefeli Camii'nin bunların orneğini bir tabak içinde (işte) diye sunduğunu görürsünüz" şeklindeki ifadesiyle Ayverdi Üç Şerefeli Camii'nin önemini belirtir. "Edirne Eserleri". *Osmanlı Mimarlığı*, c. II, 1972, s.376.

⁶⁸ Adı geçen Silvan, Kızıltepe ve Manisa Ulu camilerinde, mihrap önünde bir kubbe ve mihrap duvarına paralel olarak gelişen cami mekanı planı vardır. Aslanapa, *Türk Sanatı II., İstanbul 1984*, s.8, 14, 220.

değişim sonucu, XVI. yüzyıl başlarında ortadan kalkar. Osmanlı mimarisinde ilk örneğini İznik Orhan İmareti (1330 civ.)'nin teşkil ettiği bu tip yapılar içinde, Edirne'de Yıldırım Camii'ni de örnek gösterebiliriz. Bu cami, Bizans dönemine ait bir yapının temeli üzerine inşa edilmiştir. Halen mahalle camisidir ⁶⁹. Edirne Muradiye Camii (1435-36) ve Gazi Mihâl Camii (1422) bu plan tipine örnek yapılarıdır.

İslâm mimarisinin en ideâl tipi olan çok destekli camiler, Osmanlı'dan önce de vardı. Hz. Muhammed'in evinden gelişen Medine Camii, avlunun kible yönünde sundurma şeklinde idi. Daha sonra sütunlarla genişletilmiş olan yapı ilk camilere de örnek olmuştur. Şam Emeviye Camii (705-715) ile gelişimini devam ettiren bu plan şeması sadece Türkleri değil, bütün İslâm dünyasını etkilemiştir. Uzunca bir gelişme çizgisine sahip olan bu yapı tipi, XIV. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. “*Ulu Cami*” diye isimlendirdiğimiz bu tip yapılar, Türk-İslâm dünyasındaki “*her şehrin bir büyük mabedi olmalıdır*”, düşüncesinin varlığı ile açıklanabilir. Çok destekli camilere örnek, Anadolu'da en gösterişli şekilde Bursa Ulu Cami ve Edirne Eski Camii'nde ⁷⁰ görülür ⁷¹.

Dini mimari grubunda sınıflandırabileceğimiz yapılardan tekke ve dergâhların, Osmanlı ülkesinin her yerinde olduğu gibi Edirne'de de yapıldığı görülür. Bu yapıların büyük bir kısmı âfetler sonucu ve insan eliyle yıkılmıştır. Evliyâ Çelebi Edirne tekkeleri hakkında bilgi verirken, çok sayıda tekke olduğunu söyler ve başta Şeyh Zindâni Tekkesi ve İbrahim Gülşeni Tekkesi olmak üzere 11 tane tekke adını sayar ⁷². Mezar yapıları, cami, mescid ve tekkelerin hazirelerinde veya müstakil şekilde yapılmıştır. Semavi Eyice, çoğu harap hale getirilmiş olan mezar yapılarının bir kısmının da arsa halinde parsellenerek, Cumhuriyetin ilk

⁶⁹ Eyice, bu yapının temeli dışında ust yapının tamamen Türk inşası olduğunu söyler. “*Edirne, Mimarı*” TDV. IA., c. X. s. 434., Aslanapa ise, Türk uçgenleri ile kubbe, minare ve son cemaat yerinin Osmanlı yapısı olduğunu söyler. “*Edirne'de Türk Mimarısının Gelişmesi*”, *Edirne Armağanı*, s.224.

⁷⁰ Evliyâ Çelebi de, bu camiden ulu cami diye bahsedildiğini, Edirne'de bundan ulu ve ruhâniyetli camii olmadığını anlatır. *Seyâhâtname* (Yay Zuhûri Danişman), c. V, *İstanbul 1970*, s.309, 310.

⁷¹ Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet*, *İstanbul 1988*, s.71-75 ; Eyice, “*Edirne, Mimarı*” TDV. IA., c. X, *İstanbul 1994*, s. 434.

⁷² Evliyâ Çelebi, *Seyâhâtname* (Yay Zuhûri Danişman), c. VI, *İstanbul 1970*, s.5-7.

yıllarında satıldığını, hatta tarihi ve sanatsal değeri olan mezar taşlarının eski kültüre değer vermeyen idarecilerce yok edildiğini anlatır⁷³. Aslanapa da mezar yapıları ile ilgili bilgi verirken, Osmanlı sultanlarından hiçbirinin türbesini Edirne’de yaptırmadığı, bu konuda Bursa ve İstanbul’u tercih ettiklerine dikkat çeker⁷⁴.

Şehircilik anlayışının ifadesi olan çeşme ve sebillerin, Edirne şehrinin pek çok yerinde yapıldığını görüyoruz. Bu yapılar içinde bağımsız bir mimariye sahip olan çeşmeler, cami avlularında yer alan şadırvanlar, şehir içindeki meydanlarda yer alan havuzlar olarak yapıldığını anlıyoruz. Sebiller ise çeşme mimarisinden farklı olan, kullanım, süsleme ve işçiliğe sahiptirler⁷⁵. Oral Onur, 1894 tarihli Edirne Salmamesi’ne dayanarak; şehirde 239 çeşme ve sebil olduğunu söyler. Ayrıca daha önce bu sayıyı, Ahmed Bâdi’den aktararak 550 çeşme, 11 sebil ve 7 büyük havuz olarak anlatır. Konak ve evlerde de su ile ilgili çeşme ve havuz yapılarının bulunduğu bahseder. Sebiller ile ilgili kendi gözlemlerini anlatırken de Edirne’de 11 tane sebilin varlığına işaret eder⁷⁶. Edirne’de su kültürü ile ilgili çalışmasında, Edirne’nin imar ve yerleşim planının XVI. yüzyıl başlarında, Mimar Sinan’ın şehre su getiren su yolları ile belirlendiğini söylemektedir. Ona göre, anayollar, su terazileri, çeşme ve sebiller su yolları üzerinde yapılmış ve mimari yerleşim su yolları ile şekillenmiştir⁷⁷.

Edirne sivil mimarisinin ürünleri olan, çoğu ahşap malzemeli köşk ve konaklar zamanla ortadan kalkmıştır. Edirne ile ilgili kaynaklarda bunların işgaller ve afetler ile yıkıldığı, ayrıca Cumhuriyet döneminde de yıkılarak yerine yeni binalar yapıldığı anlatılır⁷⁸.

⁷³ Eyice, "Edirne, Mimari" TDV’IA., c. X, İstanbul 1994, s. 441.

⁷⁴ Aslanapa, "Edirne’de Türk Mimarisinin Gelişmesi", Edirne Armağanı, Ankara 1993, s.231.

⁷⁵ Oral Onur, Edirne Su Kültürü, İstanbul 1978, s.69 vd , Evliyâ Çelebi, çarşı ve pazarda çok sayıda çeşmenin varlığını, sebillerden en süslü olanlarının, arasta başındaki Selim Han sebilini, Uç Şerefeli Camii kapısı yakınındaki Kızlarağası Mustafa Ağa sebilini ve Ali Paşa sebilini olduğunu anlatır Seyâhâtname (Yay Zuhûri Danışman), c. VI, İstanbul 1970, s.7.

⁷⁶ Oral Onur, Edirne Su Kültürü, İstanbul 1978, s.71-75.

⁷⁷ Oral Onur, a.g.e., s.63 ; Oral Onur, Edirne, Kuşaklar, İstanbul 1972, s.14.

⁷⁸ Aslanapa, "Edirne’de Türk Mimarisinin Gelişmesi", Edirne Armağanı, Ankara 1993, s.231 ; Eyice, "Edirne, Mimari", TDV’IA., c. X, İstanbul 1994, s.433 ; R.M.Meriç, cami, medrese, hamam, han kervensaray, turbe, çeşme, imaret gibi binaların insan eliyle yıkıldığını ve bunu da kör kazma

Edirne sarayları da kuruluş şekli ile İstanbul Topkapı Sarayı'nda görülen tarzda, zamanla genişletilerek yapılmıştır. Edirne'de önce bugünkü Selimiye Camii'nin bulunduğu alanda, sonra da Sarayı adı verilen Tunca nehri kıyısındaki arazi üzerinde olmak üzere iki saray yapılmıştır. Sultan I. Murad tarafından yaptırılan ve Edirne Eski Sarayı diye isimlendirilen yapıdan, bu saraya ait olduğu kabul edilen hamam kalıntısı dışında hiçbir iz kalmamıştır. Sultan II. Murad tarafından bir köşk yapımı ile kurulmasına başlanmış olan ve binalarının yapımı çok geniş bir zaman dilimine yayılan Edirne Yeni Sarayı'ndan ise günümüze binâ harabeleri, kuleler ve köprüler dışında bir şey kalmamıştır⁷⁹. Edirne Eski Sarayı ve Edirne Yeni Sarayı tekrar ele alınacağı için bu bölümde bu kadar bilgi vermekle yetiniyoruz. Ayrıca padişah sarayı yanında vezirlere ve devlet idarecilerine ait olan saray, konak ve kasırların yapıldığı da bilinmektedir. Bu saray ve konakların bir kısmının arsaları da 1930-1940 yılları arasında Vakıflar İdaresi tarafından pek çok eserin satıldığı dönemde el değiştirmiştir⁸⁰.

Edirne'nin fethi ile Rumeli'ye yerleşen Türkler, buralarda kurdukları ve ihyâ ettikleri şehirleri, cami, hamam, medrese, bedesten, çarşı, mektep yapılarıyla, Anadolu'dakiler gibi ihyâ etmişlerdir. Bu, tesislerle dolu Anadolu şehirlerinden Rumeli'ye geçen halk, doğduğu ve büyüdüğü yerlerdeymiş gibi aynı mimari yapıları ve sosyal bünyeyi bulmakta ve yaşamaktaydılar. Edirne ve Edirne'nin ufak modeli özelliği gösteren Filibe ve Sofya'nın da benzer tarzda imar edildikleri görülür⁸¹.

Türkler ile medeni şehir niteliği kazanan, başkent olduğu dönem ve sonrasında önemini devam ettiren Edirne'nin mimari eserleri hakkında Muhlis Ete, 1950'lerdeki Edirne'yi anlatırken, mimari eserlerin kendi haline terk edilmiş

tabiri ile anlatır, "*Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında*", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, c.1, İstanbul 1963, s.440.

⁷⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.3-21; Eyice, "*Edirne, Mimari*", *TDV İA.*, c. X, İstanbul 1994, s.431,432; Aslanapa, "*Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi*", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.232.

⁸⁰ Eyice, "*Edirne, Mimari*", *TDV İA.*, c. X, İstanbul 1994, s.431; R.M.Menç, "*Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında*", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, c.1, İstanbul 1963, s.440.

⁸¹ Suheyl Ünver, "*Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri*", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.236-237.

olduğunu, Şehirdeki yöneticilerin hayati ihtiyaĉları dahi karŐılamakta zorluk ĉektikleri bir ortamda bu yapıları korumasının mümkün olmadığını anlatır⁸².

Son olarak Semavi Eyice'nin değerlendirmesi ile, Edirne'de sanat bakımından önemli olan yeni yapılardan Karaađaĉ Tren İstasyonu söylenebilir. Balkan savaŐından kısa süre önce tamamlanmış olan yapı, Türk Neo-klasik slubunda, Mimar Kemaleddin Bey'in eseridir. Hlen Trakya niversitesi tarafından rektörlük binası olarak kullanılmaktadır⁸³.

⁸² Muhlis Ete, "*Edirne, Unutulan Şehir*", *TTOK Belleteri*, Sy. 96, 1950, s.13.

⁸³ Eyice, "*Edirne, Mimari*", *TDV İA.*, c. X, İstanbul 1994, s.441.

V. TÜRK MİMARİSİNDE SARAY

Türklerin sivil mimari ürünü olarak meydana getirdikleri yapılar incelendiğinde, saray yapılarının özel bir yer tuttuğu görülür. Plan ve tasarım yönünden çok yönlü gelişmelere sahip olan saray mimarisi, değişik coğrafyalarda yaşamış ve kaynağını ev tasarımlarından almıştır⁸⁴. Başlı başına küçük bir şehir gibi tasarlanan bu sarayların çoğu günümüze gelememiş, bir bölümü de değişikliklere uğrayarak zamanımıza kadar yaşamıştır. Günümüze kadar gelemeyen sarayların bir kısmını da çeşitli arşiv belgeleri, minyatürler ve gravürler gibi dönemin kayıtlarından tanıyabiliyoruz.

İslâm öncesi Türk mimarisinin yapı tasarımları ve biçimleri, sivil mimari ve mezar yapılarında görüleceği üzere, İslâm sonrası Türk mimarisini etkilemiştir. Türk mimarisinin Anadolu'daki gelişmesinin temelinde de İran'dan Doğu Türkistan'a kadar olan bölgedeki mimarinin yoğun bir etkisi ve bağı olduğu bir gerçektir⁸⁵. Türkler bu coğrafyadaki kültürü doğudan batıya doğru, özellikle de İslâm kültürüne katmışlardır. İslam inancı çerçevesinde, Karahanlılar ve Gazneliler tarafından yapılmış olan cami, mezar yapısı, kervansaray ve saray türündeki yapılar, bu bölgenin yapı, teknik, malzeme ve tasarımlarını aksettirmektedirler⁸⁶.

Maverâünnehir ve Harzem'de gelişen mimarlık denemeleri Karahanlı ve Gazneli döneminde yeniden yorumlanmıştır. Özellikle kubbe ve eyvan birleşimi, bu bölgenin İslâm öncesine dayanan bir geleneği olarak devam etmiş, uzun süre zengin denemeler ile gelişim gösteren, kubbe-eyvan birleşimi tasarımı Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemi saray yapılarında anıtsal şekillerde kullanılmıştır⁸⁷.

Asya'da İslâm dönemi Türk mimarisinin izlenebilen ilk eserleri Karahanlılar dönemine aittir. Daha sonra Gazneli ve Büyük Selçukluların da kullandığı *Tirmiz*

⁸⁴ Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s.90* ; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s.14, 19*

⁸⁵ Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s.4, 7*.

⁸⁶ Metin Sözen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s.11*.

⁸⁷ Metin Sözen, a.g.e , s.11, 12.

Sarayı; yüksek taç kapısı, kare planlı köşklere, eyvanlardaki taht salonu ve çeşitli süslemeleriyle XI-XII. yüzyıl sivil mimarisi için örnek bir yapıdır. Şehrin dışına yapılmış olan sarayın etrafı bir duvar ile çevrelenmiştir⁸⁸.

Gazneliler, Sultan Mahmud (998-1030) zamanında en parlak devrini yaşamıştır. Gazneli sarayları, Türk saray mimarisinin erken örneklerindedir. Bu devri takiben Sultan I. Mesud (1030-1041)'un zamanında Güney Afganistan'da yapılmış olan *Leşker-i Bazar Sarayı* (XI. yüzyıl), geniş alana yayılmış olan çeşitli yapılardan oluşuyordu. Sarayın planını sultanın kendisi çizmiş ve saray 1036'da tamamlanmıştır. Dört eyvanlı plan şemasına sahip olan avlunun kuzeyinde taht salonu yer alırdı. Saray, Hilmeend nehrinin kıyısında yapılmıştı ve çok etkileyici bir manzaraya sahipti⁸⁹. 164 metre uzunluğunda, 92 m genişliğinde dikdörtgen bir plana sahip olan sarayın yapı malzemesi tuğla ve kerpiçti. Bir diğer özelliği de etrafını çeviren duvarlar ve köşe kulelerinin varlığıdır⁹⁰.

Gazne şehrinde, 1112'de yapılan *Sultan III. Mesud* (1099-1115)'un sarayı mimari bakımdan önemlidir. Yine dört eyvanlı plan şemasına bağlı bir avlu etrafında yer alan düzenli yapı ve mekanlardan oluşuyordu. Bu saray yapısı *Leşker-i Bazar Sarayı*'na oranla daha renkli ve âbideviydi. Avlu, köşe kulelerine sahip olan bir duvar ile çevriliydi. Yapının ana inşaat malzemesi olarak tuğla kullanılmış, süslemelerde ise alçı ve mermer yer almıştır⁹¹.

Azerbaycan Atabekleri (1137-1225)'nin *Şirvanşâhlar saray külliyesi*, yine avlular ve etraflarındaki yapılardan oluşmaktaydı. Bu yapıda da su mimarisinin havuzlar ile yaşatıldığı görülür⁹².

⁸⁸ Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s.12 ; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 19.

⁸⁹ Aslanapa, *Türk Sanatı I*, İstanbul 1984, s.41-42 ; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s.14,15

⁹⁰ Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s.20.

⁹¹ Aslanapa, *Türk Sanatı I*, İstanbul 1984, s.46 ; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s.15 ; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 20.

⁹² Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s.30.

Büyük Selçuklu döneminde, Karahanlı ve Gazneliler dönemindeki gelişmelerden farklı olarak, geleneksel yapı tekniklerini aşan, değişik yorumlara, yaygın ve geniş bir etkiye sahip olan yeni bir sanat çevresi oluştu. Bu gelişme ve üslupların etkisi Anadolu'ya kadar uzanmıştır⁹³. Anadolu'nun özellikle doğusuna, Türk boylarının 1071'den önceki dönemde de yerleştikleri bilinmektedir. 1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu Türklere açılmış oldu. Anadolu Selçuklu dönemiyle birlikte, doğudan Anadolu'ya sürekli mimar akımı olmuştur. Anadolu'da çalışan mimarlar genellikle İran, Irak ve Suriye bölgelerinden gelmekte ve yetiştikleri çevrelerin mimari üsluplarını, tasarımlarını uygulamaktaydılar⁹⁴.

Anadolu'nun erken devir mimarisinde önemli yer tutan Artuklular, cami, medrese ve sivil mimari alanında, Anadolu Türk mimarisine pek çok yenilik katmışlardır. Diyarbakır iç kalesinde kazılarla ortaya çıkarılan *Artuklu Sarayı* (1120 civ.) da dört eyvanlı plan şemasının⁹⁵ izlendiği bir yapıdır. Sarayda, su mimarisi, zengin döşeme mozaiklerine sahip olan selsebilli havuz ile devam ettirilir⁹⁶.

XIII. yüzyıl, Anadolu Selçuklu sanatı üslubunun zirvede yaşadığı devirdir. Kesme taş yapı malzemesi, anıtsal mimari, ölçülü çini mozaik, geometrik ve bitkisel süslemeler bu devrin mimari özellikleridir. Ancak Anadolu Selçukluları, saray ve köşklere çoğunda kaba taş ve tuğla malzeme kullanmıştır. Saray ve köşkler, sultan hanlarının yanında oldukça gösterişsiz kalmıştır. Saray türü yapılar ikinci plana atılmış, yapı malzemesinin özensiz olması nedeniyle de zaman içinde çabuk harap olmuşlardır. Bu yapı duvarlarındaki kabalığı gidermek için zengin ştuk (stuko) ve çini kaplamalar kullanıldığı bilinmektedir⁹⁷. Bununla birlikte Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde, sultanlar sarayların yapımıyla doğrudan ilgilenmişlerdir⁹⁸.

⁹³ Metin Sozen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s.12.*

⁹⁴ Çini ustaları genellikle İran, kale ve sur taş ustaları Suriye kökenlidirler. Metin Sozen, a.g.e s.12-14.

⁹⁵ İç kalede bulunan sarayın taht salonu dört eyvanlı şemada (haçvâri) olup, Aslanapa'nın 1961-1962 yıllarındaki kazılarında ortaya çıkarılmıştır

⁹⁶ Metin Sozen, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul 1971, s. 225-228* ; Ara Altun, "Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi", *Türk Arkeoloji Dergisi, 1962, s. 10 vd.* , Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s.35-40.*

Konya'da Sultan II. Kılıçarslan tarafından 1192'den önce yaptırılan ve Alâeddin Keykubâd tarafından onarılan ⁹⁹ köşkten sadece tonozlu bir kısım kalmıştır. Friedrich Sarre, Konya Köşkü ile ilgili eserinde, şehrin ortasında bir tepe üzerinde yer alan asıl saraydan hiçbir eser kalmadığını, 1828'de tamamen ören yeri haline geldiğini, ayrıca XI. yüzyıl başlarında yapılan Gaznelilerin Leşker-i Bazar Sarayı'nun binaları ve binaların yerleri ile ilgili tasarım benzerliğinin az-çok farkla burada görüldüğünü anlatır ¹⁰⁰.

Alâeddin Keykubâd tarafından, Beyşehir gölü kıyısında yaptırılan *Kubâd Âbâd Sarayı* (1236), ilk defa birkaç sarayı içine alan plana sahip bir yapı olarak 1965 kazılarında tespit edilmiştir. Sarayın bünyesinde 16 kadar dağınık yapı ve av parkları vardır. Bu yapının krokisi sultan tarafından çizilmiş ve Vezir Sadettin Köpek denetiminde yapılmıştır ¹⁰¹. Kayseri yakınlarında Alâeddin Keykubâd'ın yaptırdığı *Keykubâdiye Sarayı* (1224-26) da birkaç saray yapısından oluşmuştur. Daha çok yazlık saray özelliği gösteren, üç köşkten oluşan saray dinlendirici bir manzaraya sahiptir ¹⁰².

IX.-XIII. yüzyıl Türk mimarisi saray yapılarında genel olarak; dört eyvanlı geniş avluların varlığı ve suya hakim bir yerde ya da iç mekanda su ile ilgili tesislerin vazgeçilmez öge olduğu görülmektedir. Ayrıca etrafı koruma amaçlı bir sistemle ihtiyaçları karşılayan küçük bir şehir olarak tasarlanmıştır ¹⁰³. Bu tasarım

⁹⁷ Aslanapa, *Türk Sanatı II, İstanbul 1984, s. 174* ; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s.49* ; Friedrich Sarre, *Konya Köşkü* (çev Ş. Uzlu), *Ankara 1989, s.1-7*.

⁹⁸ Metin Sozen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s.14*.

⁹⁹ Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s.65*.

¹⁰⁰ Friedrich Sarre, *Konya Köşkü* (çev Ş. Uzlu), *Ankara 1989, s.2, 87*.

¹⁰¹ Aslanapa, *Türk Sanatı I, İstanbul 1984, s. 176* ; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s.65* ; Metin Sozen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s.26*.

¹⁰² Aslanapa, *Türk Sanatı I, İstanbul 1984, s. 177* ; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s.65* ; Metin Sozen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s.30*.

¹⁰³ Metin Sozen, a.g.e . s.20 . Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s.89-91*

özelliklerinin, batı etkisinin en yoğun olduğu dönemde yapılan Dolmabahçe Sarayı'nda, özellikle harem kısmında etkili olduğu gözlemlenir¹⁰⁴.

Osmanlı Beyliği kurulduğu zaman ilk merkezi Bursa olmuştur. Orhan Bey, öncelikli olarak medrese ve imâretini İznik'te, camisini de Bursa'da yaptırmıştır. Osmanlıda, devletin evi olan, devlet işlerinin görüldüğü kurumları bünyesinde barındıran saraylar aynı zamanda saltanatın ve hâkimiyetin simgesi niteliğindedir.

Osmanlılar ilk büyük saraylarını Bursa'da hisar içinde inşâ etmişlerdir. Bursa ovasına hakim bir yerde Sultan I. Murad tarafından yaptırılmış, çeşitli dönemlerde eklenen yapılarla gittikçe büyümüştür. Hükümdârlar Edirne'nin fethine kadar bu sarayda oturmuşlar, Fatih Sultan Mehmed'den sonra terk edilmiş¹⁰⁵, sonraları da çeşitli düğün, eğlence ve av şenlikleri amacıyla bu saraya gelmişlerdir. Sarayın XVII. yüzyıla kadar ne gibi değişiklikler geçirdiği konusunda bilgi olmamasına karşın¹⁰⁶, Sultan IV. Mehmed döneminde, saraya yeni binalar eklenmiş ve genel bir tamir görmüştür¹⁰⁷. Havuzlar, köşkler, hamamlar ve bahçelerin yer aldığı sarayın etrafı büyük duvar ve kulelerle çevriliydi. Sarayın XIX. yüzyılda yıkılmış olduğu ve son kalıntılarının da yıktırılarak yeni binaların inşasında kullanıldığı bilinmektedir¹⁰⁸. Bugün sarayın sadece yeri bilinmektedir.

Edirne'nin fethedilmesi ile imâr çalışmalarına başlanan şehirde, önce, devlet işlerinin görülmesi amacıyla Sultan I. Murad tarafından *Edirne Eski Sarayı* (1365) yapılmıştır. Aynı zamanda oradaki hâkimiyetin simgesi olan saray binasının yüksek bir meydana yapılması, etrafının bir duvar ile çevrili olan değişik birimlerden

¹⁰⁴ Ara Altun, a.g.e. , s.89-91.

¹⁰⁵ Ayverdi, *İstanbul Mimarı Çağının Menşei Osmanlı Mimarısı İlk Devri, c.1, 1966 s.117* ; Mithat Sertoğlu, "Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray", *Resimli Tarih Mecmuası, c. V, 1954, s.3461*

¹⁰⁶ Şehsuvaroğlu, "Bursa Sarayı", *TTOK Belleteni, Sy. 183, Nisan 1957, s.7,8.*

¹⁰⁷ Ayverdi, *İstanbul Mimarı Çağının Menşei Osmanlı Mimarısı İlk Devri, c.1, 1966, s.117* ; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s.34.*

¹⁰⁸ Sarayın binaları, 1855 depreminden, şehirdeki diğer yapılar gibi etkilenmiş, tamiri yapılmadığı için zamanla yok olmuştur Mithat Sertoğlu, "Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray", *Resimli Tarih Mecmuası, c.V, 1954, s.3462* ; Şehsuvaroğlu, "Bursa Sarayı", *TTOK Belleteni, Sy. 183, Nisan 1957, s.8.*

meydana gelmesi ¹⁰⁹ Türk Saray mimarisi geleneğinin devamıdır. Bundan sonra Sarayıcı denilen yerde, Tunca nehrinin geçmesi ile oluşan bir ada üzerine Edirne'deki ikinci hünkâr sarayının yapımı ilk olarak Sultan II. Murad'ın köşk inşasıyla (1450) başlamıştır. Asıl sarayın Sultan II. Mehmed tarafından planlı bir şekilde yapımı devam ettirilmiştir. *Edirne Yeni Sarayı*, beş meydan etrafında sıralanan binalardan oluşmaktaydı. Geniş bir saha üzerinde yapılmış ve etrafı duvarlar ile çevrilmiş olan saray, Tunca nehrinin varlığı ile su mimarisi geleneğini devam ettirir.

İstanbul'un fethinden sonra Edirne Yeni Sarayı'nın kullanımı devam etmiş; ancak İstanbul'un başkent olması ile burada da bir saray yapımına başlanmıştır. Sarayı Atık (1454) diye isimlendirilen *İstanbul Eski Sarayı*, bugün İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu alanda yapılmıştı. Bu sarayın da şehrin yüksek bir yerinde inşa edilmiş olması, etrafının yüksek duvarlarla çevrili avlu ve bu avluya dağılmış olan binalardan meydana gelmesi ¹¹⁰ Türk saray mimarisi geleneğinin devamıdır. *İstanbul Yeni Sarayı* (1465-1478), Sarayburnu denilen yerde bir tarafı karada, diğer tarafları ise deniz ile çevrili şekilde, yüksek sur duvarları içinde inşa edilmiştir. Savunma amaçlı sur duvarının İstanbul Topkapı Sarayı'nda bu özelliğini yitirdiği, simgesel bir nitelik kazandığı görülür ¹¹¹. Sur duvarları ile çevrili avlular içinde zaman içinde gelişerek ve genişleyerek yapılmış olan, İstanbul Topkapı Sarayı adı ile bilinen sarayın, Avrupa üslûp etkilerinin görüldüğü döneme kadar hükümdârlar tarafından kullanımı devam etmiştir.

Anadolu Selçuklularında sultanların saray yapımıyla doğrudan ilgilenmeleri yerine, Osmanlı döneminde, özellikle İstanbul'un fethiyle saraylar *Hassa Mimarlar Ocağı*'nin çalışmalarıyla devletin ihtiyacına göre yapılmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren artık etkiler İstanbul kaynaklı olarak yayılmaya başlamıştır. Mimarların

¹⁰⁹ Suheyl Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları, İstanbul 1947, s.58* ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.16*.

¹¹⁰ Mithat Sertoğlu, "Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray", *Resimli Tarih Mecmuası, c.V, 1954, s.3465,3466* , Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c.IV, 1974, s.678* ; İ.H.Baykal, *Enderun Mektehi Tarihi, c.1, İstanbul 1953, s.29* , Ahmed Refik, *Osmanlı Alimleri ve Sanatkârları* (sad. D. Gürlek), *İstanbul 1997, s.14*

¹¹¹ Metin Sözen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s.45*.

evrensel boyutlara ulaşma isteğine sahip olduğu görülür ¹¹². XVIII. yüzyıldan itibaren de batıdan gelen yeni toplumsal ve sanatsal değerler ile köklü değişimler ortaya çıkmıştır. Özellikle, XIX. yüzyılda ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verebilmek için yeni işlevlere sahip yapılara ihtiyaç doğmuştur. Batı yaşam tarzı ve sanat üslubu etkisinin yoğunlaştığı dönemlerde, sanayi devriminin de etkisi artar. Bu dönemde saray, köşk ve kasırlar yoğun olarak yapılmıştır. Saltanat merkezinin Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasına kadar geçen sürede, sanat ve mimarlık alanındaki gelişme ve değişimler, Osmanlı'nın sanat ve kültür anlayışının değerlendirilmesi konusunda anahtar rolü oynar. Bu yapıların, Marmara ve Boğaz'a hâkim olan kıyılarda yapılması şehrin bu kesimlerini değerlendirmiştir. Ayrıca şu var ki, bu, saray, köşk ve kasırlar batı üsluplarının denenme sahası olarak ortaya çıkar ¹¹³. XIX. yüzyıldan itibaren *Dolmabahçe Sarayı* (1856), *Beylerbeyi Sarayı* (1861-1865) gibi batı üslubunda gösterişli saraylar yapılmış; ancak bu sarayların süsleme ve fonksiyonlar açısından batılı hayat tarzını yansıtmalarına rağmen, mimari açıdan geleneğin yaşatılması söz konusu olmuştur ¹¹⁴.

Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi avlular ve etrafındaki birimlerden oluşan, zaman içinde yeni binaların eklenmesiyle şekillenen saray yerine, Avrupa saraylarına benzeyen, bütün olarak tasarlanan ve inşâ edilen saraylar dönemi başlamıştır. Yapı birimleri çok katlı binalar içinde bir araya toplanmış; fakat harem, selamlık, tören ve hizmet yerleri eski fonksiyonlarını devam ettirmiştir. Artık törenler için meydanlar değil salonların kullanımı başlamıştır. Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi şehirden kopmuş halde, surlarla çevrili bir anlayış yerine, Dolmabahçe Sarayı'nda olduğu gibi toplumsal yaşayış ile iç içe bir hayat tarzı benimsenmiştir. Batıdaki gelişmeleri yakından takip eden devlet ileri gelenleri, geleneksel yapı birimlerine ilave olarak, tiyatro ve benzeri mekanları da saray yapısı bünyesine katmışlardır ¹¹⁵. Yapıların genel tasarımında ise geleneksel Türk saray mimarisinin dört eyvanlı plan şemasının (Dolmabahçe Sarayı) hâkimiyeti devam eder. Büyük

¹¹² Metin Sözen, a.g.e., s.14, R.M Meriç, "Türk Sanatı Tarihi Vesikaları", *Türk Sanatı Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri*, c.1, İstanbul 1963, s. 745.

¹¹³ Metin Sözen, *Devletin Evi Sarayı*, İstanbul 1990, s.14.

¹¹⁴ Metin Sözen, a.g.e., s.13, 49, Eyice, "XIX. Yüzyılda İstanbul'da Batılı Mimarlar, Ressamlar, Edebiyatçılar", *XIX. Yüzyılda İstanbul'da Sanat Ortamı*, İstanbul 1996, s. 9-11.

sarayların yanı sıra daha küçük boyutlu yazlık sarayların, köşk ve kasrıların yapımı sürdürülmüştür. Kısa süreli olan ziyaretler için sultanın ve saltanat ailesinin kullandığı bu yapılar, şehrin özenle seçilmiş olan yerlerinde, geniş ve yeşil çevreleri ile sanatsal değerlerin ön plana çıktığı mimari eserler olarak, geçmiş ile gelecek arasındaki bağı koruyan birer öge olmuşlardır.

¹¹⁵ Metin Sozen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990*, s.14, 15 ; Onder Kuçukerman, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Yaşamında Sanatçı Devriminin Yeni Ürünleri", *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997, İstanbul 1998*, s.173-182.

VI. EDİRNE ESKİ SARAYI (Saray-ı Atık)

Edirne'nin, Sultan I. Murad tarafından fethedilmesinden sonra başlayan imar çalışmalarının birinci aşaması, sarayın yapılması olmuştur. Başkent olan Edirne'de, devlet işlerinin görülmesi, sultanın ikâmeti ve saltanatın simgesi olarak iki sultan sarayı inşâ edilmiştir. Türk saray mimarisi geleneğinin birer parçası olarak, şehrin kenarında, şehre hâkim bir yerde, avlular ve etrafında sıralanan, kasırlar, daireler ve hizmet binalarından oluşan Edirne saraylarından günümüze yapı kalıntısı olmaktan ileri gitmeyen harâbeler kalmıştır.

Edirne'yi Rumeli'deki fetih hareketlerinin merkezi olarak gören Sultan I. Murad, Edirne'nin yerini de beğenmişti. Fetihten önce bir kale şehri niteliğine sahip olan Edirne'de, kale içinde bir Tekfur sarayı varsa da bu yer oturulacak ve yaşanacak durumda değildi. Bu yüzden Sultan I. Murad, bir saray yapılmasını emretti. Sarayın bitimine kadar da devlet idaresini Dimetoka'da kalarak sürdürdü ve sarayın yapımının tamamlanmasıyla da devletin merkezini Dimetoka'dan Edirne'ye taşıdı ¹¹⁶. Edirne Eski Sarayı yapımı 1365'de başlamış, üç yıl sürmüş ve 1368'de tamamlanmıştır ¹¹⁷.

Edirne saraylarından birincisi olan, Edirne Eski Sarayı ¹¹⁸ olarak bilinen saray yapısı, Selimiye Camii yakınında ¹¹⁹, Kavak Meydanı denilen yerde, Edirne

¹¹⁶ Peremeci, Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s. 12, 43

¹¹⁷ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname*, (Yay. Zuhûri Danışman), c.VI. İstanbul 1970, s. 8-9 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 16 ; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 10 ; Mithat Setoğlu, "Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray", *Resimli Tarih Mecmuası*, c.VI, 1954, s. 3462-3463 ; Şehsuvaroğlu, "Edirne'de Fatih'in Sarayı", *TTOK Belleteni*, Sy. 90, 1949, s. 12 ; Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s. 1 ; Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947, s. 58 ; I H. Baykal, *Enderün Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s. 11-25 ; Kazancıgil, *Edirne Şehir Atrihî Kronolojisi*, Edirne 1995, s. 16.

¹¹⁸ Süheyl Ünver, sarayın yapıldığında adının Yeni Saray olarak söylendiğini, Tunca kenarındaki saray, yeni saray adını alınca burasına da Eski Saray denilmiştir, diye anlatır *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s. 1. ; Yine Süheyl Ünver, "Edirne'de önceleri I. Murad Sarayı diye anılan Eski Sarayda " şeklindeki ifadeyi kullanmıştır *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947, s. 58

¹¹⁹ Rifat Osman, sur içinde olan Edirne şehrinin bir kilometre kuzeydoğusunda, vadilere hâkim bir tepede yapıldığını anlatır Bu yeni de Selimiye Camii ile Ali Paşa Tekkesi arasında bir bahçe halinde olarak görüldüğünü söyler *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 16. ; Ayverdi, sarayın, Selimiye Camii arsasının kuzey tarafıyla, o zamanki askerî tesislerin olduğu sahada yapıldığını, Kavak Meydanı'nın tam caminin karşısında olduğunu söyler *İstanbul Mimarı Çağının Menşei Osmanlı Mimarısı İlk Devri*, c.I, 1966, s. 295 ; Eyice, "Edirne Mimarı", *TDV*, IA., c.X, İstanbul 1994, s. 431 ;

Fatihî Sultan I. Murad tarafından yaptırılmıştır¹²⁰. Murâdiye diye de isimlendirilen bu semtte yapılmış olan sarayın yerinin Muradbey Bayırı ve Topraklı Bayır arasında olduğu söylenmektedir. Daha sonraları Muradbey Bayırı Küçükpazar Caddesi, Topraklı Bayır da Kırlangıç yokuşu olarak isim almışlardır¹²¹. Evliyâ Çelebi önceleri Eski Saray zeminine Çullu Bayır denildiğini bildirir¹²². Şehrin bir kilometre kadar kuzeydoğusunda sarayın yapıldığı bu yer, Türk saray mimarisine uygun olarak, havası ve suyu güzel olan, vadilere hâkim olan, şehrin en yüksek noktalarından birisidir¹²³.

Edirne'yi Sultan IV. Mehmed zamanında, 1653'te ziyaret eden Evliyâ Çelebi, Seyâhâtname'sinde, hem Selimiye Camii'ni hem de Edirne Eski Sarayı anlatır. Buradan hareketle her iki yapının da eş zamanlı olarak var olduğunu anlıyoruz. Ancak Selimiye Camii inşası Eski Saray'ın olduğu alan üzerine yapılmıştır. Yine Evliyâ Çelebi'nin saraydan bahsederken bağ ve bahçesi yoktur¹²⁴ şeklindeki anlatımı, sarayın zaman içinde küçüldüğünü ve böylelikle Selimiye Camii'nin inşa edilebileceği bir alan açıldığını gösterir¹²⁵. Süheyl Ünver, Dâyezâde

Uzunçarşılı, Evliyâ Çelebi Seyahâtname'si ve Takvim'ül-tevârih'e dayanarak, Eski Saray'ın Sultan Selim Camii civarındaki Kavak Meydanı'nda olduğunu söyler. *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1988, s.10 ; Ayverdi de günümüze kadar gelen hamam kalıntısından hareketle, diğer esas binaların Küçükpazar Caddesi'nin doğusunda kalan Kavak Meydanı denilen, Murâdiye sirtlarında olduğu sonucuna varır. *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri*, c. III, 1973, s.234 ; Ayverdi, *İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisi İlk Devri*, c.I, 1966, s. 295.

¹²⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c.VI. İstanbul 1970, s.8-9 ; *Panorama Mecmuası Edirne İlavesi*, 1963, s.24 ; Peremeci, bundan farklı olarak, ilk sarayın nerede yapıldığı kesin olarak bilinmese de Yıldırım Bâyezid tarafından Selimiye Camii'nin olduğu yerde bir saray yaptırıldığını, ancak bu sarayın I. Murad'ın yaptırdığı saray yıkılarak mı yoksa bir yangından sonra mı yapılmıştır? şeklinde söz eder *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.12.

¹²¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.16 ; Şehsuvaroğlu, "Edirne'de Fatih'in Sarayı", *TTOK Belleteri*, Sy.90, 1949, s.12 ; a.g.m. Sy. 232-233,1961. s.10 ; Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.1 ; I.H Baykal, TSM Enderun Kütüphanesi Sa 3078,s.18-20'deki Solakzâde yazmasını kaynak göstererek bu yerin adını verir *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s.25 ; Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947, s.58.

¹²² Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c.V. İstanbul 1970, s.305.

¹²³ Evliyâ Çelebi, a.g.e., c.VI., s.8-9 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.16 ; Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947, s.58 ; *Panorama Mecmuası Edirne İlavesi*, 1963, s.24.

¹²⁴ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c.VI. İstanbul 1970, s.8-9.

¹²⁵ Ayverdi, Enis'ül-Musâmirin'i kaynak göstererek, Selimiye Camii'nin arsasının Eski Saray'dan ifraz edildiğini söyler. *İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Devri Mimarisi İlk Devri*,

Mustafa Efendi'nin yazdığı Risale-i Selimiyye'ye dayanarak, Sultan II. Selim (1566-1574)'in, Eski Saray'ın baitacılar dairesini yıktırarak arsasına camisini yaptırdığını söylemesi bu durumu desteklemektedir ¹²⁶.

Saray, Yıldırım Bâyezid ve oğlu Musa Çelebi tarafından yeni binaların eklenmesiyle genişletilmiştir. Musa Çelebi, sarayın etrafına kale gibi burç ve büyük bir duvar yaptırmış, sarayı savunulabilir hale getirmiştir. Bu yüzden sarayın ilk bânisi Sultan I. Murad olmasına karşın, asıl tamamlanmasının (1417) Musa Çelebi tarafından olduğu söylenir ¹²⁷. Evliyâ Çelebi'ye göre etrafı beş bin adım, uzunlamasına dikdörtgen bir kuruluş planına sahip olan sarayın duvarları yüksekliği 20 zira' yani 15 metre kadardır ¹²⁸. Kuzeye açılan, sarayın bâb-ı hümayûnu olan bir demir kapısı vardır ¹²⁹.

Enderûn Mektebi, ilk defa Edirne'nin fethini takip eden süre içinde Sultan I. Murad tarafından Edirne Eski Sarayı'nda çeşitli daire ve koşullar yaptırılarak bir teşkilatlanma sonucu oluşmaya başlamıştır ¹³⁰. Osmanlı padişahları, İstanbul'u merkez yaptıktan sonra Edirne'deki Eski Saray'ın teşkilatını ve Bostancı Ocağı'nı yerinde bırakarak devşirmeden ayrılanların bir kısmını da buraya göndermişlerdir. Bunlar Edirne'ye sevk edilerek Edirne Sarayı ağasına tabi edilirdi. Eski Saray'da terbiye edilir, eğitilir ve silah kullanımı, binicilik gibi beceriler öğretilirdi. Evliyâ Çelebi'ye göre Edirne Eski Sarayı'nda, Kânûnî Sultan Süleyman devrinde üç bin

c.I, 1966, s.295 ; "Sultan II. Selim Sarayı yıktırarak yerine Selimiye Camii'ni yaptırmıştır" ifadesi doğruyu aksettirmese gerektir. *Panorama Mecmuası Edirne Hıvəsi, 1963, s.24.*

¹²⁶ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.18* ; Suheyl Ünver, *Edirne'de Fath'ın Cihânnumâ Kasrı, İstanbul 1953, s. 1.*

¹²⁷ Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fath'ın Sarayı*", *TTOK Belleteni, Sy.90, 1949, s.12* ; a.g.m., *Sy. 232-233, 1961, s.10.* ; Mithat Setoğlu, "*Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray*", *Resimli Tarih Mecmuası, c.V, 1954, s.3462-3463* ; Üzüncarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ankara 1988, s.10*

¹²⁸ Zira' , Arşın'ın Arapçası Mimarlıkla ilgili ölçümlerde zira-ı mımari (mimar arşını) adı verilen türünün uzunluğu 75,8 cm'dir Neslihan Sönmez, "*Osmanlı Mimarlığında Yapı ve Malzeme Terminolojisi Üstüne Bir Deneme*", *Öktay Aslanapa'ya Armağan, İstanbul 1998, s. 194* ;
1 zira' 75,8 cm 'dir 20 zira' da 15 metre civarında bir ölçü eder

¹²⁹ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay Zuhûri Danışman), c.VI. *İstanbul 1970, s.8-9.*

¹³⁰ İ.H Baykal, *Enderûn Mektebi Tarihi, İstanbul 1953, s.11* ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 17.*

gilmân-ı hassa¹³¹ okuyup ibadet ederlerdi. Devşirme kanunu gereğince alınarak eğitilen, gönüllü ve Hıristiyan ailelerin çocuklarından okumaya elverişli olanlar, üç senelik eğitimleri sonunda, Daire-i hümâyûnda hizmet etmek üzere, İstanbul'daki Yeni Saray'a gelirlerdi. Daha önce sarayda görev yapanlar da kapıkulu süvâri bölüklerine nakledilirdi¹³². Edirne Eski Sarayı'nın enderûn gılmanları için kullanımını 1652 tarihli bir arz vesikasında da görmekteyiz¹³³. Edirne Eski Sarayı XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar İstanbul Topkapı Sarayı'na ve kapıkulu süvâri bölüklerine içoğlanı yetiştirmiştir. Fakat XVI. yüzyıl sonu, XVII. yüzyıl başlarında önemini yitirmeye başlamış, Edirne Eski Sarayı'nın bu görevi 1675'te de son bulmuştur¹³⁴.

Kânûnî Sultan Süleyman'ın Macar seferi sırasında kırk bin yeniçerinin kaldığı saraya, Kânûnî Sultan Süleyman tarafından yeniçeri odaları, dîvânîhâne, hasoda, hazine, kiler, doğancılar, seferliler odaları eklenmiş ve saray tamir edilmiştir. Yine Evliyâ Çelebi Seyahâtnameğine göre, Sultan I. Murad devrinden beri Enderûn Mektebi işlevini yerine getiren Edirne Eski Sarayı'nda, Kânûnî Sultan Süleyman devrinde altı bin gilmân-ı hassanın kaldığını öğreniyoruz¹³⁵. Edirne Eski Sarayı binasının, Edirne Yeni Sarayı gibi tamamı kârgir olup, binaların çatıları hâlis kurşunla örtülmüştür¹³⁶. Edirne Eski Sarayı hamam kalıntısında görülen, taş ve tuğla sıralarıyla yapılmış sağlam ve muntazam iççilik saray hakkında da bir ön görüş ortaya koyabilir.

¹³¹ "Devşirme olarak alınıp sarayda uzun süre hizmet ve terbiyeden sonra devletin çeşitli makamlarına namzet olarak yetiştirilen çocuklara içoğlanı denilir. Bunlar derecelerine göre hizmet yerlerinde padişaha hizmet etmek üzere görevlendirilirdi. Bu içoğlanlarına daha sonra içağaları denilmiştir, acemi oğlan, gilmân-ı hassa, has gûlâm tabirleri de kullanılmaktadır." Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s.297-339; Ahmed Refik, Yavuz döneminde toplanan çocukların içoğlanı olarak yetiştirilmek üzere bir kısmının İstanbul Topkapı Sarayı'na, İbrahim Paşa Sarayı'na ve Edirne Sarayı'na gönderildiğini, Mimar Sinan'ın da İbrahim Paşa Sarayı'nda yetiştüğünü kaydeder *Osmanlı Atımları ve Sanatkarları* (sad D Gurlek), İstanbul 1997, s.8.

¹³² Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c.VI. İstanbul 1970. s.8-9; İH Baykal, *Enderûn Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s.11; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s.12.

¹³³ İS 231, tarih 1062/1652

¹³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s.302

¹³⁵ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c.VI. İstanbul 1970. s.8-9

¹³⁶ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s.11

Önce sultan sarayı olan bu yapı, daha sonraları Edirne Yeni Sarayı'nın yapılmasıyla geri plana düşmüştü. Fatih Sultan Mehmed, Edirne Eski Sarayı'nda doğmuş (1429) ¹³⁷, sünnet olmuş, on yedi yaşında Sitti Hatun ile evlenmiş ve 1451'de bu sarayda tahta çıkmıştır ¹³⁸. Kullanılabilecek sahasının küçük olması ve zamanla şehrin içinde kalmaya başlamasıyla Eski Saray terk edilmiş, Sultan II. Murad döneminin sonlarından itibaren, Tunca nehri kenarındaki, geniş bir alana sahip, konumu ve iklimi daha uygun olan Yeni Saray'a taşınmıştır. Kânûni Sultan Süleyman'ın düzenlemesiyle gilmân-ı hassa yetiştirilmesine hizmet veren saray binası, 1675'de bu teşkilatın kaldırılmasıyla satışa çıkarılmıştır. Uzunçarşılı, Silâhdâr Tarihi ve Zübdetü'l-vakâyi'yi kaynak göstererek, Edirne Eski Sarayı'nın Defterdâr Mehmed Efendi tarafından satın alındığını söyler ¹³⁹. Ocak 1677 tarihli arzuhâlde ise Eski Saray'ın bütün binaları ve arsasıyla birlikte suyunun da satılması konusunda fermân sadır olduğu görülmektedir ¹⁴⁰. Sonraları Hatice Sultan Sarayı olarak karşımıza çıkar. 1675'te Musâhib Mustafa Paşa ile Sultan IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan, evlendiklerinde Eski Saray'da oturmuşlardır ¹⁴¹. Ekim 1702 tarihli mütevellî seçilmesi ile ilgili bir ilâm belgesinde Edirne Eski Sarayı nezdinde Fatma Hatun adına vakfın varlığı anlaşılmaktadır ¹⁴². Rifat Osman, Damat İbrahim Paşa'nın yazdığı telhisten hareketle, Edirne Eski Sarayı'nın Sultan III. Ahmed döneminde oturmak için uygun bir yer olmadığı sonucuna varır ¹⁴³. Zaman içinde binalarının nasıl yok olduğu kayıtlarda tespit edilemeyen Edirne Eski Sarayı'nın arsası, Sıdika Hanım adında bir kadına geçer. Sıdika Hanım, bu arsayı, 1802'de, Askerî İdâdî Mektebi yapılmak üzere hükümete vermiş, Askerî İdâdî saray

¹³⁷ "Fatih Sultan Mehmed, 30 Mart 1432'de, Sultan II. Murad'ın dördüncü oğlu olarak Edirne'de dünyaya gelmiştir "Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Klasik Dönem Üç Hükümdarı*, Ankara 1991, s.1

¹³⁸ Suheyil Ünver, *İlim ve Sanat bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947, s.60

¹³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s.302

¹⁴⁰ C B 6055 tarih Za 1087/ Ocak 1677

¹⁴¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 19 ; Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.14, 44 , Suheyil Ünver, "Edirne Sarayı Hakkında", s.2

Suheyil Ünver, Rifat Osman'dan naklederek sarayın arsasının olduğu yerde Hatice Sultan Sokağı adıyla bir yol olduğunu anlatır *Edirne'de Fatih'in Cihannüma Kasrı*, İstanbul 1953, s.2 ; S Ünver, Çelebi Mehmed'in kızı Hatice Sultan'ın Musahib Mustafa Paşa ile evlenmesinde Eski Saray'ın onlara bırakıldığını söyler *a.g.e.*, s.2.

¹⁴² C B 5856, tarih C 1114 / Ekim 1702

¹⁴³ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 19,20.

arsasında, yapılmıştır (1870)¹⁴⁴. Cumhuriyet döneminde de Kız Öğretmen ve Yata Oulu yapılan sarayın yeri, Peremeci'nin gördüğü zaman, askeri kışlaların yapıldığı bir yerdir¹⁴⁵. Gündüz Özdeş, Hatice Sultan Sarayı olarak isimlendirilen yerde 1950'lerde Askerlik Dairesi olduğunu söyler¹⁴⁶

Esasen. Edirne Eski Sarayı ile ilgili kaynaklarımızı, genel hatlarıyla ele aldığımızda, saray yapısı ve tarihi hakkındaki bilgilerin hemen hepsinin Evliyâ Çelebi'nin anlattığı kadar olduğu görülür. Edirne Eski Sarayı'ndan bahseden bütün araştırmacı ve bilim adamlarımız Evliyâ Çelebi Seyahâtname'sindeki bu bölümü aynen veya kısmen alarak, bunun etrafında yorumlar yapmışlardır¹⁴⁷. Evliyâ Çelebi'nin anlattıklarından bir şey kalmamış olan Edirne Eski Sarayı'nın bugün sadece yerini biliyoruz; fakat sarayın ayrıntılarını hemen hiç tanımıyoruz. Selimiye Camii yakınındaki saray hamamı denilen, Yıldırım Bâyezid tarafından yaptırılan bir çifte hamam, harâbe halinde kalmıştır. Saraya ait olduğu kabul edilen hamam, cami yapılıncâ çarşı hamamı olmuştur¹⁴⁸. Yıldırım Hamamı yanında bulunan, halk arasında *Taş Odalar* diye anılan, yapı kalıntısının da saraya ait olduğu söylenir. Hatta saray evleri diye bahsedilen bu Taş Odalar, Mimar Sinan tarafından onarılarak on tanesi din görevlilerinin kullanımına ayrılmıştır¹⁴⁹.

¹⁴⁴ Rifat Osman'ın anlattığına göre servet sahibi birisi olan Sıdıka Hanım, Süleymaniye Camii mutevelliyesindedir a.g.e., s. 20 ; Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.44 ; Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947, s. 60.

¹⁴⁵ Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.44.

¹⁴⁶ Gunduz Özdeş, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etudu*, İstanbul 1951, s. 34.

¹⁴⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 16,17 ; Ayverdi, *İstanbul Mimarı Çağının Menşei Osmanlı Mimarısı İlk Devri*, c.I, 1966, s.295 ; Mithat Setoğlu, "Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray", *Resimli Tarih Mecmuası*, c.V, 1954, s.3462-3463 ; İH Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s. 11-25 ; Süheyl Ünver *İlim ve Sanat bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947, s. 59 ; Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.1, 2 ; Eyice, "Edirne, Mimarî", *TDV'IA*, c.X, İstanbul 1994, s.431 ; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1988, s.10-12, Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.43-44.

¹⁴⁸ Eyice, "Edirne, Mimarî", *TDV'IA*, c.X, İstanbul 1994, s. 432 ; Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.2, Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s.234.

¹⁴⁹ Ender Bılar- Oral Onur, *Edirne Çarşıları ve Yitirilen Tarihi Eserler*, 1989 ; Oral Onur, *Edirne Su Kültürü*, İstanbul 1978, s.61.

VII. EDİRNE YENİ SARAYI (Sarayı Cedid-i Âmire)

A. Saray Binası

a) Konumu

Osmanlı Devleti'nin ikinci başkenti olan Edirne, bilindiği üzere Meriç nehri kıyısında, Tunca ile Arda nehirlerinin birleştiği yerde kurulmuştur. Tunca nehrinin Meriç ile birleşmeden önce çizdiği yay içinde kurulan şehrin bağ ve bahçeleri, bu sayede rahatlıkla sulanabilmiş, çok çeşitli bitki, ağaç ve yabancı hayvanların yaşaması için doğal bir ortam sağlanmıştır¹⁵⁰.

Edirne'de Sultan I. Murad'ın yaptırmış olduğu Eski Saray, sahasının küçük olması, zamanla şehrin içinde kalmaya başlamasıyla terk edilmiş, Sultan II. Murad döneminin sonlarından itibaren, Tunca nehri kenarındaki, geniş bir alana sahip, konumu ve iklimi daha uygun olan Yeni Saray'a taşınmıştır.

Tunca Sarayı, Hünkâr Bahçesi Sarayı, Edirne Sarayı Hümâyûnu, Edirne Sarayı Cedid-i Âmiresi gibi isimlerle¹⁵¹ bilinen, Edirne'deki ikinci sultan sarayının kurulduğu yerin tercih edilmesi Sultan I. Murad zamanına kadar dayanır. Evliyâ Çelebi'nin anlattığına göre, burası eskiden Edirne kralının av yeriydi. Fetihden sonra Sultan I. Murad'ın halktan uzakta ibadette bulunmak ve dinlenmek amacıyla bu yere geldiği, bu amaçla da tekke ve köşk inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Daha sonra Sultan II. Murad'ın Tunca nehri kıyısında 1450 yılında¹⁵² bir köşk inşa ettirdiği, Fatih Sultan Mehmed zamanında ise babasının köşkünü de içine alacak şekilde bir saray kompleksinin bu mevkide bir bütün halinde planlanarak yapımını gerçekleştirildiği bilinmektedir¹⁵³. Hatta Sultan II. Murad, oğulları Alâeddin ve Mehmed'in sünnet düğünlerini de bu ada üzerinde yaptırmıştır¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyahüname* (Yay Zuhûri Danışman), c.VI, İstanbul 1970, s.9.

¹⁵¹ Edirne Yeni Sarayı ile ilgili çeşitli arşiv belgeleri , Evliyâ Çelebi, a g e . s.9 . Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.21 , Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s.10,12 , Metin Sözen, *Devletin Evi Sarayı*, İstanbul 1990, s. 54.

¹⁵² Bu tarihi, Rifat Osman , Eyice, Metin Sözen 1450 yılı, Uzunçarşılı ise 1447 yılı olarak vermiştir

¹⁵³ Evliyâ Çelebi, *Seyahüname* (Yay Zuhûri Danışman), c.VI, İstanbul 1970, s.9 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.21 . Şehsuvaroğlu, "Edirne'de Fatih'in Sarayı", *TTOK Belleteni*, Sy.232-233, 1961, s.10 , Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s.10,12 , Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 149 , Metin Sözen, *Devletin Evi Sarayı*, İstanbul 1990, s. 57 ;

Edirne'nin kuzeyinden akan, Evliyâ Çelebi'nin tabiri ile âb-ı hayat gibi tatlı olan Tunca nehri, cennet bahçesine benzeyen Hünkâr Bahçesi'nin etrafını dolaşır bu bahçeyi ihyâ eder ve Saraçhane Köprüsü¹⁵⁵ altından geçerek yoluna devam eder¹⁵⁶. Tunca nehrinin etrafını kuşatmasıyla bir ada haline alan, koruluk halindeki verimli ve geniş topraklar, bir tarafı Saraçhane Köprüsü'ne kadar uzanan, değişik cinstе ağaçların, kuş ve canlıların yaşadığı bir bahçe idi¹⁵⁷.

Sarayıcı ve Tavuk Ormanı isimleri¹⁵⁸ ile bilinen ve Tunca nehrinin ikiye ayrılması, ayrılan kolların birinin doğu ve güneydoğu, diğerinin güneye akarak, sonra tekrar batıya yönelerek Saraçhane Köprüsü civarında birleşmesi ile nehir kolları arasında oluşan bu, dil şeklindeki ada ile adanın kuzey ve kuzeybatısındaki arazi Edirne Yeni Sarayı'nın sahası idi. Fatih Sultan Mehmed devri sarayı, sarayın hasbahçesi olan, Tavuk Ormanı denilen bu adanın kuzey ve kuzeybatısını kaplardı¹⁵⁹. Hasbahçenin güneyinde ve doğusunda, Saray Ovası denilen geniş çayırılık bulunmaktaydı. Rifat Osman, bu çayırılığın "Prnses Komnen Çayırılığı" olduğunu

Bu konu ile ilgili geniş açıklama, VII. A. b) Edirne Yeni Sarayı,Tarihçesi bölümünde yapılacaktır.

¹⁵⁴ Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 14.

¹⁵⁵ Tunca nehri üzerinde, Saraçhane ve Bâyezid semtlerini birbirine bağlayan on gözlü büyük köprüdür. 1451 senesinde Vezir Şehabeddin Paşa tarafından yapılmıştır. Bu köprünün adı kaynaklarda Şehabeddin Paşa Köprüsü olarak da geçmektedir. Ayverdi, "Edirne Köprüleri". *TTOK Belleteni*, Sy.143. Aralık 1953, s.5-10 ; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.25.

¹⁵⁶ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay Zuhûri Danişman), c.V, İstanbul 1970, s.307.

¹⁵⁷ Evliyâ Çelebi, birkaç gün kaldığını söylediği, Hünkâr Bahçesi olarak isimlendirdiği Edirne'deki bu bahçeyi anlatırken, çok çeşitli ağaçların isimlerini vermekte; vahşi kuş ve canlıların yaşadığından bahsetmekte, gul, sumbul, reyhan, hatâyi, yasemin vb kokulu çiçeklerin başka bir yerde daha bulunmadığını anlatmaktadır a g e., c.VI, s. 9,10 ; Peremeci, *Edirne Tarihi*. İstanbul 1939, s. 48.

¹⁵⁸ Rifat Osman, Hadika-ı Hassa olan bu küçük adanın Edirne halkı arasında Tavuk Ormanı ismiyle bilindiğini, bu isme1873 tarihlerine kadar yazılmış olan çeşitli tarih, risâle ve mecmualarda rastlamadığını ve ne amaçla bu ismin verildiğini anlamadığını belirtir *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 22 ; Suheyl Ünver, Sarayıcı'ne hali hazırda Tavuk Ormanı denildiğini, ilân-ı harpten sonra buranın belediyeye dinlenme alanı olarak verildiğini yazar "Edirne Sarayı", *Yeni Mecmua*, Sy.86, 1923, s.410 ; Rifat Osman da Sarayıcı'nın, Meşrutiyetin İlanı'ndan sonra belediyeye devredildiğini, 1911'de de Vali Hacı Adil Bey'in teşebbüsü ile ilkbahar ve yaz mevsiminde Edirne halkı için dinlenme yeri olarak düzenlendiğini anlatır *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 23.

¹⁵⁹ Rifat Osman, a g e . s. 22 , Suheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânumâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.2 , Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Ahadeleri*, İstanbul 1949, s:149 .Ayverdi, *Osmanlı Mim. Fatih Devri*, c.III, 1973, s.237 , Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 45.

belirtir ¹⁶⁰. Saray kompleksi, Hasbahçe ve diğer saraya ait alanlara geçişler Tunca nehrinin kolları üzerine yapılmış olan köprüler ile sağlanmaktaydı. Saraçhane Köprüsü civarında, önce sarayın bostancılarından dolayı Saraçhane Ocağı bulunmaktayken, sonraları Saraçhane- Horozlu Yokuşu semti oluşmuştur ¹⁶¹.

Türk saray mimarisinin yaşam ve tasarım özelliklerinin devam ettiği Edirne Yeni Sarayı'nda, çevresinin Tunca nehri ile çevrili olması dolayısıyla savunma amaçlı sur duvarı yapma ihtiyacı duyulmamış, sarayın etrafı üç metre civarında sade bir sur duvarı ile çevrilmişti ¹⁶².

Sarayın güneybatı duvarı, Saraçhane Köprüsü'nden gelip Bâyezid Camii yönüne giden şehrin anayoluna paralel olarak yapılmış ise de tam olarak ne kadar içeride olduğuna dair bir işaret kalmamıştır. Güneydoğu duvarı, nehrin sağ koluyla sınırlı olduğu için doğal olarak bilinmektedir. Kuzeydoğu duvarı ise nehrin kolunun kıvrılarak yaptığı dirseğe doğru, nehrinden 300 metre kadar içeride olduğu tahmin edilse dahi tam yeri belli değildir ¹⁶³.

¹⁶⁰ Evliyâ Çelebi'nin, Seyahatnâmesinde, Hasbahçe'in güzelliklerini anlattıktan sonra "Bu bağın güneyi bir çimenlik sahadır ki bâb-ı humâyûn o tarafa açıktır" şeklindeki ifadesi ile bâb-ı humâyûnun has bahçe tarafa yani sarayın güneyinde olduğunu belirtmiş olur *Seyahatnâme (Yay. Zuhûri Danışman)*, c.VI. İstanbul 1970, s.9 ; Peremeci'de bâb'us-selâm ve bâb'us-sâadenin batrya baktığını yazmıştır. *Edirne Tarihi, İstanbul 1939*, s. 45; Uzunçarşılı da bâb-ı humâyûn denilen kapının güneyde bulunduğunu, bu kapının yanında Kasrı Adâlet denilen köşkün var olduğunu yazmıştır *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ankara 1988*, s. 12; Mithat Sertoğlu da bir makalesinde aynı şekilde " güney kısmının çimenlik olduğu, bâb-ı humâyûn denilen kapısının da güney tarafa bulunduğu, kapının yanında Kasrı Adâlet adlı bir köşkün mevcudiyeti." şeklindeki ifadesi ile aynı şekilde anlatır "*Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray*", *Resimli Tarih Mecmuası*, c.V. 1954, s. 3464 ; Ancak Rifat Osman başta olmak üzere, çizilen plan ve krokilerde, yapılan resimlerde bâb-ı humâyûn sarayın batısında gösterilmektedir. Rifat Osman, Edirne Yeni Sarayı'nda aynı kapıya bâb-ı humâyûn ve bâb'us-selâm isimlerinin verildiğini söyler *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s.2, 63. Bütün bunlardan hareketle Evliyâ Çelebi'nin ifadesi ve aynı ifadeyi tekrar edenlerin yazdıkları için şunu söyleyebiliriz Evliyâ Çelebi'nin bâb-ı humâyûn diye anlatmış olduğu kapı, Demir Kapı olarak isimlendirilen ve Kum Meydanı'na açılan kapıdır Terazi Kasrı'nın yanındaki Kanûni Köprüsü ile Hasbahçeye geçilip buradan Adalet Kasrı yanındaki Fatih'in yaptırdığı köprü yoluyla Demir Kapı'dan saraya girilmesinden dolayı bu kapı zaman içinde bâb-ı humâyûn olarak isimlendirilmiş olmalıdır

Süheyl Ünver, "*Edirne Sarayı*". *Yeni Mecma*, Sy.86, 1923, s.410 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s. 23.

¹⁶¹ M T Gökbilgin, "*Edirne Şehrinin Kurucuları*" *Edirne Armağanı, Ankara 1993*, s. 163

¹⁶² Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme (Yay. Zuhûri Danışman)*, c.VI. İstanbul 1970, s. 9 . Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s.237.

¹⁶³ Ayverdi, a.g.e. , s.237.

Türk saray mimarisi geleneğinin geniş bir alan üzerinde ve uzun bir zaman diliminde (1450-1878) yaşatılmış örneği olan Edirne Yeni Sarayı, İstanbul Topkapı Sarayı gibi büyük kapılardan girilen, geniş avlular etrafında sıralanmış kasırlar, köşkler, daireler ve hizmet birimlerinden oluşan bir yapılar topluluğu olmuştur. Tunca nehri kıyılarında, Sultan II. Murad'ın bir köşk yaptırması ile başlayan, oğlu Fatih Sultan Mehmed'in planlı ve bir bütün halinde tasarlayarak yaptırdığı yapılar ile teşkilatlı bir sultan sarayı halini alan Edirne Yeni Sarayı, özellikle Kanûni Sultan Süleyman ve Sultan IV. Mehmed dönemlerinde en parlak zamanını yaşamıştır. Batılı tarzda inşa edilen saray binalarının yapılmasına kadar, tekrarlanan gelen bir mimari kuruluş ile her hükümdar döneminde kimi yapıların yenilenmesi, ihtiyaca göre bölümlerin eklenmesi şeklinde saray sürekli genişlemiştir.

Edirne Yeni Sarayı'nın tarihçesi ile ilgili kısımda geniş olarak anlatılacağı üzere, Edirne Yeni Sarayı 1878 Rus işgali ile yok olma sürecine girmiş, yapı kalıntılarının korunamaması ve başka yapılarda inşaat malzemesi olarak kullanılması neticesinde, Edirne Yeni Sarayı'nın alanı geniş düzlükler ve de kısmen yeni yapıların yapıldığı bir arazi olmuştur.

VII. A. b) Tarihçesi

Edirne, kesin olarak devlet merkezi olma rolünü Çelebi Mehmed ve Sultan II. Murad döneminde kazanmıştır¹⁶⁴. Bunun bir yansıması olarak ortaya çıkan ilk saray yapısı, bilindiği gibi, bugünkü Selimiye Camii'nin bulunduğu yer ve civarında yapılmıştır. Edirne Eski Sarayı'nın varolduğu zamanlarda da ilgi çekici ve tercih edilen Tunca nehri kıyılarındaki geniş alan, sonraları Edirne Yeni Sarayı'nın yapıldığı, devletin merkezi olan bir yer olmuştur.

Sultan II. Murad'ın emriyle 1450 yılında *bir köşk* yapımına başlanmışsa da Sultan II. Murad'ın 1451 yılında ölümü ile inşâ çalışmaları durmuştur. Ancak *Fatih Sultan Mehmed*, babasının başlattığı inşâ çalışmalarını aynı yıl içinde tekrar devam ettirmiş¹⁶⁵, inşâ çalışmaları sonucunda teşkilatlı bir saray ortaya çıkmıştır. Sarayın burada yapılmasına sebep olarak, Hekim Beşir Çelebi'nin buranın havasını ve suyunu çok övmesi olduğu kabul edilmektedir. Beşir Çelebi'nin, Edirne Eski Cami, Hisarı ve Yeni Sarayı ile ilgili tarih ve bilgileri içeren risâlesinde Fatih ve Edirne Yeni Sarayı ile ilgili şu bilgileri vermektedir¹⁶⁶: Sultan Mehmed Han Edirne'de yeni tahta çıkmıştı. Bilim adamları ile sohbet etmeyi seven Fatih Sultan Mehmed, bir gün Beşir Çelebi'nin vasıflarının sohbet meclisinde övülerek anlatıldığını görünce hekime karşı muhabbet hissederek derhal Karamanoğlu İbrahim Bey'e mektup gönderip hekimi Edirne'ye istemiş, Hekim Beşir Çelebi de Konya'dan gelip Edirne'de Saray-ı Atîk'de padişahla sohbetlerde bulunmuştur.

Fatih Sultan Mehmed, Tunca nehri kenarındaki Sultan II. Murad tarafından inşâ ettirilen köşküde, Temmuz ayında, Beşir Çelebi ile sohbet ederlerken, hekimin birbirini üzerine iki kat kürk giydiğini, sohbet esnasında da titredüğünü görünce, padişah, Temmuz ayında niçin üşüdüğünü sorar Beşir Çelebi'de, ısıda çok fayda olduğunu, havadan değil bu yerin özelliğinden dolayı üşüdüğünü anlatır. Daha sonra

¹⁶⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 10.

¹⁶⁵ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname (Yay. Zuhûri İnanışman)*, c.VI. İstanbul 1970, s. 9, Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 21.

¹⁶⁶ Hikâyet-i Hekim Beşir Çelebi (Tarih-i Edirne), *Atatürk Kütüphanesi, M.Cevdet Yazmaları, K. 144/6, nr 109b-113a* Hibri, Fatih Sultan Mehmed ile Beşir Çelebi arasında yapılan sohbet ve âb-ı hayatın bulunmasından söz etmiş, Beşir Çelebi'nin hikâyesini de beyitler halinde vererek bu mahalde

aralarında geçen konuşmalar sonucunda, burada âb-ı hayat diye tabir ettikleri su pınarı bulunmuş, padişah hekime hil'at giydirmiştir. Beşir Çelebi'nin, buranın havasını, suyunu övmesi ve "... imdi padişahım senin kasrın bunda gerektir..." şeklindeki tavsiyesi üzerine, Fatih Sultan Mehmed, o zaman, gayet usta olan, ayakları felçli Üç Şerefeli Cami'nin mimarına saray yapılmasını emretmiş, âb-ı hayatı da içine alan bina yaptırmıştı.

Edirne Yeni Sarayı'nın inşası Beşir Çelebi Risâlesi'nden anlaşılacağı üzere ¹⁶⁷ Fatih Sultan Mehmed tarafından düşünülmüş ve *Üç Şerefeli Cami'nin mimarına* ¹⁶⁸, bir bütün halinde ¹⁶⁹ yaptırılmıştır. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un fethinden sonra Edirne'de kalmaya devam etmiş, oğulları Bâyezid ve Mustafa'yı 1455 yılında burada sünnet ettirmiş ¹⁷⁰. Bu sayede Edirne Yeni Sarayı, Fatih Sultan Mehmed döneminde daha da genişlemiş ve gelişmiştir. Fatih Sultan Mehmed Edirne Yeni Sarayı'nda, *Bâb-ı hümâyûn, Alay Meydanı, Dâr'us-sâade, Arz odası, Cihânnümâ Kasrı, Kum Kasrı, Harem-i hümâyûnunun bir kısmını, enderûn gılmanları daireleri, mutfak ve saire* yaptırmış, ayrıca Hasbahçe'ye çok sayıda ağaç diktirmiştir ¹⁷¹. Yine

sarayın yapılmasındaki etkinliğini anlatmıştır. *Enisü'l-müsâmirin, (Edirne Tarihi), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. T.Y. 451, II.fasil, vr. 7 a-7 b.*

¹⁶⁷ Tayyib Gökbilgin, Beşir Çelebi'nin tarihi şahsiyetinin açık olmadığını, ona izafe edilen risâlenin tarihi değer ve doğruluk derecesinin şüpheli olduğuna işaret ederek, yüzeysel bir araştırma ile dahi bu risâlenin orijinal bir değeri olamayacağını söyler. Beşir Çelebi'nin Edirne Yeni Sarayı inşasındaki etkisi ve âb-ı hayatı bulması meselesinin tanınmış ve eski kaynaklardan olan Neşri'de, Tâc üt-Tevârih'te, Kemal Paşazâde'de, Aşık Paşazâde Tarihi'nde anlatılmadığını, Kıvâmî'nin Fatihnâme-i Sultan Mehmed adlı eserinde Beşir Çelebi ve onun hikayesinden bahsedilmediğini belirtir. Bununla beraber, Beşir Çelebi Risalesi'nin sonradan yazılmış ve tamamlanmış menkıbevi bir özellikte olduğunu, buna rağmen Edirne tarihleri arasında da önemli bir yer tuttuğunu söyler. "*Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enisü'l-Müsâmirin*", *Edirne Armağanı, Ankara 1993, s.77-79*; Ayverdi, Edirne Yeni Sarayı'nın tarihçesini Beşir Çelebi'de bulabildiğimiz, Beşir Çelebi'nin sarayın inşâ edilmesindeki payının, her ne kadar bir menkıbe şeklinde olsa da olayların gerçek olduğunu belirtir. *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c.III, 1973, s. 234.*

¹⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Ankara 1988, s. 10*; Rifat Osman, *Üç Şerefeli Cami'nin mimarının, Amasyalı Ata adında bir usta olduğunu tespit ettiğini belirtir. Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 59, dipnot 18.*

¹⁶⁹ Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c.III, 1973, s. 235, 237.*

¹⁷⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Ankara 1988, s. 10*, Peremeci, *Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s.17*; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995, s.27.*

¹⁷¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.24*, İH Baykal, *Enderin Mektebi Tarihi, İstanbul 1953, s.26*, Ayverdi, Fatih devrine ait olan, asıl şekilleri ve özelliklerinin bilinmediği yapılar ile ilgili bilgi verirken bir saray yapısında olması gereken birimleri sıralamıştır. *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c.III, 1973, s. 238, 267*; Gunduz Özdeş, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951, s.34.*

Fatih Sultan Mehmed tarafından Hasbahçe ile asıl saray alanı arasında kalan Tunca nehrinin üzerine kendi adıyla bilinen bir *köprü*¹⁷² yaptırmış, nehrin yatağına da büyük *mermer levhalar* döşetmiştir¹⁷³. İstanbul'un fethinden üç sene sonra Edirne'de, Üç Şerefeli Cami yakınında çıkan (1457) büyük bir yangın sonucu şehir tamamen harap olmuş ve Edirne Yeni Sarayı da zarar görmüş, Fatih Sultan Mehmed'in emriyle şehir yeniden imar edilirken *saray* da *yeniden inşâ* edilmiştir¹⁷⁴.

Kuruluşundan II. Rus istilâsına kadar varlığını sürdüren saray yapıları, enderün teşkilatı genişledikçe ve ihtiyaca göre birçok ilavelerle her devir Osmanlı sivil mimarisinin temsil edildiği bir yapı kompleksi olmuştur¹⁷⁵. Asıl olarak bu durum, diğer Türk saraylarında da görülen gelenek halini almış bir özelliktir.

Sultan II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim ve Kânûnî Sultan Süleyman sık sık İstanbul'dan Edirne'ye gelir, Edirne Yeni Sarayı'nda kalırlardı. Saray, Kânûnî Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim zamanında daha da büyüdü. Sultanlardan I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad, IV. Mehmed, II. Ahmed ve II. Mustafa zamanında yeni yapılar eklenmiş, geniş bir alana yayılarak büyük bir saray halini almıştır. XVII. yüzyıl başlarında on altı sene süren Avusturya Seferi dolayısıyla Sultan II. Süleyman ile II. Ahmed saltanatlarını Edirne'de geçirmişler, Sultan II. Ahmed, II. Mustafa ve II. Ahmed Edirne'de tahta oturmuşlar, hatta Sultan II. Ahmed ile II. Mustafa, Edirne Eski Camii'de kılıç kuşanmışlardır. Sultan II. Mustafa'nın Şubat 1695 tarihinde Edirne Eski Camii'nde kılıç kuşandığını, tören için kullanılan yastık ücretinin hazinden ödenmesi beyan eden makbuzdan da anlamaktayız¹⁷⁶.

¹⁷² Fatih Köprüsü, uç gozlu, orta gozu 8,20 metre, yan gozleri 6,10 metre, uzunluğu 34,20 metre olan bir köprüdür. Genişliği korkuluktan korkuluğa 4 metre, dıştan dışa 4,40 metredir. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisini Fatih Devri*, c.III, 1973, s.266.

¹⁷³ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 22.

¹⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 10, 11, Mithat Sertoğlu, *"Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray"*, *Resimli Tarih Mecmuası*, c.V, 1954, s.3463.

¹⁷⁵ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme (Yay Zuhûr Danışman)*, c.VI, İstanbul 1970, s. 9. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Ahuleleri*, İstanbul 1949, s.149, İH Baykal, *Enderün Mektehi Tarihi*, İstanbul 1933, s. 26.

¹⁷⁶ İ S 2086, tarih 27 C 1106 / Şubat 1695, Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 44, 45, Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 12

Sultan II. Bâyezid'in Edirne Yeni Sarayı'nda hangi yapıları ve tamirleri yaptırdığına dair bilgiye sahip olmamakla beraber, Rifat Osman, Bâyezid Camii'nin önünden saraya kadar olan, sarayın batısında bulunan ve saraydan camiye gidilmesini sağlayan istikametteki *nehir yatağını temizletmiş* olduğunu söyler. Bu sayede, kenarlarına rhtım yapılmış olan nehir yoluyla saraydan camiye kayıkla gidilmesi temin edilmiştir ¹⁷⁷.

Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi planlarını Edirne'de yapmış ve seferden sonra Edirne'ye dönmüştür ¹⁷⁸. Daha çok fetih hareketlerine önem vermiş olan Yavuz Sultan Selim için Rifat Osman, kısa süren saltanatı süresince İstanbul'da da önemli bir eseri olmadığına ve Edirne Yeni Sarayı'nda inşâ veya tamirat çalışmaları yaptığına dair bir bilgi bulunmadığına işaret eder ¹⁷⁹.

Edirne Eski Sarayı'nda da önemli tamir ve ek binalar yaptırdığından bahsettiğimiz *Kânûnî Sultan Süleyman* zamanında, Edirne Yeni Sarayı da çok iyi bir devir yaşamış, çok mâmur olmuştu ¹⁸⁰. Hatta sultan burada ilim adamları ile sohbetler etmiş, elçileri burada kabul etmiştir. Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivi'nde ulaşabildiğimiz, bu döneme ait olan, Edirne Yeni Sarayı'nda genel ve kısmî olarak inşâ çalışmalarının yapıldığı gösteren keşif ve tamir defterleri bulunmaktadır ¹⁸¹. Kânûnî Sultan Süleyman, sarayın Hasbahçe'si ile asıl saray yapılarının bulunduğu araziye, Tunca nehri üzerine yaptırdığı *köprü* ile bağlamıştır. Yine, Edirne'ye Hürrem Sultan adına 40 km. uzaklıktaki Taşlımüsellim köyünden Edirne şehrine Mimar Sinan tarafından getirilen (1529) suyun dağıtımını amacıyla su maksimleri, terazileri ve mahzenleri yapılmış, bu amaçla saray içinde de su terazisi

¹⁷⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.26 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 235 ; Gündüz Özdeş, II Bâyezid ile I. Selim'in saraya bir şey ilave etmediği kanısına varmıştır *Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü*, İstanbul 1951, s. 34.

¹⁷⁸ Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 18.

¹⁷⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.26 ; Ayverdi, Edirne Yeni Sarayı'ndan bahsederken " ilk defa II Murad tarafından Tunca kenarında bir köşk ile inşâtına başlanıp, Fatih'in tahtta çıkar çıkmaz 1451'de kurduğu büyük saraydır II Bâyezid, Yavuz Selim zamanlarında tevsi olunmuş " diyerek bu dönemlerde sarayda genişletme çabalarının olduğunu belirtir "*Edirne Sarayları*", *TTOK Belleteri*, Sy.143, Aralık 1953, s.5-10.

¹⁸⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme* (Yay. Zuhûri Danışman), c.VI, İstanbul 1970, s. 9.

olarak, *Terazi Kasrı* ve *Adâlet Kasrı*¹⁸² inşâ edilmiş, suyun saray arazisine geçişi Kânûnî Köprüsü üzerine yapılan *borularla* sağlanmıştır. Ayrıca 1554 tarihli, Cihânnümâ arkasındaki *Kum Kasrı su terazisi* de bu dönemendir. Şehre yapılan su yolları sayesinde, inşâ edilen çeşme, su terazisi ve sebillerle imar ve iskân durumu şekillenmiştir. Daha sonraki dönemlerde çeşitli tamir ve yenileme çalışmalarının yapıldığı¹⁸³ su yolları, Sultan IV. Mehmed döneminde, Temmuz 1664 ile Mayıs 1697 tarihleri arasında tanzim edilmiş olan tamir defterinde belirtildiği şekliyle Edirne Yeni Sarayı'na gelinceye kadarki kol üzerinde sırasıyla su verilen ve tamir edilen çeşmeleri şu şekilde sıralamıştır: Arpa kârhâne sarayı yakınındaki çeşme, İshak Paşa Hamamı yakınındaki çeşme, Selçuk Hatun Mahallesi hamamı çeşmesi, Gülbahar Hatun Mahallesi çeşmesi, İsmail Ağa Mahallesi çeşmesi, Dâye Hatun Mahallesi çeşmesi, Musahip Mustafa Ağa bahçesi, Havâceki Mahallesi çeşmesi, Bostancıbaşı tekkesi çeşmesi, Şahmelek çeşmesi ve Vezir-i âzâm sarayına tayin olunan su¹⁸⁴. Avusturya Seferi dolayısıyla Edirne'ye gelen Kânûnî Sultan Süleyman, harem kısmında, *Hünkâr Sofası* denilen çok süslü bir de dîvanhâne (1538-39) ve *büyük hamamı* (1558) yaptırmıştır¹⁸⁵.

Sultan II. Selim, babası hayatta iken Edirne'de kaymakamlık görevinde bulunmuştu. Rifat Osman'a göre, burada geçirdiği zamandan dolayı bu şehre karşı kendisinde bir sevgi oluşmuş ve muhtemelen bunun sonucu olarak Edirne *Selîmiye Camii*'ni ve Hasbahçe'nin kuzeyinde *Mamak Sarayı*'nı¹⁸⁶ yaptırmıştır (1567)¹⁸⁷.

¹⁸¹ Ali Emîrî Kânûnî 308 , D BŞM 17/A ; D BŞM. 18 ; Edirne Yeni Sarayı ve müştemilâtının tamir, tamir masraflarını içeren bu defterler siyâkat ile yazılmış olduğundan gerektiği kadar yararlanılamamıştır

¹⁸² Peremeci, bunun bir su terazisi olmadığını, yapı bedenindeki su yollarının kasrın havuzuna ait olduğunu söyler *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 47

¹⁸³ Saraya gelen içme suyu yollarının tamiri hakkında şu belgelere raslanmıştır I S tasnifinden Nisan 1673 tarihli 316 , Ağustos 1698 tarihli 2129 , Aralık 1698 tarihli 2355 numaralı belgeler . HH tasnifi 1836 tarihli 18720 numaralı belge . D BŞM BNE tasnifi Kasım 1678 tarihli 15860 numaralı belge

¹⁸⁴ D BŞM 40838, tarih M 1075 - 13 Za 1108 / Temmuz 1664- Mayıs 1697

¹⁸⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.16-28 . Eyice, "Edirne Mimari", TDV İA., c. X, İstanbul 1994, s. 432 , Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 18, 47, Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 235, 237 . Oral Omur, *Edirne Su Kültürü*, İstanbul 1978, s. 13-16, 48, 63 ; Kazancıoğlu, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.36, 37 ; Gunduz Özdeş, Hünkâr Sofasının Cihânnümâya ilave edilen bir salon olarak yapıldığını söylemiştir *Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü*, İstanbul 1951, s. 34.

1571 yılındaki şiddetli yağmurlardan dolayı sarayın su baskınına uğramış olduğu, padişahın zorlukla kurtarılabilirdiği anlaşılmaktadır¹⁸⁸. Sultan II. Selim'in sarayda hamam yaptırılması için gerekli olan öd taşının Mimar Sinan aracılığıyla gönderilmesi emrini içeren Temmuz 1574 tarihli hüküm vardır¹⁸⁹. Yine bu dönemde Tunca, Meriç ve Arda nehirleri taşarak Edirne'de 400 kadar evin yıkılmasına, bahçelerin zarara uğramasına sebep olmuştur¹⁹⁰.

Sultan I. Ahmed de Edirne'ye geldiği zamanlarda sarayda inşâ çalışmalarında bulunmuş, 1607 yılında Hünkâr Sofası yenilenmiş¹⁹¹, Mamak Sarayı ile Edirne Yeni Sarayı arasındaki yıkılmış olan kârgir bir duvar ile Sırk Meydanı¹⁹² denilen saray ovasına karşı üç günde tamamlanan *Alay Köşkü*'nü (1612) yaptırmıştır¹⁹³.

¹⁸⁶ Rifat Osman, sarayın ismi ile ilgili olarak, Tavuk Ormanı diye isimlendirdiğimiz Hasbahçe'nin kuzeyinde, Tunca nehrini iki kola ayırdığı yere bugün, Edirneliler Mumuk veya Mamak derler ki burası saray bahçesinin bir kısmıdır diye ifade eder ve Mumuk kelimesinin kökeni konusunda da gonca manasına gelen "mayuk"u ve XV. yüzyılda Edirne'ye göç eden Tatarların çiftlik hizmetkârlarına verilen "mamak" ismini verir. *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.28, dipnot 10*; Ayverdi'de bunun "mumuk" şeklinde okunmasına imkan olmadığını, bu isimle Ankara'da ve bazı illerde birkaç mahal olduğunu, mumuk isminin kullanılmadığını belirtir. *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, s. 235, dipnot 8*; Hubri, *Enisü'l-müsâmirin (Edirne Tarihi), İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 451, II.fasıl, vr.7 b*; Arşiv belgelerinde bunun memak veya mamak şeklinde bir ifadeyle okunacak imlâ ile yazıldığı görülmektedir. C S. 1342 ve C S. 8480 ;

Mamak Sarayı'nın diğer adı İmadiye Kasrı'dır. Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 54*; Peremeci, İmadiye Kasrını IV. Murad eserleri arasında sayar. *Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s.47*; Aslanapa da İmadiye Kasrı'nı IV. Murad eserleri arasında sayarak diğer adının Bayırbaşı Kasrı olduğunu söyler. *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949, s. 168*; Hamit Sadi Selen, yazma Cihânnümâ ile ilgili makalesinde Edirne sarayları, kasırları konusunda, Mamak Sarayı banisinin I. Selim olarak anlatıldığını yazmıştır. "*Yazma Cihânnümâ'ya Göre Edirne Şehri*", *Edirne Armağanı, Ankara 1993, s.305*.

¹⁸⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.28*, Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949, s. 168*, Peremeci, *Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s. 23*, Eyice, "*Edirne, Mimarî*". T.D.V. İ.A., c. X, İstanbul 1994, s. 432; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995, s.38*.

¹⁸⁸ Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995, s.40*.

¹⁸⁹ Ahmed Refik, "Mimar Sinan", Türk Tarih Encümeni Mecmuası Yeni Seri, c.I. Şy V, Haziran 1930, s.14

¹⁹⁰ Peremeci, *Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s. 23*.

¹⁹¹ Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995, s.44*.

¹⁹² Süheyl Ünver'in ifadesine göre Sultan III. Mehmed 1605 yılında Edirne'ye geldiğinde Cihânnümâ odası penceresinden bir gurz fırlatmış, gurz kasrı aşarak saray ovasına düşmüştü. Buraya bir sütun dikilmiş ve bundan dolayı da Sırk meydanı adı verilmiştir. Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı, İstanbul 1953, s.14*; Ancak bu olay ile ilgili verilen tarihin Sultan I. Ahmed'in saltanatı yılları içinde olduğunu unutmamak gerekir

¹⁹³ Hubri, binanın hicri 1021 senesinde yapıldığını anlatır. *Enisü'l-müsâmirin (Edirne Tarihi), İstanbul Üniversitesi Kutuphanesi. T.Y. 451, II.fasıl, vr.8 a*; Evliyâ Çelebi, *Seyhâtname* (Yay. Zuhûri

Köşkün ahşaptan yapılmış olan hafif bir bina olduğu anlaşılır¹⁹⁴ ki köşk Sultan III. Ahmed döneminde 1730'da yenilenmiştir¹⁹⁵. Sultan I. Ahmed Han, 1612 yılında, sarayda bir de mescid yaptırmıştır¹⁹⁶. Kurban bayramını Edirne'de geçirmek üzere kaldığı zaman içinde saray ovasını bayram yeri olarak düzenletmiş ve bayramda kutlamaları Alay Köşkü'nden seyretmiştir¹⁹⁷. Sultan, 1613 Kasım ayında Edirne'ye geldiğinde kış mevsimi burada geçirilmiş ve İstanbul'dan getirttiği kayıklarla Tunca nehrinde yaptığı gezintiler sonraları bir gelenek halini almıştır¹⁹⁸. Hibrî, sultanın 1605 yılında geldiğinde köşkün arkasından attığı gürz köşkü aşarak saray ovasının ortasına düşmüş ve buraya bir sütun dikilmiştir¹⁹⁹.

Hibrî, *Sultan II. Osman*'ın Lehistan Seferi dolayısıyla Edirne'ye geldiğinde, saraydan emekli olan Hoşelhan isimli bir kadının Bâyezid Camii yakınında, Tunca nehri kenarındaki bahçesini padişaha takdim ettiğini, bu şekilde bahçenin Hasbahçe'ye ilave edildiğini anlatır²⁰⁰. Alay Köşkü yakında, yüksekçe bir tepeye, Tunca nehrine nazır olarak *Bayırbahçe* (Bayırbaşı) *Kasrı*'nı yaptırmıştır²⁰¹.

Danışman), *c.VI, İstanbul 1970, s.10* ; Alay Köşkü kitabesi, 1021/1612 tarihini verir, Oral Onur, *Edirne, Kitabeler, İstanbul 1972, s. 73* ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 28,29, 83* ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949, s. 168* ; Hamit Sadi Selen "Yazma Cihannüma'ya Göre Edirne Şehri", *Edirne Armağanı, Ankara 1993, s.305* ; Peremeci de Alay Köşkü'nü ilk defa IV Mehmed inşa ettirmiş, ayrıca III. Ahmed tekrar yaptırmıştır der. *Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s. 47* ; Aynı şekilde Aslanapa da Alay Köşkü'nü IV Mehmed'in inşa ettirdiğini, yandıktan sonra III. Ahmed tarafından tekrar inşa ettirildiğini yazmıştır *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949, s. 168*.

¹⁹⁴ Eyice, "Edirne, Mimari", TDV. İA., c.X, İstanbul 1994, s. 432.

¹⁹⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 83*.

¹⁹⁶ Hibrî, *Enisü'l-musâmirin (Edirne Tarihi), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. T.Y. 451, II.fasil, vr.8 a*

¹⁹⁷ Hibrî, a g e

¹⁹⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 29*.

¹⁹⁹ Hibrî, *Enisü'l-musâmirin (Edirne Tarihi), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. T.Y. 451, II.fasil, vr.8 a*

²⁰⁰ Hibrî, a g e. vr.8 b , Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 31*.

²⁰¹ Rifat Osman, a g e. s. 31 , Peremeci, *Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s. 48* , Eyice, "Edirne, Mimari", TDV. İA., c.X, İstanbul 1994, s. 432 ; Kazancıgil, Bayırbahçe Kasrı'nı IV Murad'ın 1634 yılında Edirne'ye gelerek yaptırdığını ifade etmiştir. *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995, s.49*

Peremeci, *Sultan IV. Murad* (1566-1648) zamanında Edirne'nin artık eski merkezî rolünün kalmadığını, sultanın da arada bir Edirne'ye gelip birkaç gün kaldığını söyler²⁰². Yine Peremeci'nin anlattığı üzere 1624'de sürekli yağın yağmurlar sonucu Tunca, Meriç ve Arda nehirleri taşmış, Edirne'ye çok zarar vermiştir²⁰³. Uzunçarşılı, Sultan IV. Murad'ın Harem-i hümayûn sahasında bir kasır yaptırdığını yazar²⁰⁴. Hibri de saray ovasına yakın bir yerde 1633 yılında Sultan IV. Murad'ın bir kasır yaptırdığını anlatır²⁰⁵. Kazancıgil, bu kasrın Kıyık mevkiinde Yıldız Kasrı olması gerektiğini, Nisan 1634'te yaptırdığını belirtir²⁰⁶.

Sultan IV. Mehmed ava meraklı olduğu ve Edirne'de de bunun için uygun ortamın varlığından dolayı zamanının çoğunu Edirne'de geçirmiştir. Erdel ve Girit Adası gibi yerleri Edirne'den gönderdiği ordu ile fethettirmiş, Leh diyarının fethine kendisi gitmiş, dönüşte tekrar Edirne'ye gelmişti. Evliyâ Çelebi'nin ifadesi ile Edirne'de Edirne bahçesini, Akpınar isimli mesireyi, Hıdırlık gibi yetmiş bağî mâmur etti²⁰⁷. Buradan da anlaşılacağı üzere, otuz yıldan fazla süren saltanatı içinde, Edirne Yeni Sarayı, Sultan IV. Mehmed zamanında en parlak dönemini yaşamıştır. Kânûni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra tahta geçen Sultan II. Selim, III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603), I. Ahmed, I. Mustafa (1617-1618 ve 1622-1623), II. Osman ve IV. Murad dönemlerinde sultanlar tarafından çok az kullanılan Edirne Yeni Sarayı gereği gibi korunamamıştı. Sultan IV. Mehmed döneminde ise sarayda çok sayıda yeniliklerin yapıldığı görülür²⁰⁸.

²⁰² Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 21.

²⁰³ Peremeci, a.g.e., s. 19.

²⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 12.

²⁰⁵ Hibri, *Enisü'l-musâmirin (Edirne Tarihi)*, İstanbul Üniversitesi Kutuphanesi, T.Y. 451, II.fasil, vr.8 h ; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme* (Yay Zuhûri Danışman), c.VI., 1970, s.10 ; Hamit Sadi Selen, "Yazma Cihânümümâ'ya Göre Edirne Şehri", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.305.

²⁰⁶ Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.49.

²⁰⁷ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme* (Yay Zuhûri Danışman), c.VI, İstanbul 1970, s. 10.

²⁰⁸ Rifat Osman, IV Mehmed'in Edirne Yeni Sarayı'nda ve saray dışında inşa ile ilgili çalışmalarının bu derece çok olmasını, vâlidisinin İstanbul'da devleti yönetme isteği ve oğlunun da yönetimden uzak kalması için yaptığı harcamalara göz yumması sonucu oluşan ortama bağlar Birde, savaş donuşu av ile uğraşan sultanın, bundan da sıkılınca saraya kapandığını, kasırlar ve divanhanelerin yapımı ve de süslenmesi ile ilgilendiğini anlatır *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 33, 41 ; Ali Emirî IV Mehmed 1552, 5311, 6887, 6071, 8092, 8095 , K K 7109 , D BŞM BNE. 15865 ; IS 184, 1136

Arşiv belgeleri ve kaynak eserlerden anlaşılacağı gibi sarayda ihtişamlı sünnet düğünleri, bayram törenleri, ziyafetler, ok ve tüfek atma yarışmaları, güreş ve diğer yarışların düzenlenmesiyle renkli bir yaşam oluşmuştur. Yine sarayda ve şehirde ilim adamlarının, sanatçıların ve zanaatkarların sayılarında artış gözlenmiş, ekonomik hayat canlanmıştır. 1675 yılında Sultan IV. Mehmed'in kızkardeşi Hatice Sultan'ı evlendirmesi, oğulları şehzâde Mustafa ile Ahmed'i sünnet ettirmesi buna örnek verilebilir ²⁰⁹. Ayrıca bu dönemde, Ekim 1657'de yaşanan büyük su taşkını, 1679 yılında haremde dörtüyüzden fazla câriyenin ölmesi gibi üzücü olaylar da yaşanmıştır ²¹⁰.

İşte bu gelişmelerin bir ürünü olarak *Hasbahçe* genişletilmiş, düzenlenmiş, çeşitli yerlerden getirilen fidanlar Tavuk Ormanı'na ve Gülhâne bahçesine dikilmiştir ²¹¹.

Arşiv belgelerinden edinilen bilgilerle Sultan IV. Mehmed döneminde sürekli İstanbul'dan Edirne'ye bir hareket olduğu, sultanın, harem-i hümayûnun, hazinenin ve bunlar için gerekli olan hizmet ve muhafaza görevlilerinin, ayrıca gerekli malzemelerin Edirne ve Edirne Yeni Sarayı'na taşındığı, nakledildiği anlaşılmaktadır ²¹².

Sarayın harem bölümünde yeni daireler, selsebiller ve havuzlar ²¹³ yaptırmış, Kum Kasrı, Cihânnümâ Kasrı ve Arzodası tamir ettirilmiştir ²¹⁴, Adalet Kasrı'nın 15

²⁰⁹ Eyice, "*Edirne, Mimarı*", TDV. IA., c.X, İstanbul 1994, s. 432, Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s. 31-35, 41; Aslanapa, IV. Mehmed zamanında Edirne Yeni Sarayı'nda günde 6700 kişi için yemek pişirildiğini tarihlerden öğreniyoruz der *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949*, s. 148; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995*, s.62.

²¹⁰ Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995*, s.53, 63.

²¹¹ Ali Emiri IV. Mehmed 4208 ve 9096. Eyice, "*Edirne, Mimarı*", TDV. IA., c.X, İstanbul 1994, s. 432, Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s. 31-35.

²¹² Ali Emiri IV. Mehmed tasnifi 5680, 10540, 11830, 2810, 1 S tasnifi 532

²¹³ Süheyl Ünver, IV. Mehmed'in çok sayıda havuz yaptırmasını, yazın buraların fazla kurak olmasına ve havuzlar sayesinde nemlenmesine bağlar. "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecmua*, Şy: 86, 1923, s. 410, Oral Onur, divanhane çeşmesinin kitabesindeki tarihi 1663 olarak verir *Edirne Kitabeler, İstanbul 1972*, s. 75.

²¹⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s.33, Eyice, "*Edirne, Mimarı*", TDV. IA., c.X, İstanbul 1994, s. 432, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisı Fatih Devri, c.III, 1973*, s. 235.

metre kadar doğusunda, Tunca nehri kenarında *İftar Köşkü* (1663) ²¹⁵ ; sarayın Dolmabahçe tarafındaki duvarın üzerine, av köşkü içeren şekilde yapılmış *Şikâr Kasrı* ²¹⁶; Saraçhane Köprüsü'nün şehir tarafında inşa edilen *İydiyye* (Saraçhanebaşı) *Kasrı* (1672) ²¹⁷ ; Hasbahçe'de *Bülbül Kasrı* (1671) ²¹⁸, *Sepetçiler* (Bostancıbaşı) *Kasrı* ve *Değirmen Kasrı* (1672) ²¹⁹ inşa ettirmiştir.

Saray sahası dışında yapılan kasırlardan, şehrin batısında, Hıdırlık Tepesi'nde *Hızırlık* (Hıdırlık) *Kasrı* (1670) ²²⁰; şehrin kuzeybatısında yazlık saray olarak *Akpınar Sarayı* (1671) ²²¹ ; Maltepe adı verilen bir höyük üzerine *Yıldız Kasrı* ²²² sayılabilir.

Sultan IV. Mehmed'in tahttan indirilmesinden sonra tahta geçen *Sultan II. Süleyman* kısmen Edirne'de yaşamış ve Edirne'de vefat etmiştir. Günlerinin çoğunu Cihânnümâ Kasrı'nda geçiren sultan, hava değişikliklerinden etkilenen bir hastalığı olduğundan kasrın arka tarafındaki küçük kapıdan harem dış kapısına kadar üstü kurşun ile örtülü bir yol inşa ettirmiştir ²²³. Sultan II. Süleyman döneminde yine

²¹⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.54, 101 ; Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 47; Kazancıgil 1664 tarihini verir. *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s. 54.

²¹⁶ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.33, 54, 97 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 235 ; Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 47 ; Aslanapa'nın Gülhane Kasrı diye bahsettiği bu yapı olsa gerektir. *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 168.

²¹⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.33, 54, 104-105 ; Ayverdi, *Osmanlı Mim. Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 235 ; Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 47 ; Eyice, "Edirne, Mimarî", TDV. İA., c.X, İstanbul 1994, s. 432 ; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.61.

²¹⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.102 ; Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 47 ; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.60.

²¹⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.102,103.

²²⁰ Rifat Osman, a.g.e . s.33, 55, 105-106 , Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 23 , Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 235 , Eyice, "Edirne, Mimarî", TDV. İA., c.X, İstanbul 1994, s. 432 ; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.59.

²²¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.33, 108-109 , Peremeci, "Çömlek Akpınarında şekilde yazmıştır" *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 23 , Eyice, "Edirne, Mimarî", TDV. İA., c.X, İstanbul 1994, s. 432 , Kazancıgil, Ocak 1672 tarihini verir *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.60.

²²² Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 235 , Rifat Osman, Yıldız Kasrını IV. Mehmed'in eserleri arasında saymış, ancak kasırlar ile ilgili bölümde II. Murad eseri olarak anlatır *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 33, 107.

²²³ Rifat Osman, a.g.e . s 74

İstanbul'dan Edirne'ye bir hareketliliğin varlığı, sultanın, harem-i hümayûn, hazine ve saray için gerekli olan eşyaların nakledildiği, nakiller sırasında enderûn ve birûn hizmet guruplarının da Edirne'ye getirildiği ve bunun içinde oldukça büyük miktarlarda masraf yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır ²²⁴. Edirne bu dönemde yine Avusturya Seferi'nin hareket merkezi olmuş, bu dönemde Edirne'de yaşanan idarî ve iktisadî gerileme sonucunda şehir ve saray eski canlılığını kısmen kaybetmiştir. Sultan İbrahim'in üçüncü şehzâdesi olan, Eski Cami'de kılıç kuşanarak tahta geçen *Sultan II. Ahmed* Edirne'de, Edirne ve İstanbul Yeni Sarayı'nda, Edirne Yeni Sarayı'nın değişik yerlerinde tamir ve yenileştirme çalışmaları yaptırmış, harem kısmında beş oda ve bir hazineden oluşan kendi adıyla bilinen daireyi inşa ettirmiş ve bu dairede vefat etmiştir ²²⁵.

Sultan II. Mustafa da babası IV. Mehmed'in inşa ettirdiği daireyi genişletmiş ve tamir ettirmiş, vâlide sultan dairesine ²²⁶ havuzlu büyük bir *divân-hâne* yaptırmıştır, Cihânnümâ Kasrı'nın tavanlarını tezhip ettirmiştir ²²⁷.

Sultan II. Mustafa dönemi öncesinde var olan İstanbul'dan Edirne'ye nakil ve taşınma hareketliliğinin bu dönemde Edirne'den İstanbul'a yönlendiği, harem-i hümayûnun, hazinenin ve hizmet birimlerinin Edirne'den İstanbul'a taşındığı anlaşılmaktadır ²²⁸.

Saray için 1695'de Hıdırlık civarındaki *Bönçe suyu* kaynağından, Yıldırım ve Yeniimâret mahallelerinden geçirilerek su getirmiştir. Bu su ayrıca namazgâh

²²⁴ Ali Emîri II. Süleyman 821, 1279 ; İ S tasnifi 1461, 1462, 1496, 1500, 1503.

²²⁵ Rifat Osman. sarayda korunmaya ve tamire muhtaç binalar varken, II. Ahmed'in yeni bir daire inşa ettirmesini israf olarak değerlendirir *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.37,38* , Oysa belgelerden anlaşılacağı gibi Edirne Yeni Sarayı ve müştemilâtının yoğun olarak tamirleri söz konusudur. *K K. 7116 ; D.BŞM. 719 ; I S. 2624 ; D.BŞM. 719, 758 ; I S. 1566, 1580 ve 3202* , Ayverdi, *Osmanlı Mim. Fatih Devri, c.III, 1973, s. 2356* , Eyice, "Edirne. Mimari", *TDV. IA., c.X, İstanbul 1994, s. 432*.

²²⁶ Vâlide dairesinin çeşme kitabesini, Oral Onur, 1115/1703 tarihi ile verir Tarih II Mustafa zamanına ait olmasına karşın çeşmeyi II. Murad yaptırmış der *Edirne Kitabeler, İstanbul 1972, s.74* , Aynı tarihi Rifat Osman da vermiştir *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 38*.

²²⁷ I S 1580 ve 1900 ; D BŞM 842 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.38* , Eyice, "Edirne, Mimari", *TDV. IA., c.X, İstanbul 1994, s. 432*.

²²⁸ I S 1566, 1869, 1708 ve 2653 numaralı nakil ücreti makbuzları

ovasına da verilmiştir²²⁹. Oral Onur, Sarayıçi'ne halk arasında Bönçe denilmesinin sebebini ve yakın zamana kadar Fatih Köprüsü'ne de Bönçe Köprüsü denilmesini buna bağlar²³⁰. Rifat Osman'a göre Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından 1698'de inşâ ettirilen ve Sultan II. Mustafa'ya takdim edilen Buçuktepe Kasrı için Peremeci, IV. Mehmed döneminde yapılmış olduğunu söyler²³¹.

Sultan III. Ahmed, Edirne Vak'ası'ndan sonra tahta geçmiş ve sultanın İstanbul'a dönüşü ile Edirne unutulmuştur. Batı etkilerini yansıtan, İstanbul'da, Sadâbâd, Haliç ve Boğaziçi'nde yapılan kasırlara karşın²³² Edirne Yeni Sarayı'nda inşâ çalışmaları olmamış ve artık tamamen ihmal edilmiş bir hal almıştır kanısının yanı sıra 1703 ve 1715 tarihli arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla az da olsa sarayı ayakta tutma ve tamirleri yapma çalışması görülür²³³. Sultanın 1718 Eylül ayında İstanbul'a dönmesi ile saray harap olma sürecine girmiştir. Yine Mart 1718 tarihli belgede hazinenin de Edirne'den İstanbul'a nakledildiği görülür²³⁴. Yıldırım düşmesi sonucu yanan Alay Köşkü, 1730 yılında yeniden genişletilerek yapılmıştır. Bundan sonraki zaman içinde, Sultan III. Mustafa (1757-1774)'ya kadar (1768) hiçbir sultan Edirne'ye gelmemiştir²³⁵. *Sultan I. Mahmud* döneminde (1730-1754), Ağustos 1735'te Edirne Yeni Sarayı'nda Hasbahçe'ye açılan Demir Kapı'da, Aralık 1735'te de sarayın genelinde bir tamirat yapıldığı öğrenilmektedir²³⁶. 1746 ilkbaharında, Üç Şerefeli Cami civarında çıkan yangının bir kolu Sarayıçi'nde de hasara yol açmış²³⁷, 1752-1753 yıllarındaki depremde Edirne ile birlikte saray da

²²⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 38 , Oral Onur, *Edirne Su Kültürü*, İstanbul 1978, s. 32, 38 ; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s. 69, 75.

²³⁰ Oral Onur, *Edirne Su Kültürü*, İstanbul 1978, s. 32, 38, 49.

²³¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 106 , Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.23 , İsminden de anlaşılacağı üzere Amcazade Huseyin Paşa II Mustafa Donemi sadrazamlarındandır

²³² Ahmed Refik, Kağıthane ve Haliç bölgesinden en çok istifade edilmeye XVII yüzyılda başlanıldığını, IV. Murad döneminde burasının en ünlü gezinti yerlerinden olduğunu anlatmaktadır *Lale Devri* (sad D Gurlek), İstanbul 1997, s. 35.

²³³ I S 2512 ve 3263 numaralı belgeler

²³⁴ I S 2653

²³⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 38, 39, 41 , Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c. III, 1973, s. 236. Eyice, "Edirne Mimarisi, TDV, İA., c. X, İstanbul 1994, s. 432.

²³⁶ C S 8610 ve 8073

önemli şekilde harap olmuştur. 1752 yılındaki depremde sarayın sultan hamamı harap olmuş, 1753 yılındaki depremde de sarayda tahribat meydana gelmiştir²³⁸.

Deprem sonrası, *Sultan III. Mustafa* döneminde uzun zaman metruk olan saray ve diğer müstemilatının, ayrıca Edirne'deki devlete ait diğer binaların fizikî durumlarını iyileştirmek için tamir çalışmalarında bulunulmuştur. Bu çalışmalar *Sultan III. Mustafa* saltanatı süresince devam ettirilmiştir. 1758'de depremin verdiği zararları telafi için tamir edilmiş, 1767'de de *Sultan III. Mustafa*'nın Edirne'ye gelmesi ile daha çok mâbeyn kısmında olmak üzere bir tamir yapılmıştır²³⁹. *Sultan III. Mustafa*'nın Edirne'den ayrılması (1768) ile artık sultanların kalmak üzere Edirne'ye gelmediği, sarayın terk edildiği dönem başlamıştır.

Sultan I. Abdulhamid (1774-1789) döneminde Edirne Yeni Sarayı ve diğer devlet yapılarının tamirleri için keşif defterlerinin hazırlandığı, bu keşif defterlerinden çıkan sonuca göre de azınlıklara mensup olan mimar ve kalfaların sıkça görev aldıkları görülür. Tamir keşiflerinin sonucunda tamir yapıp yapılmadığı konusunda her ne kadar kesinlik olmasa da çalışmaların kısmî olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır²⁴⁰. 1776'da *I. Abdulhamid* devrinde, Cihannümâ Kasrı altındaki Mâbeyn mescidinde çıkan yangın ile burada depolanmış olan saraya ait kıymetli eşyalar yanmıştır²⁴¹. Yine *I. Abdulhamid* zamanında 1787'de Ebubekir Rasim Paşazâde Reisü'l-Küttâb Mehmed Atullah Efendi eliyle tamirat yapılmıştır²⁴². 7 Eylül 1810 tarihli tamirat ile ilgili Edirne Sicilinden hareketle yarım

²³⁷ Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 26.

²³⁸ Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.81-87.

²³⁹ M M 10361 , C S 3001, 3091, 3405, 5945, 6773, 7012, 7465, 7708, 7671, 8601 , D BŞM 5225, 41368 , D BŞM.BNE. 15931, 15932, 15933, 15935, 15982 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 38, 39, 43 , Ayverdi, Tavukçu Mustafa Efendi marifetiyle Enderûn-ı Humâyûn tamir edilmiştir. der *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c. III. 1973, s. 236 , Aslanapa, Bâdi Efendi'yi kaynak göstererek en önemli tamirlerin bu dönemde yapıldığını söyler *Edirne'de Osmanlı devri Abukeleri*, İstanbul 1949, s. 147; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.87-89.

²⁴⁰ D BŞM 5225, 5458, 5477 , C S 6497, 7202, 8275, 8480

²⁴¹ Rifat Osman, bu eşyaları sayarken 1500'den fazla kitap, levhalar, işlemeli taht, gümüş şamdanlar, Kânûni ve IV. Mehmed'in çadırları, sancakları, altın toplar ve diğer eşyalar olarak sayar. *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 42 , Ayverdi de aynı şekilde yangını ve yanan eşyaları aktarmıştır. *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c. III. 1973, s. 236 ; Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.90

²⁴² Kazancıgil, bu tarihi 1786 olarak verir *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.90.

göç için sınırlı yerlerin tamir edildiği anlaşılır ²⁴³. Esasen *Sultan III. Selim* (1789-1807) döneminde, 1805-1806 yıllarından itibaren sarayın bazı bölümleri askerî malzeme ve cephane deposu olmuş ²⁴⁴, yapılan tamirler sadece bazı kısımları kapsamıştır. Bunun yanı sıra Edirne’de yapılan imâr ve tamir çalışmalarının askerî binalar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir ²⁴⁵.

Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde de sınırlı olarak, harap durumdaki saray binaları, askerî yapılar ve diğer devlete ait yapıların tamirleri devam etmiştir. Askerî malzeme ve cephane deposu olarak kullanımın devam ettiği bu dönemde özellikle harem bölümünün çok harap olduğu, saray yapılarının az masrafla tamirin mümkün olmayacak hale geldiği, Kum Meydanı yakınında yapılan Sekbân odalarının inşâsının yarım kalması dolayısıyla inşaat malzemelerinin satışa çıkarıldığı ve daha sonra bu odaların yıkılarak arazinin Kum Meydanı’na ilave edildiği anlaşılmaktadır ²⁴⁶. 1827’de Sultan II. Mahmud zamanında yarım göç için yetecek kadar binaların tamirine karar verilmiş, mühendishâne hulefasından Seyyid Ahmed ve Katibzâde Ahmed Ağa marifetiyle bir buçuk yıl süren bir tamirat yapılmıştır. Bu tamir sırasında, Rifât Osman’a göre sadece şu binaların kaldığı tespit edilmiş:

Bâb-ı hümâyûn ve iki tarafındaki kapıcılar ile teberdârân koğuşları,
Mutfaklar,
Akağalar dairesi,
Arzodası,
Cihânnümâ Kasrı,
Kum Kasrı,
Adâlet ve Terazi Kasrı,
İftar ve Bûlbûl Köşkü,
Silahdâr dairesi,
Enderûnun bir kısmı,

²⁴³ Ayverdi, a.g.e., s. 236.

²⁴⁴ Eynce, "Edirne Mimarî" *TDV. IA., c.X, İstanbul 1994*, s. 432. Kazancigil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Edirne 1995*, s.93.

²⁴⁵ C B 908, 2950, C S 876, 1342, D BŞM BNE 16098

²⁴⁶ C S 443, 1501, 2353, 2396, 2531, 2693, 3391, 3394, 4607, 4629, 5683, 6809, H H. 29095, 29095-A, 29106, 29150, 35466

Vâlîde Sultan Dairesi,

Sultan IV. Mehmed ve II. Ahmed daireleri

Tamirat sonrası yapılan keşif için de İstanbul'dan gönderilen Mimar-ı Hassa hulefasından Selim efendi ile Todori Kalfa ve Mustafa Saip Efendi görevlendirilmiştir ²⁴⁷.

Bu tamirden sonra Rusların Edirne'yi işgâl etmesi ve saray arazisi üzerinde ordugâh kurmaları ile sarayın ahşap kısımları yakılmış, kârgir binalar tahrip edilmiştir. Edirne'yi terk etmeleri sırasında da duvarlardaki çinileri dahi söküp götürmüşlerdir. 1829'da Rus istilâsı ile 20 Ağustos'da savaşmadan Edirne'ye giren Rus ordusu, Edirne ve etrafına çok zarar vermiş, 400 senelik bir zenginliğin yıkılmasına neden olmuşlardır ²⁴⁸. Rus istilâsı ardından yıkıntılar haline gelen yapıların kurşun kaplamalarının başka yapılarda ve cebelhânedede kurşun yapımında kullanılmak üzere toplandığı hatta kurşun elde etmek için bazı saray yapılarının da yıktırıldığı Sultan II. Mahmud hattını taşıyan belgeden anlaşılmaktadır ²⁴⁹.

Sultan II. Mahmud döneminde Edirne'de, 1816 yılında Topçu Kışlası, 1827'de de piyâdeler için Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye için kışla yapılmıştır. Piyâde kışlası kapısı üzerine yazılacak tarihin ancak 1839'da konulabildiği, bunun için Ziver Efendi diye bahsedilen kişinin nazmettiği yazı hakkındaki arz tezkeresinden anlamaktayız ²⁵⁰.

Sultan Abdülmecid (1839-1861) dönemine ait olan Edirne Yeni Sarayı tamiri ile ilgili Mart 1849 tarihli belge ve planda ayakta kalabilmiş saray yapıları, tamir edilecekler ve tamiri mümkün olmayıp da tesviye edilecekler olarak gösterilmektedir. Plan üzerinde görülen binalardan Bâb-ı Hümâyûn, Kubbealtı dairesi, hazine dairesi, Mutfaklar, Bâbu's-saâde ve hademeleri odaları, Arz Odası, Cihânumâ Kasrı, Kum Kasrı ve hamamı, Alay Meydanı'nı çevreleyen sakaflar, Bostancıbaşı Kasrı, Terazı ve Adâlet Kasrıları, İftâr Köşkü tamir edileceği,

²⁴⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 43 : C S 6809

²⁴⁸ Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 29 . Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c. III. 1973, s. 236.

²⁴⁹ H H 29106

bostancılara ait kışla ve ahırlar ile Alay Köşkü'nün yıkılacağı, Cihânnümâ Kasrı kuzeyinde kalan bölümlerin ve sarayın harem kısmını içine alan arazinin tesviye edileceği gösterilmektedir.²⁵¹

Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) Avrupa'ya yaptığı seyahatten dönerken Edirne'den geçeceğinin Bâbüâli tarafından bildirilmesi ile Edirne Valisi Hurşid Mehmed Paşa tarafından 1867'de, sarayın kalan binaları tamir ettirilmeye başlanmış, padişahın Edirne'ye gelmeyeceği anlaşılınca da çalışmalar yavaşlatılarak 1873'deki Hacı İzzet Paşa'nın valiliğine kadar sürdürülmüştür. Rifat Osman bu tamiri bir tamirden çok binaların tahrip edilmesi olarak değerlendirir. Binalardaki orijinal süsleme, tavan ve çimiler yok edilerek yerine kireç boyasıyla adı nakışlar ve tavanların yapıldığını kaydeder. Ayverdi de bu tamirde birçok kısmın kurtarıldığını, Vali Hurşid ve Hacı İzzet Paşa tarafından çektirilen 70 kadar fotoğraf ile saray hakkında bilgi sahibi olabildiğimizi söyler. Peremeci de asıl ciddi tamirin Hacı İzzet Paşa'nın ilk Edirne Valiliği döneminde olduğunu kaydeder.²⁵²

1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Edirne'nin ikinci defa Ruslar tarafından işgâl edilmesi, Edirne Yeni Sarayı'nın kesin olarak mahvolmasına neden olmuştur. XIX. yüzyıl başlarından beri askerî malzeme ve cephane deposu olarak kullanılan saray binaları, Rusların Edirne'ye yaklaşmaları üzerine, cephanenin düşman eline geçmesini önlemek amacıyla, Bâbu's-sâde civarına yığılan cephane ateşe verilmiş, saray üç gün süren patlamalarla yanmıştır.²⁵³

²⁵⁰ Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, Edirne 1995, s.96, 98 ; HH. 29195, 29027,

²⁵¹ İrade Meclis-i Vâlâ 3818.

²⁵² Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.44 , Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c. III. 1973, s. 236, 237 , Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.50.

²⁵³ Rifat Osman, saray binalarında bulunan cephanenin Vali Cemil Paşa ve Kumandan Ahmed Eyyüb Paşa'nın kararı ile ateşe verildiğini belirtirken, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 9 : Sarayın son günleri ile ilgili bölümde ise vali ile kumandan arasındaki çekişmeye dikkat çeker a.g.e . s. 47-51 . Ayrıca Edirne Rehnâmâsı adlı eserinde de vali ile kumandan arasındaki çatışmadan söz eder *Edirne Rehnâmâsı*, Edirne 1920, s. 93; Suhayl Ünver, Rusların şüphesiz bir çok askerî muhimmata sahip olduğunu, elimizdeki bir miktar muhimmatin düşman eline geçmesini önlemek için kendi milli mirasımızı mahvetmek çok büyük kabahat sayıldığını söyler "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecmua*, Sy. 86, 1923, s. 409 , Peremeci, sarayın yok edilmesini, Rus ordusu yaklaştığında vali ile kumandan arasındaki geçimsizlik yüzünden Cemil Paşa'nın emri ile bu değerli sarayın içindeki barutların ateşlendiğini, sarayın uç günde yok edildiğini söyler *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 50 , Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 237.

Edirne, Rus istilâsından kurtulduktan sonra, saray harabesi ve yanmamış binalara ait değerli parçalar, çiniler, kurnalar ve madeni eşyalar Vali Rauf Paşa tarafından yabancılara hediye edilmiştir. Rifat Osman, Edirne eşrafından Dilâver Cezar Bey'in ifadesine dayanarak İngilizlere hediye edilen bu eşyaların yirmi yedi sandık olduğunu anlatır²⁵⁴. 1884'de tekrar Edirne valisi olan Hacı İzzet Paşa sarayı yeniden inşa etmek istemişse de bu mümkün olmamıştır²⁵⁵. Hacı İzzet Paşa'dan sonra gelen valiler döneminde de sarayın kalan binaları yıktırılmış, temelleri dahi sökülerek Edirne'de XIX. yüzyıl sonlarında yapılan askerî kışlaların, diğer askeri binaların ve kamu binalarının yapımında kullanılmıştır. Hatta Fatih Sultan Mehmed'in Tunca nehri yatağına döşettiği mermer levhalar dahi sökülmeğe çalışılmıştır²⁵⁶.

Oral Onur, XIX. yüzyıl başlarında Edirne'nin II. Ordu merkezi olmasından sonra Edirne Yeni Sarayı civarında yapılan topçu, süvari ve piyade kışla binalarının su ihtiyacının Taşlımüsellim Köyü ve Sarayakpınar Köyü sularından karşılandığını, ikinci Rus işgâlinde sonra da Edirne Yeni Sarayı'nın suyunun kaldırılmış

²⁵⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 51 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 237 ; Süheyl Ünver, İngilizlere karşılıksız olarak verilen eşya konusu ile ilgili olarak "... ehemmiyetsiz ad olunan eşya, altın ve gümüş musluklar, çiniler, musanni kapılar ve halkalar ve saire idi. Altın ve gümüşler, harem kurnaları, ve ayna taşları gibi sair evânî inhidamın altından kaldırılarak otuz sandığa konarak gönderildi.." şeklinde eleştirir. "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecma*, Sy. 86, 1923, s. 409.

²⁵⁵ Eyice, "*Edirne, Mimarî*", TDV. IA., c.X, İstanbul 1994, s. 433 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 237.

²⁵⁶ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 52 ; Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 52 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 237 ; Eyice, "*Edirne, Mimarî*", TDV. IA., c.X, İstanbul 1994, s. 433 , Ayverdi aynı konu ile ilgili olarak kasırların bir bir sokulup enkazının inşaatlarda kullanıldığını yazar "*Edirne'de Fatih Devri Eserleri*" TTOK. Belleten. Sy. 143. Aralık 1953, s.5-10.

S. Ünver, "Temelsiz Edirne" diye başladığı 30.7.1959 tarihli yazısında, kutlamalar için 1957'de Edirne'ye gittiğinde yanında Rustem ve Zeki Yalım diye bahsettiği kişilerle Sarayı'çıni dolaşırlar. Bu sırada bina harabelerini gördüklerini, belediyenin arabalarıyla yer yer temellerinin söküldüğünü ve arabasının 5 paraya satıldığını anlatmış. Ayrıca bu temelleri sökme sırasında bazı vondaclar ile binaların vasıfları hakkında fikirler edindiğini söyler. " yeraltı temellerinden belediye ne ister. Ele geçecek para bir odacının bir senelik maaşını bile karşılamaz. " diye tepkisini belirtir. "*Rifat Osman'ın*me". *Suleymaniye Kutuphanesi*, (D) No: 436; Yine Süheyl Ünver, " velhasıl Edirne Sarayı civarında asker, sivil ve halk inşaatına taş ocağı vazifesini görmüş Edirne'de atanan yetkili yetkisiz, haksız gördüklerini yıkmada gayret göstermiştir " ifadesiyle Edirne Yeni Sarayı'nın durumunu anlatır. *Suleymaniye Kutuphanesi*, (D) No: 42.

olduğunu, Terazi Kasrı²⁵⁷ ile Tepe mezarlığındaki büyük su maksiminin yıktırıldığını anlatır²⁵⁸.

Balkan Savaşı'nda Bulgarlar tarafından işgal edilen Edirne'de, Sarayıçi, Türk esirlerin hapsedildiği ve ölüme terk edildiği bir mekan olmuştur²⁵⁹.

Bugün Adâlet Kulesi, Cihânnümâ Kasrı'nın temel izleri ve mutfakların harap kalıntıları günümüze kadar gelebilmiştir. 1956 Ağustos ayında Tahsin Öz tarafından yapılan kazı çalışmalarında²⁶⁰ Cihânnümâ Kasrı yanı başında, buradan sökülen taşlarla yapılmış bir jandarma nokta yerinin varlığından bahsedilir. Ayrıca saray arazisinin bazı şahısların eline geçtiğini, Eski Eserler Nizamnamesine aykırı olarak kazılar yapılarak binaların temel taşlarının kamyonlarla satıldığı anlatılır²⁶¹.

Bu saray yapılarının bulunduğu sahayı, Aslanapa tasvir ederken, şahit olduğu şekliyle, buğday tarlaları ve kışlalarla kaplı bir durumda ve de köprülerden başka dört yapı harabesinin bulunduğu eskinin hatırası olarak anlatır. Edirne'nin imar planı ile ilgili hazırlık çalışması yapan mimar Gündüz Özdeş'in anlattığı üzere, Edirne'nin, bugün mevcut olmayan diğer cami, medrese, ev ve köprü gibi yapıları ile birlikte Edirne Yeni Sarayı da sadece harabe halinde kalmıştır²⁶².

²⁵⁷ Süheyl Ünver, "... bir yüzbaşı tarafından sarayın başlıca kârgir binalarından olan Terazi Kasrı mekteb-i sanayi' inşasında kullanılmak üzere yok edilmiştir. Mekteb-i sanayi' binasına lazım olan taş tükendiğinden mükellef bir kule olan Adalet Kasrı'nı da yıkmaya başladılar Edirne Rus konsolosu tarihi asâra pek meraklı olduğundan bu kulenin yıktırılmaması için valiye rica etmişti. Tekrar yıktırılmaya devam olduğunu görünce hiddetlenen konsolos Sultan Abdulhamid'e bir telgraf çekerek ecdadının sarayını yıkıyorlar dedi Vali Abdurrahman Paşa bu kasrın muhafazası emrini aldı. " *Edirne Sarayı*", *Yeni Mecmua*, Sy. 86, 1923, s. 409 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 237.

²⁵⁸ Oral Onur, *Edirne Su Kültürü*, İstanbul 1978, s. 48, 49.

²⁵⁹ Süheyl Ünver, Suleymaniye Kütüphanesinde bulunan defterlerinden birinin arasındaki 26 03 1971 tarihli gazete kupüründe, Bulgarların Türk esirleri Sarayıçi'ne topladıklarını ve hapsedtiklerini yazar Harp tarihi Yazarı Emekli General Aşır Arkayın, "*Balkan Harbinde Edirne*". *Suleymaniye Kütüphanesi*, (D) No: 184 ; Yine aynı konu ile ilgili olarak 13-19 Nisan ve 5 Mayıs 1913 tarihli Tasvir-i Efkâr Gazetesini kaynak göstererek, Tunca nehrinin iki kolu arasındaki arazide can çekişen, yerlerde sürünen Türk esirlerin varlığı anlatılmaktadır Nazmi Çağan, "*Balkan Harbinde Edirne*", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s. 209.

²⁶⁰ Eynce bu çalışmaları, ilmi metotlarla sürdürülmeden ve fazla bilgi edinilemeyen çalışmalar olarak değerlendirmiştir "*Edirne Mimarisi*", *TDV: İA., c.X, İstanbul 1994*, s. 433.

²⁶¹ Tahsin Öz, "*Edirne Yeni Sarayında Kazı ve Araştırmalar*", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s. 218.

Süheyl Ünver, Edirne Yeni Sarayı'nın harabesinin dahi yok edilmesi konusunda şu acı ifadeleri kullanmıştır: "... Edirne sarayı, çürütülmüş cesedin son parçaları ...", "Fatih ve halefleri Edirne'de saray kurmuşlar, XIX. asır sonunda yapacağımız binalar için bir taş ocağı bırakmışlar ..." ²⁶³.

²⁶² Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Ahideleri*, İstanbul 1949, s. 143, Süheyl Ünver, "Edirne Sarayında Kum Kasrı", *Arkipektik*, Sy.IX, 1939, s.254, Gunduz Özdeş, *Edirne İmar Planına Hazırlık Etudu*, İstanbul 1951, s. 37.

²⁶³ Süheyl Ünver, *Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defterleri, (D) No.: 749*

VII. A. b) Mimarisi

Edirne Yeni Sarayı, Türk saray mimarisi geleneğinin farklı bir coğrafyada devam ettirildiği bir tasarım olarak var olmuş yapılar topluluğudur. Bütün diğer Türk saraylarında olduğu gibi, gelenek halini almış olan, çeşitli devirlerde çeşitli binaların eklenmesiyle ve yapılan tamirler neticesinde genişleme ve değişim özelliğini de sürdürür.

Fatih Sultan Mehmed devrinde yapılan Edirne Yeni Sarayı'nın, Bâbu's-saâde'den, geçen uzunlamasına eksen, Ayverdi'nin tesbiti ile doğu-batı doğrultusundan 30° kuzeye dönüktür ve bu dönem yapıları söz konusu eksene paralel ve dik olarak inşa edilmişlerdir²⁶⁴.

Edirne Yeni Sarayı'nın kurulduğu alanın, mimari yapıya direkt olarak etkileri söz konusu olmuştur. Tunca nehrinin kolları arasında kalan bir alanda ve bu nehrin kollarının kenarlarında gelişen sarayın, Edirne Eski Sarayı, İstanbul Topkapı Sarayı ve benzeri saray yapılarında olduğu gibi çevresinde korunma amaçlı, sağlam ve kalın duvarları yoktur. Nehrin varlığından yararlanılarak sadece bir kat ve üç metre kadar yükseklikte sağlam duvar yapıldığı bilinmektedir. Ayverdi, sarayın en önemli bölümlerinden olan Kum Meydanı'nın duvarının 100-110 cm. kalınlıkta ve yaklaşık 3,5 m yükseklikte olduğunu, bu duvarın iç tarafından da ufak, üç köşe payandalarla desteklendiğini söyler²⁶⁵.

Edirne Yeni Sarayı genel şekli itibarıyla yan yana gelen meydanlardan oluşmuştur. İstanbul Topkapı Sarayı'na da örnek olan Edirne Yeni Sarayı'nın beş büyük meydanı vardır. Bunlar, Alay (Kese) Meydanı, Kum (Kumlu veya Cihânnümâ) Meydanı, Dîvan Meydanı, Çeşme (Enderûn) Meydanı ve Vâlide Sultan Taşlığı olarak isimlendirilirler. Her ne kadar İstanbul Topkapı Sarayı plan tasarımına örnek olmuş olsa da Edirne Yeni Sarayı'nda farklı olarak, Bâb-ı Humayûn'dan

²⁶⁴ Ayverdi, bu durumdan hareketle, bu dönemde yapılan binalarda eklem olmadığını, genel bir plana göre aynı zamanda yapıldığını söyler *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 237.

²⁶⁵ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay Zuhûrî Danışman), c. 17, İstanbul 1970, s. 9,10 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s.237 ; Ayverdi-İ Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarısı*, İstanbul 1976, s.138 ; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s.12.

girilen büyük avlu yer almaz. Sarayın Alay Meydanı'na, doğrudan Bâb-ı Hümâyûn ve Bâbu's-saâde olarak isimlendirilen kapıdan girilir. Meydanlar, kendi esas duvarları yanında, meydanlarda yer alan binaların duvarları ile de sınırlandırılmıştır²⁶⁶. Saray meydanlarının kuzey yönündeki düzlük arazide ise saraya ait has ahırlar ve çeşitli ahırlar bulunmaktaydı²⁶⁷.

Edirne Yeni Sarayı'nın batı duvarında yer alan Bâb-ı Hümâyûn'dan birinci avlu olan Alay Meydanı'na girildiğinde ahşap sundurma ile çevrelenmiş olan bir bölüm ile karşılaşılır. Bâb-ı Hümâyûn'un karşısına isabet eden duvarda da Arz Odası ve ikinci avlu olan Kum Meydanı'na geçişi sağlayan Bâbu's-saâde (Akağalar Kapısı) yer alırdı²⁶⁸. Kum Meydanı'nın orta kısmında saraya ve şehre hâkim bir görünüşe sahip olan Cihânnümâ Kasrı ve doğusunda Kum Kasrı vardı. Kum Meydanı'nın kuzeydoğusunda da Çeşme Meydanı bulunmaktaydı²⁶⁹. Çeşme Meydanı'na geçiş için özel bir kapı tahsis edilmemiş, Kum Meydanı'nın devamı niteliğindedir. Dîvân Meydanı ise Alay Meydanı'nın kuzeyinde yer alır ve buraya Alay Meydanı'ndan Dîvân Kapısı ile dışarıdan ise sarayın batı duvarındaki Baltacılar Kapısı yoluyla girilirdi²⁷⁰. Sarayın önemli yerlerinden biri olan, Vâlide Sultan Taşlığı olarak isimlendirilen meydan, bir ve iki katlı binalar ile çevrili bir alandı. Evliyâ Çelebi, Harem-i Hümâyûn'un bulunduğu bu bölümün bahçe içinde kale gibi olduğunu anlatır²⁷¹.

²⁶⁶ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 62,63.

²⁶⁷ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c. VI, İstanbul 1970, s.9.

²⁶⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), *Edirne 1994* ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973. s.237; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 150 , Şehsuvaroğlu, XIX. Yüzyılda Edirne'yi ziyaret eden Albert Dumont adlı seyyahı kaynak göstererek, alay meydanının geniş bir çimenlik olduğunu, ahşap direklere oturan bir sundurmaya sahip olduğunu ve bu avludan arkasında Arz Odası bulunan bir kapıyla geçildiğini anlatır "*Edirne'de Fatih'in sarayı*", *TTOK Belleteri*, Sy. 232-233, 1961, s.11 , Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 58

²⁶⁹ Metin Sözen, a.g.e. , s. 59 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), *Edirne 1994*

²⁷⁰ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 79 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), *Edirne 1994* ; Metin Sözen *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 59.

²⁷¹ Metin Sözen, a.g.e., s.59 , Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c. VI, İstanbul 1970, s.10 , Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteri*, Sy. 232-233, 1961, s. 11.

Esasını Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Arz Odası, Cihânnümâ ve Kum Kasrı ile Harem-i hümayûnun bir kısmının oluşturduğu, zamanla ihtiyaca göre yapılan binalarla genişleyen Edirne Yeni Sarayı için, genel kanaat, İstanbul Topkapı Sarayı'na nisbetle daha geniş bir alana yayılmış olan ve Osmanlı sarayları arasında en geniş saray olarak kabul edilir²⁷².

Düzen ve kuruluş özellikleri olarak İstanbul Topkapı Sarayı'nın bir benzeri olan Edirne Yeni Sarayı'ndaki kasır, avlu, kapı, bina ve bölümlerin isimleri ve işlevlerine bakılacak olursa birbiri ile olan benzerlikleri daha iyi anlaşılır. Fatih Sultan Mehmed'in kanunnâme ile tespit ettiği şekliyle saraydaki teşrifâtın en ince detayına kadar kurallara bağlanması, Edirne Yeni Sarayı ile İstanbul Topkapı Sarayı arasındaki plan tarzı benzerliğini ve ihtiyaç duyulan yapı birimlerinin taksimat ve inşâ sebeplerini açıklayabilir. Edirne Yeni Sarayı'nda 119 oda, 21 dîvanhâne, 22 hamam, 13 mescid, 16 büyük kapı, 13 koğuş, 4 kiler, 5 mutfak ve 14 kasır bulunmaktaydı²⁷³.

Edirne Yeni Sarayı'ndaki yapılarının özellikleri ve elimize ulaşan resimler incelendiğinde, batı üslubunda binaların yapılmayıp genel olarak Türk tarzı mimarinin hâkim olduğu gözlemlenir.

Bütün bu yapıların yanı sıra sarayın iç bahçelerinde, Tunca nehri kıyısında, Hasbahçe'de ve ayrıca saray alanı dışında şehrin değişik yerlerine yapılmış olan, saraya ait kasır ve köşkerin varlığı bilinmektedir. Hasbahçe'de, Bülbül Kasrı, Değirmen Kasrı, İftar Kasrı, Terazi Kasrı, Adâlet Kasrı, Bostancıbaşı Kasrı ; Harem

²⁷² Rifat Osman, *Edirne Rehiması, Edirne 1920*, s.89 ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949*, s. 149 , Eyice, "Edirne, Mimari", *TDV İA., c.X, İstanbul 1994*, s. 432 . Ancak Ayverdi, bu konu ile ilgili olarak Rifat Osman'ın verdiği ölçülerle sarayın sahasının 190-200 bin metrekare olarak çıktığını, bunun tatmin edici olmadığını söyler Kendisinin belediyedeki şehir haritalarını inceleyerek Tunca nehrinin alanı dahil olmak üzere, Edirne Yeni Sarayı için 350-355 bin metrekarelik bir alan tespit ettiğini anlatır Bunlara rağmen ortaya çıkan yuzölçümünün İstanbul Topkapı Sarayı'nın ancak yarısı kadar olduğunu somucunu söyler *Osmanlı Mimarisini Fatih Devri, c.III, 1973*, s. 239 ; Ratıp Kazancıgil, Edirne Yeni Sarayı'nın yerleşim planı ile ilgili yayınında, sarayın kurulduğu, asırlık ağaçlarla kaplı alanın 3 milyon metrekarenin üzerinde bir düzlük olduğunu ifade eder *Edirne Sarayı Yerleşim Planı, Edirne 1994*, s.8.

²⁷³ Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949*, s. 147; Eyice, "Edirne, Mimari", *TDV İA., c.X, İstanbul 1994*, s. 432 , Şehsuvaroğlu, saray birimlerinin sayılarını aynı şekilde vermiş, farklı olarak Kum Kasrı, Cihânnümâ Kasrı ve harem dairelerinden başka 10 tane kasır olduğunu, hamam sayısını da 20 olduğunu söylemiştir "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK, Belleteni, Sy. 232-233, 1961*, s. 10.

bahçesinde, Şikâr Kasrı, Aynalı Kasır, İydiyye Kasrı ; saray sahası dışında Akpınar Sarayı, Hıdırlık Kasrı, Bayırbahçe Kasrı, Yıldız Kasrı, Üsküdar Kasrı sayılabilir.

Sarayın meydanları dışında, saray etrafında başta Hasbahçe olmak üzere bahçeler yer alırdı. Sarayın iç bahçeleri ve Hasbahçe'sinde isimlerini saymış olduğumuz kasırlar ve köşkler bulunmaktaydı. Fakat Adâlet Kasrı dışında bunlardan hiçbiri günümüze kadar varlığını sürdürememiştir. Tunca nehri kolları arasındaki saray bölümlerine ve bahçelere geçiş, sarayın şehir ile bağlantısı köprüler ile sağlanırdı. Sarayın ilk yapıldığında Tunca nehri Saraçhane Köprüsü ile geçilir, Bâb-ı Hümayûn'dan saraya girilirdi. Saray Hasbahçe'nin bulunduğu adaya bir ahşap köprü ile bağlanırdı. Sonraları Kânûnî Sultan Süleyman, kendi adıyla bilinen bir köprü inşa ettirerek Hasbahçe'ye geçilmesini sağlamıştır ²⁷⁴.

Evliyâ Çelebi'den, Edirne Yeni Sarayı'nda, diğer sultan saraylarında da olduğu gibi yapı malzemesi olarak taş kullanıldığını ve üst örtüde de halis kurşun kullanımının varlığını öğreniyoruz. Taş malzemenin yanı sıra Alay Köşkü'nün ilk binasında olduğu gibi ahşap malzeme kullanımının da olduğu, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren de üst örtüde çatıların kurşun yerine kiremit ile örtüldüğü anlaşılmaktadır ²⁷⁵.

²⁷⁴ Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c. III, 1973, s. 237.

²⁷⁵ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme* (Yay. Zuhûri Danışman), c. VI, İstanbul 1970, s. 11.

VII. B. MEYDANLAR

1. Alay Meydanı

a) Konumu ve Kullanım Amacı

Alay Meydanı, Edirne Yeni Sarayı'nun en büyük meydanı olup tören ve merasimlerin burada yapılması ve aylıkların bu meydana veriliyor olmasından dolayı *Kese Meydanı* veya *Kese Dîvânı Meydanı* adı ile de bilinir²⁷⁶. Bu isimle bilinmesinin sebebi olarak, Hazine-dârbaşı tarafından, hazine kâtibi eliyle, ehli-hirefe²⁷⁷ aylık ulûfelerinin Eski Dîvân Yeri olarak isimlendirilen kısımda oluşturulan sergide dağıtıldığı anlaşılır²⁷⁸.

Edirne Yeni Sarayı'nın birinci meydanı olan Alay Meydanı, sarayın mimarisi ile ilgili bölümde de anlatıldığı üzere İstanbul Topkapı Sarayı'ndaki ikinci avlunun görevini yerine getirir ve dörtgen bir plana sahip olan meydan, Rifat Osman'a göre 215 zira' uzunluğunda, 200 zira' genişliğinde olup 43 bin zira' yüzölçüme sahiptir.²⁷⁹

Alay Meydanı, saray kompleksinin güneybatı kısmını oluşturur. Şehirden gelen ve Saraçhâne Köprüsü'nden Bâyezid Camii yönüne giden anayol, Alay Meydanı'nın hemen batı duvarı yanından geçmekte, Alay Meydanı'nın doğusunda Kum Meydanı, kuzeyinde Dîvân Meydanı ve Hazine-i Âmire'ye ait birimler, güneyinde de Tunca nehri bulunmaktadır²⁸⁰.

²⁷⁶ DBŞM BNE 16098 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 62 : Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 57 : Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, İstanbul 1949, s. 150 : Ayverdi, Alay Meydanı ile ilgili bilgi verirken, bu meydana, Rifat Osman'ın Alay Meydanı adını verdiği belirtir *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri*, c.III, 1973, s.237.

²⁷⁷ Saray için iş yapan terzi, kurkçu, kuyumcu, nakkaş, kılıççı, sorguççu gibi sanatkârlara *ehli-hiref* denilirdi ve bunlar Hazine-dârbaşı'na tâbi olurlardı. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s.316

²⁷⁸ İsmail H Baykal, *Enderün Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s.22

²⁷⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.62, 65 : 215 zira' 163 metre, 200 zira' da 152 metrelik bir uzunluktur. Bu ölçüler de yaklaşık 25 bin metrekarelik bir alanı vermektedir

²⁸⁰ Rifat Osman'ın Edirne Yeni Sarayı'nın yerleşimi ile ilgili planına, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Ratıp Kazancıgil), *Edirne 1994*, Ayrıca Rifat Osman'ın Edirne Sarayı ile ilgili eserinin baş tarafındaki renkli kuşbakişi görünüş resmine bakınız. *Edirne Sarayı*, Ankara 1989.

Alay Meydanı binâları olarak girişte Bâb-ı Hümâyûn, girişin yanlarında kapıcılara ait olan birimler, zülüflü baltacılar dairesi, kuzey yönünde Eski Divân Yeri, güney yönde de Matbâh-ı Âmire, mutfak bölümleri ve ahçılara ait birimler bulunmaktaydı ²⁸¹.

²⁸¹ İrâde Meclis-i Vâlâ 3818 planı , Rifat Osman, *Eğirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Ratip Kazancıgil), *Eğirne* 1994.

VII. B. 1. b) Mimarisi

Alay Meydanı, dört yönde, ahşap sütunların taşıdığı, üzeri kurşun kaplı olan bir sundurma ile çevrilidir²⁸².

Meydanın batı duvarı ortasında bulunan, saraya dışarıdan girişi sağlayan, *Bâb-ı Hümâyûn* ve Bâbu's-selâm olarak isimlendirilen girişin kapı kanatları meşeden yapılmış olup demir levhalarla kaplıdır. Giriş, süslü ahşap başlıklara sahip olan, dört ahşap sütun üzerine oturan bir saçağın altındadır. Bu saçağın bağdâdi tekniği ile yapılmış olan tavan zemininin rengi koyu mavi olup, şişe denilen, ince ahşap çubuklarla yapılan oyma kabartmalı süslemelere sahiptir²⁸³. Saçağın üzeri kurşun kaplanmış ve üstünde de süslü bir alemi vardır. Kânûnî Sultan Süleyman zamanında bu kapının üzerinde Adâlet Kasrı'na benzer 15 zira' yüksekliğinde, kârgir bir burç inşa edilmiş, ancak yıldırım düşmesi sonucunda harap olduğu için Sultan IV. Mehmed döneminde yıktırılmıştır²⁸⁴.

Rifat Osman'a göre Alay Meydanı Bâb-ı Hümâyûn girişi ölçüleri mimari zira' cinsinden aşağıdaki gibidir²⁸⁵:

	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik
Bâb-ı Hümâyûn kapı kanadı	-	2	5,5
Bâb-ı Hümâyûn saçak sütunları	-	-	6
Bâb-ı Hümâyûn saçak tavanı	12	7,5	-

Bâb-ı Hümâyûn girişinin sağ ve sol tarafında kapıda nöbet bekleyen muhafızlar için mermer nişler bulunmakta ve bu kısımdan sonra *kapı arası* adı verilen, zemini kaygan taş ile döşeli bir bölüme geçilirdi. Kapı arasının sağ tarafında

²⁸² Bu sundurmanın sakaf tamininin yapılmışa hakkındaki keşif defterinde, ayrı ayrı olarak 40 x 9 zira', 36,5 x 11 zira', 257 x 9 zira', 95 x 7 zira', 350 x 5 zira' ölçüleri verilmektedir. Ancak ölçülerin nerede başlayıp bittiği anlaşılmamıştır. D BŞM BNE 16098. İrade Meclis-i Vâlâ 3818 planı, Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.65*; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, s. 237*, Metin Sözen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s. 58*.

²⁸³ D BŞM BNE 16098 ve 16136, Tavan ölçüsü olarak 1787 tamir keşfinde 16 x 14 zira' denilmiştir. D BŞM 5477

²⁸⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.63*; Suheyl Ünver, "Edirne Sarayı", *Yeni Mecma, Şy.86, 1923, s.411*, Metin Sözen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s. 58*.

²⁸⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 63*.

halktan suç işleyen kişiler için ve sol tarafında da devlet adamları için *zindan* yer alırdı. Rifat Osman'a göre kapı arası uzunluğu 13,5 zira', genişliği 13 zira'dır²⁸⁶.

Kapı arasının sağ tarafında yer alan, halktan suç işleyen kişilere ait mücrimler zindanından²⁸⁷ sonra sırasıyla, *zülüflü baltacılar dairesi*, hamamı ve mescidi, bu kısmın üst katında da yine zülüflü baltacılar zabitanına ait birimler bulunmaktaydı. Bu dairenin Ocak 1784'deki tamirine göre 84 x 16 zira' ölçülerinde olduğu görülür²⁸⁸.

Kapı arasının sol tarafında ise *kapıcıbaşı ağaları dairesi*, devlet adamlarına mahsus zindan, memur ve misafirlere ait *yemeklik* denilen odalar, *kahve odası* ve *mumcular ocağı* sıralanırdı²⁸⁹.

Alay Meydanı binâlarını çevreleyen sundurma, batı duvarında sıralanan bu birimlerin önünde, Bâb-ı Hümâyûn'un hizasında, çapı 20,5 zira' olan yarım daire şeklini alıp *Eski Dîvân Yeri* olarak isimlendirilmekteydi. Öğrenildiğine göre bu kısmın zemini mermer döşeli, yelpaze şeklindeki tavanı da mermer sütunlara oturmuştu. Bu mekanı, mermer korkuluklar çevreler ve sütunlar arasında oturmaya yarayan sedirler bulunurdu²⁹⁰.

Alay Meydanı'nın kuzey tarafında, mumcular ocağı yakınında *Dîvân Kapısı* denilen, Dîvân Meydanı'na açılan, tezhipli tavanlı, üzeri kurşun ile kaplı ve süslü bir alemleri olan kapı bulunmaktaydı ve bu kapı ile yakınındaki Harem-i Hümâyûn'un dış

²⁸⁶ Rifat Osman, bu kapıdan geçerken vezir, hükümet ricâli ve sadrazamlara dahi bir süre beklemeleri gerektiğini söylediğini, zindanların varlığından dolayı kim olursa olsun bu kapı arasındaki bekleyişleri süresince heyecanlanmamalarının mümkün olmadığını anlatmaktadır. a.g.e. s.63, 64 ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 158 ; Metin Sözen, *Devletin Evi Sarayı*, İstanbul 1990, s. 58.

²⁸⁷ D BŞM 5477, Ocak 1787 tarihli tamirde, mücrimler zindanının etraf parmaklıkları 4 sıra kuşaklı, devren 60 zira', yükseklik 5 zira' olarak gösterilmiştir.

²⁸⁸ D BŞM 5225 . Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 64 ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 158 ; Metin Sözen, *Devletin Evi Sarayı*, İstanbul 1990, s. 58.

²⁸⁹ Rifat Osman'ın anlattığına göre burada bulunan Mumcular ocağı, Harem-i Hümâyûn dışındaki sarayın bütün birimlerinin aydınlatılması işi ile ilgilenirdi *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 64 . Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 158.

²⁹⁰ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.64, 65

kapısı olarak kullanılan Çadırılı Kapı'nın güvenliğini baltacılar sağlamaktaydı. Rifat Osman'a göre Dîvân Kapısı saçağı uzunluğu 8 zira', genişliği 8,5 zira', yüksekliği 6 zira'dır. Dîvân Kapısı sakafı tamiri için gerekli malzemelerin alındığını Haziran 1701 tarihli makbuzda görmekteyiz ²⁹¹.

Alay Meydanı'nın kuzey tarafında, Dîvân Kapısı'ndan doğu yönüne doğru, sarayın özenle işlenmiş bölümlerinden olan, Dîvân-ı Hümâyûn'un toplandığı **Kubbealtı dairesi** yer almaktaydı. Kubbealtı dairesi içten kubbeli, dıştan çatılı ²⁹², saçakları, rokoko tarzında kemerleri olan 12 tane ahşap sütuna oturur ve bu sütunlar arasında Arap tarzında madeni şebekeler bulunurdu. Kubbealtı saçakları altında, Kubbealtı dairesini üç yönden çevreleyen 3 zira' genişliğinde bir de dehliz vardı ²⁹³. Elde edilen arşiv belgelerine göre Ocak 1615'de Harç-ı hassa emini Mustafa Bey marifetiyle tamir edilmiş ²⁹⁴, 1680 yılında tamir edilmesi için keşif defteri hazırlanarak 7.505 akçeye mal olacağı hesaplanmıştır ²⁹⁵.

Kubbealtı dairesinin Alay Meydanı'na bakan cephesinin tam ortasında bir kapı açılırdı, bu kapının karşısında da sultanın divân toplantısını izlediği, zeminden 6 zira' yükseklikte olan **kafes mahalli** yer alırdı. Rifat Osman'a göre Kubbealtı dairesi ile ilgili ölçüler mimari zira' cinsinden şu şekildedir ²⁹⁶:

	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik
Kubbealtı	16	10	-
Kubbealtı sakafı	19	13	-
Kubbealtı kafes bölümü	4	-	3

²⁹¹ Rifat Osman, a.g.e., s. 65, 79, I S 1900

²⁹² Kubbealtı mahallinin üst örtüsü bağdâdi, karakalem işlemeli, sıvacıkâri nakışlı olarak tarif edilir D BŞM BNE 16098, tarih Mart 1803, Rifat Osman, kubbenin şark üslubunda süslü olduğunu, ortada süslü bir zincir ile altın topa tutturulmuş beş tuğ asılı olduğunu, Âşık Ali Ağa'nın da bunu bilâd-ı hamseye işaret olarak yorumladığını anlatır *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.80*.

²⁹³ Rifat Osman, a.g.e., s. 65, 80; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri, İstanbul 1949, s. 150*.

²⁹⁴ MİM 1014

²⁹⁵ I S 1036

²⁹⁶ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.65, 80*

Alay Meydanı'nın kuzey tarafında, Kubbealtı dairesinin doğusunda, bitişik bir şekilde *İç Hazine* vardı. Bu kısım tamamen kârgir malzemeli, iki kubbeli ve üzeri kurşun kaplı sakaflıydı. İç Hazine dairesinin Alay Meydanı tarafındaki cephesinde bir de sundurma bulunur, hazine bölümünün arka kısımlarında ise hazinedâra mahsus daire, veznedâr ve yazıcılara ait odalar yer alırdı.

Rifat Osman'a göre İç Hazine dairesi ile ilgili ölçüler mimari zira' cinsinden şu şekildedir ²⁹⁷:

	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik
İç Hazine Dairesi	30,5	14	-
İç Hazine Dairesi sundurması	30,5	5	-

Alay Meydanı doğu duvarında, Bâb-ı Hümâyûn'un hizasına yakın yerde, Alay Meydanı'ndan Arz Odası'na ve Kum Meydanı'na geçişi sağlayan *Bâbu's-saâde* denilen kapı yer alırdı ve bu kapıya aynı zamanda Akağalar Kapısı da denilmekteydi ²⁹⁸. Giriş, üstünde süslü bir alemi olan, geniş saçaklara sahip, başlıklar süslü iki mermer sütun üzerine oturan, üzeri kurşun kaplı bir sakafın ²⁹⁹ altında olduğu anlaşılır. Sarayın en ciddi teşrifâtına tabi olan Bâbu's-saâde, sadece padişah tarafından kullanılırdı ve emniyeti için ise tek sorumlu kapağası idi ³⁰⁰. Bu kapının Alay Meydanı'na bakan yüzü, iki merkezli sivri bir hafifletme kemeri altında olup, kapının kemeri basıktır. Ayverdi, bu kapı için, en son hali ile Fatih Sultan Mehmed devri mimari üslubuna benzemediğini, XVII. yüzyılda tamir edilmiş olabileceğini söyler ³⁰¹.

²⁹⁷ Veznedârbaşı mahalli sakafı Haziran 1701 tarihli tamire göre 12 x 7 zira' ayrıca bitişiğindeki oda ve dehliz üzeri sakafı da 30 x 5 zira'dır I S 1900 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s.65, 80, 81.

²⁹⁸ Rifat Osman, a.g.e., s.65, 66 . Ayverdi, *Osmanlı Mimarisini Fatih Devri, c.III, 1973*, s. 241 . Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949*, s. 150.

²⁹⁹ Ayverdi, rokoko üslubunda olduğunu söylediği saçağın Sultan III. Mustafa dönemi taminine ait olabileceğini ve bu saçağın kapının iki yanında kiremit kaplı olarak devam ettiğini söylemektedir *Osmanlı Mimarisini Fatih Devri, c.III, 1973*, s. 241

³⁰⁰ Rifat Osman, padişahın sarayda olmadığı süre içinde hiçbir kadının bu kapıdan geçmediğini anlatır *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s.66 . Suheyl Ünver, Bâbu's-saâde önünde, süslü ve elmas parçalarla bezeli sorganları olan, çifte bıçaklı baltacıların gezindiğini ve bu kapıdan sadece padişahın geçebildiğini anlatır *Süleymaniye Kutuphanesi, Suheyl Ünver Defterleri, (D), 3* . Metin Sozen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990*, s. 58.

³⁰¹ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisini Fatih Devri, c.III, 1973*, s. 240

İlk olarak Fatih Sultan Mehmed tarafından teşkilatlı şekilde yapılmış olan, sarayın Arz Odası ile birlikte inşa edilen Bâbu's-saâde'nin, Alay Meydanı tarafındaki saçağı altında sancak teslim törenleri gerçekleştirilirdi. Bu törenler için girişin önünde mermer döşeli bir yer hazırlanmış olup, üzerine basılmaması için yarım küre şeklinde bir kapak konulmuştu. Yine Bâbu's-saâde girişinin iki yanında, 3 zira' çapında olan mermer levhalara *İsm-i Celâl* ve *İsm-i Nebî* yazılmış ve konulmuştu. Bu durum Rifat Osman'ın yapmış olduğu resimlerde ve 1873 yılı tamirinde çekilmiş olan fotoğraflarda görülmektedir. Ayrıca kapı kemeri üzerindeki, 4 x 1 zira' (3 m x 0,75 m) ebatındaki mermer levhaya "Yâ müfettihü'l-ebvâb" yazılarak altına da Sultan III. Mustafa'nın tuğrası işlenmişti³⁰².

Alay Meydanı'nın güneyini, bugün de harâbesi mevcut olan *Matbah-ı Âmire* oluşturur. 8 kubbeli³⁰³, büyük ocaklı, kârgir malzemeli asıl mutfak kısmı ve buna bağlı bir ön kısımdan oluşan Matbah-ı Âmire'de, helvahâne, şerbethâne güllabhâne ve has fırından oluşan bölümler ile mutfakların arka tarafında helvacılar, güllabçılar, aşçılar, fodlacılar için koğuşlar vardı³⁰⁴. Matbâh-ı Âmire'nin arkasında bulunan aşçı odaları, ocaklı, hamamlı ve külhanlıydı³⁰⁵. Ancak Rifat Osman, Edirne Yeni Sarayı'nın yerleşim planında bu bölümde aşçılara ait müstakil bir hamamı da göstermektedir³⁰⁶.

Ahmed Refik'in, Mimar Sinan ile ilgili hükümleri içeren eserinde, Sultan II. Selim zamanında sarayda ekmek fırını olmadığı için dışarda ekmek pişirilmekte olduğu ve bu durumdan dolayı ekmekçiler arasında çıkan kavganın önlenmesi, kışı Edirne'de geçirmek isteyen padişahın ve mâiyetindekilerin ekmek ihtiyacını

³⁰² Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 66 ; Süheyl Ünver, *Süleymaniye Kutuphanesi, Süheyl Ünver Defterleri, (D): 3* ; Metin Sozen, *Devletin Evi Sarayı, İstanbul 1990*, s. 58.

³⁰³ Ayverdi, kubbeleri 5,75 metre olarak verir *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c.III, 1973*, s.265.

³⁰⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s. 65 . Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri, İstanbul 1949*, s.158 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c.III, 1973*, s. 264 ; Süheyl Ünver, "Edirne Sarayı", *Yeni Mecmuâ, Sy.86, 1923*, s.411; Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihannümâ Kasrı, İstanbul 1953*, s. 2 . Süheyl Ünver, *Süleymaniye Kutuphanesi Süheyl Ünver Defterleri, (D): 3* , Metin Sozen, *Devletin Evi Sarayı, İstanbul 1990*, s. 58.

³⁰⁵ Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c.III, 1973*, s. 264.

³⁰⁶ Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı (Yay. Ratıp Kazancıgil), Edirne 1994*.

karşlamak amacıyla sarayda bir has fırın yapılması için gerekli olan uygun yerin ve para miktarının bildirilmesi hükmüne (Temmuz 1571) yer vermiştir³⁰⁷. Has fırının 1657-58 yılında Has ahırlarla beraber tamiri yapılmıştır³⁰⁸.

Matbah-ı Âmire binâsının arka ve yan cephelerinde muntazam kesme taş işçiliği vardır. Duvar örgüsünde her bir metrede iki sıra meşe ağacından hatlı kullanılmış, duvarlar iç kısımda kabaca işlenmiş, tamamen sıva ile örtülmüştür. Kubbe kasnaklarında ise tuğla ve taş malzeme kullanımı, kubbeleri taşıyan ayaklarda muntazam kesme taş, kemer örgülerinde ise tuğla kullanımı olup, kemer gergileri demirden yapılmıştır³⁰⁹.

Matbah-ı Âmire'nin batısında sırasıyla şadırvan, aşçılara ait mescid, kiler memurları dairesi ve Kiler-i Âmire bulunurdu³¹⁰. Bir de mutfakların ön tarafında yer alan, tonozlu kısmın ne olduğu konusunda bilgi verilmemek suretiyle, sadece Fatih Sultan Mehmed devrine ait olmadığı belirtilmiştir. Rifat Osman'ın sarayın yerleşim planında da açıkça varlığı görülmektedir³¹¹.

Rifat Osman, Alay Meydanı'nın güneyinde, Matbâh-ı Âmire'nin arka kısmında yer alan alanda yakacak depolandığını, buradaki Tunca nehrine açılan *Köşk Kapı*'nin de yakacak nakli için kullanıldığını belirtir³¹². Hatab anbarı tabiri kullanılan yakacak deposunun Haziran 1785'de yapılan tamirinde üzerindeki kiremitleri, kârgir duvarları yeniden yapılmış, depoda bulunan fevkânî odalar aslına uygun olarak yenilenmiş, ayrıca depo yakınındaki katır ahırının tamamı da aslına uygun olarak yapılmıştır. Bu tamire göre depo üzerinin ölçüleri 150 x 20 zira', taş

³⁰⁷ Ahmed Refik, "Mimar Sinan", *Türk tarih Encümeni Mecmuası Yeni Serisi, c.I, Sy.V, Haziran 1930, s.5.*

³⁰⁸ D BŞM 199

³⁰⁹ Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c.III, 1973, s. 263.*

³¹⁰ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.65* , Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Ratip Kazancıgil), *Edirne 1994* , Metin Sözer, *Devletin Evi sarayı, İstanbul 1990, s. 38.*

³¹¹ Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c.III, 1973, s. 265* , Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Ratip Kazancıgil), *Edirne 1994.*

³¹² Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s. 65* , Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Ratip Kazancıgil), *Edirne 1994*

duvarları uzunluğu 410, kalınlığı 1, yüksekliği 6 zira'dır. Ayrıca katır ahırđ da 460 x 15 zira' olarak verilir³¹³.

VII. B. 2. Kum Meydanı

a) Konumu ve Kullanım Amacı

Kumlu Meydan veya Cihännümâ Meydanı olarak da isimlendirilen *Kum Meydanı*, burasının küçük beyaz çakıl taşlı ve sarı kumlu olmasından dolayı bu ismi almıştır³¹⁴. Meydan için Sultan IV. Mehmed zamanında Hasoda Meydanı ismi de kullanılmıştır³¹⁵. Edirne Yeni Sarayı'nın ikinci meydanı olan Kum Meydanı, sarayın mimarisi ile ilgili bölümde de anlatıldığı üzere İstanbul Topkapı Sarayı'ndaki üçüncü avlunun görevini yerine getirir.

Alay Meydanı tarafından Bâbu's-saâde yoluyla, Hasbahçe tarafından da Demir Kapı yoluyla girilen bu meydan, kuzeyden güneye doğru uzanır. Meydanın batısında Bâbu's-saâde, Arz Odası ve Akağalar dairesi ile müstemilâtı, kuzeyinde Cihännümâ Kasrı, doğusunda Çeşme Meydanı, Kum Kasrı ve hamamı, güneyinde de meydanı sınırlandıran duvar ile Demir Kapı bulunurdu³¹⁶.

Kum Meydanı'nın binâları arasında, Bâbu's-saâde girişinin iki yanında Akağalar'a ait olan daire, mektep, mescid ve hamam bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmed devrine ait olan Arz Odası, Cihännümâ Kasrı, Cihännümâ Kasrı'nın etrafında sıralanan birimler ile Kum Kasrı ve hamamı bu meydanda bulunan, varlığı bilinen binâlardır³¹⁷.

1810 yılı öncesinde Kum Meydanı yakınındaki mîrî arazi üzerinde yapılmasına başlanan kışlık sekbân odalarının, Ocak 1810 tarihli belgeye göre tamamlanamadığı, bu yüzden arsa üzerinde bulunan kereste, taş ve tuğla gibi

³¹⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.66 , Suheyl Ünver, "Edirne'de Fatih'in Cihännümâ Kasrı", İstanbul 1953, s. 9 ; Eldem, *Koşklar ve Kasırlar*, c.II, s. 28 , Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 59.

³¹⁵ Suheyl Ünver, "Abdurrahman Paşa Vekâynâmesi, Köprülü Kut Yazma nusha, no 216" kaynak göstermiştir "Edirne'de Fatih'in Cihännümâ Kasrı", İstanbul 1953, s.9.

³¹⁶ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.66, 67 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Ratıp Kazancıgil), Edirne 1994.

³¹⁷ Rifat Osman, a g e.

malzemenin satılmak üzere tespitinin yapıldığı, Ekim 1810 yılında da yarım kalan binaların yıkılarak Kum Meydanı'na ilave dildiği anlaşılmaktadır³¹⁸.

VII. B. 2. b) Mimarisi

Alay Meydanı'ndan Bâbu's-saâde yoluyla girilince, girişin sağ ve sol tarafında kaptağası ve kapıcılara ait olan dört tane oda yer alırdı. Bu odaların arka taraflarında ise duvar boyunca, *Akağalara* ait olan daire, mektep, mescid ve hamam sıralanırdı. Bu aradaki küçük mermerlikten sonra da bir *taşlığa* geçilerek oradan da bir kaç basamakla Arz Odası'nın kapısına ulaşılmaktadır. Buradaki taşlık diye isimlendirilen kısmın, Bâbu's-saâde'yi örten kurşun kaplı sakafın Arz Odası'na doğru devam ettirilmesi ile üzeri örtülmüş olduğu anlaşılır. Rifat Osman'a göre bu aradaki taşlığın ölçüleri mimari zira' cinsinden uzunluk 30,5 zira', genişlik 10 zira'dır³¹⁹.

Arz Odası, Fatih Sultan Mehmed devrine ait olan, sarayın en eski ve özenli olarak süslenmiş kısımlarındandır. İç ve dış tasarımı sıkı bir protokole tâbi olan bu yapı, sultanların gösterişli teşrifât, yabancı misafir ve elçileri kabullerin yapıldığı, bayram ve benzeri günlerde kutlamaların kabul edildiği bir daire olmuştur³²⁰. Arz Odası'nın saray içindeki yeri, İstanbul Topkapı Sarayı'nda da aynı şekilde Bâbu's-saâde'den hemen sonra geçilecek şekilde tasarlanmış olduğu görülür.

Arz Odası duvarları, yapının harap olmasına kadar bozulmadan kalmış ancak yenileştirme ve tamir çabalarını devam etmiştir. Muntazam olmayan içişliğe sahip duvarlarda derzler tuğla ile desteklenmiş, yapının köşelerinde, pencere ve kapı açıklıklarında büyük kesme taşlar kullanılmıştır. Yine Arz Odası'nın duvarları iç kısımda, önce tahta panolar ile örtülü ve bunun üzerine gerilen süslemeli deriler ile tezyin edilmişken, Sultan IV. Mehmed devrinde bunların yerine çini kaplama yapılmıştır³²¹. XVII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başlarında yapılan tamirlerde ise duvarlar sıvalı, barok tarzında kalem işleriyle süslü bir durumda olduğu

³¹⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 67 . Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancığı), Edirne 1994.

³²⁰ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.67 . Eldem, *Kuşkler ve Kasırlar*, c.I. s.4 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 243.

³²¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.68 . Şehsuvaroğlu, "Edirne'de Fatih'in Sarayı", *TTOK Belleten*, Sy. 232-233, 1961, s.10 . Eldem, *Kuşkler ve Kasırlar*, c.I. s. 11 ; Metin Sozen, *Devletin Evi Sarayı*, İstanbul 1990, s.58.

anlaşılmaktadır ³²². Pencere ve kapı açıklıklarındaki hafifletme kemerlerinin de yarım daire şeklinde olması, yapının Fatih Sultan Mehmed devrine ait olduğunun kanıtı olarak kabul edilir. Arz Odası'nı dört tarafında, 8 zira' yüksekliğinde 35 tane meşe sütunun taşıdığı sundurma veya revak olarak isimlendirebileceğimiz bir bölüm çevreler ³²³. Arz Odası'nın taşlık tarafındaki sundurmaya açılan iki penceresi vardır. Bu pencerelerden birisi, daha geniş ve yüksektir. Rifat Osman, bu pencerenin saray halkı arasında "*mâruzât penceresi*" olarak söylendiğini, bu pencereden padişaha takdim edilecek olan hediyelerin teşhir edilmesinin ve padişahın bu teşhiri seyretmesinin bir gelenek olduğunu anlatır.

Rifat Osman'a göre Arz Odası ile ilgili ölçüler mimari zira' cinsinden şu şekildedir ³²⁴:

	Uzunluk	Genişlik	Yükseklik
Arz Odası	30,5	20,5	-
Arz Odası'nı çevreleyen sakaf	118,5	4	8

Arz Odası üzeri içte kubbe ile örtülü iken barok devride yapılan tamirden sonra tavan ile kaplanmış, oyma göbek kısmı olan şişe tavan halini almıştır. Rifat Osman, kubbe zemininin gül kurusu renkte olup, üzerine firuze şemseler ve girift nakışlar ile karanfil ve lale demetlerinin işlendiği bir bezemesi olduğunu anlatır ³²⁵.

Arz Odası giriş kapısı üzerinde Sultan III. Ahmed hattıyla yazılı besmele, kapı girişinin sağ tarafında çeşme üzerinde 1074/1663 tarihli Sultan IV. Mehmed tuğrası ve âyet yazılı levha vardı ³²⁶. Kapı kanatlarının dışı sedefli, iç tarafı ise fes rengi çuha kaplıydı ³²⁷. Giriş kapısının tam karşısında, Arz Odasının doğu duvarında

³²² Eldem, *Koşklar ve Kasırlar*, c.1, s. 11.

³²³ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.67 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994* : Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 242, 243 ; Eldem, *Koşklar ve Kasırlar*, c.1, s. 11.

³²⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.67,68.

³²⁵ Rifat Osman, a g e . s.68 , Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*". *TTOK Belleteri*, Sy. 232-233, 1961, s.10 ; Eldem, *Koşklar ve Kasırlar*, c.1, s.6.

³²⁶ Rifat Osman, âyet levhasında "*ve cealnâ mine l-mâi ...*" ayetinin yazılı olduğunu soyler *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.68

³²⁷ Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteri*, Sy. 232-233, 1961, s.10 ; Eldem, *Koşklar ve Kasırlar*, c.1, s.6.

dışa açılan bir kapı daha buluyordu. Bu kapının yanındaki başka bir kapıdan Arz Odası'nın güney kısmını oluşturan abdesthâne ve tuvalet kısmına girilirdi³²⁸. Arz Odası'ndaki taht-ı hümayûn, giriş kapısının çaprazındaki köşede yer alıyordu. Taht-ı hümayûnun yanında yaşmağı çini, diğer kısımları bakır olan bir ocak ile taht-ı hümayûnun sol tarafındaki duvarda süslü bir çeşme vardı³²⁹.

Sultan Abdulaziz'in son yıllarındaki 1873 tamirinde sakafi ve ahşap kısımları tamir edilmiş olan Arz Odası'nın cephanelik olarak kullanımı ve sarayın diğer binâlarıyla beraber Doksanuç Harbi'nde harap oluşundan sonra kısmen yıkılmış ve ahşap yerleri yanmış, sadece duvarları kalan yapı XX. yüzyıl başlarında ahır olarak kullanılmış, harabesi de taşlarını kullanılmak amacıyla yok edilmiştir³³⁰.

Arz Odası ve Bâbü's-saâde yakınında, *âb-ı hayat* adı verilen, Hekim Beşir Çelebi'nin övgüsü ve tavsiyesi üzerine bulunmuş olan su kuyusu vardır³³¹.

Hâne-i Hassa, Kasr-ı Hümayûn, Kasr-ı Âli, Has Hazine Sarayı³³², Kasr-ı Padişâhi, Hasoda Köşkü, Taht-ı Hümayûn Kasrı ve Mâbeyn-i Hümayûn Dairesi gibi isimlerle de bilinen *Cihânnümâ Kasrı*, Edirne Yeni Sarayı'nın en büyük ve en yüksek yapısı olup, mimari şekli itibarıyla İstanbul Topkapı Sarayı'nda buna benzer bir yapı yapılmamıştır. Fatih Sultan Mehmed devrinde inşâ edilmiş olan yapının, bu döneme ait olduğu, kapısı üzerindeki *tarîh kitabesinden* (1452) anlaşılır³³³. Fatih

³²⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.68 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994* ; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.1, 1964, s. 3 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s. 242

³²⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.68 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994* ; Şehsuvaroğlu, "Edirne'de Fatih'in Sarayı", *TTOK Belleteri*, Sy. 232-233, 1961, s.10.

³³⁰ Suheyl Ünver, *Süleymaniye Kutuphanesi Suheyl Ünver Defterleri*. (D). 3; *Panorama Mecmuası Edirne İlavesi*, 1963, s.3 ; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.1, s.12.

³³¹ Suheyl Ünver, burasının 1920'li yıllarda üzeri kiremit örtülü, küçük, dairevi bir harabe şeklinde olduğunu, sonradan üzerine bir su dolabı konulduğunu söyler "Edirne Sarayı", *Yeni Mecmuası*, Sy. 86, 1923, s.411 , Suheyl Ünver, *Süleymaniye Kutuphanesi, Suheyl Ünver Defterleri*, (D). 3 . Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Ahıdeleri*, İstanbul 1949, s. 137.

³³² Suheyl Ünver, "Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı", *İstanbul 1953*, s.3.

³³³ Rifat Osman Bey'in restitusyonundan okunmuş olan Cihânnümâ Kasrı'nın Arapça olan kitabesi şöyledir "İhtidâcî hî-ımarettî hâze'l-muberrâti'ş-şerîfi ve'l-makâmî'l-munîfi es-sultan bin sultan fâhri âlî Osman es-sultan Mehmed bin Murad Han enâra'l-İlâhî burhanehî fî evâsıtı ümmî hamsîte ve hamsîne ve semâni mie ve vekaa' ihtidâcî bunyânehu'llahî fî evâsıtı ümmî fî site hamsîne

Sultan Mehmed'in Edirne'de yaptırdığı eseri sadece Edirne Yeni Sarayı olup, Rifat Osman'ın 22 Temmuz 1920'de okuduğu Cihânnümâ Kasrı kitabesi de Fatih Sultan Mehmed adına yazılmış tek kitabe özelliğini taşımaktadır³³⁴.

Padişahın Edirne'de bulunduğu zaman içinde devletin resmi makamının bulunduğu yer olan Cihânnümâ Kasrı'nda Taht-ı hümâyûn odası, Hasoda³³⁵, Sancağ-ı şerif odası, Sancağ-ı Şerif Şeyhi odası, yediler odası, abdest odası, kütüphâne-i hümâyûn, mescid, bevâbân-ı hassa ocağı adında daire ve odalar bulunmaktaydı³³⁶. Saray teşrifâtında yer alan Sancağ-ı şerif şeyhi, Hazinedâr ağa, Silahdâr ağa gibi devlet erkânı, Hırka-i Saâdet odası nöbetçileri, mabeynciler, kapıcılar ve hademeler gibi görevliler sadece buradaki görevlerini yerine getirirler, yatıp-kalkmak ve dinlenmek için kendilerine ait koşulları kullanırlardı.

Genel olarak yapılmış planlarına bakıldığında, Cihânnümâ Kasrı'nın, merkezi sofa etrafında, doğu-batı ve kuzey-güney olmak üzere iki eksenli bir şekilde tasarlandığı görülür. Bu tasarım kapsamında merkezî birim olan kule şeklindeki yedi katlı yapının, yan ve arka taraflarının, zaman içinde sayıları artan ve azalan yan

ve *semâni mie*" şeklindedir. Kısaca anlamı: "bu şerefli hayrâtın ve yüksek makamın imârına Âl-i Osmanın övüncü sultan oğlu sultan Mehmed ibni Murad han, Cenâb-ı Hakk burhanını nurlandırın 855 senesi ortalarında başladı 856 senesi ortalarında da binâ tamamlandı"

Ayrıca kitabenin bir kısmı Oral Onur, tarafından yayınlanmıştır. *Edirne Kitabeler, İstanbul 1972, s.73*, Ayverdi, Arapça metni ufak farklarla yayınlamıştır. *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, s.255*; Süheyl Ünver de Arapça metni ve manasını yayınlamıştır. "*Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*", *İstanbul 1953, s.3*; Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c. VI, *İstanbul 1970, s.10*; Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.69*; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949, s. 133, 154*; Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK belleteni, Sy. 232-233,1961, s.10*; Tahsin Öz, "*Edirne Yeni Sarayında Kazı ve Araştırmalar*", *Edirne Armağanı, Ankara 1993, s.219*.

³³⁴ Süheyl Ünver, "*Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*", *İstanbul 1953, s.4*.

³³⁵ Osmanlı saraylarında hükümdarın oturduğu bütün odalara hasoda veya oda-i has ismi verilirken, Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Kutsal Emanetleri getirmesiyle Kutsal Emanetler için yaptırılan odaya da hasoda denilmiştir. Ayrıca enderünlulardan bir teşkilat kurularak Kutsal Emanetlerin hizmetlerinde bulunulmuştur. İsmail H. Baykal, *Enderün Mektebi Tarihi, İstanbul 1953, s.16, 115*; Süheyl Ünver, Arz Odası konusunda bilgi verirken Hasoda tabirini kullanmıştır. *Süleymaniye Kutuphanesi, Süheyl Ünver Defterleri, (D), 3*.

³³⁶ Evliyâ Çelebi, *Seyahâtname* (Yay. Zuhûri Danışman), c. VI, *İstanbul 1970, s.10*; Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.72*, Süheyl Ünver, "*Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*", *İstanbul 1953, s.11*; Süheyl Ünver, "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecma, Sy.86, 1923,s.411*; Süheyl Ünver, *Süleymaniye Kutuphanesi, Süheyl Ünver Defterleri, (D), 3*; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949, s. 153*; Şehsuvaroğlu, Cihânnümâ Kasrı'nda 10 oda, uç divânihâne ve hasoda ağalarına ait koşulların var olduğunu söyler "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteni*.

birimlerle çevrelendiği, yerleri ve kullanım amaçlarının kesin olarak tespiti zor olan bu birimlerin iki kat halinde geliştiği ve daha çok hizmet amaçlı mekanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Tahsin Öz, kule dışındaki yan birimler için kasrın asıl bünyesinden olmadığı, ilave olarak yapıldığı ve hükümdar için yapılan kasırda bu gibi teşkilatlanmanın olmayacağını belirtir³³⁷.

Tamamen kârgir olarak büyük kesme taşlardan inşa edilmiş olan 39 zira' yükseklikteki kasrın merkezindeki kule biçimindeki yapı 7 katlıydı. Kasrın kule kısmı, yanlardaki ve arkadaki birimler kesme taş ile yapılmış, 1,5 metre aralıkla üç sıra halinde meşe ağacından hatillar kullanılmıştır. Ayverdi, kasrın birinci kata kadar duvarlarının eski yapılardan getirilen taşlar kullanılarak yapıldığını, sonraki katların ise bu yapı için üretilen taşlarla inşa edildiğini söyler³³⁸. Cihânnümâ Kasrı harabesi incelendiğinde kemer yapımında tuğla malzemenin varlığı ve kemerlerin yarım daire şeklinde yapıldığı görülür. Âşık Ali Ağa Risâlesi'nde, Cihânnümâ Kasrı'nın merkezindeki kule şeklindeki yüksek kısmın katlarını şu şekilde anlatılmıştır³³⁹:

1. kat bodrum katında tavanı kubbeli bir sofa,
2. teşrifât kapısının açıldığı mermer döşeli divânhâne,
3. yine bir divânhâne,
4. sultana ait silahların olduğu cephanelik,
5. tuğ ve sancağı şerif odası,

Sy.232-233, 1961, s. 11 ; Süheyl Ünver de birimler için aynı sayıları verir. *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953 s.3.

³³⁷ Tahsin Öz, "Edirne Yeni Sarayında Kazı ve Araştırmalar", *Edirne Armağanı*, Ankara 1993, s.220.

³³⁸ Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s.255 ; Eldem, duvarların kısmen kesme taş ile kısmen de ham taş ile orulduğunu, üçüncü kattan itibaren daha kaba işçiliğin olduğunu söyler *Kışkılar ve Kasırlar*, c.I, s.53.

³³⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.73-74, dipnot 23 . Ayverdi, XVIII yüzyıl sonlarına ait olan bu isimlendirmenin değişik zamanlardaki kullanıma göre değişik isimler aldığı söyler *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s.244 ; Süheyl Ünver de bu düşünceyi desteklercesine, saray ile ilgili son keşiflerden birinde, Cihânnümâ kasrındaki odaları sıralarken evliya odası, hazinedâr ağa divânı odası, silâhdâr ağa divânı odası, Hırka-ı Şerif odası, Hasoda divânhânesi, abdest odası, bevvâbân odası, vahdet odası, sancağı Şerif Odası, padişaha mahsus oda hazine-i humâyün odası ve sancağı şerif mescidi şeklinde birimlerin isimlerini verir "Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı", *İstanbul 1953*, s.11 ; Eldem, bu yan birimlerden üst katta hazinedar ağa ve silâhdar ağa divânhâneleri dahil olmak üzere 4 oda ve 3 divânhâne, alt katta da 6 oda ve hasoda ağalarına ait koğuş, bir divânhâne ile sofa bulunduğunu, ayrıca her iki katta da odalar arasında geçitlerin ve tuvaletlerin olduğunu söyler *Kışkılar ve Kasırlar*, c.I, s. 50 ; Mart 1849 tarihli tamir ile ilgili yapılan tespitlerde Cihânnümâ Kasrı, on uç odadan ibaret kârgir bir yapı olarak tarif edilmektedir *Irade Meclis-i Valâ 3818*.

6. evliyâ odası, has oda³⁴⁰, yediler odası³⁴¹
7. Cihânnümâ odası.

Ayrıca kule şeklindeki merkezî yapının etrafında yer alan iki kat halindeki birimlerden alt katta, kütüphâne-i hümayun³⁴², nöbetçi ağalar odası, hamam, silahdâr ağaya ait oda ve bevâbân-ı hassa ocağı, üst katta da Hırka-î Saâdet odası, Taht-ı hümayûn odası, sultana ait oda, hazinedâr ağa dîvânhanesi ve silahdâr ağa dîvânhanesi bulunurdu³⁴³.

Kasrın 1868 yılındaki tamirinden önce 1000 m²'lik bir alanı kaplayan zemin katının güney cephesi tarafında, zemin katı seviyesinde olan, 35 m x 20 m ebatında, 6 metre yükseklikte, 700 m² bir alana sahip³⁴⁴, zemini mermer döşeli, ortasında fiskiyeli havuzu³⁴⁵ olan, etrafı parmaklık şeklinde taş korkuluklu *teras* kısmı, kasrın kâidesi görevini yerine getirdiği öğrenilmektedir. Terasın bu durumu 1692-93'de Sultan II. Ahmed devrinde yıkılarak değiştirilerek terasın altındaki, kasra bitişik olan odalar kaldırılmış, kasrın girişine dar bir meydan ve çifte merdivenler inşa edilerek giriş sağlanmış, çifte merdivenlerin önüne de bir çeşme konulmuştur³⁴⁶. 1868

³⁴⁰ D.BŞM. 5225'de Cihânnümâ odası altında Hasoda olduğu belirtilir.

³⁴¹ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, s.244*.

³⁴² Şehsuvaroğlu, bu kütüphaneden bahsederken, tavanında süslü ve üzeri nakışlı küçük kürelerin asılı olduğunu, bunların üzerinde Edirne'yi ziyaret eden ve sarayda oturan padişahların isimlerinin ve ziyaret tarihlerinin yazıldığını, özellikle de 1716 yılında Edirne'de doğan III. Mustafa adına yapılan ve asılan altın kürenin çok süslü olduğunu anlatır. "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteri, Sy. 232-233, 1961, s.11*.

³⁴³ İ S 1130 'da bütün bu odaların döşemeleri için yapılan harcamalar verilmiştir ; Kasrın orta kısmındaki odaların satrancî tavanlı olduğu, Temmuz 1772'de yenilendiği belirtilir D BŞM. 41368 . Silahdar ağa yeri D BŞM 5225'de 33 x 30 zira' ölçüleriyle belirtilmiştir

³⁴⁴ Rifat Osman, bu alanı 600 m² olarak verir *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.70* ; Şehsuvaroğlu, bu terasın ölçülerini 35 m uzunluğunda, 20 metre genişliğinde ve 6 m yükseklikte olarak verir Bu da 700 m² 'lik bir alanı kaplar "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteri, Sy.232-233, 1961, s. 10* ; Suheyl Ünver, *de aynı ölçüleri ve özellikleri sıralar. Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı, İstanbul 1953, s. 4, 10* ;Eldem, bu kısım için, avluların ortulmasıyla elde edilen sahanın 326 m², merdiven sahanlığıyla 350 m² 'dir, Rifat Osman'ın yazdığı gibi 600 m² değildir, der *Koşklar ve Kasırlar, c.I, s.50*

³⁴⁵ Eldem, bu fiskiyeli havuzun daha sonra girişteki teşrifat için kullanılan sofiyaya taşınmış olabileceğini söyler *a.g.e., s.50*.

³⁴⁶ Rifat Osman, bu tarihte Edirne Yeni Sarayı'nda Sultan II. Ahmed'in ikâmet ettiğini, sultanın verem hastalığı olduğu için bir yerde fazla kalamayıp sık sık daire değiştirdiğini söyler Cihânnümâ Kasrı önündeki bu terasın da hastalığı yüzünden kararsız olan padişahın bir hevesine kurban gittiğini zannettiğini söyler *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.70* . Suheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı, İstanbul 1953, s.5, 10* ; Eldem, *Koşklar ve Kasırlar, c.I, s.49, 50* ; Tahsin Öz, "*Edirne Yeni Sarayında Kazı ve Araştırmalar*", *Edirne Armağanı, s.219*.

yılında yapılan tamirde, bu kısım tamamen yıkılarak tamirden önce açık sarı renkte olan kasrın dış duvarları kireç ve horasan harcı ile sıvanarak koyu sarı renge boyanmış, duvarlara somâki mermer taklidi nakışlar yapılmıştır³⁴⁷.

Cihânnümâ Kasrı'na selâtin cami kapılarına benzer yedi sıra mermer mukarnaslı, tamamen silmeli mermer ile çerçevelenmiş ve basık kemerli bir kapıdan girilir ve buradan üç duvarında da birer kapı bulunan, sağ ve sol duvarlarında da birer çeşme olan teşrifat sofası niteliğinde olan mekana geçilirdi. Sofa kısmından yan mekanlara açılan bu kapılardan doğu ve batıda olanlar 2 zira' genişliğinde ve 3 zira' yükseklikteydi. Bu sofanın yüksekliği 6 zira' olan duvarlarında, 4 zira' kadar yüksekliğe kadar mermer kaplamalı, buradan sonra da tavana kadar sıvalıydı. Sofanın ortasında her bir kenarı 5 zira' olan fiskiyeli mermer havuz vardı³⁴⁸. Giriş kapısının karşısında, kuzey duvarında bulunan, mermer söveli, çini çerçevesi süslü kapı da Cihânnümâ Kasrı'nın taht-ı humâyûn³⁴⁹ dîvân-hânesine geçişi sağlardı³⁵⁰. Edirne tarihini yazmış olan Ahmed Bâdi, Edirne Yeni Sarayı'nı gezmiş, sarayın

Süheyl Ünver, Rifat Osman'ın Edirne Evleri ile ilgili yaptığı çalışmalarda, evlerdeki duvar resimlerinde saray resimlerine rastlandığını, hatta bir tanesinde Cihânnümâ Kasrı'nın önündeki taşlığı ve selsebilleri havuzu gösteren resim olduğunu söyler. "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecmua*, Sy. 86, 1923, s.410 ;

Sultan II. Ahmed döneminde yapılan çeşme de 1868'deki tamirde yıkılmıştır.

³⁴⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.70 ; Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.5, 10 ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 153; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.I, s.50 ;

Eldem, 1868 yılındaki tamirde Cihânnümâ kasrının ön cephesindeki terasın ve diğer birimlerin işi kolaylaştırmak için yıkıldığını, yinede bu çalışma ile binanın harap olmaktan kurtarıldığını söyler.a.g.e., s.55.

³⁴⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.71 ; Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.5 ;Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteni*, Sy.232-233, 1961, s. 10 ; Ayverdi, *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri*, c.III, 1973, s.255 ; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.I, s.49, 53.

³⁴⁹ Rifat Osman, zeminden üç merdivenle çıkılan taht-ı humâyûnun, kapının tam karşısında, ceviz, sedef, bağa ve fildişi parçalar ile işlenmiş olduğunu, alemlî kubbeli ve kubbesinin 4 ahşap sütuna oturduğunu anlatır. Ayrıca etrafı, ceviz ağacından yapılmış parmaklıklarla çevrili olan taht-ı humâyûnu görenlerden bahsederek, taht kubbesinin içinin yeşil renkte bir kumaş ile kaplandığını, aynı kumaştan perdeleri olduğunu da anlatır. *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.7 . Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.4 ; Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteni*, Sy.232-233, 1961, s. 11.

³⁵⁰ Rifat Osman, kapının üzerindeki talik levhanın varlığını da söyler. *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.71 , Süheyl Ünver, ta'lik hat ile altın yaldızlı olarak yazıldığını anlatır. *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.6 ; Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteni*, Sy.232-233, 1961, s. 10 ; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.I, s.49.

pencere ve kapılarında gördüğü yazıları Riyâz-ı Belde-i Edirne adlı eserinde yazmıştır³⁵¹.

Cihânnümâ Kasrı'nın zemin katında sarayın büyük kütüphanesi olan Kütüphanê-i hümayûn³⁵² bulunuyordu. Edirne Yeni Sarayı'nın tarihçesi bölümünde de anlatıldığı gibi, kütüphane içinde uygun yerlere asılmış olan altın kürelerde sarayda oturan ve Edirne'yi ziyaret eden padişahların ziyaret tarihleri yazılmış, zengin bir şekilde süslenmiştir. 1776 yılında Mabeyn Camii'nde çıkan yangında kütüphane ve burada bulunan değerli eşya ve kitaplar zarar görmüştür³⁵³.

Kasrın üst katlarına çıkışı sağlayan 142³⁵⁴ mermer merdiven, Cihânnümâ Kasrı'nın merkezindeki 39 zira' yüksekliğe sahip olan yapının en alt kattaki kapısından itibaren 3,40 m. kalınlığında olan duvar³⁵⁵ içinde, 1 metre genişliğinde

³⁵¹ Taht odası karşısındaki divanhâne kapısı üzerinde "*Eğer olursa miftâh-ı inâyet Hemîşe açılır bâb-ı hidâyet*"

vaahdet (yatak)odasının dış kapısı üzerinde "*Eyle bâb-ı tevekkülü me'vâ / hasbî'l-lillahu vahdehî ve kefâ*"

vaahdet (yatak) odası kapısı sağ tarafında "*kerem et yâ Kerimü Hayyu Gafür*"

vaahdet (yatak) odası kapısı sol tarafında "*Bizi bâb-ı atâdan eyleme dür*"

vaahdet (yatak) odası iç kapısında "*Bu bâb-ı devlete dahil olanları her bâr / ilâhî lütf ü şerîfinle eyle ber-hürdâr*"

taht odası dış kapısı üzerinde "*Zeh-i kasr-ı dil efrûz-i hümayûn / makam-ı padişâh rûb-i meskûn*"

taht odası kapısı sağ kanadı üzerinde "*Çekme gam bi-kalid ü bi-miftâh*"

taht odası kapısı sol kanadı üzerinde "*Fetheder bâb-ı müşkâlî Fettah*"

taht odası iç kapısı üzerinde "*İden bu bâba âdâh ile hizmet / Bulur âlemde ikbâl ü saâdet*"

taht odası dolabı üzerinde "*fehmedüb bu âyeti dâim oku / Len tenâlü 'l-bırre hattâ türfikü*"

taht odası dolabı sağ ve sol kapağı üzerinde "*Sâ'yedib hayrata dâim kıl sehâ / leyse li 'l-insâne illâ mâ seâ'*"

taht odası kademhâne (abdesthâne) kapısı üzerinde "*Küşâde olsa bâb-ı rahât-ı cân Olur asâyış-i hatır mîmâyân*"

Ahmed Bâdi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne, Bayezid Devlet Küt. No: 10391-93, c. III, 1322* ; Oral Onur, *Edirne Kitabeler, İstanbul 1972, s. 75-76* ; Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı, İstanbul 1953, s.8-9* , Süheyl Ünver, *Süleymaniye Kutüphasesi Süheyl Ünver Defterleri, (D), 3*.

³⁵² Saray kutüphanesinin kurucusu Fatih Sultan Mehmed'dir Süheyl Ünver, Fatih Sultan Mehmed'in şehzâdeliği döneminde Manisa'da bir kutüphane kurduğunu, Edirne'ye geldiğinde de beraberinde kitaplarını Edirne'ye getirerek ilk olarak Eski Saray'a sonrada Yeni Saray'a getirdiğini, İstanbul'un fethinden sonra da bir kısmını İstanbul'a götürdüğünü anlatır *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı, İstanbul 1953, s.12*.

³⁵³ Süheyl Ünver, *a.g.e., s.13*.

³⁵⁴ Süheyl Ünver, *a.g.e. s.11* ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Ahideleri, İstanbul 1949, s. 153*.

³⁵⁵ Tahsin Oz, "*Edirne Yeni Sarayında Kasrı ve Araştırmalar*", *Edirne Armağanı, s.219, 220* ; Rifat Osman duvar kalınlığını 2,50 metre olarak verir *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.71* ; Şehsuvaroğlu, duvar kalınlığını 3 metre olarak verir. "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteni*,

ve 2 metre yüksekliğinde, üzeri tonozlu bir geçit şeklinde yapılmış, bu merdivenler³⁵⁶ her kata bir kapı ile açılarak Cihânnümâ katına kadar ulaşırdı³⁵⁷. Bu merdivenlerin bodrum kattaki başlangıcı Cihânnümâ Kasrı harabesi içinde günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Cihânnüma odası katına kadar her katta ayrı ayrı üç odanın varlığı bilinmektedir. Bu odaların üstünde de plan olarak Cihânnümâ odasının benzeri olan yediler odası bulunuyordu. Bu odanın tavan kısmından itibaren, kademeli olarak bir genişleme olduğu ve bu durumun cihânnümâ odasını çevreleyen dehliz için konsol halini aldığı gözlenir.

Cihânnüma olarak isimlendirilen, en yüksekteki kat, oldukça ilgi çekici³⁵⁸ ve değişik bir şekilde inşa edilmişti. 24 metre yükseklikte kule şeklindeki, saray ovasına ve şehrin saray tarafına hakim olan Cihânnümâ odası, 8 köşeli, duvarları kesme taş malzemelidir. Bu odada 4 kapı, 4 pencere ve bu pencerelerin üzerinde de 4 havale penceresi vardı. Kapı ve pencereler Cihânnümâ odasının çevresinde bulunan, 3 metre genişliğinde, 16 köşeli üzeri saçak ile örtülü balkon şeklindeki bir galeri ile çevriliydi. Çatının saçaklarını, 6 zira' yüksekliğe sahip, 32 tane direk taşıymaktaydı. Bu direklerin arasında, üstte 2 x 4 zira' ebadında kafesler ve altta da bağdâdi tekniğinde yapılmış korkuluklar bulunurdu. Cihânnümâ odasının çevresindeki dehlizin bu görüntüsünün tamirler sonucunda değiştiği, dehlizin

Sy.232-233, 1961, s. 11 ; Aslanapa, kesme taş ve horasan harcı ile sağlam bir şekilde inşa edilmiş olan duvarlarda 25 cm²'lik meşe hatılların kullanıldığını söyler *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 153.

³⁵⁶ Rifat Osman, eski eserlerle ilgilenen bir Alman'ın bu konudaki anlatımıyla, bu tarz merdivenlerin derebeylik döneminde Avrupa'nın çeşitli yerlerinde inşa edilen şatolarda bulunduğunu, bu tarzda merdiven inşa edilmesinin sebebinin suikastlara karşı korunma olduğunu anlatır *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.71; Suheyl Ünver, kasrın duvarlarının kalınlığından dolayı tam bir ortaçağ şatosu şeklinde nitelendirir "*Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*", İstanbul 1953, s.11 ; Eldem de cihânnümâ kasrının odalar arasındaki birbirine olan geçişlerden dolayı ortaçağ kalesi karakteri gösterdiğini söyler *Kışkılar ve Kasırlar*, c.I, s.53.

³⁵⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.71 . Suheyl Ünver, "*Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*", İstanbul 1953, s.4, 10 ; Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteri*, Sy.232-233, 1961, s. 11 . Eldem, *Kışkılar ve Kasırlar*, c.I, s.49.

³⁵⁸ Rifat Osman, gayet süslü olan bu kısmın şairler tarafından övgü ile bahsedildiğini anlatarak, Celalzâde Mustafa Çelebi'nin "*Ne şeh-ri ki misâl-i bağ-ı cennet, Behişt-i adne dormuştur ne minnet*" ve "*Makarr-ı yah-ı âlem kasr-ı âli, Behişt-i adn ola varsa misâli*" beyitlerini, Keçecizâde İzzet Molla'nın "*Cihânnini var kim felekden bulend, Eder turreti zühreye riş humd*" beyitini örnek olarak vermiştir *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.69.

kaldırılarak duvar ve duvarda da seyrek pencereler ile mermer taklidi kaplamalar yapılmıştır³⁵⁹.

Cihânnümâ odasının üzeri oldukça süslü kubbeli³⁶⁰ ve kubbe üzeri 16 köşeli sakafli ve sivri külâhlıydı. Sakafın meyili yanı sıra külâhın dik olduğu, ucunda da 4 zira' uzunluğunda altın kaplama aleminin varlığı görülürdü. Sakaf ve külâh tamamen kurşun ile kaplanmıştı. Odanın üstünde yer alan kubbenin 1800'lü yıllarda var olmadığı bunun yerine elvan boyalı şişe tavanın yapıldığı anlaşılır. Binânın çatısı niteliğinde olan bu kısım tamamen kârgir olarak, zemini mermer döşeli, ortası havuzlu³⁶¹, etrafı sedirli olarak yapılmıştır³⁶².

XIX. yüzyılın ikinci yarısında oldukça harap olan Cihânnümâ Kasrı 1868 yılında yapılan tamirle harap olmaktan kurtulmuş ancak yeni tamir edilmesinin ardından cephanelik olarak kullanımı ve Doksanüç Harbi'nde cephânenin havaya uçmasıyla harap olmuş, enkaz haline gelmiştir. XX. yüzyılın başlarında kule kısmının ve yan birimlere ait duvar kalıntılarının mevcut olmasına rağmen, enkazın da zamanla yok edildiği, günümüze sadece kule kısmının kaburgalı tonozlu bodrum katı, duvar içindeki merdiven başlangıcı, merdivenlerin bir kısmı ve teşrifât sofasının duvarları gelebilmiştir.

³⁵⁹ Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.1, s.48.

³⁶⁰ Suheyl Ünver, odanın tavanını, vaktiyle tahta üzerine işlenmiş nakışlı harkulâde ifadesiyle anlatır. Ayrıca süslemelerin Kum Kasrı kışlık divânhanesi tavanındaki süslerle aynı tarzda yapılmış nakış ve bezemeli olduğunu söyler. "*Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*", *İstanbul 1953*, s.4, 10, 13.

³⁶¹ Rifat Osman, Sultan IV Mehmed zamanında yazılan Aşık Ali Ağa Risâlesi'nden anlaşıldığına göre Cihânnümâ odasının merkezinde bir havuz olduğunu, 1760-61 yıllarında, Sultan III Mustafa döneminde Edirne'de Rum metropolidi olan Ignatius Naji Anju adında bir zatın Edirne Yeni Sarayı'nı ziyareti sırasında bu havuzun yerine dört basamakla çıkılan bir taht konulduğundan bahsettiği yazar. *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.73-74, Suheyl Ünver, aynı şekilde bu konuyu anlatır. *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, *İstanbul 1953*, s.14; Şehsuvaroğlu, farklı olarak, Cihânnümâ odasından bahsederken, müseddes yani altıgen şeklinde, 11 m² alana sahip kubbeli bir salondu, şeklinde anlatır. "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK belleteni*, Sy. 232-233, 1961, s.11; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.1, s.49.

³⁶² Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.69; Suheyl Ünver, "*Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*", *İstanbul 1953*, s.4, 10; Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK belleteni*, Sy. 232-233, 1961, s.10; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, *İstanbul 1949*, s. 15; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.1, s.48, 49.

Sultan II. Süleyman ömrünün bir kısmını Edirne Yeni Sarayı'nda geçirmişti. Hava değişikliğinden etkilenen bir hastalığı olan sultan, Cihânnümâ Kasrı'nın arka tarafındaki kapıdan haremın dış kapısına geçişi sağlayan bir yol inşa ettirmişti. Kafesli 17 pencere ile aydınlanan, uzunluğu 75 zira', genişliği 6 zira' ve yüksekliği 4,5 zira' olan bu yolun üzeri kurşun ile örtülüydü ³⁶³. Rifat Osman, Edirne Yeni Sarayı'nın yerleşim planında bu yolu Hünkâr Camii ile Mabeyn Kapısı arasında, camiye haremden geçişi sağlayan yol olarak göstermiştir ³⁶⁴.

Cihânnümâ kasrı'nın doğu cephesine bitişik olarak inşa edilmiş olan *Cihânnümâ Kasrı hamamı*, Fatih Sultan Mehmed devrinde 1451-1454 yılları arasında yapılmış olmalıdır ³⁶⁵. Büyük ve merkezi kubbeli olan, ancak I. Nikola Albümü'ndeki plan ve kesitinde çapraz tonozlu olarak gösterilen hamam, muhtemelen Sultan IV. Mehmed döneminde tamir ve eklerle değişikliklere uğramıştır ³⁶⁶.

Cihânnümâ Kasrı'nın 20 metre kadar doğusunda olan, Şehzâdeler Köşkü ³⁶⁷ ve Hamamlı Köşk adı ile de bilinen *Kum Kasrı*, Fatih Sultan Mehmed dönemi eserlerindedir ³⁶⁸. Kasrın bitişiğinde bulunan hamamından dolayı Hamamlı Kasır ismi verilmiş, Kum Meydanı'nda bulunmasından dolayı da Kum Kasrı ismini almış olmalıdır.

³⁶³ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.74 ; Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.7.;

³⁶⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), *Edirne 1994*

³⁶⁵ Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.15 ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s.158.

³⁶⁶ Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s.15.

³⁶⁷ Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteni*, Sy. 232-233, 1961, s.11.

³⁶⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.74 ; Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TTOK Belleteni*, Sy. 232-233, 1961, s.11 ; Aslanapa, Fatih Sultan Mehmed devrine ait olduğunu ancak bize ulaşan resimlerden XVII yüzyıl üslubunu aktirdiğini, buradan da çok tamirler gördüğünün anlaşıldığını söyler *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s.155 ; Süheyl Ünver, 855/1451 yılında Fatih zamanında yapılmış olmalı der "*Edirne Sarayında Kum Kasrı*", *Arkteki*, Sy.IX, 1939, s.254 ; Eldem, Cem Sultan'ın Kum Kasrı'nda oturmuş olmasından dolayı en geç 1459-1469 arasında inşa edilmiş olabileceğini söyler *Köşkler ve Kasırlar*, c.II, s. 27 ,

Aslanapa, Hamamlı Kasır ve Lohusa Kasrı diye isimlendirdiği yapı için bir kısım ölçüleri farklı olmakla beraber, rivayete göre, sarayda hamileliği belli olan kadın efendinin bu kasra gönderildiğini, doğum yapıncaya kadar zamanını burada geçirdiğini ve doğumdan sonra da tören yapılarak hareme gönderildiğini anlatır. *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s.159.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan kasır, yükseltilmiş olan, muhtemelen eski bir temel üzerine³⁶⁹, duvarları kârgir ve diğer kısımları da ahşap olarak bir katlı şekilde inşa edilmiş, kasrın üzeri kurşun kaplı bir sakafı örtülmüş ve bir alem konulmuştur. Kasrın 600 m²'lik bir alanı kaplayan temelleri, güneyindeki hamam tarafında, büyük taşlar ile zeminden 2,5 metre, diğer tarafta 1,5 metre kadar yükseltilecek oluşturulmuştur³⁷⁰.

Kum Kasrı'nın yapılmış olan genel planlarına bakıldığında, yazlık büyük ve küçük divânihâne, kışlık divânihâne ve hizmet birimlerinden oluşmuş, ayrıca hamamı olan müstakil bir yapı olduğu görülür.

Kum Kasrı'nın, Kum Meydanı'na bakan cephesinde iki , hamam tarafında bir ve kuzeyindeki bahçesine açılan iki kapısı vardı³⁷¹. Kum Meydanı'na açılan kapılardan biri olan tak kapı karakterindeki kapıdan, zemini mermer döşeli yazlık büyük divânihâneye girilirdi. Cepheleri, zeminden tavana kadar uzanan kare kesitli ve köşeleri pahlı ahşap direklerle açık biçimde inşa edilmiş bu taşlığın ortasında XVII. yüzyılda yapılmış, XVIII. yüzyıl sonlarında yenilenmiş olan, rokoko üslubunda, 12 zira'(9,09 m) alana sahip, 1 zira' (75 cm) yüksekliği olan, ortasında mermer sütuna oturan kat kat teknelerden oluşan fiskiyeli dörtgen bir havuz bulunmaktaydı³⁷².

Bu, mermerlik olarak da isimlendirilen yazlık büyük divânihâne, sıra halinde 6 ahşap sütun ile 5 tane barok tarzında kemerli ve camlı bir bölme ile ayrılarak küçük divânihâne oluşturulmuştur. Rifat Osman divânihânenin ölçülerini, 25 x 14

³⁶⁹ Süheyl Ünver, "Edirne Sarayında Kum Kasrı". *Arkitekt, Sy.IX, 1939, s.254*.

³⁷⁰ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.74* . Eldem, *Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.37*.

³⁷¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.74, 75*.

³⁷² Rifat Osman, fiskiyeli havuzun tekneleri su ile dolduğunda, sedirlerin önünde bulunan ve mermerliğin zeminini katederek suyun dışarıya aktılmasını sağlayan dereler olduğunu söyler . Saray halkı arasında "havuzlu mermerlik" olarak söylenen bu mermerlik kısmını, Sultan IV Mehmed misafirlerin ağırlanması ve ikramda bulunulması için tahsis etmiş a g e . s.75 . Süheyl Ünver de aynı şekilde teknelerden akan suyun olukları dolaşarak dıştaki bahçeye şelale gibi aktığını anlatır. "Edirne Sarayında Kum Kasrı". *Arkitekt, Sy.IX, 1939, s.254* . Şehsuvaroğlu, "Edirne'de Fatih'in Sarayı". *TTOK belleteni, Sy. 232-233,1961, s.11* ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Ahudeleri, İstanbul 1949, s.155* . Eldem, *Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.44, 45, 46* . Metin Sozen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s. 58*

zira' (18,95 x 10,61 m) olarak, Eldem de 15 x 11,70 m olarak verir ³⁷³. Mermerliğin doğu duvarı kefesli ve pencereci, güney duvarı ise kargir ve çini kaplı bir duvar olup, duvar içinde ceviz ağacından yapılmış, sedef ve bağa ile süslenmiş dolap ve raflar bulunurdu ³⁷⁴. Bu mermerliğin duvarları önüne sedirler yapılmış, Rifat Osman, bu kısmın tavanının lâl renginde, kabartmalı ahşap çiçekli, nakışlarla süslenmiş bir şekilde, çok süslü olarak anlatır ³⁷⁵. Ancak Temmuz 1772 tarihli tamire ve Eldem'e göre, Rifat Osman'ın anlattığından farklı olarak tavadaki süslemelerin klasik tavan taksimatı ve süslemeleri olduğunu, lacivert zemin üzerine altın şişeli tezhipli olduğunu anlaşılmıştır ³⁷⁶. H.1290 tamirinden önce çekilmiş olan fotoğraflarda da şişe tavanlı olduğu gözlemlenmektedir. Rifat Osman'ın ve Edirne evleri hakkında çalışmaları olan araştırmacılar, bu divânhânenin plan tasarımı ve uygulamaları açısından Edirne konaklarına model olduğu fikri üzerinde birleşirler.

Kum Kasrı'nın, Kum Meydanı'na bakan cephesinde, şahnişin şeklinde uzanan, iki ahşap sütuna oturan, beş pencereci çıkması *Cem Cumbası* olarak, 7 x 5,5 zira' ebatındaki bu oda da *Cem Şah Odası* olarak isimlendirilir. Rifat Osman'ın Cem odası ile hitan (sünnet) ³⁷⁷ odasından ayrı birer oda gibi söz etmiş ³⁷⁸ olduğu anlaşılırsa da Cem Odası ile hitan odasının aynı yer olarak bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in küçük şehzâdesi olan Cem Sultan, on yaşına kadar, bu kasırdaki, özellikle bu cumbalı odada yaşadığından bu isim verilir. Şehzâde Cem burada büyümüş ve tahsil görmüş ³⁷⁹, şehzâdeler zaman içerisinde bu kasırdaki terbiye

³⁷³ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.75* ; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.45* ; Şehsuvaroğlu, "*Edirne'de Fatih'in Sarayı*", *TOK Belleteri, Sy. 232-233, 1961, s.11*.

³⁷⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.75* ; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.46*.

³⁷⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.75* ; Suheyli Ünver, "*Edirne Sarayı'nda Kum Kasrı*", *Arktekt, Sy.IX, 1939, s.254*

³⁷⁶ D BŞM 41368 , Eldem, *Köşkler ve Kasırlar, c II, s 29*

³⁷⁷ Rifat Osman, Abdurrahman Şeref Bey'in, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, Sy 7, s 414' de sunnet odası ile ilgili fikirlerinden hareketle, sunnet odası isminin verilmesi için iki ihtimalinin varlığını, birincisinin padişahların sünnet namazlarını bu odada kılmaları, diğerinin de şehzâdelerin sünnetlerinin bu odada yapılmasından dolayı olduğunu belirterek, ikincinin gerçekçi ve doğruluğunu anlatır *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.77, dipnot 24*.

³⁷⁸ Rifat Osman, bu odanın tavanında, gul şerhetti rengindeki zemin uzenne şişelerle yapılmış süslerin, tavan göbeğinde tahtaya oyulmuş şekilde meyve ve çiçekli büyük sepet süslemesinin var olduğunu anlatır a g e . s.77, 78

³⁷⁹ Rifat Osman, a g e . s.76 . Aslanapa, buradaki Cem cumbasının sonradan Edirne ve Anadolu'daki diğer birçok evde tekrar edildiğini, milli mimarımızın çok kullanılan bir ögesi haline

edilmişler, bir nevi şehzâdeler mektebi halini almıştı³⁸⁰. Kışlık odanın kuzeybatı köşesinde direkler üzerine inşa edilen, basık tavanlı bu odaya havuzlu mermerlikten 15-20 merdivenle çıkılırdı ve bu odanın diğer kapısından da hamam tarafındaki kışlık oda da isimlendirilen yatak odasına inen merdivenleri vardı³⁸¹.

Kışlık oda, ocaklı oda ve yatak odası isimleri kullanılan bu mekanın duvarları tavana kadar çini kaplanmış, üzeri ahşap bir kubbe ile örtülmüş, ayrıca kışlık odanın batı cephesi de bir çıkma gibi dışa doğru uzatılarak üzeri tekne tonoz ile örtülmüştür. Odanın duvarlarındaki dolapların kapakları, pencere kapakları ve üst örtü tamamen süslenmiş durumdaydı³⁸².

Kışlık odanın doğu duvarındaki kapıdan kâşili oda ve sobalı oda olarak isimlendirilen, duvarları tamamen çini kaplı mekana geçilirdi. Bu odanın üst örtüsü de laciverd zemin üzerine lâl rengi boyalı, altın şişeli olduğu belirtilir³⁸³. Buradan ise "hamam tarihi" diye isimlendirilen geçit ile Kum Kasrı hamamının câmekân bölümüne geçilirdi³⁸⁴.

Kum Kasrı'nın güneyinde, bu kasra ait olan üç kurnalı bir *hamam* vardır. Rifat Osman, hamamın kasrı ile birlikte inşa edilmediğini söyler. Eldem ise hamamın Sultan IV. Mehmed zamanında yapıldığını ileri sürer. Tahsin Öz, yaptığı araştırmalar sonucunda Fatih Sultan Mehmed devrinde yapıldığının anlaşıldığı ifadesine yer verir³⁸⁵. Edirne Yeni Sarayı'ndan kalmış, külhan, câmekân ve tuvalet

geldiğini söyler. *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949, s.156* ; Süheyl Ünver, "Edirne Sarayında Kum Kasrı", *Arkeoloji, Sy.IX, 1939, s.254*

³⁸⁰ Süheyl Ünver, "Edirne Sarayı", *Yeni Mecmua, Sy. 86,1923,s.411* ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949, s.156* ; Süheyl Ünver, ayrıca padişahların devlet erkani ve ordu komutanlarıyla bu kasırdaki toplantılar yaptığını, Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi'ne buradaki bir toplantıda karar verdiğini, ayrıca bu kasırdaki Romanya voyvodalarını ve diğer prenslerin huzura çıktıklarını anlatır "Edirne Sarayında Kum Kasrı", *Arkeoloji, Sy.IX, 1939, s.254*.

³⁸¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.76* ; Şehsuvaroğlu, "Edirne'de Fatih'in Sarayı", *TTOK Belleteni, Sy. 232-233,1961, s.11* ; Eldem, *Kışkılar ve Kasırlar, c.II, s.46, 47*.

³⁸² Eldem, a.g.e., s.50, 51.

³⁸³ D BŞM 41368, Eldem, bu odadaki çini sobanın en çok dikkat çekici kısım olduğunu ve orta Avrupa'nın en güzel çini sobaları arasında olduğunu söyler *Kışkılar ve Kasırlar, c.II, s.51*

³⁸⁴ Eldem, a.g.e., s.51.

birimlerinin olmadığı şekliyle kısmen günümüze ulaşabilmiş tek hamam olan yapıda, üç tane ufak kubbeli bir *soğukluk* bölümü, bir ılıkılık bölümü, büyük kubbeli göbek taşının olduğu bölüm ve hamamın doğu ucunda eyvan şeklinde düzenlenmiş, içinde büyük halvet kapısının karşısında, zemini diğer kurnalara nisbeten yüksekte, iki basamakla çıkılan, 2 zira' yüksekliğinde, madeni şebeke ile ayrılmış, sultana mahsus, *Hünkâr Kurnası*³⁸⁶ denilen bir kurna vardı³⁸⁷. Ayverdi, Kum Kasrı'ndan hamama geçişi sağlayan geçidin soğukluk kısmının orta kubbesine isabet eden yere açıldığını, geçidin ölçülerinin 1,90 m x 5,12 m olduğunu söyler³⁸⁸. Hamamın büyük kubbesinde altı adet tepe camı vardır. Duvar yapısı kaba yontma taşlar ve tuğla hatıllardan oluşmaktadır. Doksanüç Harbi'nden önce, Cihânnümâ Kasrı ve etrafındaki binâlarla birlikte Kum Kasrı Hamamı da cephane anbarı yapılmıştı.

Kum Kasrı ve hamamı özellikle XVII. yüzyılda kapsamlı tamir ve ilaveler görmüş, özellikle Sultan IV. Mehmed zamanında kapsamlı bir şekilde tamir edilmiştir. Sarayın XVII. yüzyıl sonlarında terk edilmesiyle diğer yapılar gibi Kum Kasrı'da harap olmaya başlamıştır. Sultan Abdulaziz'in Avrupa Seyahâti dönüşünde Edirne'ye uğraması ve Kum Kasrı'nda kalması söz konusu olunca Vâli Hurşid Paşa tarafından tamiri yapılması için çalışmalara başlanmıştır, tamirden önce de resimleri çekilmiştir. Bugün Kum Kasrı ile ilgili görsel bilgi sahibi olunmasında katkısı olan resimler, Edirne Yeni Sarayı Kum Kasrı için çok önemlidir. Doksanüç Harbi'nde cephane deposu olarak kullanılan saray yapılarındaki cephanelerin Rusların eline geçmesini önlemek amacıyla havaya uçurulması sırasında Kum Kasrı'nın da ahşap kısımları tamamen yanmış, kargir kısımları da yıkılmıştır. Diğer saray birimlerinin

³⁸⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.78 , Eldem, *Koşklar ve Kasırlar*, c.II, s.51 : Tahsin Öz, "*Edirne Yeni Sarayında Kazı ve Araştırmalar*", *Edirne Armağanı*, s.221.

³⁸⁶ Süheyl Ünver, tarihi kayıtlardan anlaşıldığı üzere, sultanlar için özel bir hamam bulunmadığını, sultanların kendi istekleri doğrultusunda istedikleri hamamda yıkandıklarını söyler "*Edirne Sarayında Kum Kasrı*", *Arkitekti*, Sy.IX, 1939, s.254, 255, dipnot 3 . Aslanapa da aynı duruma işaret eder *Edirne'de Osmanlı Devri Ahideleri*, İstanbul 1949, s.156

³⁸⁷ Rifat Osman, hamamın yangından sonra cephane ambarı olarak kullanıldığını, cephanenin boşaltılmasından sonra sahipsizlik yüzünden, kubbe eteğine kadar çinilerle süslü olan büyük kurna ile ayna taşı ve diğer kısımlarının kaldırıldığını söyler *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.78.

³⁸⁸ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisini Fatih Devri*, c.III, 1973, s.258

harabeleri gibi burda da enkazdan kalanlar ve yapının temellerindeki taş malzeme başka yapılarda kullanılmış, sadece hamamın harabesi kalmıştır³⁸⁹.

Kum Meydanı'nın güneyini sınırlandıran duvarın ortasına ve Cihânnümâ Kasrı'nın karşısına isabet eden yerde, Fatih Köprüsü yoluyla Hasbahçe'ye açılan giriş *Demir Kapı*'dir. Kapı kanatlarının demir levhalar ile kaplı olmasından dolayı bu ismi almıştır³⁹⁰. Kapı, kemerli, genişliği 4 metre, yüksekliği 3,5 metre olup, üzeri kurşun kaplı yelpaze şeklinde bir sakafın altında olduğu, kapının dış tarafında da kapıcılara ait büyük bir oda bulunurdu anlaşılmaktadır³⁹¹. Demir Kapı Ağustos 1735 de tamir görmüştür³⁹².

Kânûni Sultan Süleyman'ın Edirne'ye getirttiği sudan Edirne Yeni Sarayı'na da tahsis ettirmiş, Edirne Yeni Sarayı Tarihçesi bölümünde belirttiğimiz gibi suyun, saraydaki bütün birimlere ulaşabilmesi için de su terazileri yapılmıştı. Sarayın başlıca kârgir binâlarından olan bu su terazilerinden bir tanesi, *Terazi Kasrı* adı ile bilinen yapı, şehir tarafından geliste, Hasbahçe'ye geçişi sağlayan Kânûni Köprüsü'nün Hasbahçe tarafından yapılmıştı. 2,5 metre kalınlığında örülmüş ve 7'şer metre genişlikte³⁹³ duvarlara sahip olan yapıda, 90 santimetre genişliğindeki merdivenler, zemin kat ile birinci katta görevlilere ait odalar, ikinci katta su terazihânesi ve en üst katta da sultana ait oda bulunmaktaydı. Bu odanın etraftı sedirli, zemini mermer döşeli ve ortasında da havuzu var olduğu öğrenilmektedir. Terazi Kasrı taşları, Mekteb-i Sanayi inşâtında kullanılmak amacıyla Vâli Abdurrahman Paşa'nın emriyle 1893 yılında yıktırılmıştır³⁹⁴.

³⁸⁹ Tahsin Öz, yaptığı araştırmalar ile ilgili sonuçlarda bu durumu açıkça ortaya koyar "*Edirne Yeni Sarayında Kazı ve Araştırmalar*", *Edirne Armağanı*, s.220-222.

³⁹⁰ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.78 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994* . Süheyl Ünver, "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecmua*, Sy:86, 1923, s.410.

³⁹¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.78 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994*.

³⁹² C S 8610

³⁹³ Süheyl Ünver, "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecmua*, Sy:86, 1923, s.409..

³⁹⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.100 : Süheyl Ünver, "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecmua*, Sy:86, 1923, s.409 .

Terazi Kasrı ile aynı amaç için Kânûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmış ve günümüze kadar da ulaşmış olan *Adâlet Kasrı*³⁹⁵, halen mevcut olan üç gözlü Fatih Köprüsü'nün hasbahçe tarafında yer alır. Terazi Kasrı'ndaki mimari tasarımın uygulandığı yapıdaki sultana ait olan oda daha süslüydü. 90 santimetre genişliğindeki merdivenlerle ulaşılan üst kattaki sultana ait odada, Terazi Kasrı'nda olduğu gibi sedir ve havuz bulunmaktaydı³⁹⁶. Odanın üzeri kubbeli olup, dıştan kurşun kaplı bir çatı ile örtülü, üzeri de alemliydi³⁹⁷. Vâli Abdurrahman Paşa, Mekteb-i Sanayi inşasının taş ihtiyacını karşılamak için Adâlet Kasrı'nı da yıktırmak istemiş ve üst katı yıktırmıştı. Bu durum karşısında eski eserlere meraklı olan Rus konsolosunun çabalarıyla durum Sultan Abdulhamid'e kadar ulaşmış ve Adâlet Kasrı'nın tamamen yıkılması önlenmiştir³⁹⁸. Süheyl Ünver, kasrın eski durumuna getirilmesi için tamir edilmesi konusunda yapılan çalışmalar sonucunda 1960'lı yıllarda tamir ettirilmiş olduğunu; fakat Rifat Osman düşmanı diye nitelendirdiği Zarif Bey'in etkisi ile kasrın üst kısmına orijinal olmayan ve uydurma bir sakafın yapıldığını anlatır³⁹⁹.

³⁹⁵ Süheyl Ünver, bu kulede halkın istek ve arzularının toplanarak Kubbealtı dairesinde. Divân-ı Hümâyûn'da görüşüldüğünü söyler a g m . s.410.

³⁹⁶ Süheyl Ünver, a g m . s.409.

³⁹⁷ Rifat Osman, *Ezine Sarayı*, Ankara 1989, s.101

³⁹⁸ Rifat Osman, a g e . s.101 ; Süheyl Ünver, "Ezine Sarayı", *Yeni Mecmua*, Sy.86, 1923, s.410

³⁹⁹ Süheyl Ünver, *Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Defterleri*, (D).3.

VII. B. 3. Çeşme Meydanı

a) Konumu ve Kullanım Amacı

Enderûn Meydanı, Enderûn-ı Hümâyûn Meydanı ve Enderûn Taşlığı isimleri ile de bilinen ⁴⁰⁰ *Çeşme Meydanı*, Kum Meydanı'ndan kesin bir şekilde ayrılmayan ve herhangi özel bir kapı ile giriş-çıkış yapılmayan meydan olarak, Kum Meydanı'nın kuzeybatı yönünde uzantısı niteliğindedir ⁴⁰¹.

Çeşme Meydanı, kuzeyinde Harem-i Hümâyûn ve hareme ait bahçeler, güneyinde Kum Kasrı'na ait bahçeler, doğusunda Tunca nehrine kadar uzanan bir alan, batısında da Kum Kasrı, Cihännümâ Kasrı'nın arkasındaki alan ile Akağalar dairesine kadar uzanarak çevrelenmiştir ⁴⁰².

Doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına bir alana sahip olan meydanın zemini tamamen taş döşeliydi. Meydanın kuzey tarafında mimari şekil ve teşkilat olarak birbirine benzeyen, büyüklükleri farklı üç koğuş vardı. Bu koğuşlar doğudan banya doğru, birbirine bitişik şekilde *hazineliler koğuşu*, *kilerliler koğuşu* ve *seferliler koğuşu* olarak sıralanırdı ⁴⁰³.

Enderûnlulara ait koğuş ve hizmet birimlerinin bulunduğu Çeşme Meydanı, Enderûn okulunu bitiren ve uzun süre hizmet etmiş olan Enderûn mensuplarının dinlenme yeri idi. Bu meydanda da enderunlulardan başkası oturamazdı ⁴⁰⁴.

⁴⁰⁰ Rifat Osman, *Ezrme Sarayı*, Ankara 1989, s.84, Metin Sözen, *Devletin Evi Sarayı*, İstanbul 1990, s.59.

⁴⁰¹ Rifat Osman, *Ezrme Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), *Ezrme* 1994.

⁴⁰² Rifat Osman, a g e

⁴⁰³ Rifat Osman, *Ezrme Sarayı*, Ankara 1989, s.84.

⁴⁰⁴ İsmail H. Baykal, *Enderûn Mektehi Tarihi*, İstanbul 1953, s.28.

VII. B. 3. b)Mimarisi

Hazinelî, Kilerli ve Seferli koğuşlarının önünde 4 ilâ 5 zira' genişliğe sahip, sütunlar üzerine oturan, kurşun ile kaplı saçak altında bir dehliz vardı. Bu sakafların varlığı İstanbul Topkapı Sarayı'nda da görülmektedir. Ayrıca mimari tasarım olarak birbirinin benzeri olan koğuşlar içinde ahşap merdivenli şîrvân adı verilen tavan arası bölümü, bir kurnalı hamam ve görevlilere ait iki katlı daireler bulunurdu. Rifat Osman, Atâ Tarihi'ni kaynak göstererek hazinelî koğuşunda giyimbaşının, seferli koğuşunda câmeşüybaşının, kilerli koğuşunda peşgirbaşının koğuşun söz sahibi olduğunu söyler⁴⁰⁵.

Rifat Osman, Çeşme Meydanı'nın doğusunda, sakafların altında, koğuşlara ait abdesthâneler, çeşmeler, kahve ocağı denilen dinlenme yerinin var olduğunu⁴⁰⁶ belirtmiş; ancak bu tesisler sarayın yerleşim planında koğuşların karşında yani güneyinde gösterilmiştir⁴⁰⁷.

Çeşme Meydanı'nın kuzeydoğusundaki *Hazineliler*⁴⁰⁸ koğuşu, Rifat Osman'a göre 46 zira' uzunluğunda, 13 zira' genişliğinde olup, duvarları kârgir, sakafı kurşun kaplıdır⁴⁰⁹. Hazinelî koğuşu bitişiğindeki *Kilerliler*⁴¹⁰ koğuşu, Rifat Osman'a göre 54 zira' uzunluk, 12 zira' genişliktedir. Kilerli koğuşunun

⁴⁰⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.84; İsmail H. Baykal, *Enderûn Mektehi Tarihi, İstanbul 1953*, s.28.

⁴⁰⁶ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s.85.

⁴⁰⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı (Yay Kazancıgil), Edirne 1994*

⁴⁰⁸ Hazinelîlerin amiri hazindarbaşydı. Hazinedarbaşının görevleri, hazine-i humâyûn'u muhafaza etmek ve hazinelîleri idare etmek, padişahın seccadesini sermek, ehl-i hîrefin aylık ulûfelerni dağıtmaktı. Hazinedar başı makam olarak Bâbü's-saâde ağasından sonra gelirdi. İsmail H. Baykal, *Enderûn Mektehi Tarihi, İstanbul 1953*, s.22.

⁴⁰⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s.84.

⁴¹⁰ Kilerliler sınıfı kurulana kadar kilerlilerin görevleri çaşnıgırlar tarafından yapıldı. Çaşnıgırlar Orhan Gazi döneminden itibaren mevcut olmuşlar. padişaha divân günlerinde, hasodada yemek sahanlarını getirirler, sûr-ı humâyûnlarda yemek işlerine hakarlardı. Kilerliler sınıfının kurulması ile çaşnıgırlar sadece padişahın dış ziyafetlerinde görev almışlardır.

Kilercibaşı genel olarak kiler ve mutfak işlennin amırıydı. Padişah için pişen yemeklere nezaret eder, padişahın sofrasını kurar, padişah yemek yerken hizmetlerde bulunurdu. Kilercibaşı terfi ettiği zaman Hazinedarbaşy olurdu. İsmail H. Baykal, *Enderûn Mektehi Tarihi, İstanbul 1953*, s.16,22, 23.

bitişindeki *Sefertiler koğuşu* 67 zira' uzunluk, 12 zira' genişliktedir ⁴¹¹. İsmail H.Baykal, Koçi Bey'in Sultan İbrahim için yazdığı risalesinde, seferlilere ait koğuşun, Sultan IV. Murad zamanında esaslı bir şekilde kurulduğunu ve burada enderünlu dilsiz, cüce, mehter-i hassa ve sanatkarların bir araya getirildiğini söyler ⁴¹².

Rifat Osman, Çeşme Meydanı'nın güneyinde, koğuşların karşısında, 70 zira' uzunluk ve 12 zira' genişlikte *Enderûn kilerinin* olduğunu söylemekte ⁴¹³, ancak sarayın yerleşim planında bu kilerin yerini, Çeşme Meydanı'nı sınırlandıran doğu duvarına bitişik olarak göstermektedir ⁴¹⁴.

Yine koğuşların karşısına isabet eden, Kum Kasrı bahçelerinin güneyindeki yerde, bu üç *koğuşun memurlarına* ait odalar vardı ⁴¹⁵.

Kum Meydanı ve Çeşme Meydanı tarafından gelindiğinde Harem-i Hümayûn'un dış kapılarından olan, Mabeyn Kapısı olarak da bilinen kapı yakınında *Kuşhâne Matbahı* denilen yapı bulunurdu ⁴¹⁶. 15 x 13,5 zira' boyutlarında kârgir olarak yapılmış binânın zemini mermer döşeli olup, mutfak dışında 30 zira' uzunluğunda ve 7 zira' genişliğinde ahçılara ait daire ve birimleri vardı ⁴¹⁷. Rifat Osman, mutfak kısmında yekpâre mermerden yapılmış süslü bir çeşme, sebze ve meyveleri temizlemek için mermer tezgah olduğunu, ocak kısmının olmamasından dolayı yemeklerin kömür mangalında pişirildiğinin zannedildiğini belirtir ⁴¹⁸.

⁴¹¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.84 ; İsmail H. Baykal, seferlilere ait oda ölçüsünü, eni 12,18 arşin, boyu 67 arşin olarak verir *Enderûn Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s.28.

⁴¹² İsmail H. Baykal, a g e., s.26, *dipnot 5*.

⁴¹³ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.85 ; İsmail H. Baykal, kilerin ölçülerini, eni 11,18 arşin, boyu 53 arşin olarak verir *Enderûn Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s.28.

⁴¹⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), Edirne 1994

⁴¹⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.85 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), Edirne 1994

⁴¹⁶ Rifat Osman, Aşık Ali Ağa'yı kaynak göstererek, padişah için haremde valide Sultan Dairesi mutfağında günde üç öğün yemek takdim edilmesinin usulden olduğunu ancak genellikle yemeklerin Kuşhâne Mutfağı'nda hazırlandığını söyler *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.85.

⁴¹⁷ Rifat Osman, a g e., s.85 ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Ahûkeleri*, İstanbul 1949, s.157.

⁴¹⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.85.

Mabeyn Kapısı ve Kuşhâne Matbahı civarında, sultanın beş vakit namazı, yakınları ve etrafindakilerle beraber kıldığı *Hünkâr Camii* veya Mabeyn Camii denilen cami bulunurdu ⁴¹⁹. Duvarları kârgir, sakafı ahşap ve üzeri kurşun ile kaplı olan camide aydınlatma, demir parmaklıklı ve doğrama kapaklı 10 pencere ile sağlanmıştı. Cami içinde mermer medivenli ve mermer sütunlara oturan hünkâr mahfili, cami dışında da minare yerine Arz Odası tarafında birkaç basamakla çıkılan müezzin yeri düzenlenmişti ⁴²⁰.

Çeşme Meydanı'nın Kum Meydanı ile kestiği yerde, Cihânnümâ Kasrı'nın doğusunda *Hazine-i Hümayûn* binası vardı ⁴²¹. Bu hazine binası nâdir ve kıymetli olan eşyalara, ayrıca padişahın İstanbul'dan Edirne'ye gelişinde Kutsal Emanetler'in muhafazası için kullanılırdı ⁴²². Uzunluğu 30 zira', genişliği 14 zira' olan, kârgir malzemeli, kubbeli olan yapının duvarlarının üst kısımları demir parmaklıklı, seviyeleri yüksek ve kapaklı sekiz penceresi olan hazine dairesinin batı cephesinde, 5 zira' genişliğinde, üzeri kurşun kaplı ve ahşap direkler üzerine oturan bir gölgelik saçağı vardı ⁴²³. Enderûn hazinesi ismi de verilen yapının XVIII. yüzyılda uzun süre açılmadığı, Eylûl 1758'de tamiri gerektiği zaman anlaşılmıştır. Saray bekçisinden anahtar istenmiş ancak uzun süreden beri açılmayan yapının anahtar bulunamamış, binaemini tek başına açmaya cesaret edemediği için, Edirne bostancıbaşı ve kadısının da hazır bulunmasıyla kapı açılmış, tamir için içindeki eşyaların listesi tutularak başka bir yerde saklanmıştır ⁴²⁴.

⁴¹⁹ Rifat Osman, a.g.e., s.85, Rifat Osman, bu camiyi, sarayın yerleşim planında Enderûn Camii olarak isimlendirmiş ve göstermiştir *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994*.

⁴²⁰ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s.85; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990*, s.59.

⁴²¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994*; Suheyl Unver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı, İstanbul 1953*, s.6,7; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949*, s.157; İsmail H. Baykal, *Enderûn Mektebi Tarihi, İstanbul 1953*, s.28.

⁴²² Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s.95; Suheyl Unver, *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı, İstanbul 1953*, s.6, 7.

⁴²³ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s.95; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994*. Suheyl Unver, yapı için aynı özellikleri söyler, ayrıca önceden kubbeli olan yapının kubbesinin yıkılması sonucunda kurşun kaplı olan bir tavanla örtüldüğünü anlatır. *Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı, İstanbul 1953*, s.6, 7; İsmail H. Baykal, yapı ile ilgili ölçüleri eni 13 arşın, boyu 46 arşın olarak verir ve yapı için aynı özellikleri anlatır *Enderûn Mektebi Tarihi, İstanbul 1953*, s.28.

Hazine binâsına bitişik olarak, iki oda, bir sofa ve bir hamamdan oluşan *Hazine Kethüdası dairesi* yer alırdı ⁴²⁵.

Rifat Osman'ın, sarayın yerleşim planında, Cihânnümâ Kasrı batısında gösterdiği ⁴²⁶, ancak sadece Cihânnümâ Kasrı civarında olduğunu belirttiği ⁴²⁷ *Silahdar-ı Padişâhî* ⁴²⁸ dairesinin üç oda, bir divânhâne ve bir de hamamdan oluştuğunu söyler. Bu daire Ağustos 1737'de Arz Odası ile birlikte 12.1550 kuruşa tamir edilmiştir ⁴²⁹. *Başçukadar Ağa* ⁴³⁰ dairesi de Silahdar-ı Padişâhî dairesi ile aynı özelliklere sahip olan, Cihânnümâ Kasrı civarında bulunan dairelerden biriydi ⁴³¹.

⁴²⁵ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.95 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), Edirne 1994.

⁴²⁶ Rifat Osman, a.g.e.

⁴²⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.95 ; *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 157.

⁴²⁸ Silahdar ağa veya Silahdar-ı şehriyârî adı ile de bilinen bu makam sarayda Yıldırım Bâyezid'in hükümdarlığı ile meydana getirilmmişti. Padişahın kılıç, ok ve yay gibi savaşa ait silahlarını taşıyıp, padişah ile resmi ve özel her yere gider, culûs ve bayram törenlerinde taht-ı humâyûnun arkasında dururdu İsmail H Baykal, *Fenderin Mektehi Tarihi*, İstanbul 1953, s. 11, 12.

⁴²⁹ MM 1491, Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.95.

⁴³⁰ Makam olarak silahdar ağadan sonra gelen bu görevde, Başçukadar ve Çukadar ağa denilen kişi bütün çukadamların amiriydi. Çelebi Mehmed döneminde ortaya çıkan bu sınıfın görevi padişahın kaftan ve kurkleriyle ilgilenmek, yağmurluğunu taşımak ve gıydirmekti İsmail H Baykal, *Fenderin Mektehi Tarihi*, İstanbul 1953, s.13.

⁴³¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.95.

VII. B. 4. Dîvân Meydanı

a) Konumu ve Kullanım Amacı

Dîvân-ı Hümâyûn dairelerinin ve Dîvân-ı Hümâyûn üyelerine ait koğuşların bir kısmının bu meydana açılması, Dîvân-ı Hümâyûn hizmet birimlerinin bu meydana ve çevresinde olmasından dolayı bu ismi almış olmalıdır.

Bu meydan, Edirne Yeni Sarayı müstemilatının batısını oluşturur. Güneyinde Alay Meydanı, batısında mumcular dairesinden kuzeye doğru uzanan sarayın ihata duvarı, bu duvar üzerinde Alay Köşkü, baltacılar ait daireler ve şehirden gelip Bâyezid Camii yönüne giden anayol, doğusunda da Kubbealtı dairesi, İç Hazine Binâları ve Harem-i hümâyûn ağaları ile hizmetlilerine ait daireler vardır⁴³².

Dîvân Meydanı'na, Alay Meydanı'ndan Dîvân Kapısı ve mumcular ocağı dairesi yanındaki Yemeklik Kapı'dan girilirdi. Harem-i Hümâyûn tarafından ise Harem'in dış kapısı olan Çadırılı Kapı ile geçiş yapılırdı. Sarayın dışından da Baltacılar Kapısı denilen giriş kullanılırdı⁴³³.

Dîvân Meydanı dahilinde Camlı Köşk, Kubbealtı dairesine ait daireler, İç Hazine yazıcılarına ait daireler, Başkapıgulâmi dairesi, Kubbealtı ile Harem-i hümâyûn kapısı arasında geçişi sağlayan geçit, Dâru's-saâde ağası dairesi, harem ağalarına ait daire ve koğuşlar, Alay Köşkü, baltacılar dairesi ve koğuşları vardı⁴³⁴.

⁴³² Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.79* ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı (Yay Kazancıgil), Edirne 1994* ; Metin Sozen, *Devletin Evi saray, İstanbul 1990, s.59*.

⁴³³ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.79* ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı (Yay Kazancıgil), Edirne 1994* ; Metin Sozen, *Devletin Evi saray, İstanbul 1990, s.59*.

⁴³⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.79-84* ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı (Yay Kazancıgil), Edirne 1994* ;

Dâru's-saâde ağası dairesi, Başkapıgulâmi dairesi ve harem ağaları daireleri Osmanlı saraylarının önemli bir bölümünü oluştururdu. Dâru's-saâde ağaları teşrihatta Sadriâzâm ve Şeyhülislâm ile aynı derecede gözetilmiş ve doğrudan sultana bağlı olmalarından dolayı devlet adamlarına karşı sözü geçen kimse olmuşlardır. Dâru's-saâde ağaları, sultanın huzurunda derece olarak Bâbu's-saâde ağası, Silahdâr ağa ve Hzazinedâr ağasından daha üstte idi. Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.81* , Başlangıcı 1574 tarihi olan, Kapıağası da denilen bu ağalar harem-i hümâyûn dahil olmak üzere bütün saray dairelerinin zabıt ve nazırıydı. Akağaların da başı olan Dâru's-saâde ağası, enderûna alınacak olanları, çıkarılanları ve padişaha arz edilme işlerini de yürütürdü. İsmail H Baykal, *İnderin Mektehi Tarihi, İstanbul 1953, s.19, 20* . Ayrıca Rifat Osman bu konuda Ata Tarihi'ni kaynak göstererek, Harem-i Hümâyûn ile ilgili bütün meselelere de ve

VII. B. 4. b) Mimarisi

Harem ağalarının eğitildiği yer olarak bilinen *Camlı Köşk*, dört tarafındaki büyük camlı pencerelerinden dolayı bu ismi almıştır. Kubbealtı dairesinin kuzeyinde yer alan binâ 30 zira' alana sahip olup, bir köşesindeki Dârü's-saâde ağasına ait oda oldukça çok süslüydü ⁴³⁵.

Camlı Köşk'ten doğu yönüne doğru, Alay Meydanı mimarisi bölümünde anlatılan, Kubbealtı dairesine ait kısımlar ve kuzey cepheleri, İç Hazine'de görevli veznedâr ve yazıcılara ait odalar sıralanırdı. Bu odalar Kuşhâne Matbahı'na kadar devam etmekteydi ⁴³⁶.

Kubbealtı ve İç Hazine birimlerinin kuzeyinde, harem ağalarına ait koşulların güneyinde *Başkapıgulâmu*'na ait *daire* vardı. Bu daire 32 zira' uzunluk ve 15 zira' genişlikte kurşun ile kaplı bir sakafın altında, 8 oda ve birimlerden oluşmaktaydı ⁴³⁷.

Kubbealtı dairesinin arka kısmından başlayıp, Başkapıgulâmu dairesi yanından, İç Hazine yazıcıları dairesi üzerinden Mabeyn Kapısı yönüne devam edip, Harem-i hümayûn kapısına kadar ve Şehzâdeler Mektebine geçişi sağlayan bir *geçit* vardı. Sultanın Harem-i hümayûndan gizlice Kubbealtı dairesindeki kafesli bölüme geçmesini sağlayan, Şehzâdeler Mektebi sofasındaki kapıdan mermer sütunlara oturarak, 3 zira' genişliğinde ve 3,5 zira' yüksekliğinde yapılmış olan geçit, iki tarafındaki pencerelerle aydınlanırdı ⁴³⁸.

Geçidin karşısında, Mabeyn Odası'nın batısında bulunan, Harem-i hümayûnun güneybatı köşesinde yer alan kısımda *Dârü's-saâde ağası dairesi* vardı

harem ağalarının işlerinde, Dârü's-saâde ağasının âmir olduğunu söyler. *Ezîrne Sarayı, Ankara 1989, s.81.*

⁴³⁵ Rifat Osman, a.g.e., s.82

⁴³⁶ Rifat Osman, *Ezîrne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), *Ezîrne 1994.*

⁴³⁷ Rifat Osman, *Ezîrne Sarayı, Ankara 1989, s.82*; Rifat Osman, *Ezîrne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), *Ezîrne 1994.*

⁴³⁹. Dâru's-saâde ağası dairesi 28 zira' uzunluk ve 20 zira' genişlikte bir sakafın altında, sekiz oda ve dört kurnalı bir hamamdan oluşuyordu ⁴⁴⁰. Dairenin önünde, iki mermer sütun üzerine oturan bir saçığın altındaki üç kademeli merdivenler Dâru's-saâde ağasına ait odalara ve bir mermerliğe çıkmaktaydı ⁴⁴¹.

Dâru's-saâde ağası dairesinin batısında, bitişik olarak, *harem ağalarına ait* iki *koğuş*, bir hamam, çamaşırhane, ayrıca abdest muslukları ve tuvalet birimlerden oluşmaktaydı. Koğuşlar 70 x 20 zira' boyutlarında olan üzeri kurşun kaplı bir sakafın altındadır. Koğuş birimleri uzunlamasına bir koridorun iki tarafında, 3,5 zira' uzunluk ve 2,5 zira' genişlikte olmak üzere tavanları basık birer küçük oda olarak sıralanmıştı. Koridorun bir ucunda tavan arasına çıkan merdivenler diğer tarafında da koğuşların ısıtılması için büyük bir ocak bulunurdu ⁴⁴².

Divân Meydanı dahilinde şu noktaya kadar anlatılan dairelere, giriş ve çıkışlar *Çadırlı Kapı* diye isimlendirilen girişten sağlanırdı. Bu kapı, Dâru's-saâde ağası dairesi ve harem ağaları koğuşları ile Kubbealtı ve İç Hazine dairelerinin kuzeyindeki birimler arasındaki uzunlamasına alanın ⁴⁴³ batı ucunda bulunuyordu. Giriş, üzeri kuşun kaplanmış olan, her iki tarafta da ikişer mermer sütun üzerine oturan bir sakaf ile örtülüydü ⁴⁴⁴.

Divân Meydanı'nın batı duvarında, Divân Kapısı'na 180 zira' uzaklıkta, *baltacılar dairesi* ve koğuşu bulunmaktaydı ⁴⁴⁵. Divân Kapısı, Çadırlı Kapı ve

⁴³⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.88.*

⁴³⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı (Yay Kazancıgil), Edirne 1994.*

⁴⁴⁰ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.81* ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı (Yay Kazancıgil), Edirne 1994.*

⁴⁴¹ Rifat Osman, bu odaların zamanın uslubuna uygun çinilerle ve değerli nakışlarla süslü olduğunu söyler *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.81.*

⁴⁴² Rifat Osman, a g e . , s.81, 82.

⁴⁴³ Rifat Osman, bu alan için Kızlar Taşlığı ve Ağa Taşlığı tabirini kullanmıştır. Ayrıca burasının mermer döşeli, daireler önünde çiçeklerle bezenmiş şekilde olduğunu anlatır a g e . s.55, 82.

⁴⁴⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı (Yay Kazancıgil), Edirne 1994* . Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.55-82.*

⁴⁴⁵ Rifat Osman, a g e . , s.82.

saraydan dışarıya, Sırık Meydanı'na açılan kapıların korunması görevini de sağlıklardı. Baltacılar dairesi, iki büyük koğuş, iki oda ve bir hamamdan meydana geliyordu ⁴⁴⁶.

Yine, Divân Meydanı'nın batı duvarı üzerinde, mumcular dairesinden 423 zira' uzaklıkta ⁴⁴⁷, 1612 yılında Sultan I. Ahmed tarafından duvar ile birlikte yaptırılmış olan *Alay Köşkü* vardı ⁴⁴⁸. Köşk Temmuz 1691'de Hazinebaşısı marifetiye 367.885 akçe masrafla döşettirilmiş, yapılacak masraflar için de Dârü's-saâde ağası, Silahdar ağa gibi ileri gelenlerden rayiç istenmiştir ⁴⁴⁹. Köşk zaman içinde tamamen yanmış olduğundan Sultan III. Ahmed devrinde 1730 yılında yeniden inşa edilmiştir. Mart 1849 tarihli tamir ile ilgili keşif ve planda Alay Köşkü'nün tamiri mümkün olmayacak halde bulunduğu, bu yüzden yıktırılarak yerinin düzleneceği belirtilmektedir ⁴⁵⁰. Köşk, alt katta üç oda, büyük bir mermerlik, abdesthâne ve diğer birimlerden, üst katta da iki oda, büyük bir divânhaneden meydana gelmekteydi. Yapının Sırık Meydanı tarafındaki batı cephesine 4,5 zira' genişliğinde bir kapı ile kapının üzerine gelen yerde de iki mermer sütuna oturan şahnişin yapılmıştı. Köşkün Divân Meydanı tarafında da taş merdivenli bir kapısı vardı ⁴⁵¹.

Rifat Osman, zaman içerisinde, Alay Köşkü bahçesinde *yaseminlik* diye isimlendirilen, sekiz köşeli, etrafı tamamen camlı, zemini mermer döşeli küçük bir bölüm oluşturulduğunu, Edirne Selimiye Camii hatiplerinden ve saray hocalarından Abdurrahman Efendi'ye ait hatırayı kaynak göstererek Sultan IV. Mehmed'in vefatında burada yıkıldığını söyler ⁴⁵².

⁴⁴⁶ Rifat Osman, a.g.e., s.82, 83.

⁴⁴⁷ Rifat Osman, a.g.e., s.83.

⁴⁴⁸ Alay Köşkü için Edirneli şair Beyâzî Mehmed Bey'in söylediği kitâbe şu şekildedir: "*Dâver-i cem azamet hazret-i Sultan Ahmed Eyledi devlet ile Edirne'yi menzûlgûh Emredup süyile uç günde hînd uturdı / Bu makâm-ı ferah fezây-ı gızın nûgâh Dedi bu mısra-ı zübâyi Beyâzî tarih Kâh-ı iydiyye-i sultan-ı zaman cem-i câh*" Oral Omur, *Edirne Kitabeler*, İstanbul 1972, s.73.

⁴⁴⁹ C S 1033

⁴⁵⁰ İrade Meclis-i Vâlâ 3818

⁴⁵¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.83.

VII. B. 5. Vâlide Sultan Taşlığı

a) Konumu ve Kullanım Amacı

Edirne Yeni Sarayı'nın Harem-i hümâyûna ait dairelerinin çevrelediği, Vâlide Taşlığı olarak da bilinen *Vâlide Sultan Taşlığı*, 240 zira'(181,92m) uzunluk ve 115 zira' (87,17m) genişliğe sahip olan ve doğu-batı doğrultusunda gelişen meydanın etrafında bir ve iki katlı binâlar sıralanmıştı⁴⁵³. Harem-i hümâyûnun batısında Dîvân Meydanı, doğusunda bahçeler ve Tunca nehri, güneyinde Çeşme Meydanı ve Kum Meydanı, kuzeyinde ise geniş bir arazi vardı⁴⁵⁴.

Edirne Yeni Sarayı Harem-i hümâyûnu, İstanbul Topkapı Sarayı'nda olan, dairelerdeki gibi arasındaki karmaşık ve dar yollara, merdivenli dehlizler ve benzeri teşkilatta sahip olmayıp⁴⁵⁵, her bir daire ve bu dairenin birimleri kendi içinde müstakil şekilde birbirinden bağımsız halde idi. Geniş bir alana yayılmış olan Harem-i hümâyûn, Kânûni Sultan Süleyman'ın Hünkâr Sofası, Sultan IV. Mehmed ve Sultan III. Ahmed daireleri ve bu daireler arasında vâlide sultana, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü kadınlara, şehzâde, cariye ve hâsekilere⁴⁵⁶ ait daireler ve koğuşlardan oluşurdu⁴⁵⁷.

⁴⁵² Rifat Osman, a.g.e., s.83, 84.

⁴⁵³ Rifat Osman, a.g.e., s.86 ; Şehsuvaroğlu, "Edirne'de Fatih'in Sarayı". *TTOK Belleteni*, Sy.232-233, 1961, s.11 ; Metin Sözen, *Devletin Evi saray, İstanbul 1990*, s.60.

⁴⁵⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), Edirne 1994 ; Aslanapa, harem konumunu, Arz Odası'nın kuzey kısmında yer alıyordu diye tarif etmiştir *Edirne'de Osmanlı Devri Ahideleri, İstanbul 1949*, s. 152 ; Aslanapa, aynı eserinde harem dairelerinin yerinden bahsederken "Aynalı Kasrın kuzeyindeki geniş sahada " şeklinde ifadesinin neyi kastettiği anlayamamıştır Çünkü Tebdil Koşku adı ile de bilinen Aynalı Kasır, Harem-i hümâyûnun güneyinde değil, batı duvarı üzerinde, Tunca nehrine doğru inşa edilmiştir *Edirne'de Osmanlı Devri Ahideleri, İstanbul 1949*, s. 157.

⁴⁵⁵ Metin Sozen, her bir dairenin kendi içinde bağımsız olduğunu belirtmesine rağmen, dairelerin Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi dar yolların, kapıya benzeven pencereler, pencereye benzeyen kapılar ile ilişkilendirildiğini söyler *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990*, s.59.

⁴⁵⁶ Cariyelerin en güzellerinden olup padişahın teveccühüne mazhar olan, kadınlara, çocuk doğursun veya doğurmasın hâseki adı verilirdi Çocuk doğuran hâsekiye de *hâseki sultan* denirdi Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ankara 1988*, s.151, 152

⁴⁵⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989*, s.86 ; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990*, s.60 . Ayverdi, harem-i Hümâyûn'daki Vâlide Sultan Dairesi ve kızlar ağası koşku'mun, ayrıca harem ağalarına ait koğuşların, Kuşhane matbahı'nın, hamamların Fatih Sultan Mehmed dönemine ait olduğunu söyler *Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c.III, 1973*, s.238 . Suhey Ünver, bu daireleri sayarken bir de Sultan II. Mustafa dairesinin varlığından söz eder Ancak Edirne Yeni Sarayı'nın

Harem-i hümâyûnda söz sahibi olan kişi sultandan sonra vâlide sultandı. Bununla beraber emniyetin ve düzenin sağlanması için Dâru's-saâde ağası ve onun idaresindeki harem ağaları tek sorumlulardı ⁴⁵⁸.

Vâlide Sultan Taşlığı'na, Dâru's-saâde ağası dairesinin doğu tarafındaki Şehzâdeler Mektebi denilen dairenin alt katındaki Harem-i hümâyûn kapısından geçilmekteydi. Meydanın çevresinde bu noktadan itibaren doğu yönüne doğru sırasıyla, kadın efendiler mescidi ve dairesi, harem çamaşırhıkları, şehzâdeler dairesi, Sultan IV. Mehmed dairesi, Dolmabahçe Kapısı, Sultan II. Ahmed dairesi, hâsekiler dairesi, Hünkâr Sofası, yatak hamamı, hazinedâr usta dairesi, vâlide sultan dairesi, cariye dairesi ve Harem-i hümâyûna ait hastalar sofası vardı. Harem dairelerinin batısında, hastalar sofası araksına isabet eden yerde meyit kapısı bulunurdu. Ayrıca Harem-i hümâyûnun doğu kısmında Dolmabahçe, Gülhâne, Şehvâr adı verilen havuz ve köşk, duvar üzerinde de Tebdil Köşkü ile Şikâr Köşkü vardı ⁴⁵⁹.

Tarihçesi bölümünde anlatıldığı üzere Sultan II. Mustafa yeni bir daire yaptırmayıp babası IV. Mehmed'in dairesini genişletmiş ve tamir ettirmiştir. *"Edirne Sarayı", Yeni Mecmua, Şy. 86, 1923, s. 411; Aslanapa da Süheyl Ünver gibi aynı ifadelere yer verir. Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949, s.137.*

⁴⁵⁸ Rifat Osman, Harem-i hümâyûnda hayat mücadelesinden uzakta yedi-sekiz yüz kadının kusurağ ve gunahsız zaman geçirmelerini sağlamanın ne kadar zor bir iş olduğuna işaret etmektedir. *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.86-87.*

⁴⁵⁹ Rifat Osman, a.g.e., s.87, Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı (Yay. Kazancıgil), Edirne 1994.*

VII. B. 5. b) Mimarisi

Harem-i hümâyûn binâlarından oluşan Vâlide Sultan Taşlığı'na giriş ve çıkışlar, saray içinde *Harem-i hümâyûn kapısı* denilen, Dâru's-saâde ağasının kontrolünde olan girişten sağlanırdı ⁴⁶⁰. Kapı Dâru's-saâde ağası dairesinin doğu tarafında bitişiğindedir ⁴⁶¹. Meşe ağacından yapılmış, üzeri bakır levhalarla kaplanmış ve her yeri süslerle bezenmiş olan kapı kanatları, 5 zira' yüksekliğinde, 3,5 zira genişliğindedir. Giriş, 2 zira' kalınlığında taş duvarda, 12 zira' uzunluğa ve 8 zira' genişliğe sahip üzeri kurşun kaplı, dört mermer sütun üzerine oturan ve alemli bir sakafın altındadır ⁴⁶². Kapıdan geçildikten sonra giriş, Şehzâdeler Mektebi altında tonozlu bir geçit ile Vâlide Sultan Taşlığı'na ulaşmaktaydı ⁴⁶³.

Harem-i hümâyûn kapısı ve geçidi üzerinde yer alan *Şehzâdeler Mektebi*, iki oda, bir sofa ve bir abdesthâne ile tuvaletten oluşur. Rifat Osman, Aşık Ali Ağa Risâlesi'ni kaynak göstererek, bu dairenin, şahzâdelerin küçük yaşta ders almaları için tahsis edildiğini, ayrıca sultanların Harem-i hümâyûndan dışarı çıkmak istemedikleri durumlarda zorunluluk karşısında bazı kabulleri burada yapmak üzere kullandıklarını söyler. Yine bu dairenin odalarından birinin çok özenle tezyin edilmiş olduğunu, oda içinde çiniden yapılmış, kabartma süslemeli ve tezyinatlı bir de ocağın olduğunu anlatır ⁴⁶⁴.

Şehzâdeler Mektebi'nin doğu tarafında bitişiğinde *kadın efendilere* ait *mescid* ve mescidin doğusunda sıralanan *daireler* vardı. Bununla beraber iki tane şirvânlı dîvânihâne ve diğer birimler bulunmaktaydı. Koğuş sisteminde olduğu gibi doğu-batı doğrultusunda uzanan bir koridorun iki tarafında sıralanan odalardan 12 tanesi Vâlide Sultan Taşlığı tarafa, 8 tanesi de kondorun güney tarafında yer alırdı.

⁴⁶⁰ Rifat Osman, Harem-i hümâyûna giriş ve çıkışların Dâru's-saâde ağası kontrolünde olduğunu, harem kapısının sürekli olarak kapalı tutulduğunu, gerektiği zaman Çomak Ağası denilen görevli tarafından anahtarların Dâru's-saâde ağasından alınarak açılıp tekrar kapatıldığını anlatır. Ayrıca kapının açılması sırasında uç el küs denilen çalgının çalınmasının usûlden olduğunu söyler *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.87*.

⁴⁶¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), *Edirne 1994*

⁴⁶² Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.87, 88*.

⁴⁶³ Rifat Osman, a.g.e., s.88. Metin Sozen, *Devletin Evi Sarayı, İstanbul 1990, s.59*

⁴⁶⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.88*.

Her odada çift kepenkli, demir parmaklıklı üstleri tepe camlı ikişer pencere ve yağmaklı ocak olup, tavanları nakışlarla işlenmiş, duvarları çini kaplıydı ⁴⁶⁵.

Kadın efendiler dairesini doğu yönünde bitişik olarak *harem çamaşırlıkları* takip eder ⁴⁶⁶.

Harem çamaşırlıklarının doğu yönünde, Vâlide Sultan Taşlığı'nın güneydoğu köşesinde yer alan, Aşık Ali Ağa Risâlesi'nde anlatıldığı üzere gayet süslü olan *Şehzâdeler Dairesi* iki katta on üç odadan ve iki kurnalı bir hamamdan meydana gelmekteydi ⁴⁶⁷.

Doğu cephesinin Dolmabahçe'ye bakıyor olmasından dolayı *Sultan IV. Mehmed dairesi* bazı keşifnâmelerde Dolmabahçe Kasrı olarak isimlendirilmiştir ⁴⁶⁸. Hatice Turhan Vâlide Sultan tarafından (1661-62) inşa ettirilerek Sultan IV. Mehmed'e hediye edilmiş olan bu daire Sultan IV. Mehmed'in İstanbul ve Edirne'deki köşkleri içinde en gösterişli ve ihtişamlısı olduğu söylenir. 1661 yılında inşa edilen daire bazı eklerle 1671 yılına kadar tamamlanmıştır ⁴⁶⁹.

Sultan IV. Mehmed dairesi, dört tarafı büyük taşların örülmesiyle oluşan 2,5 zira' yüksekliğindeki bir zeminin üzerine, zemini toprak doldurularak inşa edilmiştir. Bu yüzden dairenin kapısına on basamaklı merdivenle çıkılabilir. Yapı büyük bir köşk odası, değişik boyutlarda üç oda, bir hamam, tuvalet, geçitler ve bir hazineden oluşmaktaydı. Sultan IV. Mehmed dairesini oluşturan odalar, yazlık oda, kışık oda ve yatak odası olarak isimlendirilmiştir. Bu odalardan yazlık oda dışındakilerin tam yeri tespit edilememiştir. Bütün bölümlerin üzerini kaplayan sakaf kurşun ile örtülüydü. Ayrıca yapının duvarları Vâlide Sultan Taşlığı tarafında

⁴⁶⁵ Rifat Osman, a.g.e 1989, s.89 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994*, Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s.60.

⁴⁶⁶ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 90 . Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994*.

⁴⁶⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.90.

⁴⁶⁸ Rifat Osman, a.g.e. s.90 . Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.II, s.8.

⁴⁶⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.90 . Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Ahideleri*, İstanbul 1949, s. 161; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.II, s.8.

kârgir, diğer duvarlar ise bağdâdî tekniği ile yapılmıştır. Duvarlar yapı içinde sıvalı ve kalem işleri ile süslenmiş haldeydi.⁴⁷⁰

Dairenin, *çinili oda* adıyla bilinen odası, Rifat Osman' göre 20,5 zira' genişliğinde olan, kalın ve kârgir duvarlı, merkezî kubbeli, 12 pencereiydi. Pencereleeri mermer söveli, parmaklıklı, pencere kapakları da sedef ve bağa ile süslenmişti. Pencereleerin üzerinde renkli camlı tepe camları vardı. Odanın duvarları ve pencereleerin iç tarafları çini kaplıydı. Oda kapısının iki yanında mermer den iki çeşmesi vardı⁴⁷¹.

Çinili odanın bitişğinde, 13 zira' uzunluk ve 8,5⁴⁷² zira' genişlikte olan *yatak odası*, üç pencerele, gayet süslü ve bakırdan işlemeleri olan büyük ocaklıklı bir odaydı. Müzehhep oda ve şitâiye olarak da isimlendirilen odanın tavanı şişe tavan ve tezhipli olarak yapılmıştı⁴⁷³.

Dairenin *üçüncü odası* 4,5 zira uzunlukta ve 3 zira' genişliğindeydi⁴⁷⁴.

*Divânihâne*⁴⁷⁵ bölümü, dairenin en özenle işlenmiş süs ve tezyinatına sahip olan, zemini mermer döşeli, etrafı sedirli, 18 zira' uzunluğa ve 16,5 zira' genişliğe sahip bir bölümdü. Divânihânenin doğu ve kuzey taraflarında, genişliği 5,30 metre olan birer çıkma vardı. Dolmabahçe tarafına bakan pencereleerinin kapakları ceviz ağacından sedef ve bağa işlenerek yapılmıştı⁴⁷⁶.

Sultan IV Mehmed dairesinin *hamamı*, büyük ve beş kurnalıydı. Rifat Osman, kurnalardan birinin gümüş parmaklıklarla şebekendirildiğini, sultanın

⁴⁷⁰ Rifat Osman, *Ezîrme Sarayı*, Ankara 1989, s.90, 91, dipnot 30 . Eldem, büyük oda ve uç oda dışında bir de divânihânenen bahseder *Koşklar ve Kasırlar*, c.II, s.12.

⁴⁷¹ Rifat Osman, *Ezîrme Sarayı*, Ankara 1989, s.90

⁴⁷² Eldem, bu ölçünün 11 zira' olabileceğini belirtir *Koşklar ve Kasırlar*, c.II, s.13

⁴⁷³ Rifat Osman, *Ezîrme Sarayı*, Ankara 1989, s.90,91 . Eldem, *Koşklar ve Kasırlar*, c.II, s.13.

⁴⁷⁴ Rifat Osman, *Ezîrme Sarayı*, Ankara 1989, s.91

⁴⁷⁵ Divânihânenin giriş kapısı üzerinde, çini levhalara yazılmış olan kitabede: "Allahumme-nzur ahlikte ve halifetike es-Sultani'l-a'zâm ve'l-hükümü'l-muazzâm es-Sultun ibni's-Sultun gâzi Mehmed Han ibni's-Sultun İbrahim Han" yazılıdır. Rifat Osman, a.g.e. s.91.

halveti için de mermerden yapılmış bir selsebil ve selsebilin altında da yıkanmak için, zamanımız banyolarındakine benzeyen mermerden geniş bir teknenin var olduğunu anlatır. Üzerinde 400 tane tepe camı bulunan hamamın ölçülerinin 31,5 x 15 zira' olabileceği söylenir ⁴⁷⁷.

Sultan IV. Mehmed Dairesi Mayıs 1672'de Bostanbaşı Nasuh Ağa marifetiyle tamir ve termim edilmiştir ⁴⁷⁸.

Sultan IV. Mehmed dairesinin kuzeyinde, doğu cephesi Dolmabahçe'ye bakan, batı cephesi de Vâlîde Sultan Taşlığı'na bakan, *Sultan II. Ahmed*'in inşa ettirdiği, kendi adı ile bilinen *dairesi*, zeminden 2,5 zira' yükseltilerek bir katlı, dört odalı, bir divânihâne, iki kurnalı bir hamam ve bir hazineden meydana gelmekteydi ⁴⁷⁹.

Rıfat Osman'a göre Sultan II. Ahmed dairesi ile ilgili ölçüler mimari zira' cinsinden şu şekildedir ⁴⁸⁰:

	Uzunluk	genişlik
Divânihâne	24	13
Yazlık oda	16	16
Yatak odası	5,5	4

Sultan II. Ahmed dairesi perdelerinin yenilenmesi için 1689-90 yılına ait para makbuzu vardır ⁴⁸¹.

Vâlîde Sultan Taşlığı'nın kuzeybatı köşesinde, Sultan II. Ahmed dairesi bitişiğinde yer alan *hâsekiler dairesi*, beş oda, bir hamam ve bir çamaşırhânedan meydana geliyordu ⁴⁸². Hâseki sultan odası 1683 ve 1684'de tamir görmüştür ⁴⁸³.

⁴⁷⁶ Rıfat Osman, a.g.e., s.91; Eldem, *Koşklar ve Kasırlar*, c.II, s.12.

⁴⁷⁷ Rıfat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.91; Eldem, ayrıca kurna sayısının 5 veya 6 olduğunu söyler *Koşklar ve Kasırlar*, c.II, s.14.

⁴⁷⁸ İS 1130 ve 2076

⁴⁷⁹ Rıfat Osman, bu dairenin ve özellikle divânihâne bölümünün mimari ve tezeynât olarak Sultan IV. Mehmed'in dairesine benzediğini söyler *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.92.

⁴⁸⁰ Rıfat Osman, a.g.e., t.92

⁴⁸¹ Ali Emîrî II Suleyman 2670

Hâsekiler dairesinin batısında, Kânûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan ve Vâlîde Sultan Taşlığı'ndaki daireler içinde en ihtişamlı şekilde tezyin edilmiş olan, *Hünkâr Sofası* adı ile bilinen divânhâne yer almaktaydı. Bu yapı kubbeli olup, 34 zira' uzunluk ve 24 zira' genişliğe sahipti. Deprem sonucu kubbe ve duvarlarının bir kısmı zarar görmüş olduğundan 1665 yılında kapsamlı bir şekilde tamir edilmiş ve bu tamir sırasında kubbenin altına, divânhânenin merkezine gelen yerde mermer bir havuz yapılmıştı. Rifat Osman, pencere ve kapı kanatlarının sedef ve fildişi ile işlendiğini, duvarlarının zamanın en güzel çinileri ile kaplı olduğunu anlatır⁴⁸⁴.

Yatak hamamı ve sultan hamamı adı ile bilinen Harem-i hümayûna ait hamam Kânûnî Sultan Süleyman tarafından, Mimar Sinan'a⁴⁸⁵ Hünkâr Sofası ile Vâlîde Sultan Dairesi arasında, Vâlîde Sultan Taşlığı'nın kuzey tarafında yaptırılmıştı⁴⁸⁶. Sekiz sütun üzerine oturan merkezî bir kubbe ve bu kubbenin altında, mermer sütunlar arasında dairevî, dört merdiven ile ulaşılabilen bir havuz yer alırdı. Rifat Osman, hamamın 1751-52 yılında olan depremde yıkılmış olduğunu zannettiğini söyler⁴⁸⁷.

Vâlîde Sultan Taşlığı'nın kuzeyinde sıralanan daireler arasında yer alan *Vâlîde Sultan dairesi*, özellikle Sultan IV. Mehmed zamanında gelişmiş, tezyin edilmiş ve saraydaki daireler içinde en gösterişli mekanlardan birisi olmuştur⁴⁸⁸. Daire iki katlı olup, dokuz oda, iki divânhâne, bir hamam, büyük bir mutfak,

⁴⁸² Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.92 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne* 1994.

⁴⁸³ Ali Emiri IV. Mehmed 2081

⁴⁸⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.27 ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 160.

⁴⁸⁵ Rifat Osman, Âşık Ali Ağa Risâlesi'ne dayanarak mimarının Mimar Sinan olduğunu söyler a.g.e. s.93 ; Suheyl Ünver, "Edirne Sarayında Kum Kasrı", *Arkitekti*, Sy.IX, 1939, s.254, 255 ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 160.

⁴⁸⁶ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.93 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne* 1994.

⁴⁸⁷ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.93, 94 ; Suheyl Ünver, "Edirne Sarayında Kum Kasrı", *Arkitekti*, Sy.IX, 1939, s.254, 255 ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 160.

⁴⁸⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.89 ; Metin Sozen, *Devletin Evi Sarayı*, İstanbul 1990, s.60.

tuvaletler, dehlizler ve çamaşırlıktan meydana gelmekteydi ⁴⁸⁹. Vâlide Sultan dairesinin ikinci katında kubbeli ve geniş saçaklı, cihânnümâ denilen bir kısım vardı. Burası dışardan ahşap merdivenle çıkılan , kafesli ve kepenkli bir kısımdı ⁴⁹⁰. Ayrıca dairenin kuzey ve güney cephelerinde mermer sütunlar üzerine oturan birer şahnişin ve bu şahnişinlerin altında da dairenin büyük kapıları bulunmaktaydı ⁴⁹¹.

Vâlide Sultan dairesinin batı tarafında, bitişik olarak *cariyelere* ait *dairede* 9 oda, iki koğuş ve diğer hizmet birimleri vardı ⁴⁹².

Vâlide Sultan Taşlığı'nın batısını sıralayan binâlar arasında yer alan, hamam, çamaşırhâne ve diğer birimlerden meydana gelen daire *Hastalar Sofası* adı ile bilinirdi ⁴⁹³. Harem-i Hümayûn'a ait hastahane işlevini yerine getiren daire, iki katlı olarak alt katta dört oda ve üst katta beş odadan meydana gelmekteydi ⁴⁹⁴. Bitişigindeki bu daireye ait hamam 10 zira' uzunluğa, ve 10 zira' genişliğe sahipti ⁴⁹⁵. Hastalar Sofası'nın arka tarafında, Harem-i Hümayûn'un ihâta duvarı üzerinde, Divân Meydanı'na açılan, Hastalar Kapısı ⁴⁹⁶ veya *Meyyit Kapısı* isimleri verilen bir kapı bulunurdu.

Vâlide Sultan Taşlığı'nın doğu ucundaki binâların arka kısmında, Tunca nehrine doğru uzanan ve sarayın ihâta duvarı ile sınırlanan saray bahçesine *Dolmabahçe* adı verilirdi. Vâlide Sultan Taşlığı'ndan Dolmabahçe'ye, Sultan IV.

⁴⁸⁹ D.BŞM.BNE. 16098 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.89* ; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s.60*.

⁴⁹⁰ D.BŞM.BNE. 16098

⁴⁹¹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.89* ; Metin Sozen, *Devletin Evi Saray, İstanbul 1990, s.60*.

⁴⁹² Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.89*

⁴⁹³ Rifat Osman, a.g.e. , s.93 , Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı (Yay Kazancıgil), Edirne 1994*.

⁴⁹⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı, Ankara 1989, s.93*.

⁴⁹⁵ Rifat Osman, a.g.e. , s.93.

⁴⁹⁶ Rifat Osman, Sultan IV Mehmed döneminde, ölümlerin haremde olmaması için, sağlık durumu endişe verici olanların şehir tarafında bir ağaçlık içinde yapılmış olan, Hastalar Sarayı diye

Mehmed dairesi ile Sultan II. Ahmed dairesi arasındaki, *Dolmabahçe Kapısı* adı verilen girişten geçilirdi. Bu alan Tunca nehri tarafına doğru meyilli olduğundan Sultan IV. Mehmed dairesinin inşası sırasında, dairenin yapılması için seçilen yerdeki küçük bir tepe düzlenmesi sonucu 250 zira' uzunlukta, 110 zira' genişlikte, iki kademeli bir bahçe halini almış, zemin yükseklikleri farklı olan set halindeki bu bahçeler büyük duvarlarla desteklenmişti. Dolmabahçe adı ile bilinen bahçenin yansı kadarı, daha alçak bir zemine sahipti ve bu kısım gül fidanlarının dikilmesiyle *Gülhâne* adını almış ve etrafı 220 zira' uzunluğunda demir parmaklıkla çevrilmişti

497

Artık, Fatih Sultan Mehmed döneminden beri Tunca nehri kolları arasındaki ada içinde bulunan Hasbahçe ile yetinilmemiş, Sultan IV. Mehmed döneminde Dolmabahçe ve Gülhanenin oluşturulmasıyla Harem-i hümayûna ait bir Hasbahçe meydana gelmiş ve bu bahçelere Edirne civarındaki yerlerden getirilen fidanlar dikilerek, çeşitli kameriyeler, köşkler yapılmıştı. Esasen Kânûni Sultan Süleyman devrinde Kânûni Köprüsü, Terazi Kasrı ve Adâlet Kasrı'nın yapılmasıyla bu yol umuma ve özellikle de yabancı elçilerin Demir Kapı'dan saraya girişlerine tahsis edilmiştir⁴⁹⁸. Bu yüzden Harem-i hümayûndan Tavuk Ormanı'na, Hasbahçe'ye gelişler için Harem-i hümayûnun doğu tarafındaki ihâta duvarına kapılar açılmış olmalıdır.

Dolmabahçe'nin yüksekte kalan seddinin ortasında, Sultan IV. Mehmed dairesinin Tunca nehrine bakan doğu cephesi tarafında, Sultan IV. Mehmed'in *Şehvâr*⁴⁹⁹ veya *Şehsuvâr*⁵⁰⁰ ismini verdiği söylenen⁵⁰¹, arşiv belgelerine göre

de isimlendirilen Çadırlı Köşk'e götürüldüğünü, bu köşkün hastalara tahsis edildiğini söyler a g e., s.93.

⁴⁹⁷ Rifat Osman, a g e., s.90, 94 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), *Edirne 1994*, S.H.Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.II, s.8

⁴⁹⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.27, 28 ; Suhely Ünver, "Edirne Sarayı", *Yeni Mecma*, Sy.86, 1923, s.410.

⁴⁹⁹ Şehvâr, hukumdâra layık ve yaraşır anlamına gelmektedir Şemseddin Sâmî, *Kûmus-ı Türki*, 1899, s.768.

⁵⁰⁰ Şehsuvâr, zalı suvarı, pek maharetli binici anlamına gelmektedir Şemseddin Sâmî, *Kûmus-ı Türki*, 1899, s.791.

⁵⁰¹ Araştırmalarımız sırasında muelliflerin bir kısmının Şehvâr ismini kullandığını, bir kısmının da Şehsuvâr ismini kullandığını gözlemledik. Şehvâr ismini kullananlar olarak şu eserleri sayabiliriz.

havuz-ı kebir tabiri ile de bilinen Edirne Yeni Sarayı'nın en büyük havuzu yaptırıldı. Boyutları hakkında değişik rakamlar verilen havuzun ortalama 35 metre civarında ölçüleri olduğu tahmin edilir 1784 tarihli keşif defterinde 45 x 45 zira' olarak belirtilmiştir ⁵⁰². Havuzun dört tarafı zemini mermerden yapılmış gezi yerleri ve ceviz ağacından yapılmış olan 1 zira' yüksekliğe sahip çıkırıkçikârî boyalı, babalı parmaklıklarla çevrelenmişti ⁵⁰³. Mermer döşeli olan gezi yerleri aynı zamanda Tebdil Köşkü ile Sultan IV. Mehmed dairesi arasında geçişi sağlardı ⁵⁰⁴. Ortası fiskiyeli ⁵⁰⁵ olarak yapılan havuz önce zeminden yüksekte, kalın ve payandalı ⁵⁰⁶ sağlam duvarlarla çevrili haldeyken etrafı Dolmabahçe'nin tesviyesi sırasında sonradan doldurulmuştu ⁵⁰⁷. Edirne Yeni Sarayı arazisi ve civarında yapılan kışlalara taş malzeme sağlamak amacıyla yıkılan yapılardan bir olan Şehvâr isimli havuz, sağlam kesme taş yapısından dolayı bir istihkâm yapısı zannedilmiştir ⁵⁰⁸.

Şehvâr isimli havuzun kenarına iki odalı küçük, fakat oldukça süslü bir köşk yapılmıştı. Rifat Osman, bu köşkün adını *Sadâbâd Köşkü* olarak tespit ettiğini söyler ⁵⁰⁹. Köşkün havuz tarafındaki cephesi, mermer direkler üzerine oturtularak havuz içine doğru girmiş bir nihtım gibi yapılmıştı ⁵¹⁰.

Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989 ; Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949 ; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar* ;

Şehsuvar ismini kullananlar olarak şu eserleri sayabiliriz : Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay. Kazancıgil), *Edirne 1994* ; Sühely Ünver, Osmanlıca şehsuvar imlâsıyla yazmıştır. "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecmua*, Sy.86, 1923

⁵⁰² D BŞM. 5225 ; Sühely Ünver, ölçüleri 33,35 m x 33,35 m olarak verir "*Edirne Sarayı*". *Yeni Mecmua*, Sy.86, 1923, s.410 ; Rifat Osman, 75 zira uzunlukta, 50 zira' genişlikte olduğunu söyler *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.91 ; S.H Eldem, 44 ila 46 zira' arasında ortalama 35 metre boyutlu olarak belirtir *Köşkler ve Kasırlar*, c.II, s.122 , Aslanapa da havuzun ölçülerini 33 m x 33 m olarak verir *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 161.

⁵⁰³ D BŞM. 5477 ; D BŞM BNE. 16098 ve 16136.

⁵⁰⁴ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.91. 92 ; Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.II, s.122, 123.

⁵⁰⁵ Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 161

⁵⁰⁶ Sühely Ünver, "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecmua*, Sy.86, 1923, s. 410.

⁵⁰⁷ Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 161.

⁵⁰⁸ Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 161 ; Sühely Ünver, "*Edirne Sarayı*", *Yeni Mecmua*, Sy.86, 1923, s. 410.

⁵⁰⁹ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.92, dipnot 31

Harem-i hümâyûnun Tunca nehri tarafındaki doğu duvarı üzerinde, Sultan IV. Mehmed dairesi'nin karşısında, Av Köşkü adı ile de bilinen *Şikâr Köşkü* yaptırılmıştı. Üzeri kurşun kaplı sakafılı, alt katta dört odadan, üst katta da 19 zira' uzunluğunda, 10 zira' genişliğinde büyük bir divânhânedan meydana gelen köşkün altında Dolmabahçe ile Tunca nehri tarafına geçişi sağlayan, *Şikâr Kapısı* adı verilen bir kapı vardı⁵¹¹.

Sultan IV. Mehmed tarafından, Harem-i hümâyûnun ve Dolmabahçe'nin Tunca nehri tarafındaki ihâta duvarı üzerine yaptırılan, Aynalı Köşk⁵¹² adı ile de bilinen *Tebdîl Köşkü*⁵¹³, vardı. Sultan IV. Mehmed dairesi ve Şehvâr havuzu ekseninde bulunan köşkün batı cephesi Şehvâr havuzuna, doğu cephesi de Tunca nehrine bakar. Doğü cephesi, sarayın ihâta duvarı üzerinde bir çıkıntı yaparak 5 sütun üzerine oturur şekildedir.

Tebdîl Köşkü, Şehvâr havuzuna bakan yazlık divânhâne ve Tunca nehrine bakan kapalı kısım ve kapalı kısmın iki yanındaki tuvalet ve geçitten meydana gelmekteydi. Köşkün alt katında sultanın teb'asına ait şişe tavanlı iki oda ve Tebdil Kapısı bulunmaktaydı. Binânın üzeri geniş saçaklı, alemli ve kurşun kaplı bir çatı ile örtülüydü⁵¹⁴.

⁵¹⁰ Rifat Osman, a.g.e., s.92 ; Rifat Osman, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994* . Suhely Ünver, "Edirne Sarayı", *Yeni Mecmuu*, Sy.86, 1923, s.110.

⁵¹¹ Rifat Osman, sarayın yerleşim planında, Şikâr Kapısı'nı Tunca nehri tarafına açılır olarak göstermiş ve kapıcılara ait daireyi de Tebdil Kapısı'nın Tunca nehri tarafında göstermiş olmasına karşın, *Edirne Sarayı Yerleşim Planı* (Yay Kazancıgil), *Edirne 1994* ; Edirne sarayı ile ilgili kitabında bu kapının Gülhâne'ye açıldığını, civarında uç odalı kapıcılara ait daire olduğunu söylemiştir *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.97.

⁵¹² Rifat Osman, köşkün üst kattaki odasının duvarlarında ve tavanının ortasında büyük aynalar olduğunu söyler. Tavandaki ayna yüzeyinde de talik hat ile "Fikret ey dil ki doğduğun vaktin, Halk handan ıdı ve sen gıryân, Ana söy et ki olduğun vaktin, Halk gıryân ola sen handan" yazılı olduğunu kaydeder a.g.e., s.97.98.

⁵¹³ Rifat Osman, Sultan II Ahmed'in bu köşkte kıyafet değiştirerek gezmeyi alışkanlık haline getirdiğini, bu yüzden köşke Tebdil Köşkü denildiğini söyler a.g.e., s.97.

⁵¹⁴ Eldem, *Kışklar ve Kasırlar*, c.II, s.122 . Rifat Osman, yazlık divânhâne için 18 x 9 zira' ölçülerini verir *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.97.

Üç kademeli olarak Şehvâr havuzuna doğru çıkıntı yapan yazlık dîvânhânedede 21 pencere vardı. Eldem bu pencerelerin camsız, belki de kapaklı veya perdeli olabileceğini söyler ⁵¹⁵. Kapalı odanın ise sarayın ihâta duvarından Tunca nehrine doğru yaptığı çıkıntısı 6 pencereydi. Bu pencerelerin üstleri alçılı ve renkli camlıydı. Kapalı odanın iç duvarları çini ile kaplıydı ⁵¹⁶. Yazlık dîvânhâne ile kışlık odayı ayıran bölme şeklindeki duvar üzerinde, mermerden ajurlu olarak yapılmış bir selsebil ve selsebilin iki yanında da mermer söveli, demir şebekeli birer pencere vardı. Selsebilden akan sular teknede birikir, sonra da zemindeki kanallar ile yazlık dîvânhânedeki havuza buradan da üç mermer olukla Şehvâr havuzuna dökülürdü. Ayrıca köşkün iki yanında, mermer korkulukla sınırlandırılmış set halinde gezinti yerleri vardı ⁵¹⁷.

Tebdîl Köşkü harap olmaya başladığı için Ocak 1784 tarihli keşif defterinde eskisi gibi tamiri ⁵¹⁸, Ocak 1878 tarihli keşif defterinde köşkün sağ tarafındaki 20 x 2 x 12 zira' ölçülerindeki duvarın tecdidi ⁵¹⁹, Mart 1803 tarihli keşif defterine göre harap olmasından dolayı ayna ve çerçeveleri, kapı, döşeme, mermer ve duvarları yenilenmiş olduğu ⁵²⁰ belirtilmektedir.

⁵¹⁵ Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, c.II.s.122.

⁵¹⁶ Eldem, a.g.e..s.122.

⁵¹⁷ Eldem, a.g.e..s.122.

⁵¹⁸ D BŞM 5225

⁵¹⁹ D BŞM 5477

⁵²⁰ D BŞM BNE 16098 ve 16136

VIII. KARŞILAŞTIRMA

Türklerin İslam dünyasına girişlerinden günümüze kadar oluşturdukları mimari içerisinde ayrı bir yer tutan saray yapıları, zaman içinde gelenek halini alan çizgilere sahip olarak inşa edilmişlerdir. Bu saraylardan Anadolu coğrafyasında Osmanlı dönemine kadar olanlardan yalnızca yıkıntı halinde harabeler ve küçük parçalar kalmıştır.

Osmanlı mimarisi erken devri içinde sayabileceğimiz, Bursa Sarayı, Edirne Eski Sarayı, Edirne Yeni Sarayı ve İstanbul Eski Sarayı bugün artık sadece eski kaynaklar, gravürler, minyatürler ve arşiv belgelerinden tanınabilmektedir.

Sultanın resmî makamı ve Osmanlı saltanat ailesinin konutu olan saraylar, sırasıyla Bursa Sarayı, Edirne Eski Sarayı, Edirne Yeni Sarayı, İstanbul Eski Sarayı, Topkapı Sarayı, Beşiktaş Sahil Sarayı, Dolmabahçe Sarayı ve Yıldız Sarayı olmuştur. Her ne kadar bu saraylar zamanla birbirinin yerini almış olsalar da eski saraylar tamamen terk edilmemiş, vâlîde sultanlara, hizmet birimlerine tahsis edilmiş, yarım göç veya göç-i hümâyûn tabiri ile bilinen mevsimlik ziyaretlerde, bazı kabullerde ve konuk ağırlama işlerinde kullanılmıştır.

Erken dönem Osmanlı mimarisi devri içerisinde inşasına başlanan. XIX. yüzyıl sonlarına kadar çeşitli durumlarda varlığını devam ettiren, tezimizin konusu olan Edirne Yeni Sarayı'nın, mimari konumu, mimari ve malzeme özellikleri, yapıların dağılımı yönünden, yine erken dönem Osmanlı mimarisi devrinde inşasına başlanan İstanbul Topkapı Sarayı ile ve de Avrupa sarayları geleneğinin benimsenmeye başladığı dönem yapısı olan Dolmabahçe Sarayı ile karşılaştırılması yapılacaktır

Erken Osmanlı döneminden XIX. yüzyıl ortalarına kadar uygulanan, büyük duvarlarla çevrili çeşitli bahçe ve avlular içinde birbirinden ayrı daire ve kasırlardan oluşan mimari tasarım tüm erken dönem sarayları gibi Edirne Yeni Sarayı ve Topkapı Sarayı'nda da uygulanmıştır. Edirne Yeni Sarayı'nda farklı olarak, Tunca nehrinin varlığından dolayı su mimarisi tasarımı uygulamasının devam ettiği, ihâta

duvarlarının çok yüksek ve kalın olmadığı bilinmektedir. Ancak Topkapı Sarayı'nda da su mimarisi tasarımının egemen olduğu, şehre hakim bir konumda kalın ve sağlam duvarlarla çevrelendiği görülür. Çevre ihâta duvarlarının Dolmabahçe Sarayı ve çağdaşı olan saray yapılarında da devam ettiği fakat kuruluş yerinden dolayı şehirden fazlaca kopmuş olmadığı gözlenir. Hatta deniz tarafına bakan yönde duvarların yerini madeni korkuluklar almıştır.

Edirne Yeni Sarayı ve Topkapı Sarayı'nda aynı teşkilatlanma ve geleneğin devamı ve ürünü olarak birbirini sınırlandıran avlular ve avlular etrafında sıralanan yapıların varlığı görülür. Edirne Yeni Sarayı'nda farklı olarak Alay Meydanı'na doğrudan Bâb-ı Hümâyûn ve Bâbu's-saâde isimleri verilen kapıdan girilir, birinci yer olarak isimlendirilen büyük avlu yer almaz. Harem, selamlık ve diğer törenlere ait avlular birbirinden kesin olarak ayrılmaktadır. Bu yapıların hepsi tek bir tasarımın ürünü olmayıp ihtiyaca göre, zamanla inşa edilmişler, dönemlerinin mimari ve süsleme özelliklerini yansıtmışlardır. Hatta yapıların işlevselliğinin ön plana çıkarak birbirini örtebilen, duvarlarında sonradan kapılar açılarak geçişler sağlanan birimlerin varlığı bu düşünceyi desteklemektedir. Dolmabahçe Sarayı ve temsil ettiği üsluba ait yapılarda artık birbirinden ayrı yapılar topluluğu değil, aynı çatı altında toplanan, aynı yapı bütünlü içerisinde bir defada tasarlanarak uygulanan bir yaşam birimi meydana getirilmiş, dönem dönem eklenen yapılarla gelişen plan anlayışı, yerini, batılı anlamda her şeyi yerli yerine oturmuş, sürekli değişimin yerine kalıcılığı simgeleyen tek parçalı bir plan anlayışına bırakmıştır. Diğer önemli bir özellik de sosyal değişimin hareme yansması ve geleneksel harem dairesi uygulaması dışına çıkılmasıdır.

Topkapı Sarayı'nın yüksek bir yerde, hakim görünüşünden farklı olarak Edirne Yeni Sarayı'nın şehre hakimiyeti yedi katlı Cihännümâ Kasrı ile sağlanmıştır.

Edirne Yeni Sarayı binalarının iç ve dış duvarlarında kullanılan siva ışı, çini kaplama, ahşap, şişe tavan, kalemişi süslemeler, kârgir işçilik, taş ve tuğla kullanımı, mermer döşemeler, Topkapı Sarayı'nda da kullanımına devam edilen mimari uygulamalar olmuştur. Dolmabahçe Sarayı yapımı ile bunların yerine, ayrıntıya daha çok önem veren, batılı tarzlarda süslemelerin yoğunlaştığı, mermer malzeme

kullanımın yapıların her yerinde yoğunluk kazandığı, hatta tamamen mermer malzemeli inşânın yapıldığı mimari uygulamalar görülmüştür. Her dönemde üst örtü malzemesi olarak kurşun levhaların tercih edilmesi genel bir özelliktir. Ancak XVIII ve XIX. yüzyıl tamirlerinde Edirne Yeni Sarayı yapılarının üst örtüsünde kiremit kullanımının varlığını belgelerden öğrenmekteyiz.

IX. SONUÇ

Uzun bir zaman dilimi ve değişik coğrafyalarda gelişen, İslam öncesi ve sonrası dönemlerde gelişme sürecini devam ettiren Türk saray mimarisi geleneği içinde Edirne Yeni Sarayı, devlet yönetimi, sosyal, kültürel ve sanat yaşamının en ince ayrıntılarına kadar var olan bir görünümüdür. İnşâ edildiği zaman ve geliştirildiği çevre açısından Türk saray mimarisi geleneğini devam ettiren Edirne Yeni Sarayı, daireleri, köşkeri, kasırları ve hizmet birimleri ile ortaya koyduğu tasarım ve süsleme uygulamalarıyla Anadolu'nun geleneksel sivil mimarisine örnek teşkil etmiştir.

Edirne Yeni Sarayı'nı arşiv belgeleriyle biraz daha aydınlatmayı amaç edinen bu çalışmamız, yayınlanmış olan, kitap, makâle, sayahâtname vb. kaynak eserlerin yanı sıra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden yararlanarak hazırlanmış, böylelikle Sanat Tarihi araştırmalarında belgelerin gerekliliğini ve önemini bir defa daha ortaya koymuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, Edirne ve sarayları konusunda elde edilebilen belgeler tasniflerine göre alfabetik olarak ve içerdikleri konuların özetleriyle de kronolojik olarak verilerek daha sonraki araştırmalara kaynak olması için çalışılmıştır.

Ortaya konulan arşiv belgelerinden, Edirne Yeni Sarayı'nın geri planda kaldığı dönemlerde dahi kısmen de olsa tamir edildiği, sürekli olarak yenileme çalışmalarının devam ettiği anlaşılmıştır. Bunun sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin imâr çalışmalarına büyük önem verdiği açıkça görülür. İmâr çalışmalarının sonucu olarak da saray, 1451-1878 yılları arasındaki süre içinde, bazen oldukça ihtişamlı düğün ve törenlere ev sahipliği yaparak bakımlı bir halde, bazen de terk edilmiş ve harap durumda olmuştur. Yine değişik dönemlerde bir çok defa tamirler geçirilmiş, bunun için binaeminleri, mimarlar, mütevelliler vb görevlendirilmiş, yıkılan veya yıkılmaya yüz tutan yerlerin yenilenmesi, sultana, harem mensuplarına ve devlet erkânına ait daire ve odaların döşenmesi için büyük meblağlarda paralar harcanmıştır.

Tamir ve yenileme çalışmalarında daha önce Türklerin görevlendirildiği, XVIII. yüzyıldan itibaren de azınlıklara mensup mimar ve kalfaların çalışmalarda bulunduğu anlaşılmıştır.

XVII. yüzyıl sonlarında sultanlar tarafından artık terk edilen Edirne Yeni Sarayı hızlı bir şekilde harap olmaya başlamış, binâlar kısmi tamirlerle ayakta tutulmaya çalışılmış hatta tamir masrafının çok olmaması ve çalışmaların uzun sürmemesi için bazı binalar yıkılma yoluna gidilerek enkaz malzemeleri satışa çıkarılmıştır. XIX. yüzyıl başlarından itibaren de, varlığını sürdüren yapıların cephâne deposu olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Saraya ait yapıların cephâne deposu olarak kullanımı sırasında çıkan Doksanüç Harbi sonucunda, cephânelerin Rusların eline geçmesini önlemek için ateşe verilmesiyle mevcut yapılar da büyük ölçüde yıkılmış, enkaz haline gelmiştir. Bu defa da enkazın talan edildiği, yıkıntılara sahip çıkılmadığı, hatta resmi görevlilerce saray yapıları enkazının taş ocağı gibi kullanılarak, Edirne'de yapılan yeni binâların yapımının gerçekleştirildiği anlaşılmıştır.

Bugün, Edirne Yeni Sarayı, Cihânnümâ Kasrı ortasındaki kule kısmının harabesi, Kum Kasrı hamamının bir kısmı, Bâbu's-saâde'nin ortasındaki girişi, bir su maksemi, Adâlet Kulesi, Fatih ve Kânûnî köprüleri olarak varlığını devam ettirmektedir.

X. SÖZLÜK

A

- ajur : Ahşap, mermer veya taş levhalrı kafes biçiminde oyarak bezeme tekniği.
- alel hesap : Hesaba sayarak.
- alem : Mimarlıkta kubbe, tonoz ve minare gibi elemanların tepe noktalarında yer alan hilâl biçiminde tepelikli, pirinç, tunç veya bakırdan yapılan süs öğesi.
- amüd : Dik, dikey.
- arzuhal : Bir iş hakkındaki resmi evrakın üst makama takdim edilmesi ve bu iş için yazılan evrak.
- âsafî : Vezire karşılık gelen kelime.
- âsar : Eser kelimesinin çoğulu, eserler.
- Âsitâne-i Saâdet : İstanbul.

B

- bağa : Kaplumbağa kabuğundan yapılan her türlü süsleme.
- bâlâ : Yukarı, yüksek.
- barân : Şiddetli yağmur.
- battal sütun : Büyük ebatta olan sütun.
- bendegân : Bağlı olan, bende olanlar.
- ber-mücib : Gereğince, uyarına göre.
- bevvâb : Kapıda bekleyen adam, kapıcı
- beytutet : Bir yerde geceleme, geceyi geçirmek.
- binaemını : Osmanlı döneminde yapı sahasının organize edilmesinden, malzeme alımı gibi parasal işlerden sorumlu memur
- bırûnî : Dış taraf.

C

- camduvar : Sabit pencere.
- câmekân : Elbise soyunulan yer, soyunmalık.
- canıb : Yan, yan taraf.
- canibi : Yana ait olan.
- cesim : Büyük.
- cidâr : Duvar, iki yeri ayıran zar.
- cihânnümâ : Bir yapının en yüksek kesiminde yer alan her yönden görünüme açık mekan.
- cisr : Köprü.
- cumba : Yapının zemin katının üstündeki katta yer alan, sokağa doğru uzanan çıkmalı kısım.
- cümle kapısı : Ana giriş kapısı.

Ç

- çerağ : Hızmetten af olunan, evinde oturmak üzere emekli maaşı bağlanan kimse.

D

- dergâh : Kapı, makam, tekke,
- derk : Anlama.
- doğramakâri : Doğramacı yapımı iş.

E

- ebniye : Binâ kelimesinin çoğulu.
- ebniye-i hassa : Padişaha ait binalar.
- ebniye-i mîriye : Beylik, devlet binaları.

- Edirmekâri : XIV -XIX yüzyıl arasında Osmanlı ahşap işlerinde Edirne işi diye adlandırılan gelişmiş bir bezeme tekniği İlk defa Edirne'de ortaya çıkmış sonra İstanbul, Bursa, Diyarbakır ve Erzurum başta olmak üzere Anadolu'ya yayılmıştır. *Edhem Yücel, TDV, İA., c.X, İst.1994, s. 449.*

ehcâr	: (hacer) taşın çoğulu.
ehrâm	: Bir tarafı eksik mahrûfî (alt kısmı dairevî, üst kısmı sivri) geometrik şekil. Piramit.
elyevm	: Bugün, içinde bulunduğumuz zamanda.
elvan	: Çok renkli anlamında.
enderûn	: Osmanlı saraylarında harem ve hazine dairelerinin bulunduğu iç kısım.
Engerus	: Macar.
esb suvar	: Farsça'da ve Osmanlıca'da ata binmiş bir şekilde anlamında.
estâr	: Örtü.
erzân	: Layık, münasip anlamında.
etbaa	: Teba, tabi olanlar.
evâhir	: Ayın sonları, 21. İle 30. günü arası.
evâil	: Ayın başları, 1. ile 10. günü arası.
evâsit	: Ayın ortaları, 11. ile 20. günü arası.
evâni	: Mutfak, çay, kahve vb. kap takımı.
eyyâm-ı matar	: Yağmur günleri

F

fakih	: Fıkıh bilgini.
fenâpezîr	: Sürekli olmayan, gayri bâkî.
fersûde	: Eskimiş, yıpranmış.
ferş etmek	: Döşemek.
fevkâni	: Yapının zeminden üstte bulunan katları.

G

geçer akçe	: Rayiç para anlamında kullanılır
gedikli	: Yeniçeriler arasında eski olmaları dolayısıyla imtiyaz sahibi olanlar için kullanılır

gilmân-ı hassa: İçoğlanı, has gulâm, iç ağası, gilmân-ı enderûn tabirlerinde kullanıldığı, padişahın özel hizmetçileridir.

göç-ü hümayûn :Padişahın bir süre kalmak üzere saray dışındaki bir yere girmesi anlamında kullanılan tabir.

göğüsleme : Yatay veya düşey bir ahşap elemanı desteklemek için eğimli olarak ona dayanıp bağlanan ahşap kalas.

gurre : Ayın ilk günü.

H

harik : Yangın.

haşebi : Ahşab, ağacın odun kısmı.

hayme : Çadır.

haymedüz : Çadır dikicisi.

haymegâh : Çadır kurulan yer.

hazer : Elde ne var ise anlamında.

hazine-i raht : Has ahır hazinesi. At ve yol takımı türü eşyanın muhafaza edildiği yer.

hedm olma : Yıkılma.

hitan : Sünnet olma ; hitan odası : sünnet odası

hüccet : Delil.

I

Istabl-ı Âmire : Osmanlı saraylarında, has ahır.

i

iyd-ı edhâ : Kurban bayramı.

iydgâh : Bayram yeri.

ihtar olmak : Hazırlamak, hazır duruma getirmek.

imlâ : Doldurmak

inhidâm : Yıkılma, harap olma

irsâliye : Gönderme, yollama belgesi.

isabetmakrûn : Yerine ulaşmış anlamında.

isâle : Su ve benzeri akıtmak

istidlâl : Bir delîle dayanan.

istirdâd : Geri alma, kurtarma.

K

kabz eylemek : Almak, elinde tutmak.

kademhâne : Yapının dışında yer alan tuvalet vb.

kadim : Eski.

kârgir : Kâgir. Taş, tuğla ve kerpiçten yapılmış her tür yapı.

kâh : Köşk, tak.

kalemkârî : Kalem işi.

kâmilen : Bütün olarak, noksansız.

kemâyenbağî : Gerektiği gibi anlamında.

kerevit : Üzerine şilte veya yatak serilerek oturma ve yatma amacıyla kullanılan ahşap sedir.

kezâlik : Bunun gibi anlamında.

kethüdâ : Bir dairenin vb. idaresine memur olan güvenilir kişi, vekil.

kurki : Gösterişli.

kûs : Yaylı bir çalgı (Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türki, 1317, s.1100) ; Büyük davul (Salih Zorlutuna, "Edirne'nin sünnet ve Evlenme Dügünleri", Edirne Armağanı, s.270.)

kuṭr : Dairevi şeklin çapı anlamında.

kûkleme : Mıhlama, sağlamlaştırma

kûl : Külli. Bütün, tüm

küşâd : Yeni açılan binanın ilk olarak açılması Bir yer doğru açık olma durumu.

L

- lağv etme : Ortadan kaldırma.
 lâîl : Parlak kırmızı renk.
 leffen : Sarılmış, sarılarak.
 limonluk : İçerisinde çeşitli çiçek ve bitkilerin yetiştirildiği sera.

M

- mâbeyn : Türk saray mimarisinde harem ile selamlık arasında yer alan, her iki tarafa da kapısı bulunan daire veya oda.
 mahdud : Sınırlı, hudutlu
 mahrukât : Yakacak
 mahrûfî : Altı dairevî üstü sivri olan şekil, koni şekli
 mâîl : Yakın olma
 mâîle : Bir tarafa eğilmiş, eğik, meyilli.
 mahlûle : Çözülmüş, dağılmış.
 mâîl-i hedm : Yıkılmaya yüz tutma, yıkılmaya başlamak.
 maksem : Şehir dışından getirilen suyun kullanım yerlerine dağıtmak için biriktirildiği üstü örtülü yapı.
 maksûre : Kasır .
 masnu' : (1) Sanatla yapılmış (2) Sahte
 matbah : Mutfak
 medhal : Giriş, girilen yer.
 mehib : Heybetli.
 me'kulât : Yiyeceğin çoğulu. Yiyecek şeyler
 memşâ : Ayak yolu, tuvalet
 meremmât : Onanım
 mesdûd : Sed olunmuş, kapanmış

- meşakki azim : Büyük meşakkatle, zorlukla
- mezmûn : Mana, mefhum.
- mihver : Eksen.
- mikraşlı : Makaşlı.
- mîsmar : Çivi, mih.
- muhtasar : Gösterişsiz, sade.
- muhterik : Yanmış.
- mukarrib : Akraba, yakın.
- mûmâileyh : İmâ ve işaret edilen.
- murûr etmek : Sürüp gitmek anlamında.
- musanni' : Musanna'. Ustaca ve sanatla yapılmış.
- mustatil : Bitişik.
- muvazi' : Aynı, paralel .
- mübhem : Belirsiz, şüpheli.
- mündefi' : Geçmiş, savulmuş hastalık.
- münhedim : Yıkılmış olan.
- müseddes : Altı köşeli, altıgen şekilde olan.
- müsteban : Görünen, meydana olan.
- müzekkere : Takrîrin küçüğü. Bir iş hakkında bir makama takdim olunan kağıt.

N

- nâfizü'l-keâm: Sözü dinlenen, sözü geçen kımse
- Nakl-ı hümâyûn Padişahın taşınması işlemi.
- neccarkan : Dülger işi
- nerdubân : Merdiven.
- nîşimen : Kapının iki yanında, nöbetçilerin oturması için kullanılan yer.

nutk-ı hümâyûn : Padişah sözü.

nümâyân : Görünen, aşikâr olan.

O

Otağ-ı âsâfi : Divân çadırı. Vezir çadırı.

P

parmak : (ölçü), 31,572 mm.

peyki : Koltuk, oturak, kanepeler.

pişgâh : Herhangi bir şeyin veya yerin önü.

puşide : Örtü.

R

raht : Atın biniş takımları.

reşşe : Serpme.

rikâb : Sultanın teşriî sırasında takdim olunan maruzat hakkında kullanılır.

S

sakaf : Sakf. Dam, tavan, çatı anlamındadır.

sebukbar : Yanında hafif yük ve eşya ile yolculuk etme.

selh : Ayın son günü.

sengin : Taştan yapılmış olan.

sermimar : Baş mimar anlamında olan, devletin sınırları içinde devlet için yapılan bütün yapıların yapım, onarım ve bakımından sorumlu mimar.

sirkat olma : Çalınmak

sıyâkat : Osmanlı döneminde resmî kayıtlar için kullanılan yazı türü. Arap alfabesindeki noktalı harfleri noktasız olarak yazma temeline dayalıdır

somâkı : Birkaç renkli mermer

Ş

- şahnişin : Odanın sokak tarafına üç yönden pencereli ve süslü çıkıntısı.
- şirbe sâlih olmak : İçmek için uygun olmak anlamında.
- şirvân : Çatı altında bulunan oda, tavan arası, asma kat. Kenarı parmaklıklı, ortası ve üstü açık kat.
- şişe : Düz veya yarım daire şeklindeki ahşap çubuklara mimaride verilen isim. Tavanlarda bu çubuklarla çeşitli şekiller oluşturulur, çubuklar tezhip edilir, aralarındaki boşlukara da nakışlar yapılır.
- şişe tavan : İnce çubuklar ile yapılmış olan tavan süslemesi.
- şükûfe : Tezhipte kullanılan üsluplaştırılmış bitkisel öğelerden oluşan işleme.

T

- tathir etmek : Temizlemek.
- tahrîrât : El ile yazılan kayıtlar.
- tahta perde : Tahta ile yapılmış bölme duvarı.
- tahvil : 1. Bir halden bir hale değiştirme. 2. Borç senedi.
- takrîr : Uzun uzadıya anlatma.
- taşlık : Türk sivil mimarisinde giriş sofası..
- teber : Balta.
- teberdâr : Baltacı.
- teferrûc : Ferahlama.
- telvin etme : Renklendirme.
- tenvir : Aydınlatma, ışılandırma
- terbii : Yüz ölçüm, alan
- tesviye : Bir yüzeyi düzlemek
- tevâhîi : Teb'a, tâbi olanlar
- tevlîyet : Birini mütevellî olarak seçmek

tevsî' : Genişletme.

tuğyân : Taşkın (su).

tûlâni : Uzunlamasına.

U

umk : Derinlik.

urba : Elbise, kıyafet.

V

vazih : Açık, net, belli.

verâ : Arka, sırt.

vâridât : Yıllık, aylık gelir.

Y

yemîn : Sağ taraf.

yesâr : Sol taraf.

Z

zehr : Arka, sırt.

zî'a : Kenar, etraf sınırlarından herbiri.

zımmî : İslâm devleti himayesinde yaşayan gayrimüslim kişi.

zira' : Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk birimi. 75 ile 90 cm arasında değişen türleri olup mimari zirâ 75,8 cm'lik uzunluk ölçüsüdür.

XI. A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELER LİSTESİ

TASNİF CİNSİ		TASNİF NO	TARİHİ (Hicrî / Milâdî)	
Ali Emîrî	Kanûni	308	935	1528-29
	İbrahim	137	1052	1642
	IV.Mehmed	1552	1079	1668
	IV.Mehmed	2081	1095	1684
	IV.Mehmed	2412	1098	1686
	IV.Mehmed	3627	1092	1681
	IV.Mehmed	2810	1099	1688
	IV.Mehmed	4208	1092	1681
	IV.Mehmed	4881	1088	1677
	IV.Mehmed	5162	1090	1679
	IV.Mehmed	5263	1090	1679
	IV.Mehmed	5263-M	1090	1679
	IV.Mehmed	5267	1090	1679
	IV.Mehmed	5270	1090	1679
	IV.Mehmed	5275	1090	1679
	IV.Mehmed	5276	1090	1679
	IV.Mehmed	5279	1090	1679
	IV.Mehmed	5280	1090	1679
	IV.Mehmed	5311	1082	1671
	IV.Mehmed	5312	1082	1671
	IV.Mehmed	5672	1082	1671
	IV.Mehmed	5680	1082	1671
	IV.Mehmed	5772	1082	1671
	IV.Mehmed	5871	1090	1679
	IV.Mehmed	5872	1090	1679
	IV.Mehmed	5873	1090	1679
	IV.Mehmed	5874	1090	1679
	IV.Mehmed	5877	1090	1679
	IV.Mehmed	5878	1090	1679
	IV.Mehmed	5884	1090	1679
	IV.Mehmed	5887	1090	1679
	IV.Mehmed	5891	1090	1679
	IV.Mehmed	5893	1090	1679
	IV.Mehmed	5899	1090	1679
	IV.Mehmed	5900	1090	1679
	IV.Mehmed	5901	1090	1679
	IV.Mehmed	5903	1090	1679
	IV.Mehmed	5920	1090	1679
	IV.Mehmed	5928	1090	1679
	IV.Mehmed	5936	1090	1679
	IV.Mehmed	6071	1092	1681
IV.Mehmed	6887	1087	1676	
IV.Mehmed	6919	1087	1676	
IV.Mehmed	7492	1093	1682	
IV.Mehmed	8078	1095	1684	

TASNİF CİNSİ	TASNİF NO	TARİHİ (Hicrî / Mîlâdî)	
Ali Emîrî	IV. Mehmed	8092	1096 1685
	IV. Mehmed	8095	1096 1685
	IV. Mehmed	9096	1093 1682
	IV. Mehmed	9526	1094 1683
	IV. Mehmed	9757	1068 1657-58
	IV. Mehmed	10356	1065 1655
	IV. Mehmed	10530	1096 1685
	IV. Mehmed	10540	1091 1680
	IV. Mehmed	11584	1077 1666-67
	IV. Mehmed	11830	1096 1685
	II. Süleyman	42	1101 1689-90
	II. Süleyman	821	1102 1690-91
	II. Süleyman	1279	1102 1690-91
	II. Süleyman	2670	1101 1689-90
Cevdet Belediye	58	R 1233	2.1818
	908	26 Z 1206	7.1792
	2353	7 L 1225	10.1810
	2950	9 Ca 1211	11.1796
	3829	1190	1776
	4520	M 1249	5.1833
	5785	Z 1134	9.1722
	5856	C 1114	10.1702
	6055	Za 1087	1.1677
	6444	1148	1735-36
	Cevdet Saray	876	27 Za 1207
912		25 C 1101	3.1690
943		4 Ş 1234	5.1819
1033		24 Za 1102	7.1691
1342		23 Ca 1211	11.1796
1361		20 S 1226	2.1811
1501		16 R 1243	10.1827
1503		5 L 1225	10.1810
1549		1225	1810
2396		9 Ş 1225	9.1810
2531		3 Ş 1225	9.1810
2693		B 1225	8.1810
3001		16 Z 1180	6.1767
3091		17 M 1172	9.1758
3391		28 C 1223	7.1808
3394		C 1223	7.1808
3405		11 Z 1182	4.1769
4607		7 L 1225	10.1810
4629		R 1226	4.1811
4719	tarihsiz		
4720	15 Ca 1126	5.1714	
5233	20 N 1247	2.1832	

TASNİF CİNSİ	TASNİF NO	TARİHİ (Hicrî / Milâdî)	
Cevdet Saray	5683	17 R 1243	10.1827
	5945	12 R 1182	8.1768
	6113	tarihsiz	
	6382	tarihsiz	
	6497	13 Ra 1199	1.1785
	6736	22 B 1094	6.1683
	6773	R 1172	11.1758
	6809	20 R 1243	9.1827
	7012	11 C 1184	9.1770
	7202	19 R 1201	1.1787
	7237	8 Ca 1172	12.1758
	7465	5 Za 1186	1.1773
	7671	12 Ş 1175	2.1762
	7708	Za 1172	6.1759
	7956	B 1201	4.1787
	8073	8 Ş 1148	12.1735
	8275	7 S 1199	6.1785
	8480	15 B 1201	4.1787
	8601	25 L 1184	1.1771
	8610	20 R 1148	8.1735
D.BŞM.	17/A	1 B 936-	3.1530
		19 Ca 937	12.1530
	18	938	1531-32
	199	18 C 1067-	3.1657
		29 Z 1068	8.1658
	719	26 S 1104	10.1692
	758	1 Za 1105-	6.1694
		10 S 1106	9.1694
	842	13 Ra 1108-	9.1696
		30 Z 1110	5.1699
	880	M 1109-	7.1697
		19 Ra 1109	9.1697
	5225	27 Ra 1198-	1.1784
		11 R 1198	2.1784
	5458	17 M 1201-	10.1786
		24 R 1201	1.1787
	5477	25 R 1201-	1.1787
		30 Ş 1201	5.1787
	6393	1209-	1794-95
		1211	1796-97
7520	3 M 1223-	2.1808	
	17 B 1223	8.1808	
40838	M 1075-	7.1664	
	13 Za 1108	5.1697	
41368	3 Ca 1186	7.1772	
D.BŞM.BNE.	15860	2 L 1089	11.1678

TASNİF CİNSİ	TASNİF NO	TARİHİ (Hicrî / Mîlâdî)	
D.BŞM.BNE.	15865	15 L 1092	10.1681
	15869	23 L 1099-	7.1688
		26 L 1099	7.1688
	15931	17 M 1172-	9.1758
		21 M 1172	9.1758
	15932	17 M 1172-	9.1758
		21 M 1172	9.1758
	15933	3 S 1172	10.1758
	15935	13 N 1172-	4.1759
		23 L 1177	4.1764
	15982	3 Ca 1186-	7.1772
		5 Za 1186	1.1773
	16098	27 Z 1217	3.1803
	16136	1 B 1223	8.1808
	16139	23 Z 1224	1.1810
	16202	25 R 1233-	2.1818
		9 B 1233	5.1818
	16293	11 Za 1236-	7.1821
		21 C 1237	12.1821
	16398	7 Ca 1247-	10.1831
21 C 1247		11.1831	
D.BŞM.ŞHE.	16521	30 M 1093-	1.1682
		28 Ş 1093	8.1682
	16522	Ra 1109	10.1697
Hattı Hümâyûn	18720	1252	1836
	29027	1255	1838
	29095	8 Ra 1243	9.1827
	29095 A	1243	1827
	29106	1245	1829
	29150	22 Z 1225	12.1810
	29195	11 R 1243	10.1827
	35466	11 B 1234	4.1819
İbnülemin Saray	171	1094	1683
	184	1094	1683
	231	1062	1652
	310	9 S 1073	9.1662
	316	M 1084	4.1673
	438	C 1094	5.1683
	532	1082	1671-72
	846	14 Z 1089	1.1679
	952	27 Ş 1082	12.1671
	953	18 Ş 1082	12.1671
	978	12 N 1082	1.1672
	1036	5 ? 1091	1680
	1071	20 R 1084	7.1673

TASNİF CİNSİ	TASNİF NO	TARİHİ (Hicrî / Mîlâdî)	
İbnülemin Saray	1130	3 Ş 1095	7.1684
	1131	3 Ş 1095	7.1684
	1136	3 Ş 1095	7.1684
	1137	3 Ş 1095	7.1684
	1138	3 Ş 1095	7.1684
	1358	28 S 1094	1.1683
	1362	24 R 1096	3.1685
	1461	27 M 1102	10.1690
	1462	27 M 1102	10.1690
	1477	24 ? 1102	1690-91
	1490	16 ? 1102	1690-91
	1496	25 L 1102	6.1691
	1500	28 Ca 1101	2.1690
	1503	3 N 1102	5.1691
	1566	23 ? 1106	1694-95
	1580	16 S 1106	9.1694
	1708	22 ? 1113	1701-2
	1869	1 N 1110	3.1699
	1900	17 M 1113	6.1701
	1901	23 M 1113	6.1701
	2076	29 S 1083	5.1672
	2086	27 C 1106	1.1695
	2090	8 S 1113	7.1701
	2129	10 S 1110	8.1698
	2217	20 C 1113	11.1701
	2276	24 M 1109	7.1697
	2355	1 C 1110	12.1698
	2484	14 Ca 1113	10.1701
	2512	1 ? 1115	1703-4
	2624	27 ? 1104	1692-93
	2653	10 R 1130	3.1718
	2695	10 S 1135	11.1722
2745	15 ? 1103	1691-92	
3202	27 ? 1106	1694-95	
3263	8 Ş 1127	8.1715	
İrâde Dahiliye	3575	18 M 1259	2.1843
İrâde Meclis-i Vâlâ	56	23 Ra 1256	5.1840
	3818	14 Ca 1265	3.1849
Kâmil Kepeci	7109	1084	1673-74
	7116	1103	1691-92
	7153	tarıhsız	
	7187	1086	1675
Maliyeden Müdevver	1014	evâsıt-ı Z 1023	8.1789
	1491	2 Ca 1150	8.1737

TASNİF CİNSİ	TASNİF NO	TARİHİ (Hicrî / Mîlâdî)
Maliyeden Müdevver	10361	28 L 1171- 6.1758- 13 S 1250 6.1834
	17322	1179-1180 1765-1766
Meclis-i Vâlâ Defterleri	104	12 N 1282- 1.1866 23 C 1284 9.1867
	105	5 Za 1282- 3.1866 11 M 1288 3.1871
Meclis-i Vükelâ Mazbataları	187/13	2 Ca 1332 3.1914
	187/55	19 Ca 1332 3.1914
	195/3	3 M 1333 11.1914
	201/48	9 C 1334 4.1916
	220/240	10 Ra 1339 11.1920

M Muharrem, **S** Safer, **Ra** Rabiyülevvel, **R** Rabiyulâhır, **Ca** Cemâziyelevvel,
C Cemâziyelâhır, **B** Receb, **Ş** Şaban, **N** Ramazan, **L** Şevvâl, **Za** Zilka'de, **Z** Zilhicce

XI. B. BELGE ÖZETLERİ

tarihsiz	CEVDET SARAY	4719
Edirne Sarayı'nın tamirine muktezi kereste, kireç ve çivi gibi levazım orada bulunmadığından bunların başka mahalden tedârik ve nakli için emir ısdarı hakkında Binâemini Ali Reşit imzalı. Tahrirat		
tarihsiz	CEVDET SARAY	6382
Edirne'de bulunan Padişah Sarayının tamiri dolayısıyla orada bulunmayan boya, yağ, cam ve sairinin İstanbul'dan gönderilmesine ve tamire ait işçilerin İstanbul'a gidip-gelen adamlara ve eşyanın nakillerine beygir ve öküz verilmesine dair. 2 Adet / Takrir		
tarihsiz	CEVDET SARAY	6113
Saray-ı Hümâyûn-ı Edirne'de vâki' Hırka-i Şerif odasında, hasodada, hazineli, kilerli ve seferli odalarında ve dairelerinde olan ve Bâbu's-saâde Ağası odasının, dairesinin ve teberdâra ait tamiratına dair. 2 Adet / Pusula		
tarihsiz	KAMİL KEPECİ	7153
Edirne Sarayı'nda yapılan bazı inşaat masrafları. Siyâkat / 12 sayfa (yazılı sayfa 8)		
935	ALİ EMİRİ	Kanûni 308
Edirne Saray-ı Hümâyûnu'nda Serbostanî Hayreddin Ağa nezareti ve sipâhiyândan Hacı Kasım emanetiyle icra olunan inşâatın müfredâtı ve icmâlini mübeyyin masraf defteri. Siyâkat / 10 sayfa		
1 B 936-19 Ca 937	D.BŞM.	17/A
Edirne'de Saray-ı Cedid'de bulunan Divânhâne-i hassa-i enderûn, binâ-i bâb-ı hassa, binâ-ı odahâ-i ağayân-ı enderûn ve sair binaların icmal defteri. Siyâkat Ebat 11,5 x 33,5 / 12 sayfa (yazılı sayfa 8)		
938	D.BŞM	18
Edirne Sarayı ile İstabl-ı âmirinin bazı inşâat masraflarına ait muhasebe defteri. Siyâkat Ebat 11,5 x 32,5 / 28 sayfa (yazılı sayfa 24)		

Evâsıt-ı Z 1023

MALİYEDEN MÜDEVVER 1014

Edirne'de Saray-ı Cedid-i Âmiri divânının müceddeden inşası için Rumeli mir-i kıbtıyanın ve Edirne'nin Harc-ı hassa emini Mustafa Bey marifetiyle malzeme-i inşâiyenin varidât ve ihracât ve icârât ve mubayaat müfredâtını ihtiva etmektedir. Defterin ziri müşârüileyh Mustafa Bey tarafından musaddaktır.

Muhasebe icmâl defteri

Siyâkat / 143 sayfa

1052

ALİ EMİRİ

İbrahim 137

Edirne bağçesinde Ahmed Hüseyin'in istihkakı hakkında.
Makbuz

1062

İBNÜLEMİN SARAY

231

Edirne'de vaki Saray-ı Atik-i Âmiri'de olan Enderün gılmânânının me'kulâtları hakkında saray ağalarından Şaban imzasıyla yazılan.
Arz.

1065

ALİ EMİRİ

IV.Mehmed 10356

Edirne bağçeleri için Edirne ihtisabı mukataâsından para alınması hakkında emir ısdarı talebini havi Edirne Bostancıbaşı Sinan'ın arzı.
Arz.

18 C 1067-29 Z 1068

D.BŞM.

199

Edirne'de Saray-ı Cedid'in tamiri için yapılan masârifât defteri. Defterde Has ahırlar ve fırın-ı hassa için harcanan malzemelerin cinsleri ve değeri yazılıdır

Ebat 14,5 x 42 cm / 28 sayfa (yazılı sayfa 9)

1068

ALİ EMİRİ

IV.Mehmed 9757

Edirne Sarayı tamirat-ı sermımarına verilmek üzere şehreminine verilen meblağ hakkında.
Makbuz.

9 S 1073

İBNÜLEMİN SARAY

310

Edirne Sarayı Ağası Halil Ağa'nın gösterdiği lüzum üzerene hafıyatı mübeyyin yazılan.

Tezkere

M 1075-13 Za 1108 D.BŞM. 40838

Merhum Sultan Süleyman Han'ın Edirne'de yaptırdığı çeşmelerin, su yollarının Defterdar Kaymakamı Yusuf Efendi mübaşeretiyle ve Su Nazarı Ali Ağa'nın marifetiyle tamir edildiğini gösterir defter.

Ebat 16 x 44,5 cm / 24 Sayfa

1077 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 11584

Edirne Sarayı meydanında iyd-i edhâ şenliği münasebetiyle istimal edilmek üzere Edirne Gümrükemini Yusuf marifetiyle alınan barut ve sair levazımın isimlerini mübeyyin tezkere.

1079 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 1552

Edirne'de Saray-ı Cedid'de muhtac-ı tamir olan mahallerin keşfine dair tanzim ve Edirne Kadısı Şahin Efendi tarafından tasdik olunan defter.
Defter / 2 sayfa
Çürük

18 Ş 1082 İBNÜLEMİN SARAY 953

Edirne bahçesindeki mescid-i şerifin tamir ve termim bahasının Eminharc-ı Hassa Derviş Mehmed'e verildiğini mübeyyin.

Makbuz.

27 Ş 1082 İBNÜLEMİN SARAY 952

Edirne Sarayı Harem-i Hümayün oda perdeleriyle Dâru's-saâde ve Bâbu's-saâde ağayânı ve gılmânân-ı enderûnî oda perdelerinin beher sene âdet-i kadim bulunan bahasının Eminharc-ı Hassa Derviş Mehmed'e verildiğini mübeyyin.

Makbuz.

12 N 1082 İBNÜLEMİN SARAY 978

Edirne Sarayı Enderûn-ı Has oda hamamı tamir ve termim bahasının Hazine-i Âmireden Eminharc-ı hassa Derviş Mehmed'e verildiğini mübeyyin.

Makbuz.

1082 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5311

Edirne Sarayı dahilinde tamir ve termimi yapılacak yerler için İstanbul Harc-ı hassa emini Derviş Mehmed'e verilen meblağa dair
Makbuz

M 1075-13 Za 1108

D.BŞM.

40838

Merhum Sultan Süleyman Han'ın Edirne'de yaptırdığı çeşmelerin, su yollarının Defterdar Kaymakamı Yusuf Efendi mübaşeretıyla ve Su Nazarı Ali Ağa'nın marifetiyle tamir edildiğini gösterir defter.

Ebat 16 x 44,5 cm / 24 Sayfa

1077

ALİ EMİRİ

IV.Mehmed 11584

Edirne Sarayı meydanında iyd-i edhâ şenliği münasebetiyle istimal edilmek üzere Edirne Gümrükemini Yusuf marifetiyle alınan barut ve sair levazımın isimlerini mübeyyin tezkere.

1079

ALİ EMİRİ

IV.Mehmed 1552

Edirne'de Saray-ı Cedîd'de muhtac-ı tamir olan mahallerin keşfine dair tanzim ve Edirne Kadısı Şahin Efendi tarafından tasdik olunan defter.
Defter / 2 sayfa
Çürük

18 Ş 1082

İBNÜLEMİN SARAY

953

Edirne bahçesindeki mescid-i şerifin tamir ve termim bahasının Eminharc-ı Hassa Derviş Mehmed'e verildiğini mübeyyin.

Makbuz.

27 Ş 1082

İBNÜLEMİN SARAY

952

Edirne Sarayı Harem-i Hümayûn oda perdeleriyle Dâru's-saâde ve Bâbu's-saâde ağayânı ve gılmânân-ı enderûni oda perdelerinin beher sene âdet-i kadim bulunan bahasının Eminharc-ı Hassa Derviş Mehmed'e verildiğini mübeyyin.

Makbuz.

12 N 1082

İBNÜLEMİN SARAY

978

Edirne Sarayı Enderûn-ı Has oda hamamı tamir ve termim bahasının Hazine-i Âmirreden Eminharc-ı hassa Derviş Mehmed'e verildiğini mübeyyin.

Makbuz.

1082

ALİ EMİRİ

IV.Mehmed 5311

Edirne Sarayı dahilinde tamir ve termimi yapılacak yerler için İstanbul Harc-ı hassa emini Derviş Mehmed'e verilen meblağa dair

Makbuz.

- 1082 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5312
Edirne'de iki köprü ve bir ahırın tamir ve termîmi için İstanbul Harc-ı hassa emini Derviş Mehmed'e verilen meblağa dair.
Makbuz
- 1082 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5772
Edirne'de Şahâbeddin Paşa Mahallesi'nde kışlak ittihaz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1082 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5672
Edirne zindanının tamiri için çeşitli kereste, çivi, kireç, horasan ve kiremit bahası ile marangoz ve amele ücretine dair.
Makbuz.
- 1082 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5680
Otağ-ı Hümâyûn'u İstanbul'dan Edirne'ye götürecektir, sirem? arabacılarının ücretine dair.
Makbuz
- 1082 İBNÜLEMİN SARAY 532
Hazinenin nakli için Âsitane-i Saâdet'ten Edirne'ye, Edirne'den Âsitane-i Saâdet'e kadar araba ücreti hakkında.
Makbuz.
- 29 S 1083 İBNÜLEMİN SARAY 2076
Serbostanyân-ı Edirne Nasuh Ağa marifetiyle padişahın kasrının Bostanyân-ı Edirne Kanbî yediyle tamir ve termîm bahasının hazine-i âmireden sarfını mübeyyin.
Makbuz.
- M 1084 İBNÜLEMİN SARAY 316
Edirne'de vakı Saray-ı Âmir'e'nin suyolları muhımmatı için lüzum olan gönderilmesine dair Tekfurdağı nâibine hitaben yazılan tezkere
Tezkere

20 R 1084 İBNÜLEMİN SARAY 1071

Edirne Sarayı'nda Vâlide Sultanın Harem-i Hümâyün hamamının tamir ve termim bahasının Eminharc-ı Hassa Hüseyin'e verildiğini mübeyyin

Makbuz.

1084 KAMİL KEPECİ 7109

Edirne Sarayı'nın tamirat masrafı. Harcanan malzemeler ve bunlar için yapılan harcamaları göstermektedir.

Siyâkat / 8 sayfa (yazılı sayfa 5)

1086 KAMİL KEPECİ 7187

Edirne'deki has ahırların masrafları. Tamirat için kullanılan malzemeler ve bunların değerlerini göstermektedir.

Siyâkat / 16 sayfa (yazılı sayfa 9)

Za 1087 CEVDET BELEDİYE 6055

Edirne'de Eski Sarayın bütün bina ve arsasıyla suyunun satılması hakkında ferman sadır olmakla suyundan bir masuranın Berkok Ağa mahallesindeki Hatib çeşmesine ilhakı hakkında.

Arzuhâl

1087 ALİ EMİRİ IV. Mehmed 6887

Edirne'de yaptırılacak Ebniye-i Hümâyün için lüzumlu olan demirin bedeli olan 16.880 akçeeye dair.

Makbuz

1087 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 6919

Edirne Sarayı'nda padişah ve Vâlide Sultan odaları mefruşatı bahası olarak ödenen meblağ hakkında.

Makbuz

21 C 1088 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 4881

Bağçe-i Hümâyün-ı Karaağaç'ta yeniden yapılan ve tamir olunan eşya keşif ve tahmini deften. Defterde tamir edilen yerler, harcanan malzemeler ve yapılan masraflar yazılıdır

2 L 1089

D.BŞM.BNE.

15860

Edirne'de Saray-ı Âmir'e'de Hasoda önünde olan tahta perdeler, kilerli ve seferli odaları. su yolları ve sair yerler ile Çömlekköyü Sarayı hamamlarının Bostanbaşı ağa marifetiyle keşfi ve tahmin olunduğu üzere 38.858 akçenin Binaemini mehmed Ağa'ya verilmesi, tamir ve termimine ait masrafları gösterir. Kullanılan malzeme miktarları ve bu malzemelerin tutarlarını göstermektedir.

Defter

Ebat 14,5 x 44,5 cm / 8 sayfa (yazılı sayfa 2)

14 Z 1089

İBNÜLEMİN SARAY

846

Edirne Sarayı Enderûn gılmânânı odalarının tamir ve termim bahasının Hazine-i Âmir'e'den Emirharc-ı Hassa Mustafa'ya verildiğini mübeyyin.

2 Adet / Makbuz.

1090

ALİ EMİRİ

IV.Mehmed 5162

Edirne kışlak emini Mehmed Ağa'ya miri deve ahırının tamiri için lüzumlu malzeme bahası olarak verilen meblağa dair.

Makbuz

1090

ALİ EMİRİ

IV.Mehmed 5263

Edirne Hisar içinde Ohrapeter mahallesinde kışlak itihaz olunan evin 133 günlük kira bedeline dair.

Makbuz

1090

ALİ EMİRİ

IV.Mehmed 5263-M

Edirne Hisar içinde Ayastopol mahallesinde Andriye'ye ait evin 133 günlük kira bedeline dair.

Makbuz

1090

ALİ EMİRİ

IV.Mehmed 5267

Edirne Hisar içinde Ayastopol mahallesinde Ustopon'a ait evin 133 günlük kira bedeline dair

Makbuz

1090

ALİ EMİRİ

IV.Mehmed 5270

Edirne Hisar içinde Kuhnekadı mahallesinde Köse Yuvar'a ait evin 133 günlük kira bedeline dair

Makbuz

- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5275
Edirne Hisar içinde Hırsto mahallesinde Sihanoglu'ya ait evin 133 günlük kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5276
Metropolid mahallesinde Petro'ya ait evin 133 günlük kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5279
Ayatodri mahallesinde Kürkçü Yanko'ya ait evin 133 günlük kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5280
Kuruçeşme mahallesinde Meyhaneci Yorgo'ya ait evin 133 günlük kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5871
Edirne'de Darbhane Mahallesinde kışlak ittihaz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5872
Edirne'de Cami Kilise Mahallesinde Yeniçeriler için kışlak ittihaz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz.
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5873
Edirne'de Firuzaga Mahallesinde kışlak ittihaz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz.
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5874
Edirne'de Velıyyüddin Mahallesinde kışlak ittihaz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5877
Edirne'de Ayastopol Mahallesinde kışlak ittihaz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz

- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5878
Edirne'de Babameçbur Mahallesinde Meyhaneci Azaryan'a ait kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5884
Edirne'de Tabakçı Yunus mahallesinde kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5887
Edirne'de Hacı Doğan Mahallesinde Kazel'in kışlak itti haz olunan evinin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5891
Edirne'de Hacı Bâyezid Mahallesinde Yahudi Yako'ya ait kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5893
Edirne'de Yahşi Fakih Mahallesinde Köse İbrahim'e ait kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5899
Edirne'de Ortakapı Mahallesinde Yani'nin kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5900
Edirne'de Hacı Bedreddin Mahallesinde Salomon'un kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV Mehmed 5901
Edirne'de Orta Kal'a Mahallesinde Korga'ya ait kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz

- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5903
Edirne'de Petrosağa Mahallesinde Abacı Londori'nin kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5920
Edirne'de Ayadirani Mahallesinde Kazancı Tekli'nin kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5928
Edirne'de Seyyidler Mahallesinde Gevher Hatun'nun kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 1090 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 5936
Edirne'de Çelebi Mahallesinde Kara Yani kışlak itti haz olunan evin kira bedeline dair.
Makbuz
- 5 ? 1091 İBNÜLEMİN SARAY 1036
Edirne Sarayı divânhanesinin mimarvekilinin müfredat defteri mucibince bazı tamirata sarf olunan 7505 akçeyi mübeyyin.
Defter / 2 Sayfa
- 1091 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 10540
Padişahın Edirne'ye hareket-i hümayün ile gidişi münasebetiyle Dimetoka kazasından açılan 35 adet öküz arabası hazırlandığı hakkında Dimetoka naibi İbrahim Efendi'nin arzı.
- 15 L 1092 D BŞM.BNE. 15865
Edirne Saray-ı Hümayün'un muhtelif kısımlarının tamir ve termimını gösterir defter
Ebat 14,5 x 41 cm / 4 Sayfa
- 1092 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 3627
Edirne'de İstablı-ı âmireye tâbi ahırların tamirâtı masrafı hakkında (Cizye-ı Gebran-ı Edirne'den ödemek üzere)
Makbuz

1092 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 6071

Edirne'de Saray-ı Hümâyûn'un tamir masârifina dair.
Makbuz

8 M 1092 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 4208

Edirne Hasbağçesi ve sair bağçeler için gerekli malzemenin temini bakımından mütad üzere Edirne ihtisabı mukâtaasının itası hususunda emr-i şerif ricasını havi Serbostanyân-ı Edirne Nasuh imzalı arz.
Arz

30 M 1093-28 Ş 1093 D.BŞM.ŞHE. 16521

Edirne Saray'ında Harem-i Hümâyûn için Şehremini Efendi vekilinin sarf eylediği mühimmât bahasını gösterir müfredat defteri.

Ebat 16 x 41 cm / 4 Sayfa (yazılı sayfa 2)

1093 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 7492

Edirne Saray'ında harem-i hümâyûnda Şehremini vekilince sarf olunan eşyanın bahasına dair. Sermimar vekili Kuzuoğlu imzalı müfredat defteri.

2 Adet / Tamir görmüş.

1093 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 9096

Edirne'deki hadâyık ve çiftlik-i hümâyûn mahsulat ve sarfiyat ve vurdâtını mübeyyin Edirne Bostancıbaşı İsmail Ağa'nın telhisi üzerine Hatt-ı Hümâyûn.

Çürük

28 S 1094 İBNÜLEMİN SARAY 1358

Edirne Saray-ı Hümâyûnu has matbahının tamir ve termim bahasının hazine-i âmireden Eminharc-ı hassa el-hac Musa'ya verildiğini mübeyyin.

Makbuz
Çürük

C 1094 İBNÜLEMİN SARAY 438

Vâlide Sultan'ın hizmetlerinde Edirne Saray'ında kalan ocakların tayınatları hakkında.

Defter
Çürük

22 B 1094

CEVDET SARAY

6736

Edirne Sarayı'nda Vâlide Sultan için ihdas olunan köşk, çeşme, hamam ve sairinin inşâ ve tefrişi masârîfını havi.

Defter / Adet 2
Çürük.

1094

ALİ EMİRİ

IV. Mehmed 9526

Edirne Hasbahçede Harem-i Hümayûn suyu tamirat masrafı hakkında Suyolcubaşı Receb imzalı keşifnâme.

Çürük

1094

İBNÜLEMİN SARAY

171

Edirne Saray-ı Hümayûnu'nda Vâlide Sultan için Lala Ebubekir ve Başkapıgulâmı ağalar marifetiyle şehremini ambarından sarf olunan mühimmat hakkında müfredatlı defter.

Defter / 2 sayfa
Çürük

1094

İBNÜLEMİN SARAY

184

Edirne'de Saray-ı Hümayûn'da icrâ edilen tamirata sarf edilen mühimmatın Sermimar vekili tarafından mübeyyin müfredatlı keşif defteri.

Tezâkir / 12 Adet

3 Ş 1095

İBNÜLEMİN SARAY

1130

Edirne Sarayı'nda padişah ile haseki sultan ve kasrı hümayûn oda döşemeleri levâzım bahasının hazine-i âmireden Eminharc-ı hassa el-hac Musa'ya verildiğini mübeyyin.

Makbuz

3 Ş 1095

İBNÜLEMİN SARAY

1131

Edirne Sarayı Harem-i Hümayûn odalarının tamir ve termim bahasının hazine-i âmireden Eminharc-ı hassa el-hac Musa'ya verildiğini mübeyyin.

Makbuz.

3 Ş 1095 İBNÜLEMİN SARAY 1136

Mimar vekilinin müfredât defteri mucibince Edirne Sarayı'nda müceddeden yapılan oda masrafının hazine-i âmireden Eminharc-ı hassa el-hac Musa'ya verildiğini mübeyyin.

Makbuz.

3 Ş 1095 İBNÜLEMİN SARAY 1137

Bermücib-i defter-i müfredât Edirne Sarayı ahır, oda ve duvarlarının tamir ve termim masrafının hazine-i âmireden Eminharc-ı hassa el-hac Musa'ya verildiğini mübeyyin.

Makbuz.

3 Ş 1095 İBNÜLEMİN SARAY 1138

Edirne Sarayı Harem-i Hümâyûnu levazımıyla müceddeden yapılan Cami-i Şerif masârîfını müeyyin.

Makbuz.

L 1094 – 4 R 1095 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 2081

Oda lalası Ebubekir, Muhasib Ahmed ve Başkapıgûlâmı ağa marifetiyle Harem-i Hümâyûn ve sair yerlerde yaptırılan tamiratın Edirne Mimar vekili tarafından musaddak müfredat defteri.

Siyâkat
Defter / 2 sayfa

1095 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 8078

Edirne Sarayı'nda yapılan bazı ilave ve tamirata dair masraf listesi. Mimar-ı hassa vekili Kuzuoğlu imzalı. Harcanan malzemeler yazılıdır.

Gusûlhâne, çeşme ve ...haneler Mimar vekili Kuzuoğlu zımminin marifetiyle bina olunub masrafi olan akçenin defteridir ki 2458 akçesi tenzil edilerek 400.000 akçedir.

Defter çok yıpranmış ve tamir görmüş.

24 R 1096 İBNÜLEMİN SARAY 1362

Tecdid olunan bostanyân-ı Edirne odaları bahasının hazine-i âmireden Eminharc-ı hassa Musa'ya verildiğini mübeyyin

Makbuz.
Çürük

- 1096 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 8092
Edirne Sarayı mirinin tamiri için tahta ve çivi ayrıca yelkenlik kumaş, perde astarı ve çuka bahasına dair.
Makbuz
- 1096 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 8095
Edirne Saray-ı Hümâyûnu hasbahçesinde Tunca nehrinin üst kısmına yaptırılacak kasır için İstanbul Harc-ı hassa emini el-hac Musa'ya teslim olunan meblağ hakkında.
Makbuz
- 1096 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 10530
Mirahur-ı evvel Receb Ağa arzıyla Edirne'de bağçe-i hassa için yapılan masârif hakkında.
Makbuz
- 1098 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 2412
Harem-i hümâyûn'da olan havuzların ve hamamların mermer taşları için gerekli ve mühim olan, ferman ile Ömer'in günlük 4 akçeyle şehir taşçılarına taşçıbaşı tayin edildiği, Saray-ı Cedid Taşçıbaşı Ömer'in vazifesi hakkında hüccet-i zahriyye.
- 1096 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 11830
Harem-i Hümâyûn ile beraber İstanbul'dan Edirne'ye gelen teberdârân, huddâmân ve bostanyân-ı hassa için tarafı miriden verilen mühimmatın defteri.
Belge çürümeye başlamış.
- 23 L 1099-26 L 1099 D.BŞM.BNE. 15869
Edirne Saray-ı Hümâyûnu'nda yeniden inşası gereken hamam ve tamir olunacak oda ve sair yerlerin muayene, keşif ve tahmini masraflarını gösterir defter.
20 Sayfa / Ebat 22 x 58 cm
Çürük
- 14 ? 1099 ALİ EMİRİ IV.Mehmed 2810
Âsitane'den Edirne'ye irsâl olunan cebehâne mühimmatı nakliye masârifine dair.
29 adet araba, 364 kanta mühimmat için 4560 akçe ücret ödenmişir
Hüccet-ı Zahriyye

28 Ca 1101 İBNÜLEMİN SARAY 1500

Edirne'ye gidecek bazı şeyler için bir araba verilmesine dair Saray-ı Cedid sergulâmı Mansur Ağa imzasıyla yazılan.

Arz

25 C 1101 CEVDET SARAY 912

Edirne Sarayı'nda Harem-i Hümayûn'daki muhterik Kadınlar Hamamı'nın tamirine ait, Edirne mimarvekili tarafından.

Bu vesikada Ağa hamamı ve Ağalar hamamı da geçiyor.

1101 ALİ EMİRİ II.Süleyman 42

Edirne'de Çokaliçe mahallesinde camii şerife Hüseyin halifenin nazır nasb olunmasına dair Edirne kadısı İsmail Efendi'nin arzı.

1101 ALİ EMİRİ II.Süleyman 2670

Edirne Sarayı'nda Sultan Ahmed dairesinin tecdid olunacak perdeleri için serperdeciyân-ı hassa Hüseyin Çelebi'ye verilen mebalîğın tezkiresi.

Makbuz

27 M 1102 İBNÜLEMİN SARAY 1461

Edirne'den Âsitane'ye Hârem-i Hümayûn ve Enderûn-ı Hümayûn ihmal ve itlâki nakli için 5 adet araba ücretinin edildiğine dair arabacıyân kethüdâsı Hacı imzasıyla yazılan.

Temlik / 2 Adet
Çürük

27 M 1102 İBNÜLEMİN SARAY 1462

Edirne'den Âsitane'ye Harem-i Hümayûn ve Enderûn-ı Hümayûn nakli için 14'ü kırmızı örtülü ve 6 adet Edirne mahrebesi? ile 180 adet bargir ücretlerinin ... olunduğuna dair arabacıyân Kethüdâsı Ahmed Mekkareci küçük mübaşır Mehmed imzalarıyla yazılan

Temlik / 2 Adet
Çürük

24 ? 1102 İBNÜLEMİN SARAY 1477

Edirne Saray-ı Âmiri Harem-i Hümayûnu'nda padişahın odaları için hazine-i bervenide(?) mevcut telli kadife sarf olmakla masrafı için tezkere

Tezkere
Çürük

16 ? 1102 İBNÜLEMİN SARAY 1490

Saray-ı Cedid sergulâmu Mansur Ağa'nın arzuhali mucibince Âsitane'den Edirne'ye kadar Harem-i Hümâyûnun yıllık eşyasının nakli için araba ücretine dair.

Makbuz.

3 N 1102 İBNÜLEMİN SARAY 1503

1102 senesi ramazan-ı şerif'in üçüncü günü İstanbul'dan Edirne'ye hareket-i hümâyûn ile harem-i hümâyûn, matbah-ı hassa, mehterhâne, kuşhâne ve sair ocaklara bargırân ve 99 adeet meşale verilip, meşaleciyân ücretiyle top bahasının 110.375 akçe olduğuna dair.

Tezkere

23 L 1102 ALİ EMİRİ II.Süleyman 1279

Saray-ı Cedid'den Edirne'ye bazı enderûn ağalarıyla bazı eşya gönderileceğinden taraf-ı miriden araba tutulması konusunda Başkapıoğlanı Mansur Ağa'nın arzı.

25 L 1102 İBNÜLEMİN SARAY 1496

Saray-ı Cedid sergulâmu Mansur Ağa'nın arzuhali mucibince Âsitane'den Edirne'ye kadar Enderûn-ı Hümâyûn ağayâmının nafaka bahasının harcırahını mübeyyin.

Makbuz.

24 Za 1102 CEVDET SARAY 1033

Edirne'de saray içindeki Alay Köşkü'nün tefrişatı için sarfedilen eşyanın esmanu rayiç üzere eshab-ı hukuka tesviyesi için başmuhasebeden tezkere itası hakkında müffredat defterini muhtevi.

Edirne Sarayı Hümâyûnu'nda saray meydanına karşı Alay Köşkü taşra hazinedarıbaşı kulları...

1102 ALİ EMİRİ II.Süleyman 821

İstanbul'dan Edirne'ye hareket-i hümâyûndan yeniçeriyân ve sair ocaklar mühımman defteri. Matbah-ı Âmire, kıler-i mâmure tabı' ocakların hâlâ vakı olan hareket-i hümâyûnda taleb edip götürdükleri mehterânı havı. Toplam 265 000 akçedir

Sıyâkat

15 ? 1103 İBNÜLEMİN SARAY 2745

Edirne'de Akpınar Sarayı'na yapılacak hasır-ı Mısır beyan-ı ile ve kaba hasır bahasının Şehremini dâru'-s-saadeye sarfını mübeyyin

... name-ı Hümâyûn sureti

- 1103 KAMİL KEPEÇİ 7116
Edirne ve İstanbul'da sarayların tamirat masrafları muhasebesi ve saire.
Siyâkat.
- 26 S 1104 D.BŞM. 719
Sarayı Hümâyûn ve Edirne'deki muhtelif yerlerin tamirine ait Şehremini el-hac Musa Efendi'nin tuttuğu muhasebe defteri. Yapılan malzeme masrafları verilmektedir.
Ebat 16 x 44 cm / Sayfa 16 (yazılı sayfa 11)
- 27 ? 1104 İBNÜLEMİN SARAY 2624
Edirne Sarayı harem-i hümâyunu tamir ve termim bahasına ve tevabii mukâtaa akçesinin Mustafa Ağa tahvilinden Şehremini Sermimaran Mehmed Çelebi yediyle irâd masraf edildiğini mübeyyin.
İrsaliye.
- 1 Za 1105-10 S 1106 D.BŞM. 758
Edirne saray ve kasırlarında, padişah odası, hamamı, haseki sultan ve bazı ağaların odasının varidât, meşârifât ve icârâtına ait muhasebe icmal defteri. Harcanan malzemelerin değerleri yazılıdır.
Siyâkat
Ebat 15,5 x 44 cm / 8 Sayfa (yazılı sayfa 6)
- 23 ? 1106 İBNÜLEMİN SARAY 1566
Harem-i Hümâyûn ile matbahının bazı eşyasını Edirne'den Âsitaneye kadar nakli için ücretine dair.
Makbuz
- 16 S 1106 İBNÜLEMİN SARAY 1580
Defteri vekili Mehmed Efendi marifetiyle Edirne Kasrı Hümâyûnu mefruşatı olan diba' ve bezin ve acem kadife ve yasdık ve sağır ve kebir keçe-i acem bahasını mübeyyin.
Makbuz
- 27 ? 1106 İBNÜLEMİN SARAY 3202
Edirne mimar vekilinin keşif defteri mucibince Edirne Sarayı Hümâyûnu meydanındaki Şadırvan ahırının tamir ve termim bahasının Gumilcine ve kazaları bedel-i akçesinden Şehremini Hüseyin tesviyesini mübeyyin
Tahvil / 3 Adet

27 C 1106 İBNÜLEMİN SARAY 2086

Edirne'de Cami-i Atik'de padişahın kılıç kuşanması için döşenen yastık bahasının hazine-i âmireden sarfını mübeyyin.

Makbuz.

13 Ra 1108-30 Z 1110 D.BŞM. 842

Edirne Sarayı Hümâyûn'un muhtelif kısımlarının (harem tarafındaki daireler) tamir ve tefrişine ait masraf defteri.

Ebat 15 x 43 cm / 4 Sayfa (yazılı sayfa 2)

M 1109-19 Ra 1109 D.BŞM. 880

Edirne Sarayı içinde yapılan Kasr-ı Hümâyûn için sarf olunan mühimmat defteri. (Harem-i Hümâyûn'da câmeşühâne üzerinde müceddeden binâ olunan Kasr-ı Hümâyûn.)

Ebat 19 x 53 cm / 4 Sayfa (yazılı sayfa 2)

24 M 1109 İBNÜLEMİN SARAY 2276

Edirne Sarayında Vâlîde Sultan halveti için odun verilmesine dair Sergulâm Mehmed Ağa imzasıyla.

Arzuhal.

Ra 1109 D.BŞM.ŞHE. 16522

Edirne Sarayının muhtelif kısımları için Şehremini ambarından yapılan masraflı mübeyyin defter. (Harem tarafındaki bazı daireler)

Ebat 15,5 x 42,5 cm / 4 Sayfa (yazılı sayfa 2)

10 S 1110 İBNÜLEMİN SARAY 2129

Edirne'de vaki Sarayı Hümâyûn'a câri su yolları ve su hazinesinin tamir olunan mahallinin bir miktar ve çalı doldurmak üzere 300 araba gönderilmesine dair Serbostanyân-ı hassa Ali imzası ile yazılan.

Arz.

gurre-i C 1110 İBNÜLEMİN SARAY 2355

Edirne'de harem-ı hümâyûn ve enderûn-ı hümâyûn su yollarının tamir ve termim bahasının Şam eyaleti akçesinden Şehremini Ali Efendi canıbinden çukâdarcı bey yediyle sarfını mübeyyin.

İrsaliye

- gurre-i N 1110 İBNÜLEMİN SARAY 1869
 Harem-i Hümâyûnün bazı eşyasını Edirne'den Âsitane-i Saâdet'e nakil için araba ücretine dair yazılan.
 Makbuz / 4 Adet .
- 22 ? 1113 İBNÜLEMİN SARAY 1708
 Hazine-i Hümâyûnu Edirne'den Âsitane'ye nakli için sürüm arabası ücretinin Hazine-i Âmire'den verildiğini mübeyyin.
 Makbuz.
- 17 M 1113 İBNÜLEMİN SARAY 1900
 Edirne Sarayı Divân-ı Hümâyûn Kapısı sakıfıyla levâzım-ı saire bahasının hazine-i amireden Eminharc-ı hassa el-hac Hüseyin'e teslimini mübeyyin.
 Makbuz.
- 23 M 1113 İBNÜLEMİN SARAY 1901
 Edirne Enderûn-ı Hümâyûn hazine kethudâsı ahırının Hazine-i Âmire'den Eminharc-ı hassa el-hac Hüseyin'e teslimini mübeyyin.
 Makbuz.
- 8 S 1113 İBNÜLEMİN SARAY 2090
 Edirne Sarayı bağçe-i hassa derununda cisrin tamir ve terim bahasının Hazine-i Âmireden Eminharc-ı hassa el-hac Hüseyin'e teslimini mübeyyin.
 Makbuz.
- 14 Ca 1113 İBNÜLEMİN SARAY 2484
 Akpınar ve Edirne Sarayları daire-i hümâyûn ve Dâru's-saâde dairelerinin tamir ve terim akçesinin Silistre livâsının avanzı ... nezl akçesinden Osman Ağa tahvilinden itasını mübeyyin.
 Makbuz.
- 20 C 1113 İBNÜLEMİN SARAY 2217
 Edirne Sarayı Hümâyûnu Demir Kapı Sepetçiler Kasrının tamir ve terim bahasının Hazine-i Âmirede Eminharc-ı hassa el-hac Ömer'e teslimini mübeyyin.
 Makbuz.

C 1114 CEVDET BELEDİYE 5856

Edirne'de Eski Saray nezdinde Fatma Hatun odaları evkafı tevliyetinin tevcihi, Edirne Kadısı Şeyh Mehmed imzası ile.

İlam.

gurre-i ? 1115 İBNÜLEMİN SARAY 2512

Edirne'de ebniye-i hümayün için havası Mehmed Paşa havasına tabi Karapınar karyesinden mubayaa olunan kereste bahasının Eminharc-ı hassa el-hac Ömer'e verildiğini mübeyyin.

Makbuz.

15 Ca 1126 CEVDET SARAY 4720

Yeni Saray pazarbaşısı marifetiyle bir ayda saraya ve Edirne Sarayı'na verilen eşyanın defter mucibince bedelinin tesviyesine dair.
(Defterli) Arz / 2 Aded

8 Ş 1127 İBNÜLEMİN SARAY 3263

Edirne Bostancıbaşısı Ahmed marifetiyle Edirne'de vaki saray-ı padişahi ebniyesinin tamir ve termimi için Edirne'de cizyedârı Ali tahvilinden havale olunan meblağ hakkında yazılan.

Ferman
Çürük

10 R 1130 İBNÜLEMİN SARAY 2653

Edirne'den Âsitane-i Saâdet'e Miriahur-ı evvel ağa marifetiyle hazinenin nakli için araba ücretine dair.
Makbuz.

Z 1134 CEVDET BELEDİYE 5785

Edirne'de 11 tane kırmızı iplik boyahanesi olduğu halde bunlardan Hacı Mehmed'in harab olan boyahanesinin tamir edilmeyip iptal edilmesine diğer esnaf tarafından çalışmakta olduğundan men'i için emir yazılmasına dair.

Arz.

10 S 1135 İBNÜLEMİN SARAY 2695

Edirne'de vaki Bahçe-i Hassa ve bahçe-i sairre ve çiftlik-i hümayünlarda hizmet eden bostancı neferatından 30 nefere üçer akçe itasına dair Serbostanyan-ı Edirne Ahmed imzasıyla Hatt-ı Hümayûnu hâvi yazılan

Arzuhal

20 R 1148 CEVDET SARAY 8610

Yeni Sarayda Hasbahçe kapılarında Demir Kapı'nın tamiri hakkında.
Arz.
Çürük.

8 Ş 1148 CEVDET SARAY 8073

Edirne Sarayı'nda icra kılınan tamirata dair.

Arz ve keşifnâme.
Çürük.

1148 CEVDET BELEDİYE 6444

Edirne Kalesinin Tavuk kapısı ile yanındaki kale duvarının tamirine dair.

Hüküm

2 Ca 1150 MALİYEDEN MÜDEVVER 1491

Edirne kasrı-ı hümayünü'nun Silahdâr ağa daireleriyle, arz odaları ve sair isimleri muharrer aksamının tamirâtına dair keşfinin icrasıyla 12.155 kuruşa balığ olduğunu havidir. Defterin ziri hassa sermimarı el-Hac mehmed tarafından musaddaktır.

Ebat 14 x 41 cm / 12 sayfa
Çürük

28 L 1171 – 13 S 1250 MALİYEDEN MÜDEVVER 10361

Uzun zaman metruk olmak hasebiyle mukterin-i harab olan Edirne'de vaki saray ve müştemilan, sadrazam kasrı, rical ve erkan-ı saltanat meskenleri, yeniçeri kuşlaları, cebehane, topçu ve arabacı karhâneleri bilcümle tevâif-i askeriyeye ve hademeler binalarının, Sultan Ahmed vakfından zahire anbarı olarak kullanılan Ayşe Kadın hanımın imarı, Defterdarlık ve Ağa kapısının ve Meriç üzerindeki cisr-i sânî, cisr-i sâlis, tahta köprüler, cisr-i Mustafa paşa ve saray bahçesi dahilindeki köprülerin, evvelce yapılp ba'dehu muhterik olan Paşa kapısının resm-i cedid üzere tamirleri, Sultan selim tarafından isâle edilen...

1171'den 1250 tarihine kadar sinin-i muhtelifede yapılan tamirler hakkında sadır olan evamir-i şerife ile 1171'de hassa sermimarı Hacı Mustafa ve 1172'de Sermimar-ı hassa Hafız hacı Ahmed ve Sermimar-ı hassa Mehmed Tahir Ağaların ve sermimar halifelerinin vücuda getirerek başmuhasebeye kaydedilen keşif defterlerinin suretleri ve yapılan işlerin ve muktezi amele, taş, kereste ve sir malzemelerin tedariki için alınan tedbirlerin ve masarifatın, tayin olunan bina emirleriyle bunlara verilen mebalîğ ve tamirat-ı mütemadiye için muafiyet kaydıyla tayin edilen kiremitçilere ait berat kaydını muhtevidir

17 M 1172 CEVDET SARAY 3091

Tamir edilecek Edirne Sarayı'nın enderün hazinesinin tamiri gerekli olup kapısı her üçü hazır olduğu halde açılarak ve içinde bulunan eşya bir deftere yazıldıktan sonra bir mahalde hüfzolunarak tamiratın icrasına dair. Edirne Kadısı'na ve Bostancıbaşı ile Bina eminine.

Hüküm / Arz
3 Adet

17 M 1172-21 M 1172 D.BŞM.BNE. 15931

Edirne'deki Sadrazam Sarayı'nın Ruznamçeci Yusuf Efendi eliyle keşif ve mesahasına ait defter. Sarayın kısımlarının isimleri, ölçüleri, yapılan değişiklik ve tamiratlar yazılıdır.

Ebat 16,3 x 41,4 cm / 20 Sayfa (yazılı sayfa 7)

17 M 1172-21 M 1172 D.BŞM.BNE. 15932

Edirne'de kale içindeki Cebehane-i Âmire'nin tamiri gereken yerlerinin Ruznamçeci Yusuf Efendi eliyle keşif ve ölçümüne dair defter. (okunaklı)

Ebat 26,4 x 70 cm / 4 Sayfa (yazılı sayfa 1)

3 S 1172 D.BŞM.BNE. 15933

Edirne Sarayı Hümayünü'nun bazı mahallerinin tamiratında yapılan masarıfata ait defter sureti.

Ebat 17 x 42 cm / 44 Sayfa (yazılı sayfa 43)
Bir kısmı çürük.

R 1172 CEVDET SARAY 6773

Edirne'deki saraya, Çatladıkapı'da burç üzerindeki fenere iktiza eden kurşunlar hakkında.

Takrir / 6 Adet

8 Ca 1172 CEVDET SARAY 7237

Edirne'de inşa edilen Sadırazam Sarayı, Defterdar Kapısı ve sair emlakine iktiza eden mermer kirecinin Marmara'dan celbine dair

Hüküm / 4 Adet

13 N 1172-23 L 1177 D.BŞM.BNE. 15935

Saray-ı Cedid-i Âmire'de Gülhane nam mahalde yaptırılan Cami-i Hümâyûn ile Karaağaç Sarayı Camii'ne lazım olan ve çeşitli yerlerden getirilen muhtelif malzemeleri gösterir defter.

Çini çeşit ve reklerinden behsetmesi açısından önemlidir.
Topkapı Sarayı'nda olabilir.

Ebat 16 x 41,5 cm / 544 Sayfa (yazılı sayfa 350)

Za 1172 CEVDET SARAY 7708

Edirne'deki sarayın ve Has ahır, arabacıyan, hatab anbarı, saray-ı âşâfi, cebehane, tophane, top arabaları ve mehterhane kârhâneleri ile Ağa Kapısı tamir ve inşaları tamamlanmış olduğundan memur olan hassa mimarlarının İstanbul'a avdetlerine dair.

Hüküm.

12 Ş 1175 CEVDET SARAY 7671

Karaağaç Sarayı'nın tamiratına ve mefruşatına ve Yeni Saray'daki Şah Sultan'ın odalarına ve Yeni Saray'da Mermerlik'de yıkılan odanın ve Hibetullah Sultan'ın çiftliklerine yapılan 16.524 kuruşun Karakulak Süleyman ağa marifetiyle hazineden alındığına dair Hassa başnımarı Ahmed. Maarife haber.

Sened / Tahrir

1179 – 1180 MALİYEDEN MÜDEVVER 17322

Edirne Sarayı bahçeleriyle çiflikât ve miri çayırlarında çalışan usta ve ameleleriyle bahçe kethudası, sekbânân ve ağalarının isimleriyle yevmiyelerini, yakınlarını ve tekâvüde sevk edilenlerin künyelerine yazılan meşruhatı havi

Siyâkat

Ebat 19 x 48 cm / 73 sayfa

16 Z 1180 CEVDET SARAY 3001

Yenisaray ve Karaağaç Sahilsarayında iktiza eden tamiratın icrası için muktezâ cam, kereste ve sairinin verilmesi.

Takrir

12 R 1182 CEVDET SARAY 5945

Edirne'deki Padişah Sarayı'nın Paşakapısı, Defter ve Ağa Kapılarının, Cebehane, Tophane, Mehterhane, Has ahır ve sairinin tamirlerine dair

Hüküm

Maliye (M-21325)

11 Z 1182 CEVDET SARAY 3405

Edirne'de vaki' Saray-ı Hümâyûn ve Saray-ı Âsafi ve Defterdarlık Kapısı ve sair ebniye-i miriyenin tamir ve teodidleri için Edirne Mollasına ve Edirne Bostancıbaşı'na ve bunlar için luzumu olan mermerlerin tedarik ve oraya gönderilmesi için Kapıdağı ve Marmara naiblerine.

Hüküm

11 C 1184 CEVDET SARAY 7012

Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa'nın keşiflerine memur olduğu Edirne'de vaki saray-ı hümâyûn ile sair mebâni-i miriyeye ve mümâleyh ile maiyetinde gidecek kâtib ve halifelere verilecek harcırahlara dair. Maliye (M-25355)

Arz / 2 Adet

25 L 1184 CEVDET SARAY 8601

Edirne Saray-ı Padişahî ile Sadrazam sarayı ve Defterdar Kapısı denilmekle maruf keebe-i eklânâ muhassas miri sarayın ve yeniçeri ağası kapısı ve askeri kışaklarla mebanî-i sairenin tamir ve termimleri için Mimarbaşı Tahir Ağa marifeti ile yapılan keşifler hakkında. (Maarife haber) 20.000 kuruşa balığ olmuştur.

İlmühaber.

3 Ca 1186 D.BŞM. 41368

Yıldırım ve rüzgar gibi tabii afetlerden zarar gören Edirne Sarayı ile diğer miri binaların tamiratı ile ilgili masraflara ait müfredât defteri.

Ebat 16 x 43,5 cm / 16 Sayfa (yazılı sayfa 14)

3 Ca 1186-5 Za 1186 D.BŞM.BNE. 15982

Edirne'deki saray, Paşakapısı ve sair ebniye-i miriyenin çeşitli sebeplerden dolayı harap olan kısımlarının tamir ve termimi için yapılan keşf ve mesahayı gösterir defter

Ebat 16,5 x 43,5 cm / 16 Sayfa (yazılı sayfa 14)

5 Za 1186 CEVDET SARAY 7465

Edirne âyanından Binaemini olan damad el-hac Mustafa Efendi'nin evrakının hülasasıdır Edirne Sarayı'nın tamiri için 5 000 tahta kuruşuna ihtiyac olduğu ve tamirden sonra sarf defterinin irsâline dair Mollaya ve Bostancıbaşıya.

Hüküm / 11 Adet

1190 CEVDET BELEDIYE 3829

Sultan Murad'ın Edirne'deki imâreti ve Mevlevihânesi evkafı mukâtaalarından Filibe kazası dahilinde Kara Reis mukâtaasına vaki müdahalenin men'i hakkında.

Arzuhal.

27 Ra 1198-11 R 1198 D.BŞM. 5225

Edirne Sarayı Hümâyünü, Bâb-ı Âli kışlakları ve diğer binaların tamir olunacak mahallerini muayaene için Agop Kalfa tarafından götürülen defter ile resim ve masrafların müfredâtıdır.

Ebat 17 x 44,8 cm / 20 Sayfa (Yazılı sayfa 9)

7 S 1199 CEVDET SARAY 8275

Edirne Sarayı'nda icra kılınacak tamirata dair Mihal ve İstavri ve Agop kalfa tarafından yapılan. (Maarife haber)

Keşifnâme / 2 Adet

13 Ra 1199 CEVDET SARAY 6497

Edirne'deki saray-ı hümâyün ve ebniye-i miriyenin müctemilâtunun daima nezaret altında bulundurulacak tamirlerini icra etmek üzere isimleri yazılı zimmilere tahsis olunan ücret ile husûsât-ı saireye dair ittihaz olunan kararları havi.

İlam / 2 Adet

17 M 1201-24 R 1201 D.BŞM. 5458

Edirne Sarayı'nın tamir olunacak mahallerinin keşf olunmasını ve müfredatını havi defter.

Ebat 16,1 x 42,5 cm / 22 Sayfa (3 sayfa boy ve 13-16.sayfalar ek)
Çürük.

25 R 1201-30 Ş 1201 D.BŞM. 5477

Edirne Sarayı'nda tamir ve yenilemeye muhtac yerlerin tespiti ve keşfini havi defter
Ebat 16 x 44 cm / 20 Sayfa (yazılı sayfa 14)

B 1201 CEVDET SARAY 7956

Edirne Sarayı içinden akan Tunca suyu üzerinde vâkı Mamak Köprüsü ile Bostancıbaşı dairesine murir eden diğer köprünün tamir için muktazı kereste nevi ve çapının tayinine dair
Emir / 3 Adet

15 B 1201 CEVDET SARAY 8480

Edirne Sarayı bahçeleri içindeki Mamak ve Sepetçiler Köprüleri için lazım olan kerestenin Ahyolu'ndan kesilerek gönderilmesi.

Hüküm.

19 R 1201 CEVDET SARAY 7202

Edirne Sarayı'nın münhedim olan bazı mahallerinin keşf ve muayenesi ile tamir olan yerlerin ölçüleriyle keşfinin gönderilmesine dair.

Hüküm / 2 Adet

26 Z 1206 CEVDET BELEDİYE 908

Edirne'de hasbahçe ocağında ve sair yerlerde bulunan yangın balta ve kancaları işe yaramaz bir halde olduğundan, bu esnada derin-ı hassada zuhur eden yangında büyük zorluk çekildiğinden bahisle kanca, balta ve tulumaları yenileri yaptırılmak üzere.....

27 Za 1207 CEVDET SARAY 876

Edirne'deki Padişah Sarayı'nın tamiri (Fersude)dir.

1209-1211 D.BŞM. 6393

Edirne Alurının tamirat masarrafını, şair, saman, bargir ve mefruşat bahalarını ve bazı masrafları muhtevi defter.

Ebat 17 x 43 cm / 28 Sayfa
Çürük

9 Ca 1211 CEVDET BELEDİYE 2950

Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Edirne Âyanı Ahmed Ağa marifeti ile tamir edilmekte olan cebehane ve tophane kışlaklarına, arabacılar kârhânesine, şehir içine akan Sultan Selim su yollarının ve Meriç üzerindeki ahşap köprünün inşaatı bitmek üzere olduğundan 15.000 kuruş havale verilmesi hakkında.

Takrir / 6 Adet

23 Ca 1211 CEVDET SARAY 1342

Edirne Hasbahçesi'nde (Memak) bahçesinde kain camii'nin imamı es-Seyyid Mehmed halifenin fevt olduğu, yerine es-Seyyid Salih'in imametinin tevcihi, ayrıca ücretinin hasbahçe mahsulü malidan verilmesi hakkında.

Arz / Makbuz

27 Z 1217 D.BŞM.BNE 16098

Edirne'deki Saray-ı Hümayûn'un tamir ve termime muhtaç mahallerinin keşfini ve her mahal için yapılacak masrafların miktarını beyan eder defter.

Büyük boyda ve okunaklı

Ebat 27 x 78 cm / 12 Sayfa (yazılı sayfa 7)

3 M 1223-17 B 1223 D.BŞM. 7520

Bâb-ı Âli ve Bâb-ı Defteri'nin Edirne'deki bazı binalarının tamiri hakkında defter.

Ebat 25 x 71 cm / 4 Sayfa (yazılı sayfa 2)

Çürük

28 C 1223 CEVDET SARAY 3391

Edirne Sarayı'nın tamiri.

Takrir

C 1223 CEVDET SARAY 3394

Edirne Sarayı'nın tamiri.

Hüküm

1 B 1223 D.BŞM.BNE. 16136

Edirne Sarayı'nda Kasr-ı Hümayûn Ağalar Dairesi ile bazı mahal ve mevzilerin tamir, bina ve inşa masarısını gösterir defter.

Ebat 15,7 x 42,8 cm / 20 Sayfa (yazılı sayfa 16)

23 Z 1224 D.BŞM.BNE. 16139

Bâb-ı Âli civarında Kum Meydanı bitişiğindeki arsa üzerine yapılan Sekban Odaları inşasının yarım kalmasından sonra arsa üzerinde mevcut inşaat malzemesinin satışını gösterir defter.

Ebat 16,4 x 53 cm / 4 Sayfa

B 1225 CEVDET SARAY 2693

Edirne Sarayı Hümayûnu'nun keşfine memur hassa mimar kalfalarından Mustafa ve Mehmed halifelerin harcırah ve maaşları

Takrir

- 3 Ş 1225 CEVDET SARAY 2531
 Edirne Sarayı'nın tamiri.
 Amele, araba, kerstenin celbi, kireç, mısınar ve levazımat-ı saire, Binaemini Hafız Ali Reşid Efendi'ye.
 Takrir / 3 Adet
- 9 Ş 1225 CEVDET SARAY 2396
 Edirne Sarayı'nın tamirinin Hâcegândan İsmâil Kâmîli Efendi'ye havalesi ve masrafı olan 511.859 kuruşun itası.
 Takrir telhis / 2 Adet
- 5 L 1225 CEVDET SARAY 1503
 Edirne Sarayı'nın tamirine memur hassa mimarlarından Mustafa ve Mehmed imzaları ile gönderilen istizama havi.
- 7 L 1225 CEVDET BELEDİYE 2353
 Bâb-ı Âli Kum Meydanı civarında neferât-ı sekbânân için yaptırılan ve eksik kalan kışlanın yıktırılıp arsasının mezkur meydana ilave edildiğine dair .
 Takrir / 2 Adet
- 7 L 1225 CEVDET SARAY 4607
 Edirne Sarayı'nın tamirine Binaemini tayin olunan İsmâil Kâmîli ve Mehmed Münif Efendilere ekmek ve et ve arpa tayiatı verilmesi.
 Arzuhâl
- 22 Z 1225 HATTI HÜMÂYUN 29150
 Edirne Sarayı'nın az masrafla tamiri mümkün olmayacağı analşıldığından olunacak muamelenin istizamına dair
 II. Mahmud Hattı hümayunu var
 Telhis
- 1225 CEVDET SARAY 1549
 Padişahın bizzat sefere azımeti mukadder olmakla Edirne Sarayı'nın tamir edilmesine dair sene 1225 Edirne Bostancıbaşına yazılan yazı. Ali Efendi, İsmail Kamili Efendi ve Mimar ağa ile sairenin memuryetini havıdır
 Hüküm / 4 Adet

20 S 1226 CEVDET SARAY 1361

Edirne Sarayı'nın tamiri hakkında sabık Şehremini ve mezkur saray Anbar emini Hafız Ali'ye.
Hüküm / Tahrir

R 1226 CEVDET SARAY 4629

Edirne Sarayı'nın tamiri hakkında Kaymakam Paşadan Sadırazama yazılan tahrirat ile Binaemini Ali reşid Bey'in arzuhali

2 Adet

19 R 1233 CEVDET BELEDİYE 58

Edirne'de inşa olunan anbarda Kalfa Yemandı Veled engel-i ebniye fenninde mahir olduğu cihetle anbar-ı mezkure mematcır tayini.

25 R 1233-9 B 1233 D.BŞM.BNE. 16202

Edirne'de müceddeden inşa olunan Paşa Kapısı ebniyesinin keşif, masraf ve muhtelif kayıtları gösterir defter ve belge.

Ebat 16,5 x 55,5 cm / 2 Sayfa (2 ek var) (yazılı sayfa 13)

11 B 1234 HATTI HÜMAYUN 35466

Harem tarafının gayet perişan olduğu, sarayın ekser mahallinin yıkıldığı 11 B Perşembe gecesi Edirne Sarayı Hümâyünü'nda çıkan yangının derhal bastırıldığına dair Çirmen Mutasarrıfı Celal Paşa'dan sadarete yazılan.

II. Mahmud hattı hümayunu var.
Üç oda yanmış ve bir oda da yıkılmıştır.
Mektub / Arz

4 Ş 1234 CEVDET SARAY 943

Edirne Sarayı'nda yanmış olan odaların masarrafı hazineden verilmek üzere inşasına dair Çermen Mutasarrıfı Celal Paşa'ya. (Merbut Çermen mutasarrıfının arzolunan tahriratı üzerine yazılan hattı hümayun kesilmiştir.)

Harem tarafında yanan odalar, 3 oda yanmış, 1 oda yıkılmıştır

11 Za 1236-21 C 1237 D BŞM.BNE 16293

Bâh-ı Âli'de, harem tarafında, Kum Meydanı'nda havuz kenarında yapılan parmaklık ve tamiratın masarrafını gösterir

Ebat 15 x 34 cm / 4 Sayfa (yazılı sayfa 1)

8 Ra 1243 HATTI HÜMÂYÛN 29095

Aralık ayında hasta olanların kışlada kalmalarını doktor uygun görmediğinden Edirne Sarayı dahilinde kain Bostancı neferât kışlasının asâkir kışlasına yakın olmasından dolayı asâkir-i mansure hastalarına tahsis edilmek üzere icrayı tamiri hakkında Çermen Mutasarrıfı Esad Paşa'dan sadârete

II. Mahmud Hattı hümayunu var.
Tahrirat / Arz

1243 HATTI HÜMAYUN 29095 A

Edirne Sarayı'nda kain Bostancı kışlasının tamirine ait keşifnâme

Keşif defteri.

11 R 1243 HATTI HÜMÂYÛN 29195

Edirne'de Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye için yeniden inşasına başlanan kışlanın Kasım'a kadar her bir işi tamam olacağı ve gümüş anahtarının gönderildiği hakkında Çermen Mutasarrıfı Esad Muhlis Paşa mührü ile sadarete

II. Mahmud Hattı hümayunu var.
Tahrirât

16 R 1243 CEVDET SARAY 1501

Edirne Sarayı'nın tamiri hakkında Çermen Mutasarrıfı Esat Paşa'ya ve tayin olunan Binaemini Kâtipzâde Ahmed'e.

17 R 1243 CEVDET SARAY 5683

Edirne'deki Padişah Sarayı'nın muhtac-ı tamir olan mahallerinin keşif ve tamiri edilmesi hakkında Çermen Mutasarrıfı Esat Paşa'ya.

Hüküm / 2 Adet

20 R 1243 CEVDET SARAY 6809

Edirne Sarayı'nın tamiri işinde istihdâm olunmak üzere Mühendishane hulefasından memur edilen bir nefer halifenin hitam-ı memuryetne kadar iktizâ eden aylığının verilmesi hakkında.

Müzekkere.

1245 HATTI HÜMAYUN 29106

Edirne Sarayı'nda münhedim olan ve hedim olunacak binalardan çıkan kurşundan orada yapılacak ebniyeye lüzumu olanından fazlasının kurşun yapılmak üzere cebahaneye irsali hakkında Çermen Mutasarrıfı Esad Paşa'ya tahrirat yazılmasına dair

II. Mahmud Hattı hümayunu var
Telhiç

- 7 Ca 1247-21 C 1247 D.BŞM.BNE. 16398
Edirne, Paşakapısı binalarının inşasıyla ilgili kayıtları havi defter.
Ebat 19 x 55 cm / 12 Sayfa (yazılı sayfa 8)
- 20 N 1247 CEVDET SARAY 5233
Edirne Sarayı ambarında ve sair mahalde mevcut eşyanın miktarı hakkında.
Defter.
Çürük
- M 1249 CEVDET BELEDİYE 4520
Edirne'de padişahın yaptırdığı ikinci köprü'nün inşaat masrafını mübeyyin.
Sûret.
- 1252 HATTI HÜMAYUN 18720
Saraya cârî tatlı su yollarının tamiri hakkında.
Arz teskeresi / İrade-i seniye
Çürük
- 1255 HATTI HÜMAYUN 29027
İnşası 1243 yılında bitmiş ise de Edirne'de inşası hitam bulmuş olan kışla için Ziver Efendi'nin nazmettiği tarihin vâkıf görüldüğü takdirde kapısı bâlâsına yazılması hakkında istizama havi.
II. Mahmut Hattı hümayunu var.
Arz teskeresi
- 23 Ra 1256 İRÂDE MECLİS-İ VÂLÂ fon: 12/B 56
Edirne Kışlası ile cisrin mesârif-i tamiriyeleri tesviyesine dair.
(Maliye lef 2)
3 Adet
- 18 M 1259 İRÂDE DAHİLİYE fon: 12/B 3575
Edirne'de inşa olunan cısr-ı cedîd-ı şânî için tanzim olunan tarihin arzına ve sairreye dair.
(Dahiliye lef 2)

14 Ca 1265 İRÂDE MECLİS-İ VÂLÂ 3818

Edirne'de kain saray-ı hümâyûnun tamirine dair. Tamir edilecek ve yıkılacak yerler ile ilgili plan var.

12 N 1282 23 C 1284 MECLİS-İ VÂLÂ DEFTERLERİ 104

Edirne defteri (aynen kayıt)

5 Za 1282 11 M 1285 MECLİS-İ VÂLÂ DEFTERLERİ 105

Edirne Defteri (hulasa)

2 Ca 1332 MECLİS-İ VÜKELÂ MAZBATALARI
sıra 215 dosya 187 gömlek 13

Edirne'nin geri alınışını mütakiben Edirne Valisi Hacı Adil beyefendi ile mâiyetindekileri (15 jandarma zabiti, 400 jandarma, 70 polis neferi) oraya götürmek için hususi tern ücreti olarak Şark Demiryolları Kumpanyasınca talep edilen 19 kuruştan 19 080 kuruş tren ücretinin tesviyesi.

19 Ca 1332 MECLİS-İ VÜKELÂ MAZBATALARI
sıra 257 dosya 187 gömlek 55

Veliâht hazretlerinin Edirne'nin istirdâdı münasebetiyle Edirne'ye ziyareti için yapılan sayahat masrafı olan bin liranın maliye nezaretince ödenmesi.

3 M 1333 MECLİS-İ VÜKELÂ MAZBATALARI
sıra 627 dosya 195 gömlek 3

Edirne ve İzmir vilayetlerinde mevcut arazi-i mahlule ile çiftliklerin mütেকaidin-i askeriyye taksim ve tevzii hakkında.

Çürük

9 C 1334 MECLİS-İ VÜKELÂ MAZBATALARI
sıra 1591 dosya 201 gömlek 48

Saltanat-ı Seniyye pay-i tahtı ile civarı ve Çanakkale Boğazı gibi güvenlik açısından önemli yerlerdeki yabancıların elinde olan arazinin, çiftliklerin ve Edirne'de Hüdâvendîgâr vilayetiyle, Çatalca ve Karasu ve Kale-i Sultaniye sancakları dahilinde kain bu kabul muhaciriyye-i İslamiyye'ye tahsis kılmak üzere istimlakı

Karar: Arazinin muhtemel kıymeti olan 4.363.165,5 kuruşun muhacirlere tahsisi

10 Ra 1339

MECLİS-İ VÜKELÂ MAZBATALARI
sıra 4452 dosya 220 gömlek 240

Geçmiş padişahların emlak-ı hümayûnlarından olarak idaresi Maliye Nezaretine devredilip daha sonra Hazine-i Hassa-i Şahâneye iade edilmiş olan emlakle ilgili meselelerin tedkik edilmekte olduğu.

XI. C. Belge

İRÂDE MECLİS-İ VÂLÂ 3818

Marûz-ı çâkerkemîneleridir ki

/Geçen sene Rûmeli tarafına meymenet eفزây vuku'bulan seyyâhat-i seniyye esnasında Edirne'de kâin atik saray-ı hümâyûnun temâşâsına rağbet-i cihânkıymet-i âli eفزây

/ buyurulduğu gün çâkerkemîneleri dahi bendegân-ı sâire ile beraber mahall-i mezkûre azimet şeref-i âlisine nâil olduğumdan saray-ı mezkûrun müşrif-i harâb olan mahallerinin

/ heyet-i aslıyesiyle tamerini ol-halde sünûh ve sūdûr buyurulan nutk-ı hümâyûn isabetmakrûn hazret-i şehinşâhiden istidlâl ve tefris eylemişdim sâye-i

/ şevketvâye-i hazret-i şâhânedede âsârı tevcihât-ı muâli âyât-ı cenâb-ı sadâretpenâhileriyle min-ğayr-i liyâkate eyâlet-i mezkûre valiliğine me'muriyyet-i âcizânem vuku'bulmuş olmasıyla

/ hafta tatili günlerinde birkaç defâ azîmetle saray-ı mezkûrun derûnu ve birûnuna layıkıyla medd-i inzâr-ı dikkat eylediğimde vakıa şimdilik müşrif-i harâb olan

/ yerlerinin pek çok olmasına nazaran heyet-i aslıyesi üzere kâimen tamiri az mesârifle olabilirse de birkaç sene daha hâli üzere terk olunduğu

/ takdirde külliyyen harâbe yüz tutacağımı derk ve iz'ân ile ber-vechi muharrer cüz'î mesârifle tamiri mümkün olan böyle bir eser-i celîlin alâ hâlihî terkiyle ileride bütün

/ bütün münhedim olmasını min-ğayr-i had revâ göremediğim halde vech-i meşrûh üzere mazbût-ı bendegânem olan nutk-ı âli-i hümâyûnun bu babda mütâlaa-i kemterânem

/ muvafık ittihaz olunması dahi bu surette sebab-ı müstakil cesaret olmasından hemân erbâbı marifetleriyle saray-ı mezkûrun lazımu't-tamiri olan mahalleri keşf

/ ettirilüb tanzim olunan bir kıt'a harita ve defterin leffen takdimine cesaret kılınmış ve keyfiyyet defter-i mezkûrdan dahi müstebân buyuralacağı vechile saray-ı mezkûrun

/ heyet-i aslıyesi üzere kâimen tamiri ve mukaddemâ hedm olunan ve tamiri mümkün olamayan mahallerinin külliyyen inhidâm ile tesviyesi defterde mukayyet olan meblağ ile

/ ve belki daha ehven mesârifle husûle geleceği ümid vâsik iktizasından görülmüş olduğuma fi taallümü âli-i cenâb-ı sadâretpenâhileri buyurulduğu saray-ı mezkûrun

/ ol-suretle tamir ve termimine müsâadesine erzân buyurulduğu halde hemen bedi' mübâşeret olunmak üzere keyfiyyetin süb-ı çâkeriye emr u fermân buyurulması

/ bâbında ve her halde emr u fermân hazret-ı men-lehü'l-emrindir. fi 5 Ca sene 65

Vali-i eyâlet-i
Edirne

Es-seyyid
İsmail
Rahmi

Extremely faint and illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Main body of handwritten text in a cursive script, likely Persian or Urdu, arranged in approximately 15 horizontal lines. The text is dense and difficult to decipher due to the high contrast and grain of the scan.

/Edirne vâlisi utüfeti paşa hazretlerinin bilvürüd Meclis-i Vâlâ'ya itâ buyurulan bir kit'a tahrîrâtı meâlinde Edirne'de kâin atık saray-ı hümâyûnun bazı mahalleri harâb olmasıyla refâ

/ ve rehâ halî üzere terki takdirinde bütün bütün inhidâma yüz tutacağından ve tamiri pek külliyyetli mesârife muhtac olmadığı halde böyle bir eser-i celflin külliyyen münhedim olması

/ revâ olmayacağından saray-ı mezkûrun lazımu't-tamir olan mahalleri heyet-i asliyesi vechile tesviye kılınmak ve tamiri mümkün olamayan yerlerin hedm olunmak üzere keşf ettirilib

/ tanzim olunan haritasıyla defteri takdim kılınacağı beyanıyla icray-ı iktizâsı hususunda istizân-ı irâde-i seniyye olunub vakıa saray-ı mezkûr âsâr-ı atike-i aliyyeden olarak külliyyen

/ harâb olmamak üzere muhtâc-ı tamir olan mahallerinin sâye-i hümâvâye-i hazret-i hilâfetpenâhi de tesviyesi lazımeden olduğuna mebnî bu babda vâli-i müşârunileyh hazretlerinin (kesik)

/(kesik) olduğu saklı defter-i mezkûrede gösterildiği vechile bazı ziyâdece harâb olan yerlerinin hedmiyle taş ve enkâzın fûruhtu yakışık almadığı cihetle onların

/ dahi kemâyenbaği esbâb-ı muhafazalarına bakılmış iktizây-i halden bulunduğundan bi-lütf-i Hâk bütün bu vechile bir vakit müsâade tamirât-ı lâyikesi sâye-i şevketvâye-i

/ cenâb-ı cihânânide icrâ kılınmak üzere şimdilik saray-ı mezkûrun derûnuna kar ve yağmur giremeyecek surette tamiri derece-i kifâyede olacağından ber-minvâl-i muharrer tamirât-ı

/ merkümenin ana göre keşfiyle miktarı anlaşıldıktan sonra icrây-ı icâbına bakılması zımında lazım gelen defterin irsâli hususunda vâli müşârunileyh civânbinâ-i

/ sâmi-i vekâletpenâhileri tasiriyle bedeliyesi Meclis-i Vâlâ'da tezkir kılınmış ise de ol-babda her ne vechile irâde-i seniyye-i vekâletpenâhileri müteallik buyurulması ana göre iktizâsının icrâsı

/ bâbında emr u fermân hazret-ı men-lehu'l-emrindir fi 13 Ca sene 65

Utüfetlû Efendim hazretleri

Edirne'de olan saray-ı hümayûn ziyâdesiyle harâb olduğu cihetle gönderilen harita ve keşif defteri mücibince icrây-ı tamiri istizânına dâir eyâlet-i mekûre vâlisi

/ utüfetlû paşa hazretlerinin Meclis-i Vâlâ'ya verilen bir kıt'a tahrirâtı üzerine terğim olunub evrak-ı melfûfesiyle beraber manzûr-ı âli buyurulmak için takdim kılınan mazbatada

/ saray-ı mezkûr âsâr-ı celîle ve kadîmeden olmasıyla bi-mennihi teâlâ sâye-i şevketvâye-i hazret-i cihânbanide bundan böyle müsâadesi deftere rabita li-vechi tamir olunmak üzere şimdilik

/ nüfuz-ı derûnuna kar ve yağmur giremeyecek surette tamir edilmek üzere ana göre keşfiyle lazım gelen defterinin irsâli zımmında vâli-i mişârunileyh hazretlerine tahrirât-ı âcizi

/ gönderilmiş tezkire olduğu eş'âr kılınmış olmakla her ne vechile emr u fermân isâbet beyan hazret-i şehinşâhi şeref sünûh buyurulur ise muktezây-ı âliyesi icrâsına

/ ibtidâr olacağı beyanıyla tezkire-i senâveri terğim kılındı efendim.

ff14 Ca sene 65 mim (sadrazam)

Mâruz-ı çâkerikemîneleridir ki

/ esâbi' ferib ibcâl olan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâretpenâhileriyle mabata-i mezkûre ve evrâk-ı melfûfesi

/ meşmûl li-hâze-i şevket eفزâyı hazret-i pâdişâhi buyurulmuş ve vakia saray-ı mezkûr âsâr-ı celîle ve kadîmeden olmasıyla

/ istibdâde sâmi-i (okunamadı) vechile bi-mennihi teâlâ sâye-i şevketvâye-i hazret-i cihânbanide bundan böyle ber-müsâadesi deftere rabita li-vechi

/ tamir olunmak üzere şimdilik nüfuz-ı derûnuna kar ve yağmur giremeyecek surette tamir edilmek üzere ana göre keşfiyle lazım gelen

/ defterinin irsâli zımmında vâli-i mişârunileyh hazretlerine tahrirât-ı sâmiye-i vekâletpenâhileri tasdir ve tesbiti müteallik ve şerefsudûr buyurulan emr u irâde-i seniyye-i

/ cenâb-ı zillullahi iktizây-ı celilinden bulunması ve mâru'z-zıkr mazbata ve evrak yine súb-ı sevâbnümây-ı âsefilerine ba's ve isbal kılınmış ol-babda emr u fermân

/ hazret-i veliyyü'l-emrindir fi 15 sene 65

Edirne'de kâin saray-ı hümâyûnu şâhânenin derûnunda mevcut olan ebniyenin layıkı vechile tamir ve termîminin zîrde beyan olduğu üzere / masârîfât vakiasına mebnî keşf defteridir.

Onüç odadan mürekkeb kârgir olan Cihânnümâ dairesinin / heyet-i ashiyesiyle tamiri ve hedm olmuş olan döşemeleriyle ve kirişlerinde / ve tavan ve çatı ve cam ve çerçevelerinin tecdîdi ve mevcut / kurşunla üzerinin puşûdesi ve derûnlarının iki / katta ketenli beyaz sıvası ve icabına göre boyaları

Tülen	Arzen
14,5	14
14	11
8	8
14	14
4	10
8	8

Küfeki taşından mevcut merdivenin sahanlığından Cihânnümây-ı mezkûr / kapısına kadar müceddeden meşe ağacından köbrü inşâsı ve tarafeyinde / müceddeden demir parmaklık ile korkuluklarının inşâsı / ve iki tarafında olan mehtâbiyelelerin de tamiri

Tülen	Arzen
16,5	3
6	6
6	6

Cihânnümây-ı mezkûrun yemîn ve yesârında kâin tahtda iki adet odaların / döşemeleriyle üzerinde olan çatıların ve kuşun puşûdesiyle / üzerinin ve tavanlarının tecdîdi ve icabına göre cam ve / çerçeve ve sıva ve boyası

Tülen	Arzen
16,5	13
16,5	13

Daire-i mezkûrun derûnunda kâin mahallin iktiza iden / tamiri

Tülen	Arzen
21,5	11
16	5
16	10

Arz odası önünde bâbu's-saâdenin çatı / ve tavanın tamiri

Tülen	Arzen
30	10

Matbah-ı Âmire kemerlerinin tamiriyle bilcumle sıvalarının / ve mevcut kurşunlarıyla üzerinin puşûdesi

Tülen	Arzen
43	10

Ebniye-i mezkûrun cihânnümâsı üzerinin çatısı harabzâr olmuş olduğundan / enkaz-ı mevcudesiyle çatıyı-ı mezkûrun inşâsı ve derûnunda olan / mermer döşemesinin tamiri ve bazen tecdîdi ve cevânib-i erbaasının / on altı direk üzerine müceddeden birer zira' altı parmak kaddinde / demir parmaklık vaz'ı

Tülen
64

Cihânnümây-ı mezkûrun poyraz tarafında olan mediveni harab olmuş / olduğundan küfeki taşı ile som olarak halis harc de / taşcıkârî müceddeden inşâsıyla kezałik demir parmaklık ile köbrüsü

Tülen	Arzen
20	3
16,5	3

Harem dairesinin icab eden tamir ve termîmi

Tülen	Arzen
35	32

Arz odasının çatısıyla tavan ve yaldızlarının / tamiri

Tülen	Arzen
34	30

Az odası civarında kâin bâbu's-saâde hademesi dairsinin / çatı ve tavan ve döşeme ve sıva tamiri ile cam ve çerçeve / tecdîdi ve mevcûd hamamın tamiri

Tülen	Arzen
16	7

Matbah-ı mezkûrun ittisalinde kâin sâyebanların harab olan / mahallenin tamiri

Tülen	Arzen
64	10
64	6

Bâb-ı hümâyûn ile bâbu's-saâde beyinde olan meydanda vâki / üç taraf sakaflarının tamiri

Saray-ı hümâyûn derûnunda mukaddemâ hedm olunmuş ebniyenin / mahallerinin hüsn-i tesviyesi masârifi

Saray-ı hümâyûn-ı mezkûrun dairen mādâr-ı muhîr olan duvarın / hedm olan yerlerinin tecdîdi ve bazı mahallerinin / tamiri

Tülen	Arzen
581	10

Saray-ı hümâyûn haricinde su terazisi civarında nehr-i Tunca üzerinde / kâin İftar Köşkü tabir olunan kasr-ı hümâyûnun / masârif-ı tamiriyesi

Saray-ı hümâyûn haricinde olub mülgâ bostancıbaşı / dairesi tâbir olunan mahallin tamirâtı

Saray-ı mezkûr haricinde bulunan iki adet su terazilerinin çatıları / harap olmuş olduğundan müceddeden inşasıyla üzerlerine kurşun / ferşi ve som taşlarının tamiriyle bilcümle der

Mezkûr terazilerden taksim olunacak mahalle varıncaya kadar birer zira' umkunda hendek küşâlarıyla derûn ve üstüne kurşun boru ile su yolu inşası

Tülen
800

Saray-ı mezkûr derûnunda mukaddemleri hedm olunmuş mahallerden kalmış olan enkaz ve taş ve kurşun ve bu defa tamiri mümkün olmayan / saray-ı hümâyûn haricinde Alay Köşkü tabir olunan kasr-ı hümâyûnun hedmiyle mevcut olan enkazı ve kurşunu ve yine saray-ı mezkûr / haricinde kâin bilüzum ve tamire selahiyeti olmayan mülgâ bostancılar kışlası ve saire esmânının miktarı.

Mezkûr Alay Köşkü'nün hedmiyle furuht olunacak / olan enkaz ve saire bahası

Tülen	Arzen
42	17
8	7
8	7

Kazâlik mülgâ bostancılar kışlasının enkâz / ve taş ve saire bahası

Mezkûr mukaddemleri münhedim olan ebniyenin taş ve kurşun ve saire bahası

Mukaddemâ hedm olunmuş ve bu defa hedm olunacak olan mezkûr Alay / Kökü'nün kurşunlarından gayri ez-sarf-ı kusur mevcut kalacak / kurşun esmâni / bervechi tahmini

Bervechi bâlâ vukubulacak masârîfât	325 879
Kezâlik bermücibi bâlâ furuht olunacak taş ve kurşun ve sair ve esmâni	155 190

Kusur masârîfâtı	170 689
------------------	---------

Bâlây-ı defterde muharrer saray-ı hümâyûn hazret-i şâhânenin tamir ve termimi lede'l-keşf uçyuz yirmi beş bin sekizyuz yirmi dokuz kuruş / masârîfâtına karşılık olmak üzere akdem ve bu defa bazı mahallerinin dahi heyye-i hedminde enkâz ve kurşunu bahası dahi bervechi tahmin / bir yüz elli beş bin yuz doksan kuruş fazla olarak yekdiğeriyle lede'l-muvâzene bir yüz yetmiş bin altıyuz seksen dokuz kuruş fazla / masârîfât vuku' bulacağı inde'l-hesâbtebeyyün etmiş ise de tamir ve termim hususuna irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi muteallik ve şerefsunûh ve sudur / buyurulduğu takdirde saray-ı mezkûrun metânet resânetivle beraber tasarrufân-ı mümküneye bil-riâye daha aşağı masrafla inşası hususuna dikkat / ve ihtimam kılınacağı ifade ve beyanla ol-vechile tamir ve termimi irâde-i seniyyeye menûr ve mutevakkıf olmakla ol-bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir

Es-seyyid
İsmail
rahmî

S Ca 65

XII. FOTOĞRAFLAR ve ÇİZİMLER

- Resim 1 : Edirne Yeni Sarayı'nın Kuşbakışı Görünümü
Rifat Osman'ın 1923'de yaptığı suluboya resmi.
- Resim 2 : Edirne Yeni Sarayı'na Güneybatı (Mutfaklar) Yönünden Genel Bakış
(Rifat Osman resmi)
- Resim 3 : Edirne Yeni Sarayı Genel Görünüm
(Rifat Osman tarafından Journal d'Galland'dan kopya edilmiş resim.)
- Resim 4 : Bâb-ı Hümâyûn
(Rifat Osman resmi)
- Resim 5 : Bâbı Hümâyûn, 1920
(Rifat Osman fotoğrafı)
- Resim 6 : Bâbu's-saâde ve Cihânnümâ Kasrı
(Rifat Osman resmi)
- Resim 7 : Bâbu's-saâde ve Cihânnümâ Kasrı
(1873 yılı tamiri sırasında)
- Resim 8 : Bâbu's-saâde ve Cihânnümâ Kasrı
Sarayın cephâne ambarı olarak kullanımı
(Ratip Kazancıgil, Edirne Sarayı Yerleşim Planı'ndan)
- Resim 9 : Bâbu's-saâde'nin 1968 Yılındaki Durumu
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973)
- Resim 10 : Bâbu's-saâde 1994
(Ratip Kazancıgil, Edirne Sarayı Yerleşim Planı'ndan)
- Resim 11 : Bâbu's-saâde 1994
(Ratip Kazancıgil, Edirne Sarayı Yerleşim Planı'ndan)
- Resim 12 : Arz Odası Taht-ı Hümâyûnu
(Eldem Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.18.)
- Resim 13 : Arz Odası 1873 Yılı Tamiri Sırasında
(Rifat Osman'ın, Edirne Sarayı Kitabından)
- Resim 14 : Bâbu's-saâde ve Arz Odası Kesiti
(Rifat Osman)
- Resim 15 : Bâbu's-saâde ve Arz Odası Güney Cephesi Restitüsyonu
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.16.)
- Resim 16 : Arz Odası, Kum Meydanı'na Bakan Doğu Cephesi Restitüsyonu
(Eldem Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.12.)

- Resim 17 : XX. Yüzyıl Başlarında, Cihânnümâ Kasrı, Bâbu's-saâde, Âb-ı Hayat, Arz Odası ve Kum Kasrı Hamamı
(Rifat Osman resmi)
- Resim 18 : XX. Yüzyıl Başlarında, Bâbu's-saâde ve Arz Odası
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 19 : Kum Kasrı, Cihânnümâ Kasrı ve Arz Odası
(Şehbâl, Sy.84, 15 Teşrinievvel 1329, s.228)
- Resim 20 : Cihânnümâ Kasrı, 1873 Yılı Tamirinden Önceki Durumu
(RifatOsman'ın Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 21 : Cihânnümâ Kasrı, 1873 Yılı Tamirinden Önceki Durumu
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 22 : Cihânnümâ Kasrı, Kum Kasrı, Çeşme Meydanı Binaları
(Rifat Osman'ın kuşbakişi resminden Süheyl Ünver tarafından kopya edilmiştir.)
- Resim 23 : Cihânnümâ Kasrı
(Peremeci, Edirne Tarihi kitabından)
- Resim 24 : Cihânnümâ Kasrı, 1873 Yılı Tamirinden Sonraki ve II. Rus İstilasından Sonraki Durumu
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 25 : Cihânnümâ Kasrı 1915 Yılındaki Durumu
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.28)
- Resim 26 : Cihânnümâ Kasrı 855/1451 Tarihli Kitabeli Kapısı
(Desarnod-Sayger I. Nikola Albümü)
- Resim 27 : Cihânnümâ Kasrı Kapısı Üzerindeki Kitabe
(Rifat Osman)
- Resim 28 : Cihânnümâ Kasrı'nda Olduğu Tahmin Edilen Taht Odası
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.56)
- Resim 29 : Cihânnümâ Kasrı, Kule Kısmı Kesiti
(Rifat Osman)
- Resim 30 : Cihânnümâ Kasrı, Kule Kısmı Kesiti
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, resim 409)
- Resim 31 : Cihânnümâ Kasrı, Kule Kısmı Kesiti
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.47)
- Resim 32 : Cihânnümâ Kasrı Ön Cephe Restitüsyonu
(Eldem Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.51.)

- Resim 33 : Cihânnümâ Kasrı, Ön Cephe, Bodrum Katı Girişi ve Sultan Abdulaziz Dönemi Merdivenleri
(Tahsin Öz fotoğrafı, Edirne Armağanı kitabından)
- Resim 34 : Cihânnümâ Kasrı, Ön Cephe, Bodrum Katı Girişi ve Sultan Abdulaziz Dönemi Merdivenleri
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.31)
- Resim 35 : Cihânnümâ Kasrı Bodrum Katında Duvar İçinde Merdiven Başlangıcı
(Tahsin Öz fotoğrafı, Edirne Armağanı kitabından)
- Resim 36 : Cihânnümâ Kasrı Bodrum Kat Nervürlü Tonoz
(Tahsin Öz fotoğrafı, Edirne Armağanı kitabından)
- Resim 37 : Cihânnümâ Kasrı Harabesi Güneydoğu Cephesi, 1968
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, resim 411)
- Resim 38 : Cihânnümâ Kasrı Harabesi Kuzey Cephesi, 1968
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, resim 412)
- Resim 39 : Cihânnümâ Kasrı Harabesi Kuzeybatı İç Köşesi, 1968
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, resim 419)
- Resim 40 : Cihânnümâ Kasrı Harabesi Kuzeydoğu İç Köşesi, 1968
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, resim 420)
- Resim 41 : Cihânnümâ Kasrı Harabesi, 1994
(Ratip Kazancıgil, Edirne Sarayı Yerleşim Planı'ndan)
- Resim 42 : Kum Kasrı ve Hamamı (Güneybatıdan)
(Rifat Osman resmi)
- Resim 43 : Kum Kasrı ve Cem Cumbası
(Rifat Osman resmi)
- Resim 44 : Kum Kasrı'nın 1873 Yılı Tamirindeki Durumu
(Vali Hacı İzzet Paşa fotoğraflarından. Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.26'dan alınmıştır.)
- Resim 45 : Kum Kasrı Batı Cephesi
(Desarnod-Sayger İ. Nikola Albümü)
- Resim 46 : Kum Kasrı Batı Cephesi Restitüsyonu
(Eldem Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.42.)
- Resim 47 : Kum Kasrı Yazlık Divânâhâne Cephesi İlk Halı Restitüsyonu
(Eldem Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.44.)
- Resim 48 : Kışlık Hünkâr Odası Kesiti
(Eldem Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.45.)

- Resim 49 : Kum Kasrı Kuzey Cephesi XVIII. Yüzyıldaki Durumu Restitüsyonu
(Eldem Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.43.)
- Resim 50 : Kum Kasrı Yazlık Dîvânhanesi 1873 Yılı Tamirinden Önceki Durumu
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından alınmıştır.)
- Resim 51 : Kum Kasrı Kışlık Oda (Kubbeli Dîvânhanesi, Hünkâr Odası)
(Arkitekt Sy.9, 1939'dan alınmıştır.Aslı İ.Ü.Kütüphânesi'ndedir.)
- Resim 52 : Kum Kasrı Kışlık Oda (Kubbeli Dîvânhanesi, Hünkâr Odası) Güney Penceresi
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.53'den alınmıştır.)
- Resim 53 : Kum Kasrı Kışlık Oda (Kubbeli Dîvânhanesi, Hünkâr Odası) Kuzey Penceresi 1873 Yılı Tamiri Sırasında
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından alınmıştır.)
- Resim 54 : Kum Kasrı Kışlık Oda (Kubbeli Dîvânhanesi, Hünkâr Odası) Duvardaki Dolap Kapağı ve Duvar Çinileri
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından alınmıştır.)
- Resim 55 : Kum Kasrı, XVII. Yüzyıl Tekne Tonozlu Tavanın Süslemeleri
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından alınmıştır.)
- Resim 56 : Kum Kasrı Kışlık Oda (Kubbeli Dîvânhanesi, Hünkâr Odası)'da Ocaklık, Kapı ve Dolap
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından alınmıştır.)
- Resim 57 : Kum Kasrı'nda Ocak Kesiti
(Rifat Osman)
- Resim 58 a : Kum Kasrı Ocak Arkası
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından alınmıştır)
- Resim 58 b : Kum Kasrı Ocak Arkası
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından alınmıştır)
- Resim 59 : Kum Kasrı Hamamı, 1994
(Ratip Kazancıgil, Edirne Sarayı Yerleşim Planı'ndan)
- Resim 60 : Kum Kasrı Hamamı Kubbesi
- Resim 61 : Kum Kasrı Hamamı Soğukluk Kısmı
- Resim 62 : Cihânnümâ Odasından Harem-i Hümayûn Tarafının Görünümü
(Desarnod-Sayger I. Nikola Albümü)
- Resim 63 : Dolmabahçe'de Şevâr Havuzu
(Rifat Osman resmi)

- Resim 64 : Gudenos'a Göre Aynalı Köşk'ün Şehvar Havuzu Tarafından Görünüşü, 1741
(Eldem Köşkler ve Kasırlar, c.II, s.68.)
- Resim 65 : Aynalı Köşk'ün Tunca Nehrine Bakan Doğu Cephesi
(Rifat Osman resmi)
- Resim 66 : Matbah-ı Âmire Cephesinin Kuzeybatıdan Görünümü, 1968
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, resim 444 a)
- Resim 67 : Matbah-ı Âmire Cephesinin Kuzeydoğudan Görünümü, 1968
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, resim 443)
- Resim 68 : Matbah-ı Âmire Ön Cephesinin Görünümü, 1968
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, resim 444 b)
- Resim 69 : Matbah-ı Âmire Arka Cephesinin Görünümü, 1968
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, resim 440 a)
- Resim 70 : Matbah-ı Âmire İç Görünümü, 1968
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, resim 441)
- Resim 71 : Matbah-ı Âmire İç Görünümü, 1968
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, resim 442)
- Resim 72 : Alay Köşkü
(Rifat Osman resmi)
- Resim 73 : Su Maksemi Ön Cephesi
(Tahsin Öz fotoğrafı, Edirne Armağanı kitabından alınmıştır)
- Resim 74 : Su Maksemi Arka Cephesi
(Tahsin Öz fotoğrafı , Edirne Armağanı kitabından alınmıştır)
- Resim 75 : Bostancıbaşı Kasrı İçİ
Sultan İİ. Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Barış Görüşmeleri
(Desarnod-Sayger I. Nikola Albümü)
- Resim 76 : Bostancıbaşı Kasrı
(Desarnod-Sayger I. Nikola Albümü)
- Resim 77 : Rus İşğali Sırasında Karargâh Yapılan Bostancıbaşı Kasrı ve Adâlet Kasrı
(Desarnod-Sayger I.Nikola Albümü)
- Resim 78 : Tunca Nehri Kıyısında Değirmen Köprüsü Kasrı
(Rifat Osman resmi)
- Resim 79 : Tunca Nehri Kıyısında Kafesli Kasrı
(Rifat Osman resmi)

- Resim 80 : Tunca Nehri Kıyısında Demirtaş Kasrı
(Rifat Osman resmi)
- Resim 81 : Akpınar Sarayı
(Rifat Osman resmi)
- Resim 82 : Hasbahçe'de Bülbül Köşkü
(Rifat Osman resmi)
- Resim 83 : Sırık Meydanı'nda Namazgâh Çeşmesi
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 84 : Hasbahçe'de Sultan Abdulaziz Anıtı
(Rifat Osman Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 85 : Kânûnî Sultan Süleyman Köprüsü, Hasbahçe'den Şehir Tarafına Bakış
(Rifat Osman'ın, Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 86 : Kânûnî Sultan Süleyman Köprüsü ve Terazi Kasrı, Şehir Tarafından Hasbahçe'ye Bakış
(Rifat Osman resmi)
- Resim 87 a : Tunca Nerhi Kıyısında Fatih Sultan Mehmed Devri Rıhtımları
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 88 b : Tunca Nerhi Kıyısında Fatih Sultan Mehmed Devri Rıhtımları
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 89 : Adâlet Kasrı ve Fatih Köprüsü
(Rifat Osman resmi)
- Resim 90 : Adâlet Kasrı ve İftar Köşkü
(Rifat Osman resmi)
- Resim 91 : Hasbahçe'de Adâlet Kasrı ve Demir Kapı
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 92 : Adâlet Kasrı, İftar Köşkü ve Fatih Köprüsü
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı Kitabından)
- Resim 93 : Adâlet Kasrı, İftar Köşkü, Fatih Köprüsü
1873 Yılı Yaz Mevsimi
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 94 : Demir Kapı, Adâlet Kasrı, İftar Köşkü ve Karşıda Kıyık Tepesi, 1873
(Rifat Osman'ın Edirne Sarayı kitabından)
- Resim 95 : Adâlet Kasrı Eski Durumu
(Rifat Osman resmi, Edirne Rehnumâsı)

Resim 96 : Adâlet Kasrı Planı ve Kesiti
(Rifat Osman)

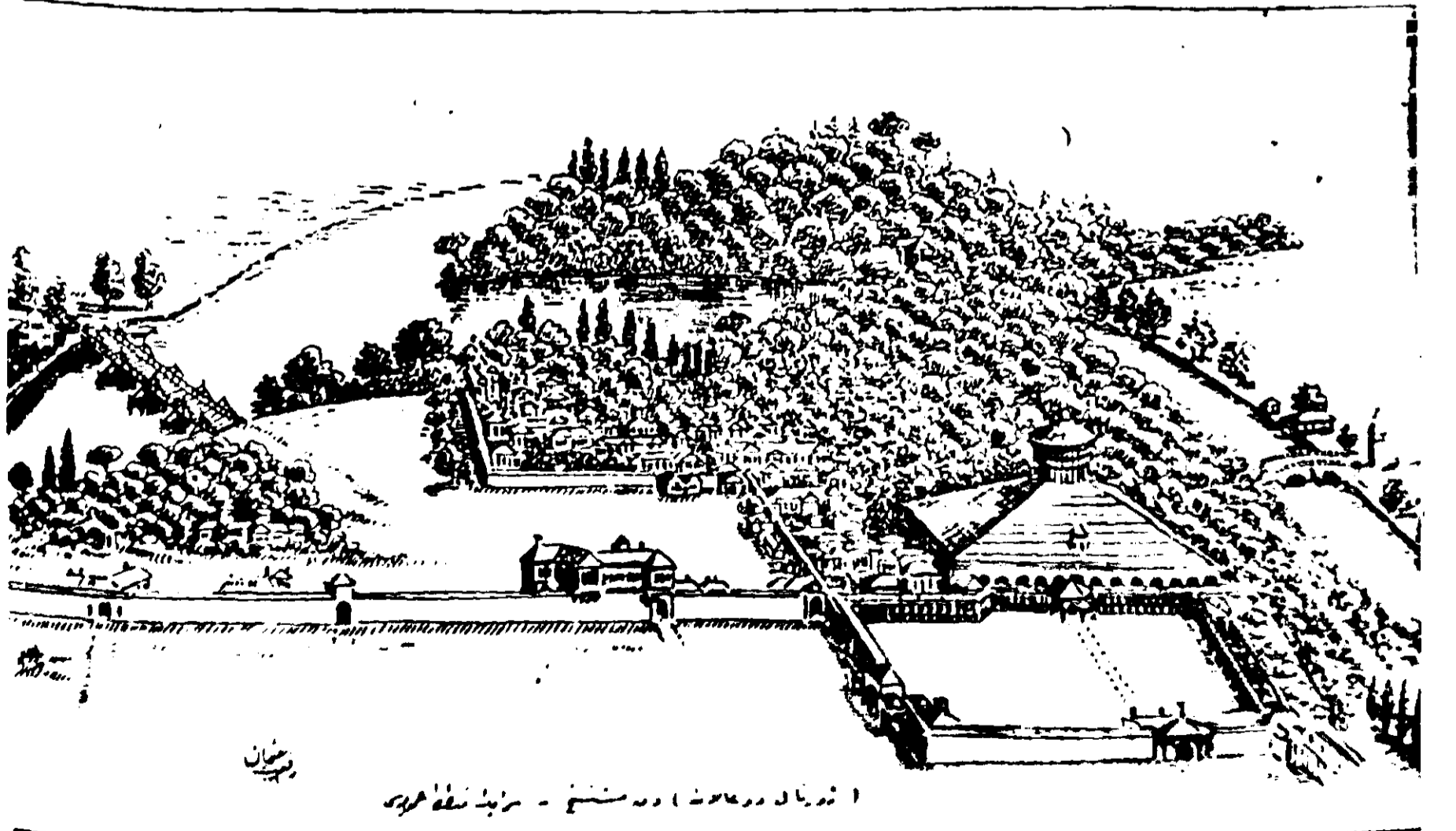
Resim 97 : Adâlet Kasrı Üst Kısmı Yıkıldıktan Sonra
(Peremeci, Edirne Tarihi)

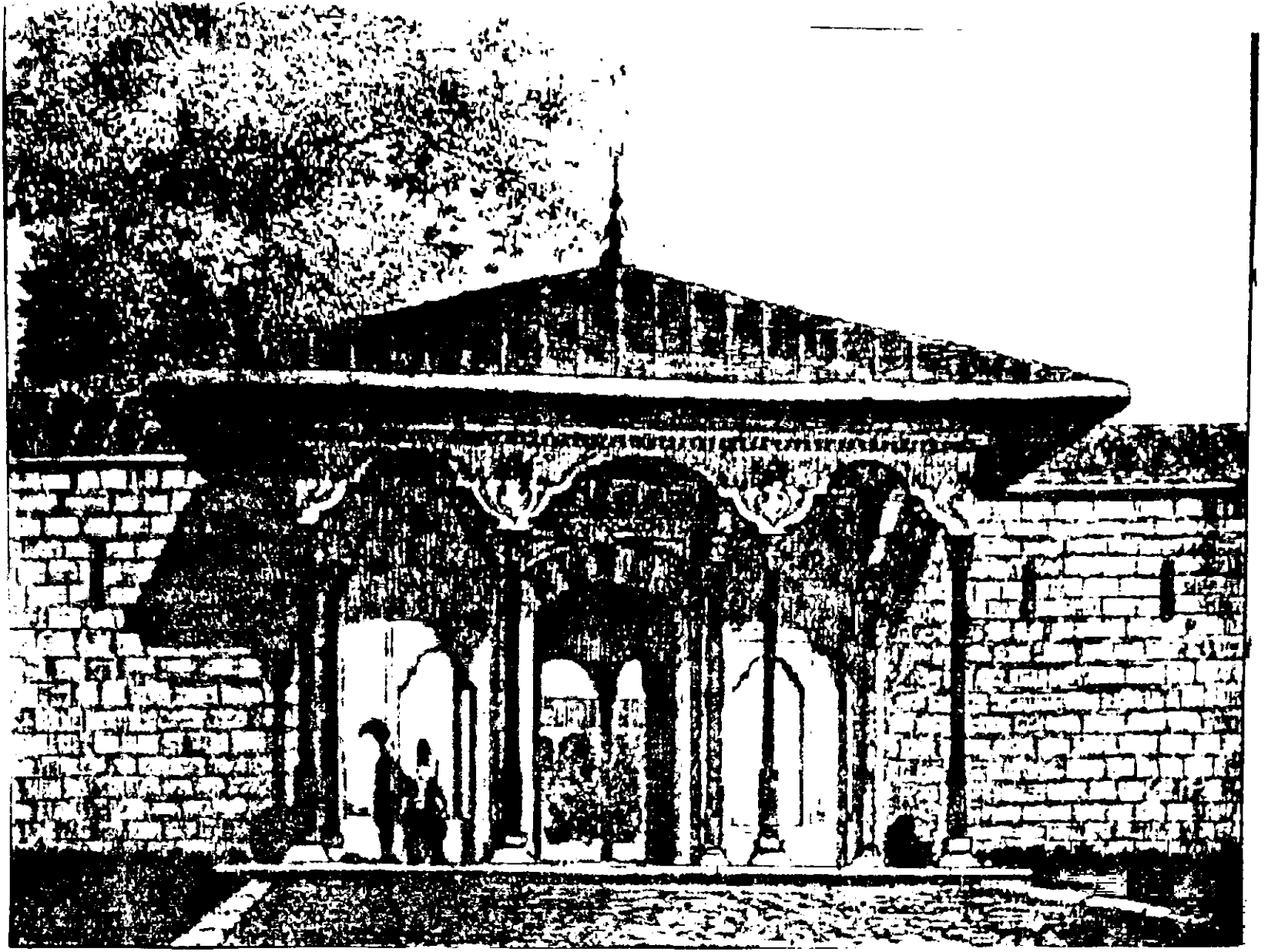
Resim 1 : Edirne Yeni Sarayı'nın Kuşbakışı Görünümü
Rifat Osman'ın 1923'de yaptığı suluboya resmi.

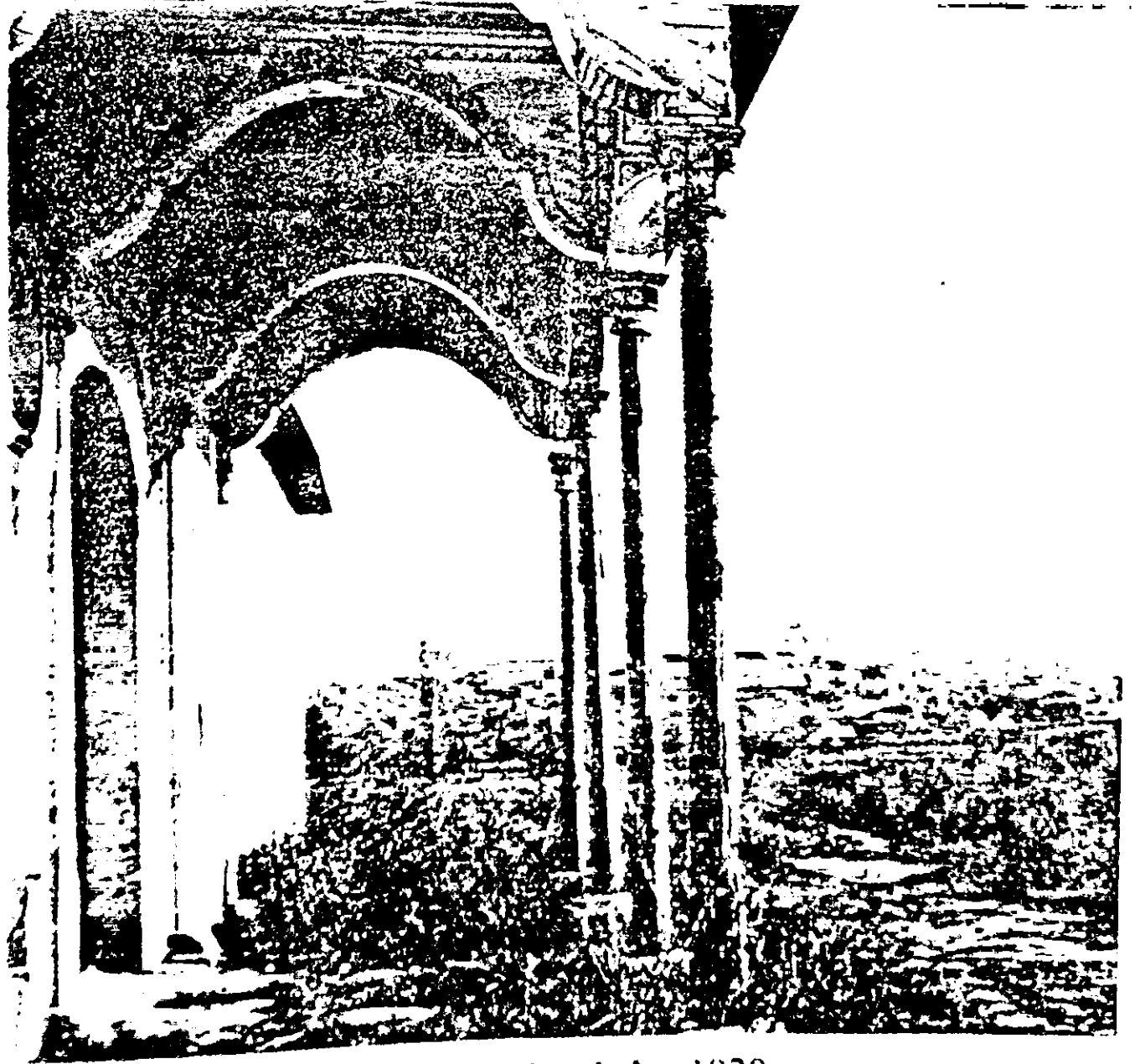
Resim 2 : Edirne Yeni Sarayı'na Güneybatı (Mutfaklar) Yönünden
Genel Bakış

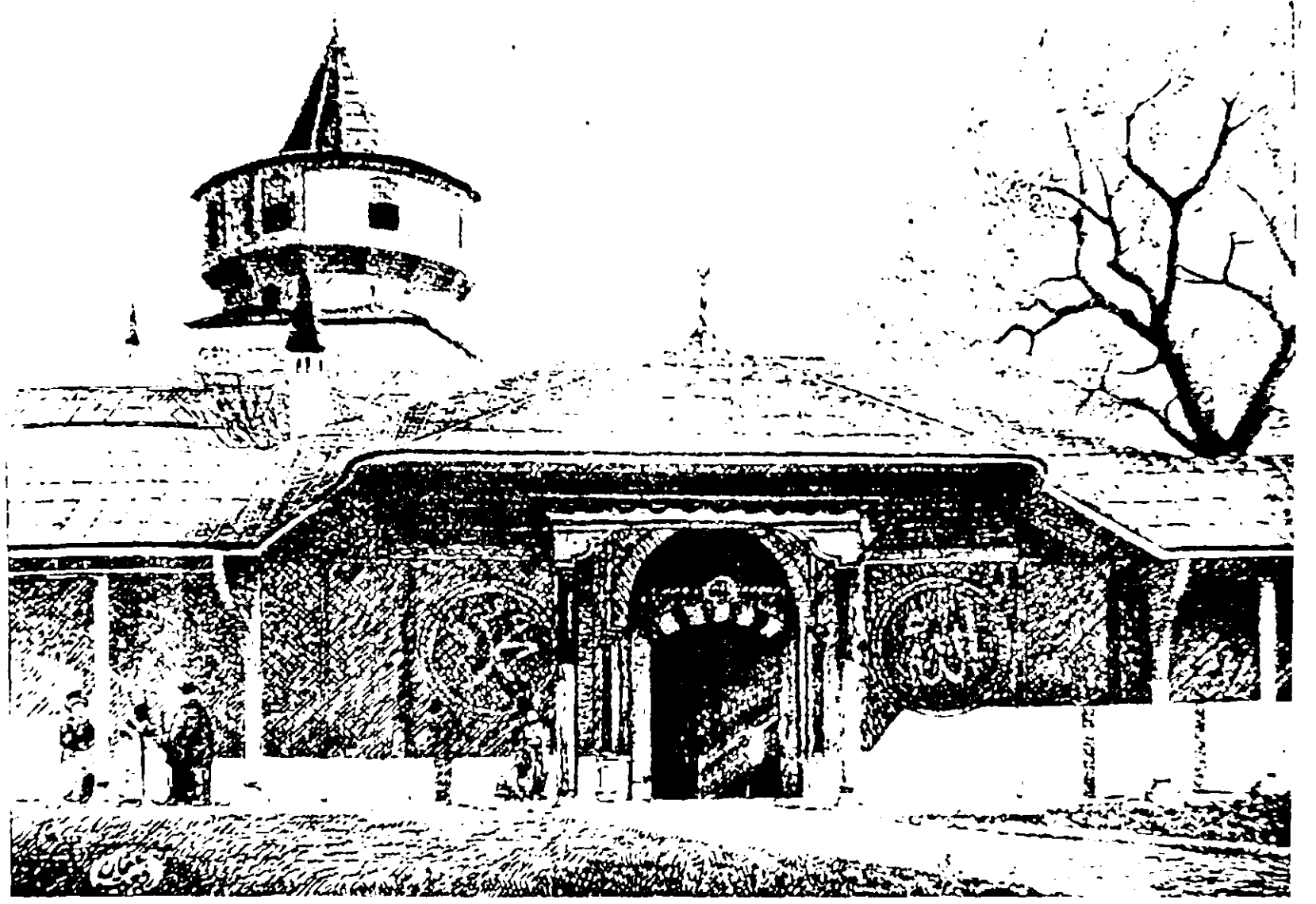
Resim 3 . Edirne Yeni Sarayı Genel Görünüm

Resim 4 : Bâb-ı Hümâyûn

Resim 5 : Bâbı Hümâyûn, 1920

Resim 6 : Bâbu's-saâde ve Cihânnümâ Kasrı

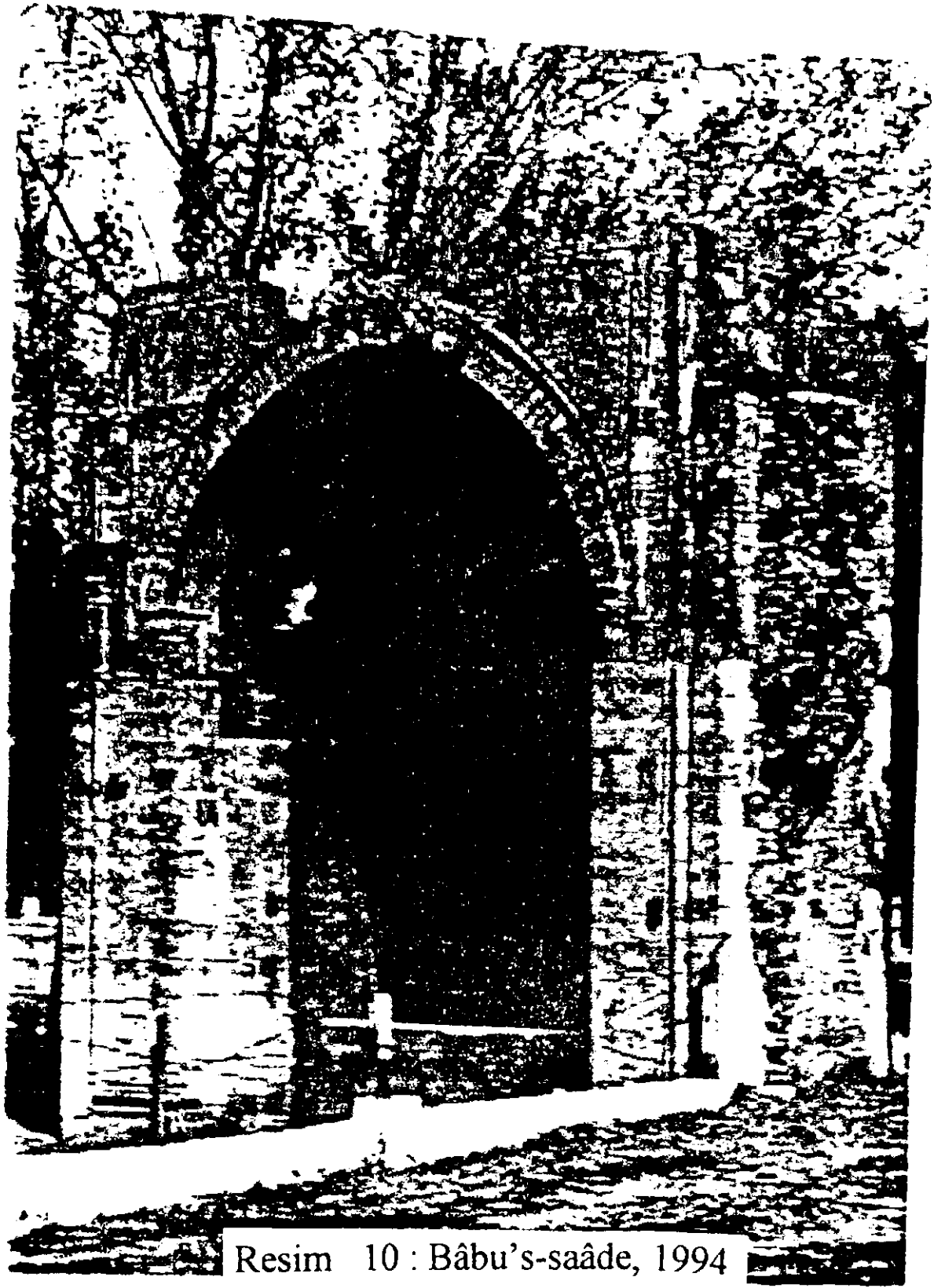
Resim 7 : Bâbu's-saâde ve Cihânnümâ Kasrı
(1873 Yılı Tamiri sırasında)

Resim 9 : Bâbu's-saâde, 1968

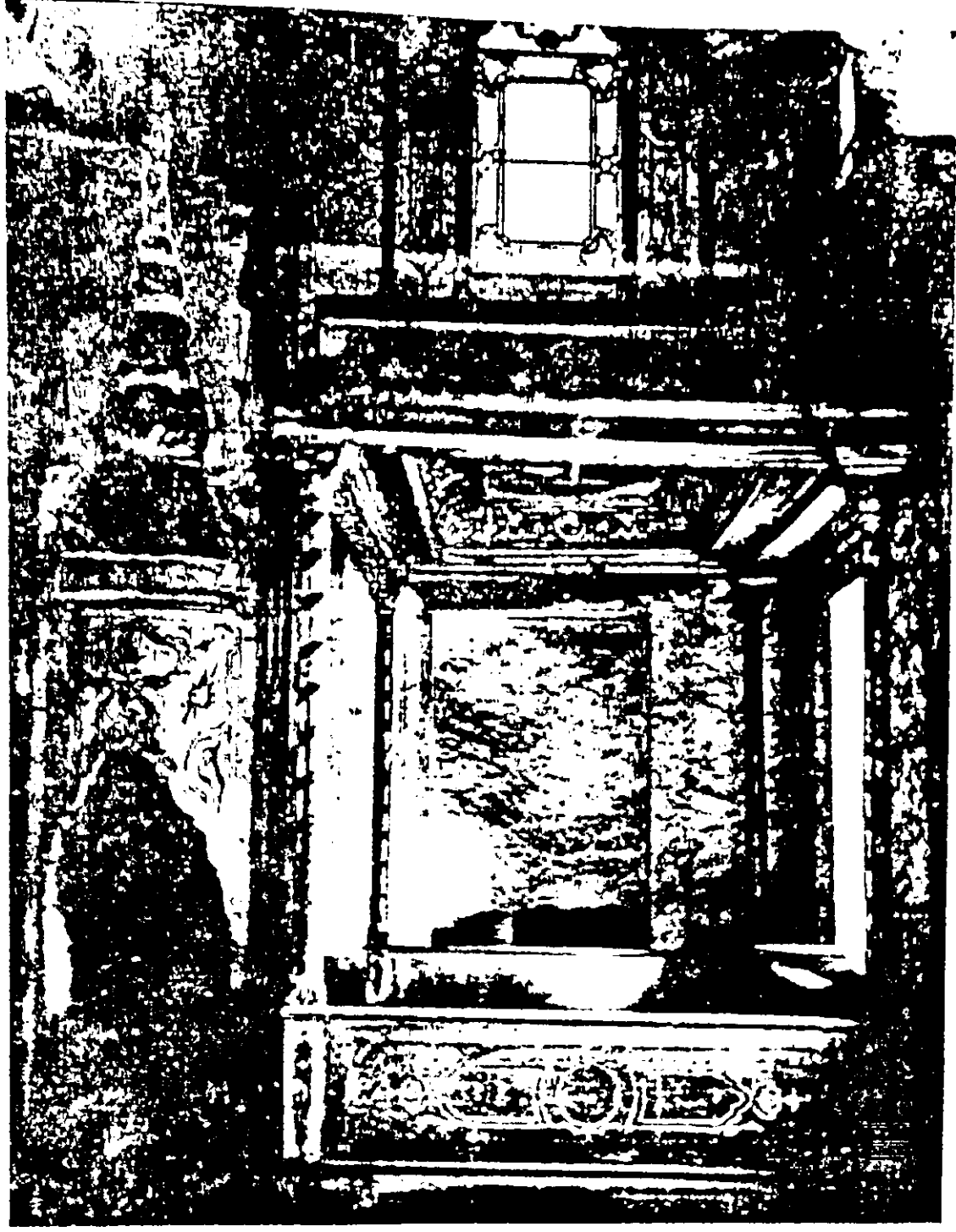
Resim 8 : Bâbu's-saâde ve Cihânnümâ Kasrı,
Sarayın cephâne ambarı olarak kullanımı

Resim 10 : Bâbu's-saâde, 1994

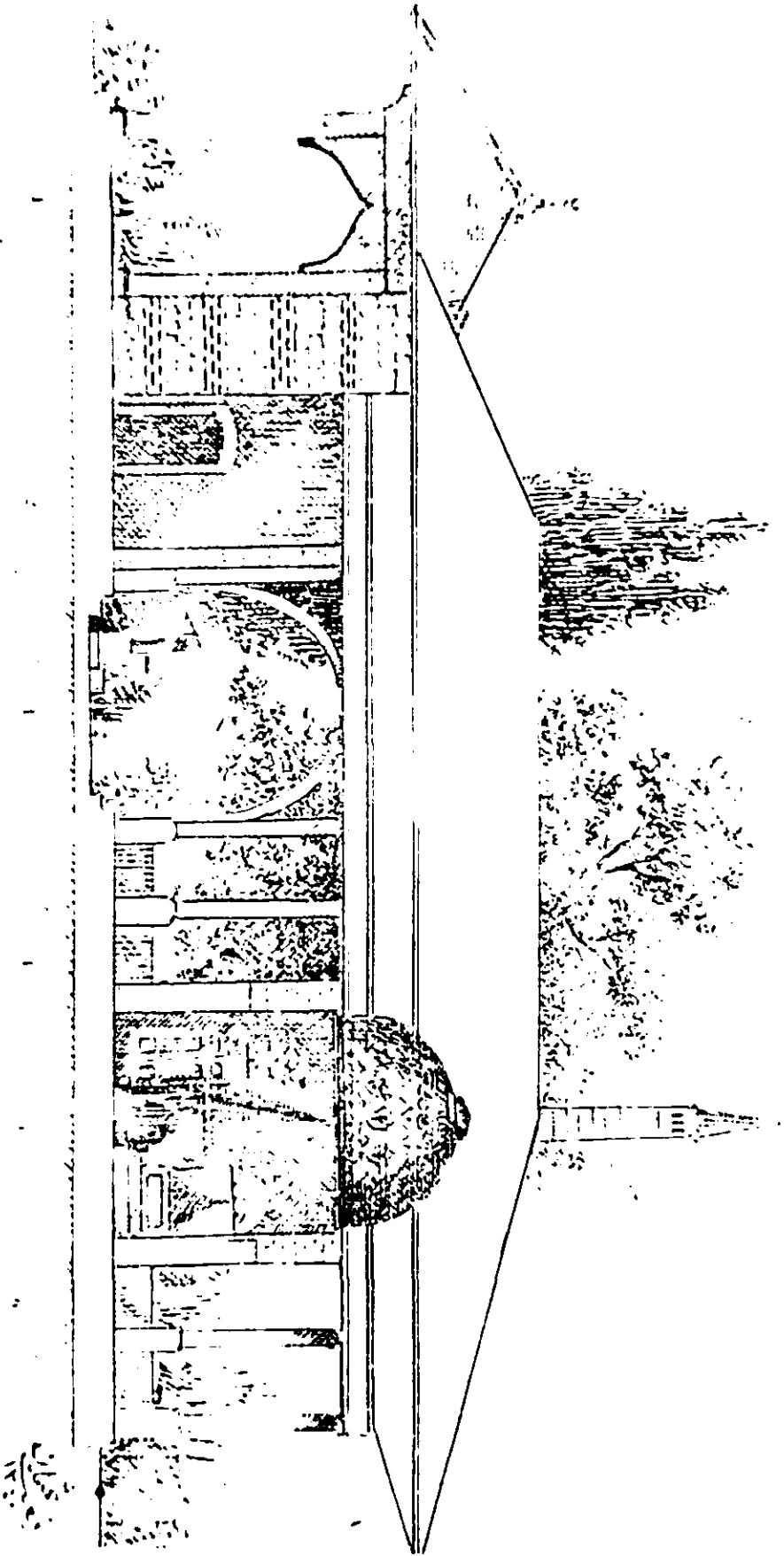
Resim 11 : Bâbu's-saâde, 1994

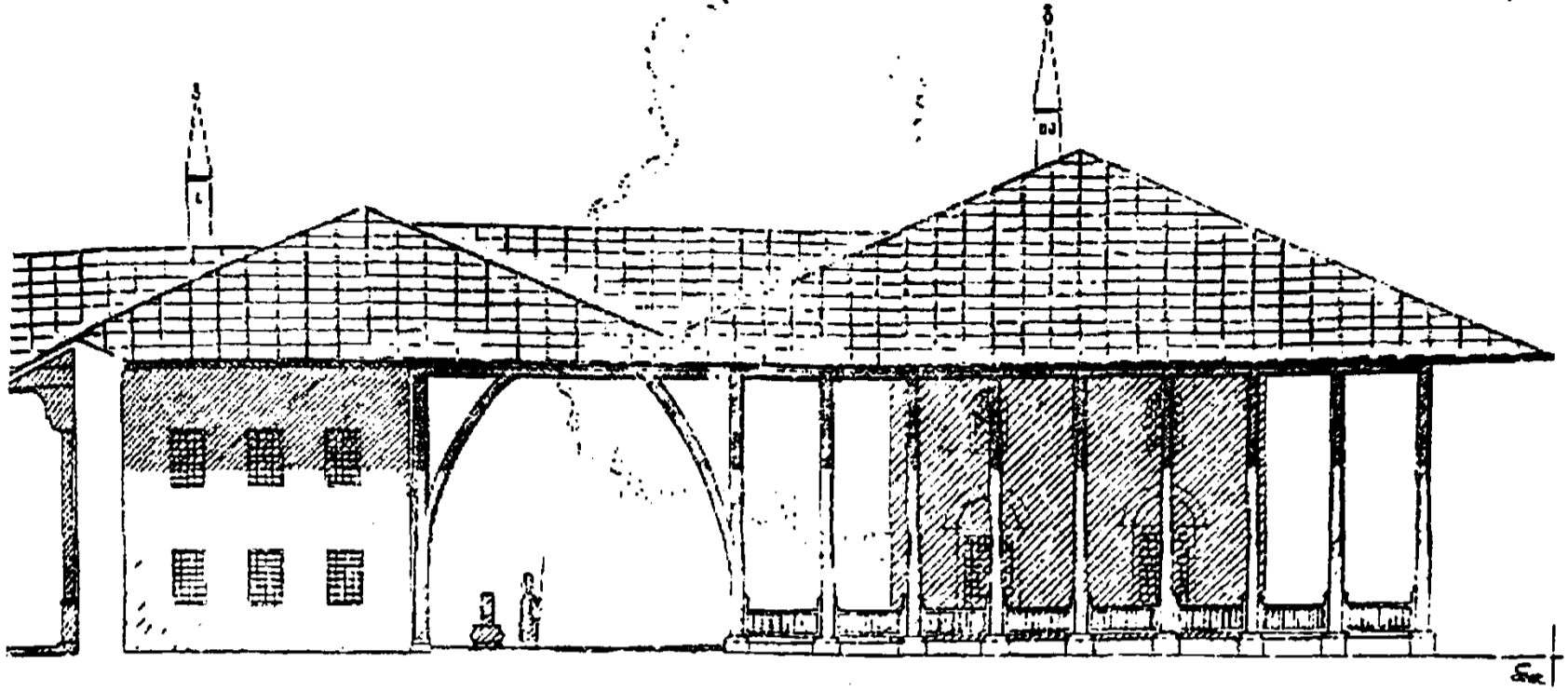
Resim 12 : Arz Odası Taht-ı Hümâyûnu

Resim 13 : Arz Odası 1873 Yılı Tamiri Sırasında

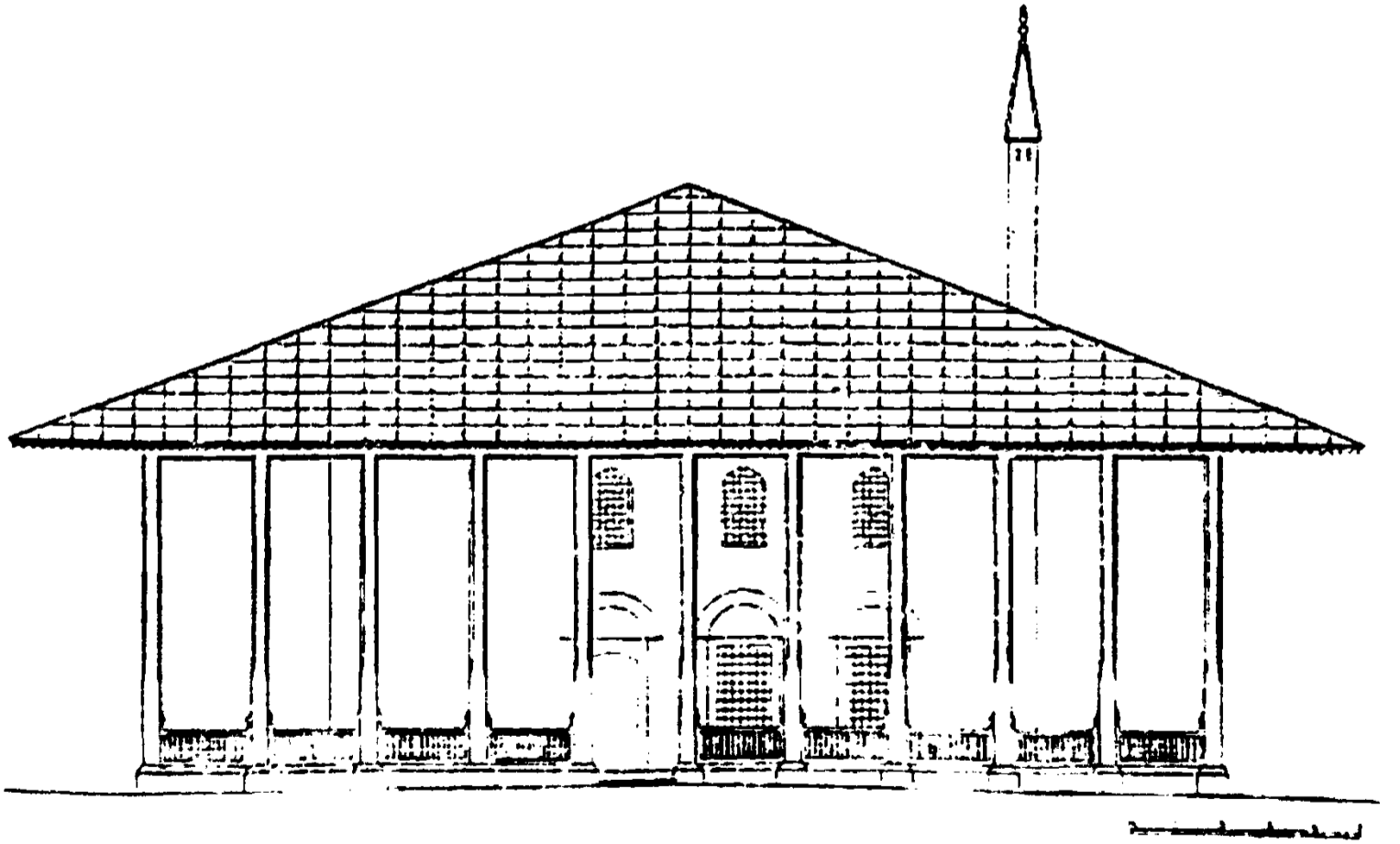
Resim 14 : Bâbu's-sâde ve Arz Odası Kesiti

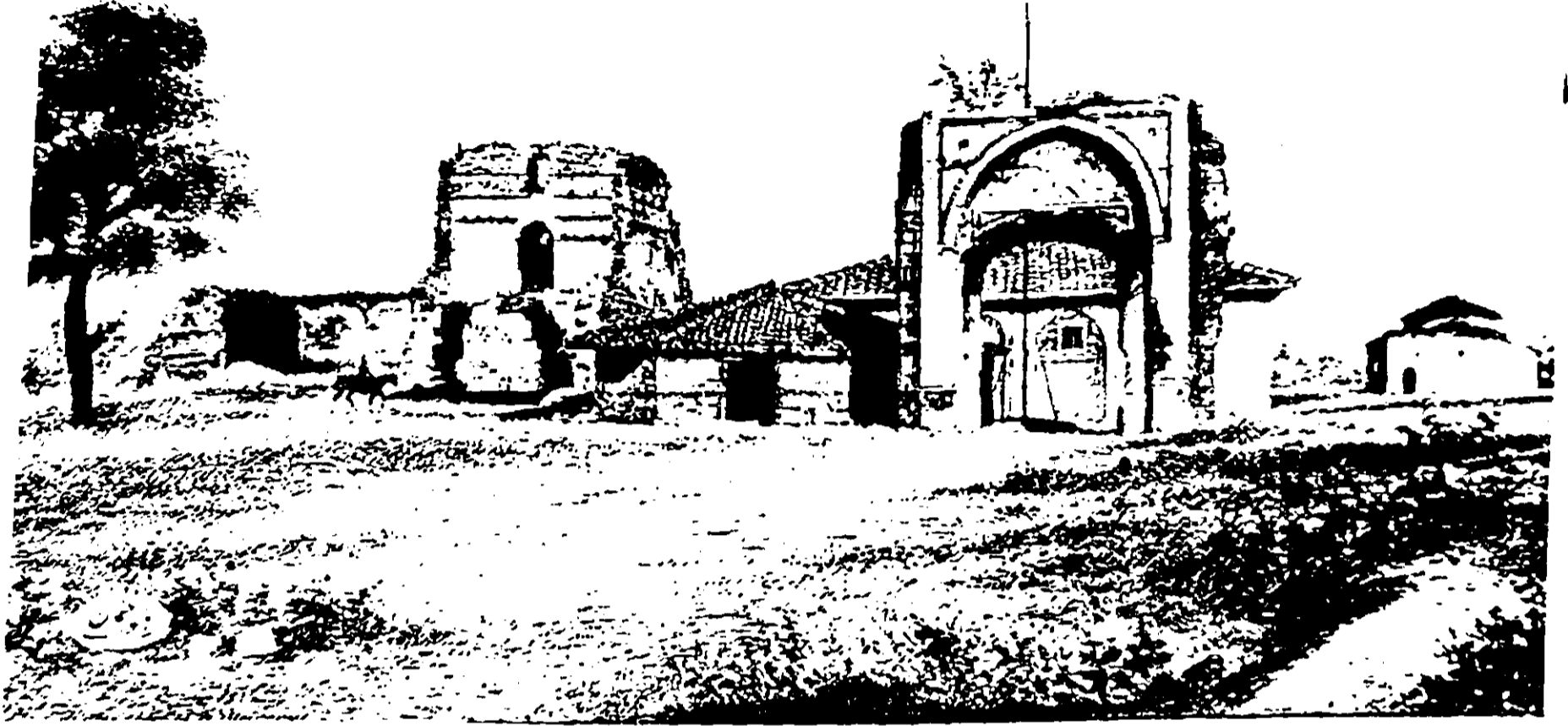
(Resim 12) Yan görünüş.

Side elevation

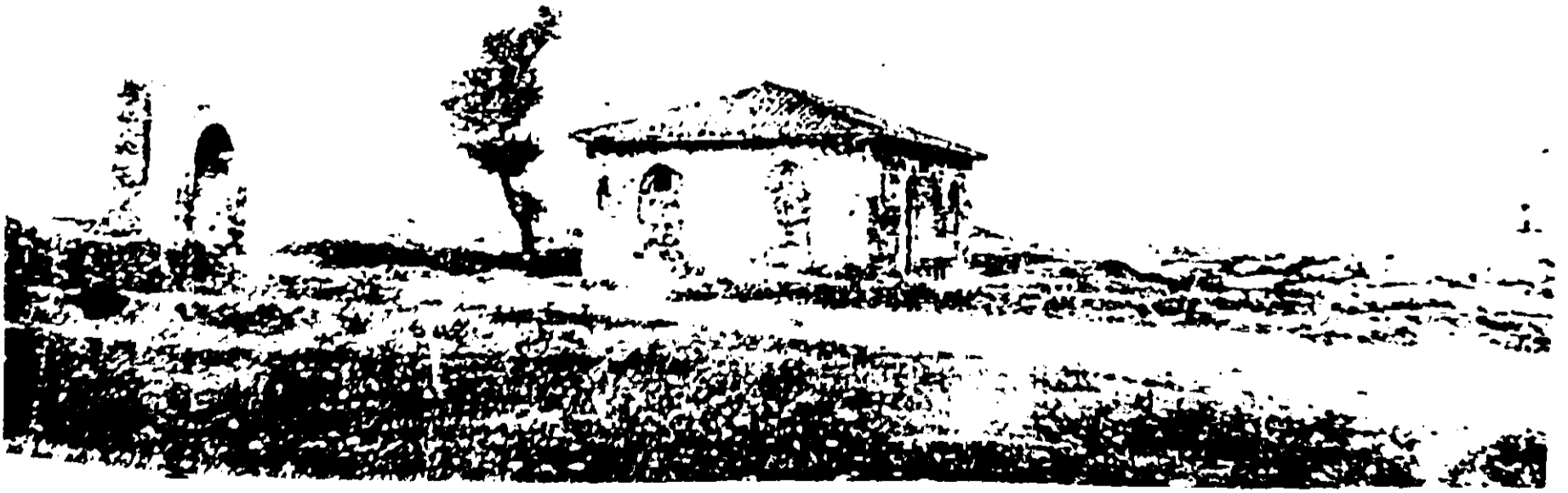
Resim 15 : Bâbu's-saâde ve Arz Odası Güney Cephesi Restitüsyonu

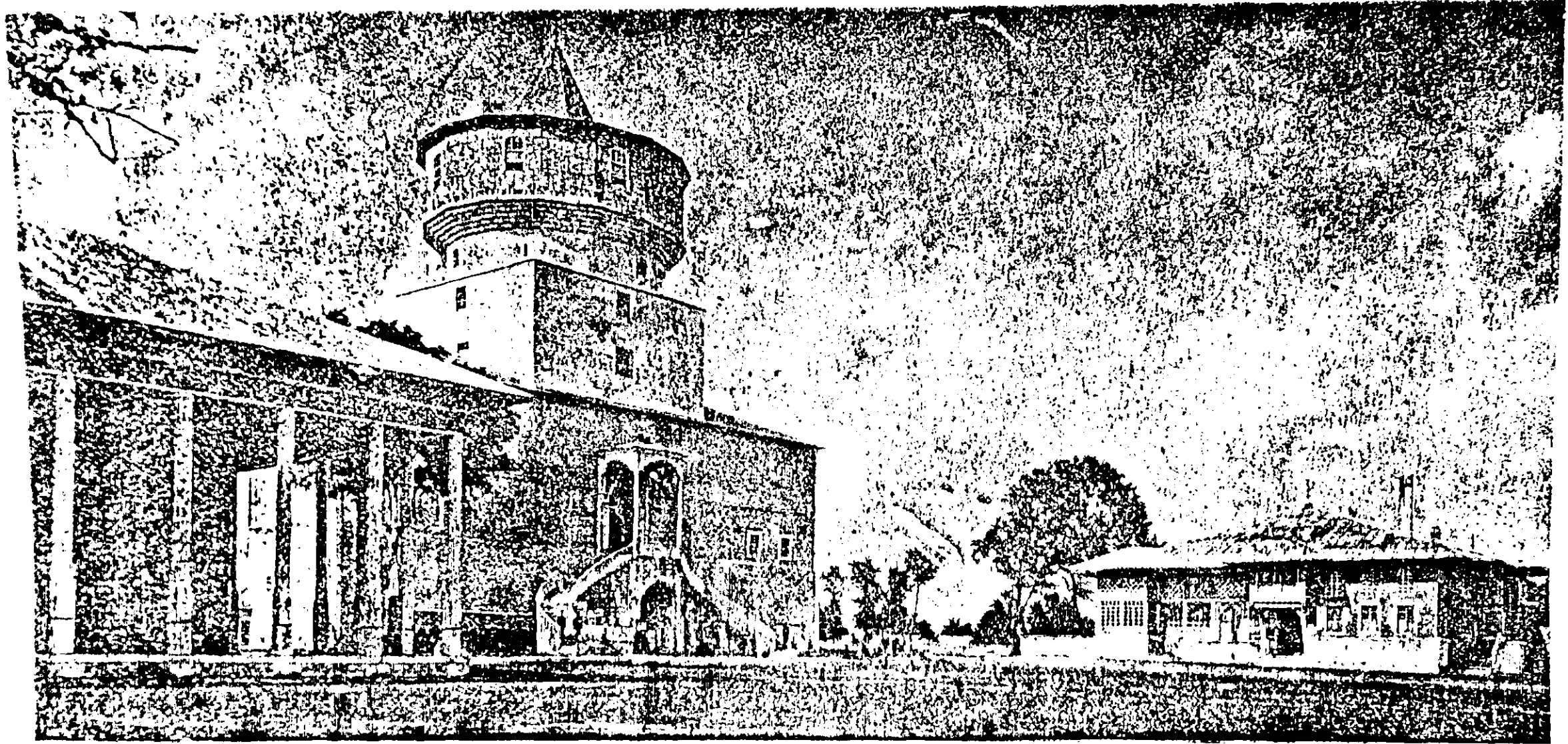
Resim 16 : Arz Odası, Kum Meydanı'na Bakan Doğu Cephesi Restitüsyonu

Resim 17 : XX.Yüzyıl Başlarında, Cihânnümâ Kasrı, Bâbu's-saâde, Âb-ı Hayat, Arz Odası ve Kum Kasrı Hamamı

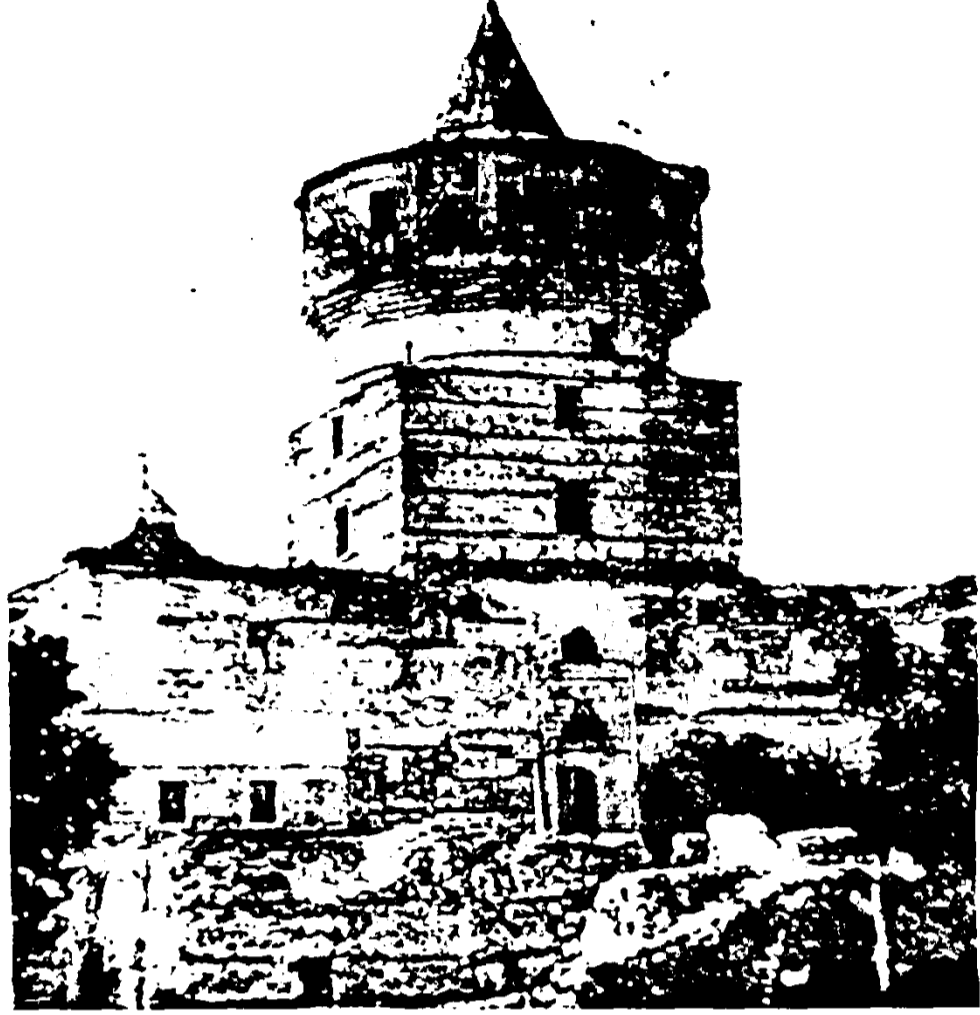

Resim 18 : XX.Yüzyıl Başlarında, Bâbu's-saâde ve Arz Odası

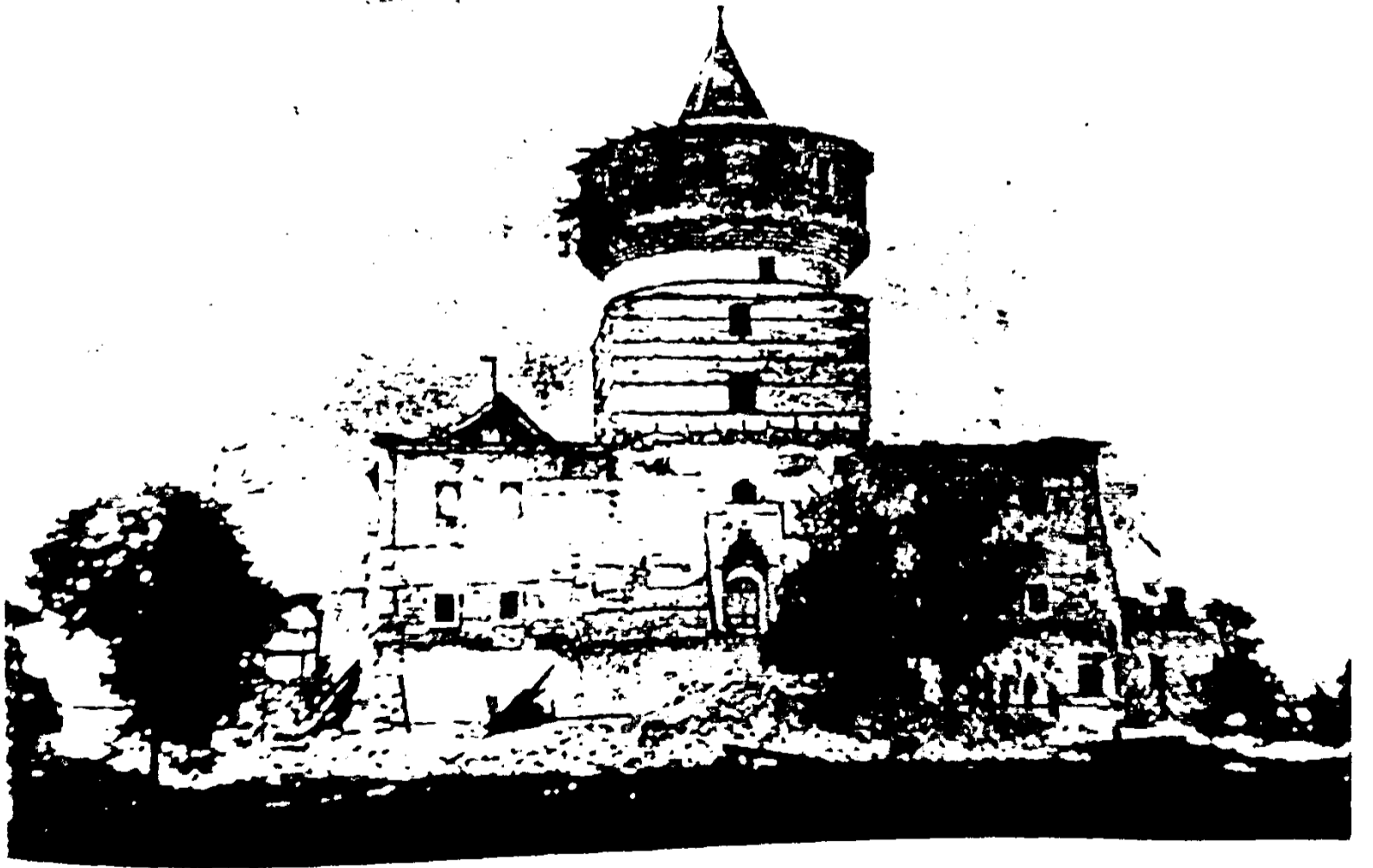

اورنگزده فاتح سلطانہ محمدك بوبوبو بكي سرای

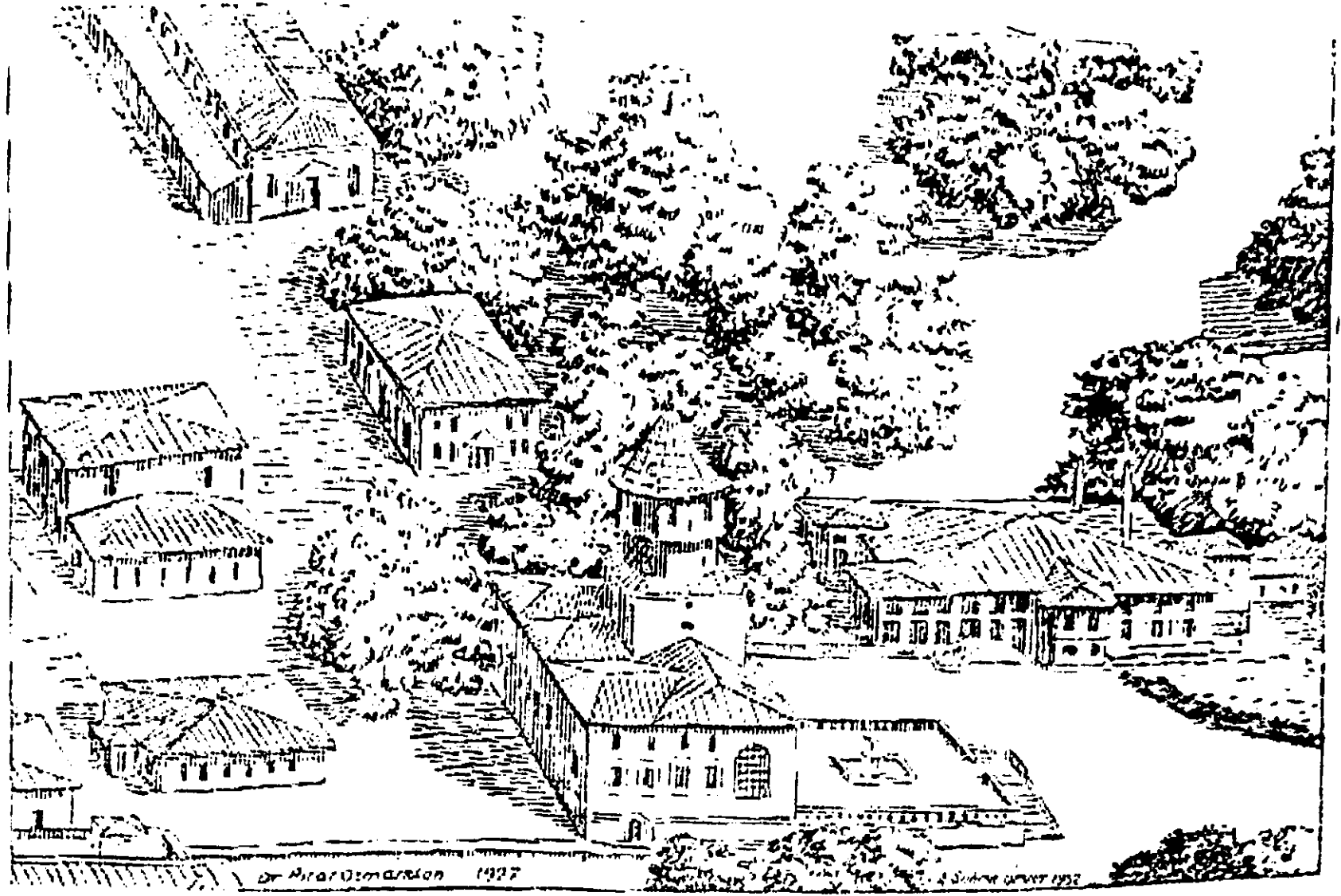
Resim 19 : Kum Kasrı, Cihânnümâ Kasrı ve Arz Odası

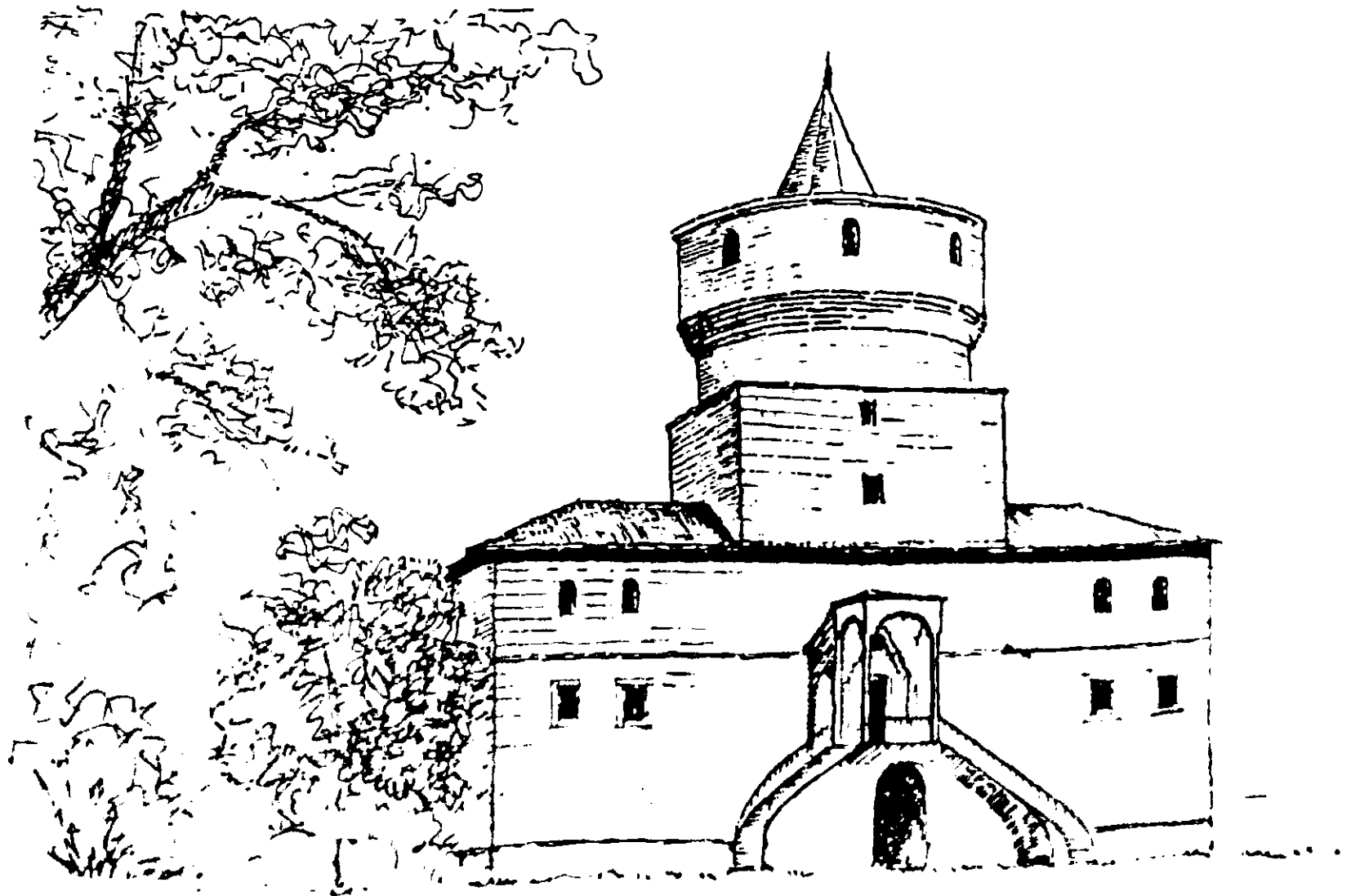
Resim 20 : Cihânnümâ Kasrı, 1873 Yılı Tamirinden Önceki Durumu

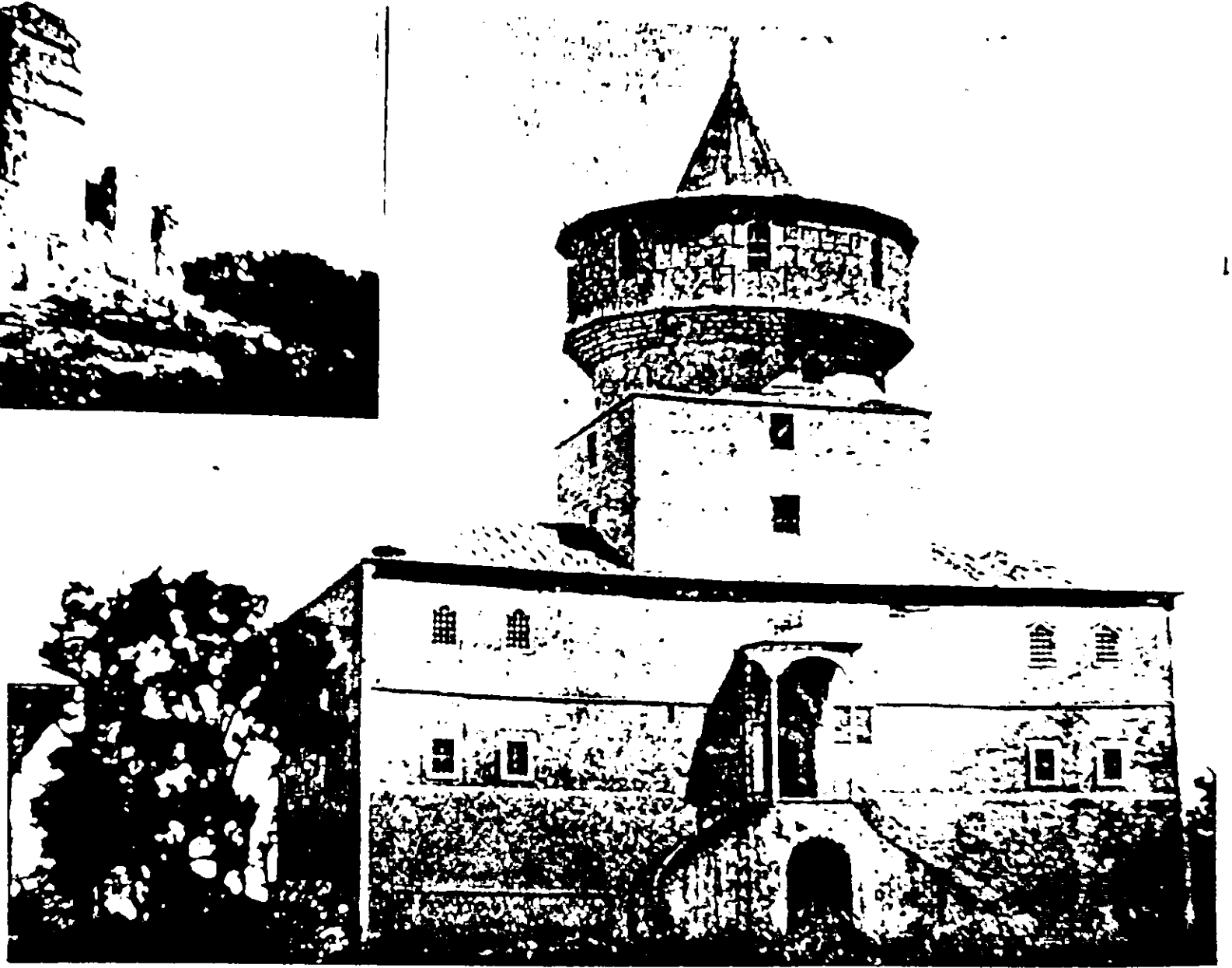
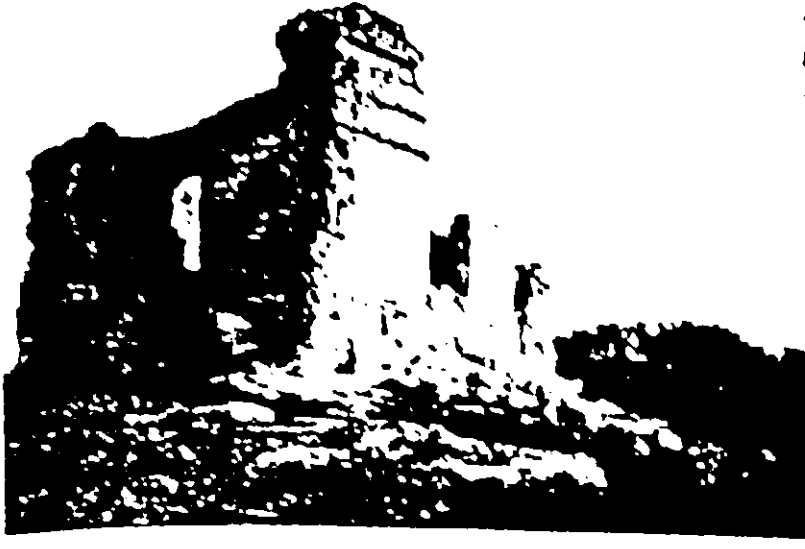
Resim 21 : Cihânnümâ Kasrı, 1873 Yılı Tamirinden Önceki Durumu

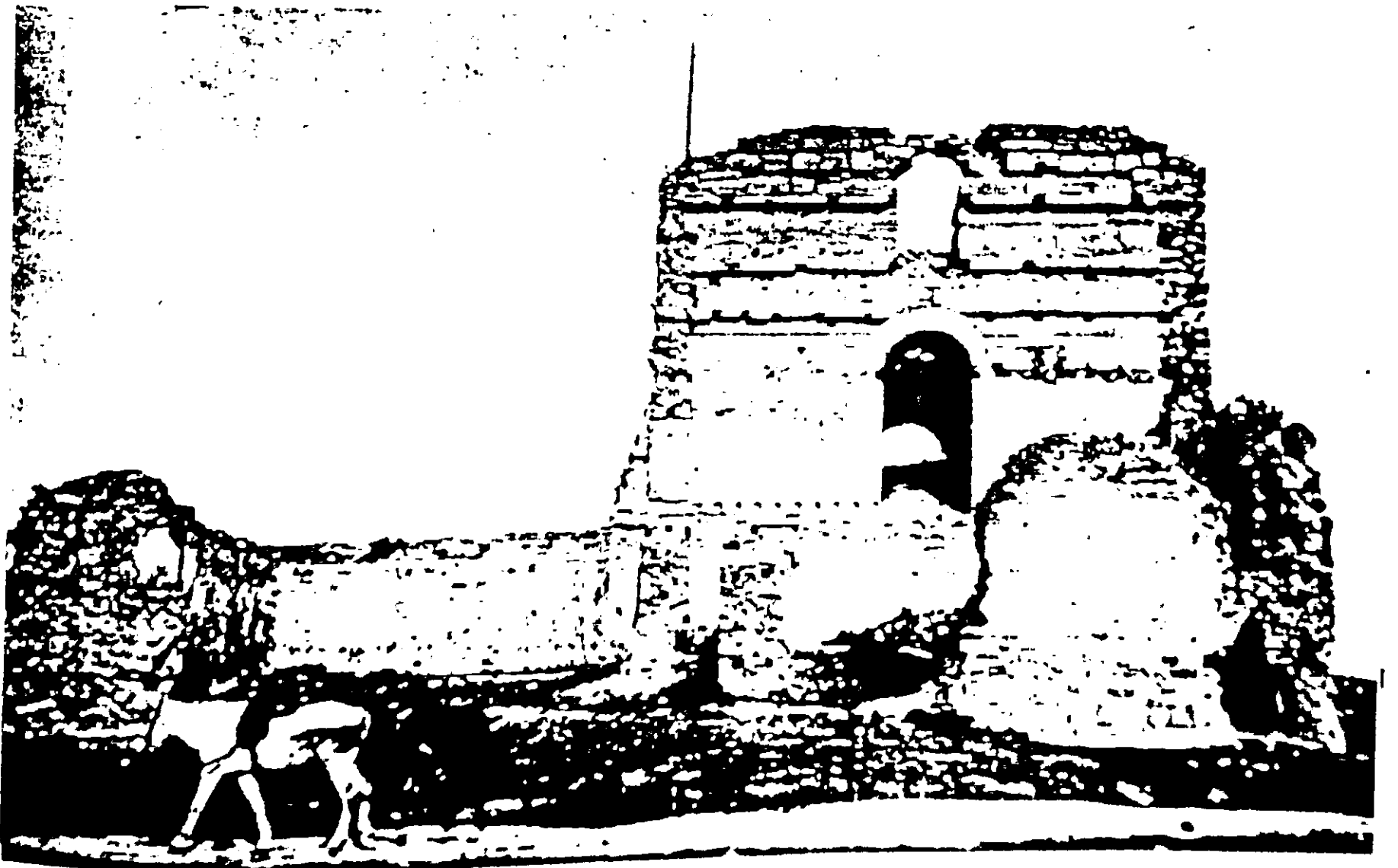
Resim 22 : Cihannüma Kasrı, Kum Kasrı, Çeşme Meydanı Binaları

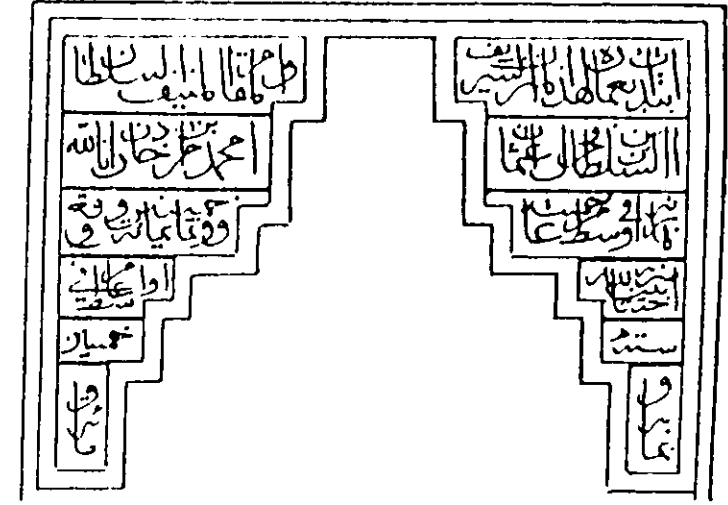
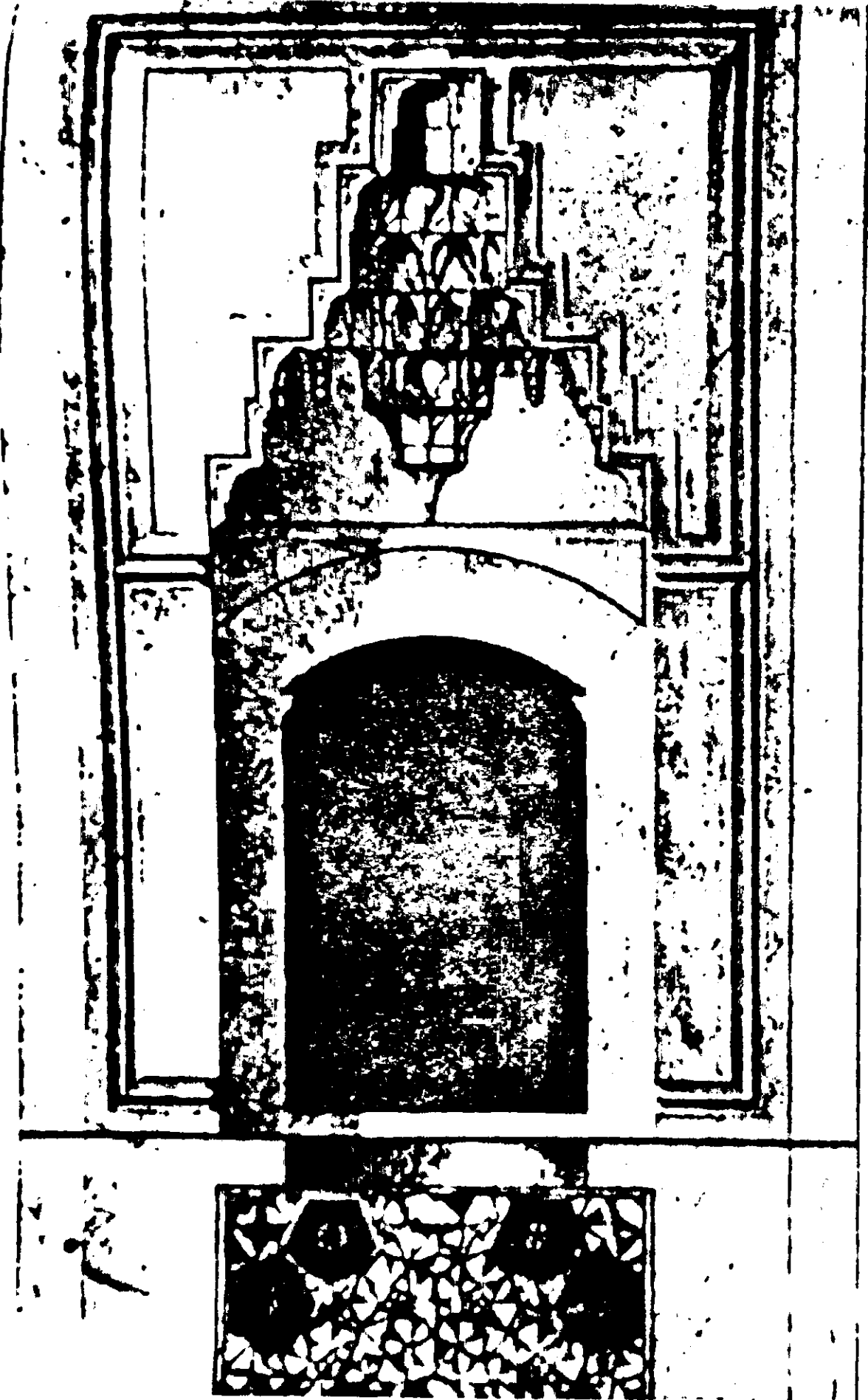
Resim 23 : Cihannüma Kasrı

Resim 24 : Cihânnümâ Kasrı, 1873 Yılı Tamirinden Sonraki ve II. Rus İstilâsı'ndan Sonraki Durumları

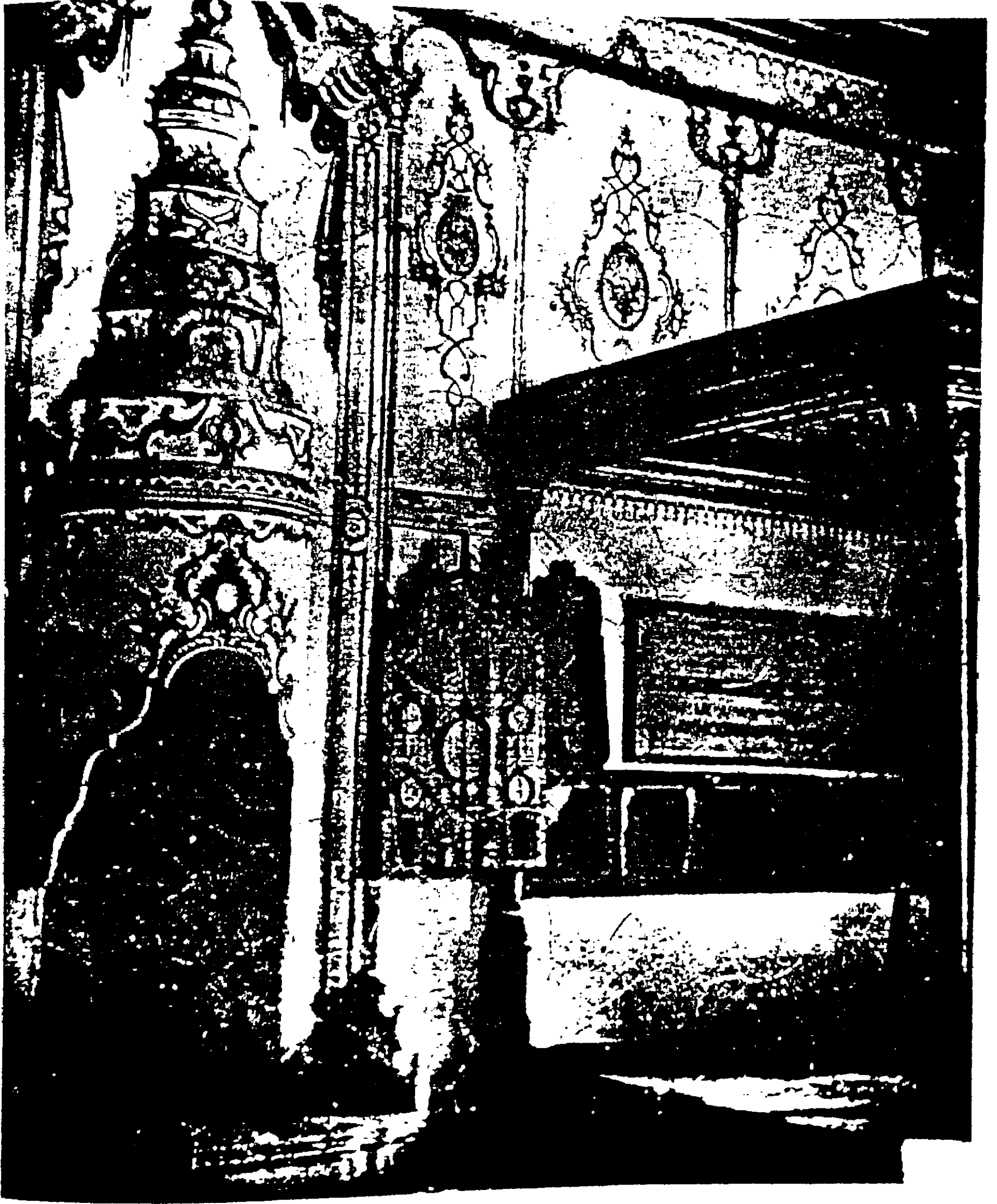

Resim 25 : Cihânnümâ Kasrı, 1915

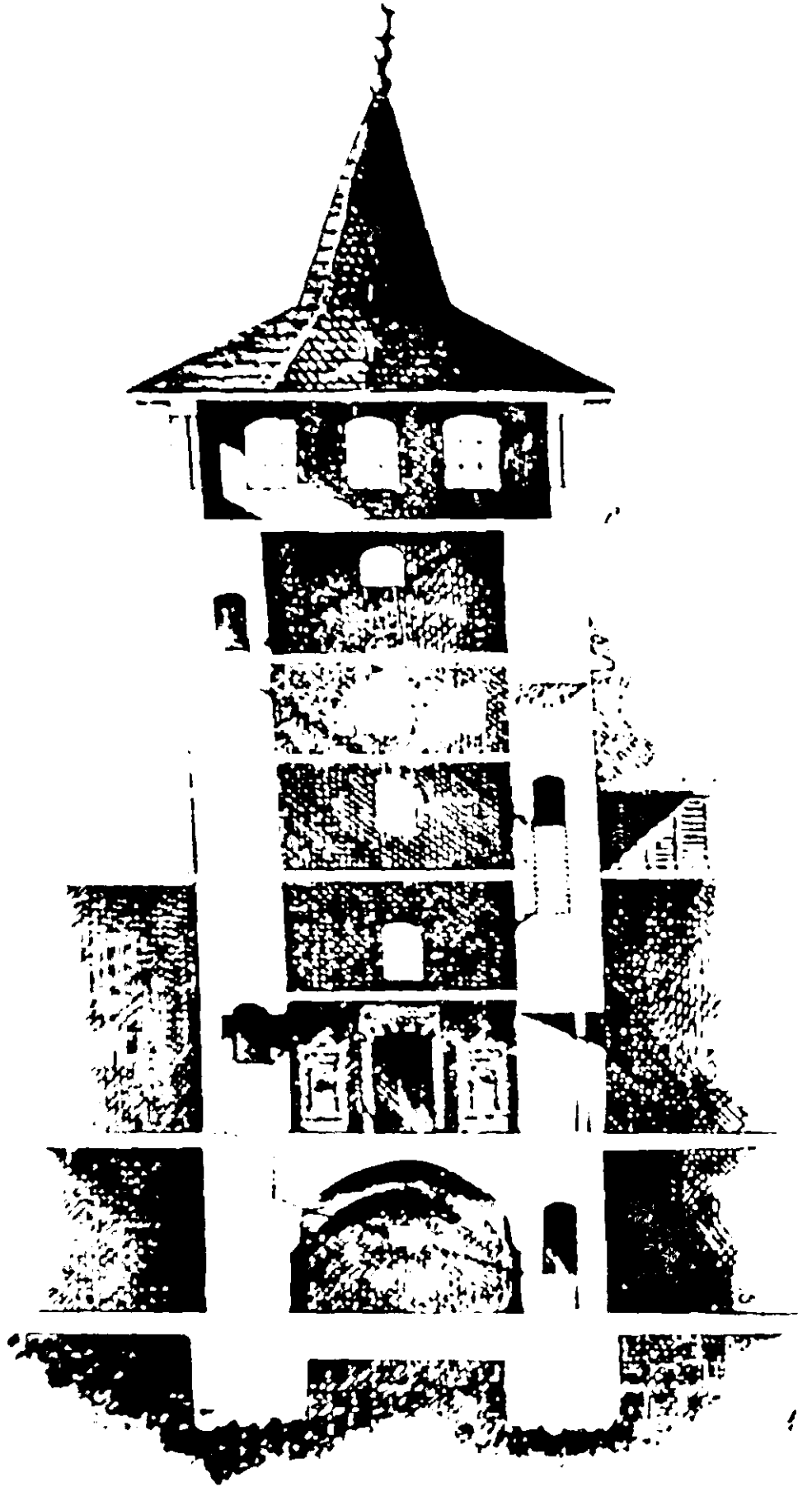

Resim 27 : Cihânnümâ Kasrı Kapısı Üzerindeki Kitabe

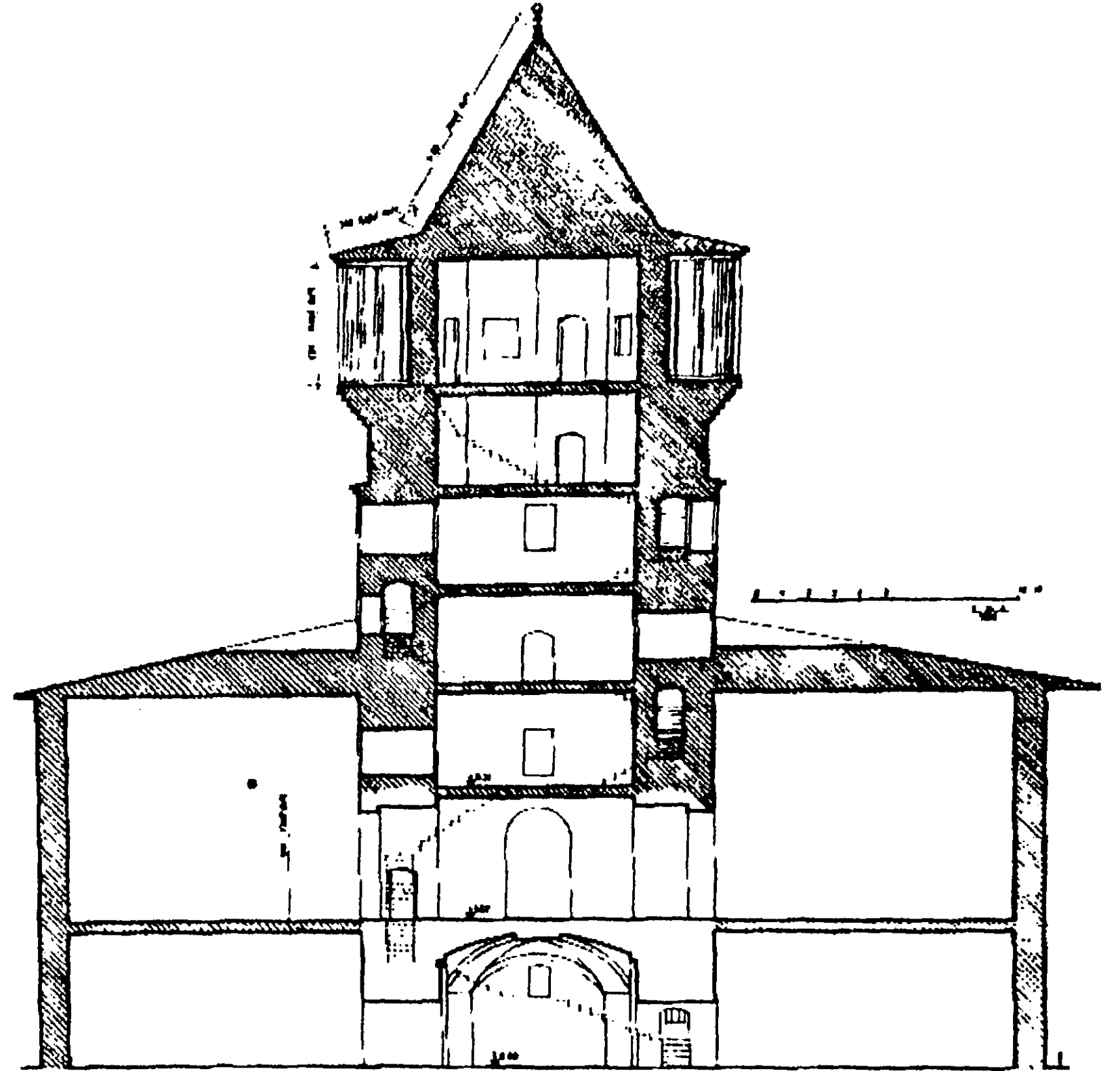
Resim 26 : Cihânnümâ Kasrı 855/1451 Tarihli Kitabeli Kapısı

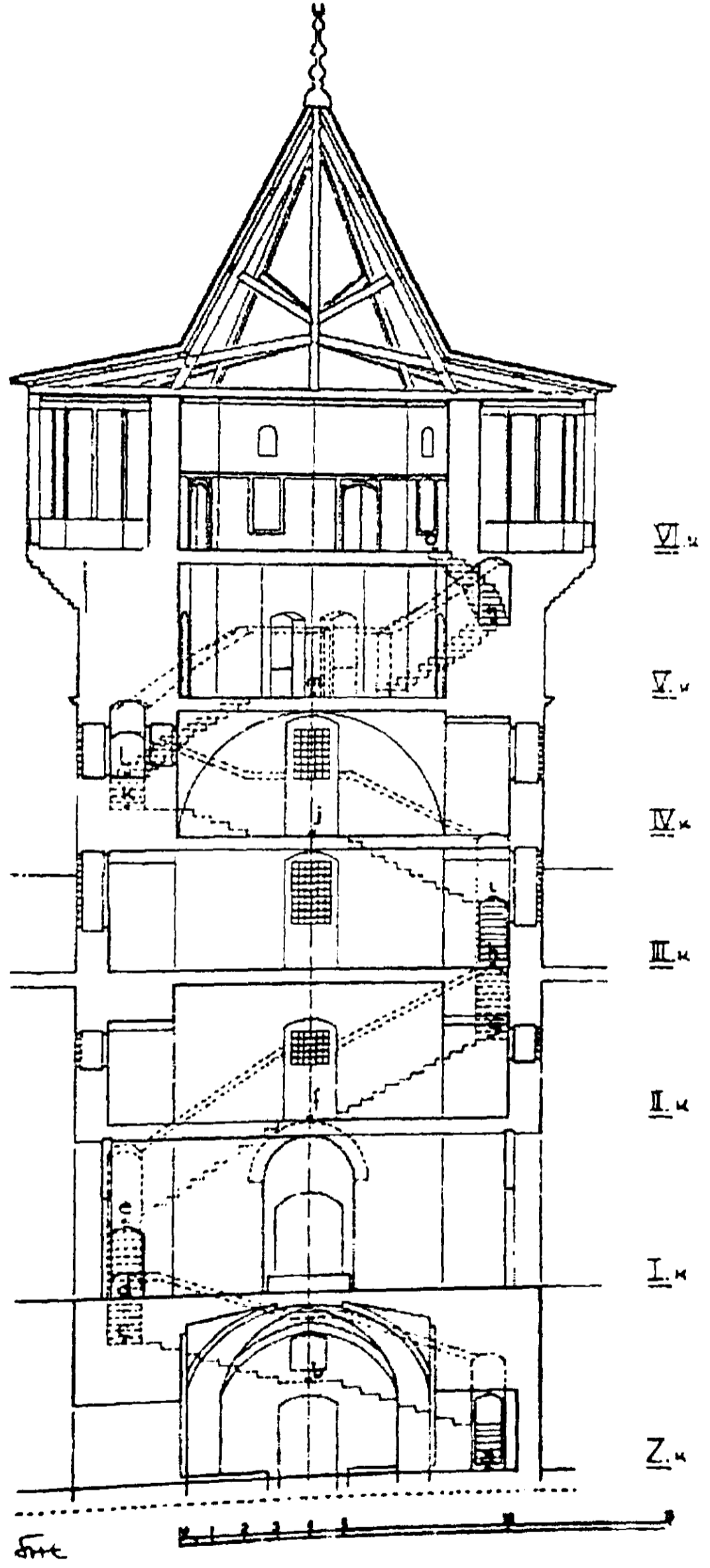
Resim 28 : Cihânnümâ Kasrı'nda Olduğu Tahmin Edilen Taht Odası

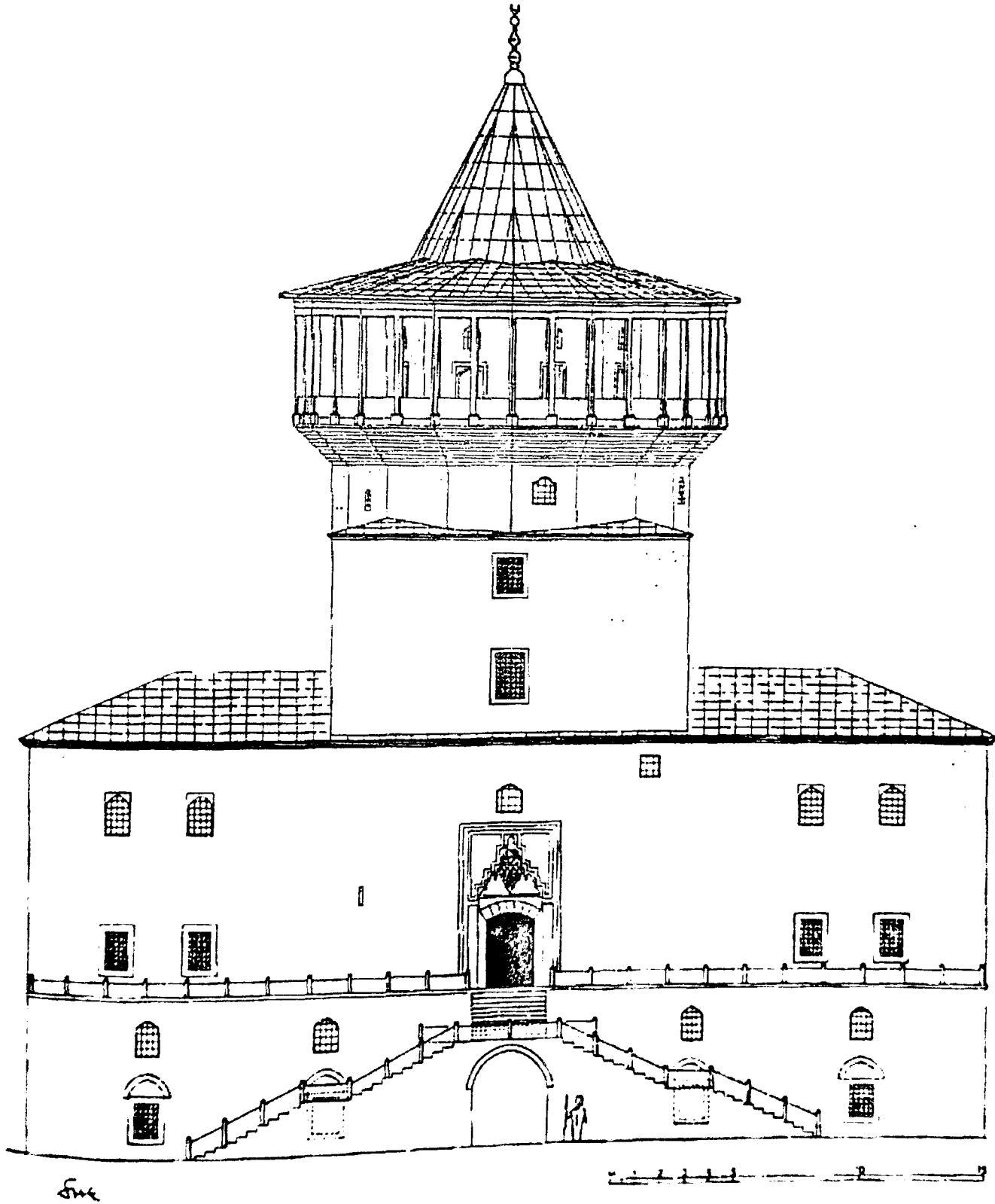
Resim 29 : Cihannümâ Kâsrı, Kule Kısmı Kesiti

Resim 30 : Cihannümâ Kâsrı, Kule Kısmı Kesiti

Resim 31 : Cihannüma Kasrı, Kule Kısmı Kesiti

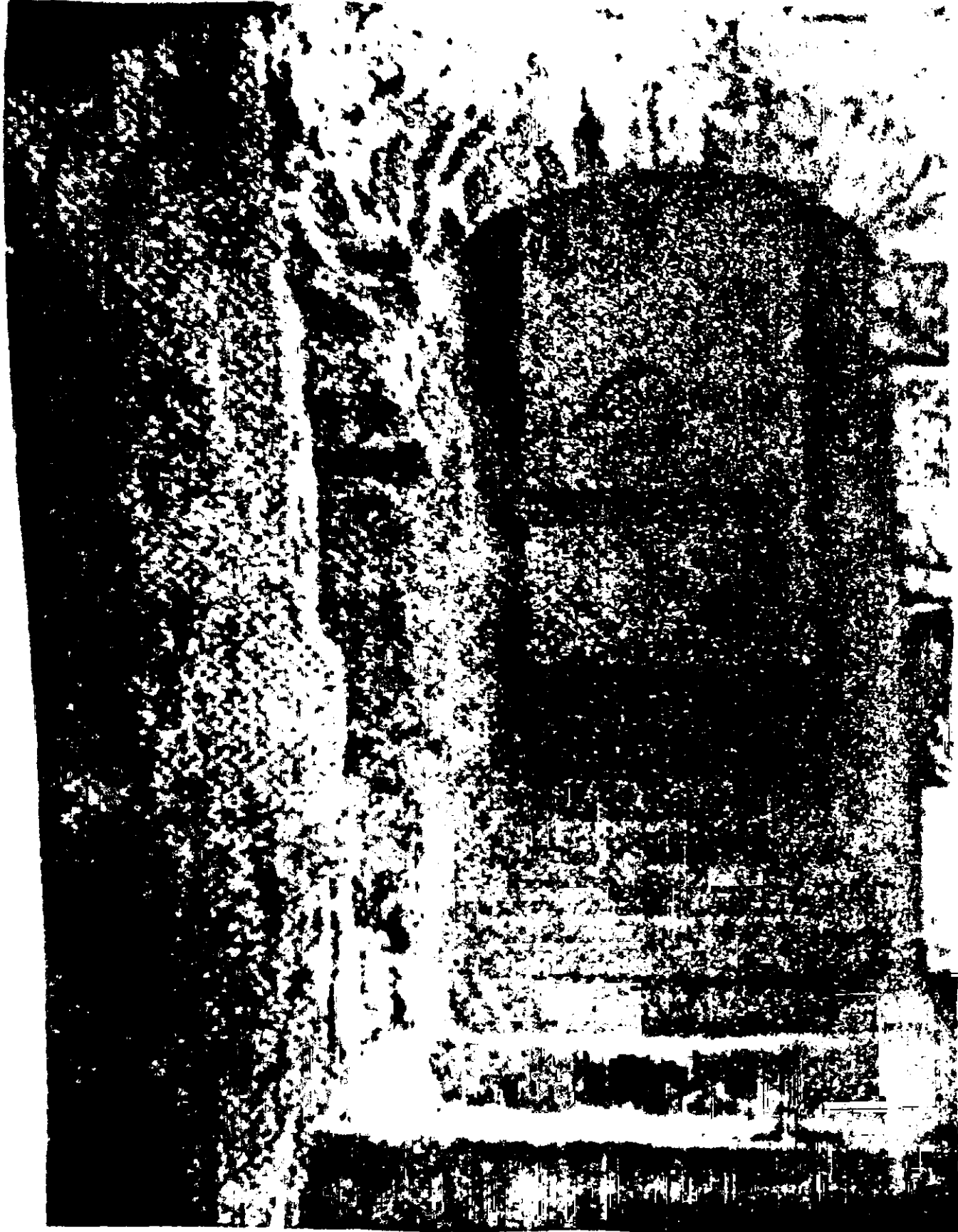
Resim 32 : Cihannümâ Kasrı Ön Cephe Restitüsyonu

Resim 33 : Cihannüma Kaseri, Ön Cephe, Bodrum Katı Giriş ve Sultan Abdulaziz Dönemi Merdivenleri

Resim 34 : Cihannüma Kaseri, Ön Cephe, Bodrum Katı Giriş ve Sultan Abdulaziz Dönemi Merdivenleri

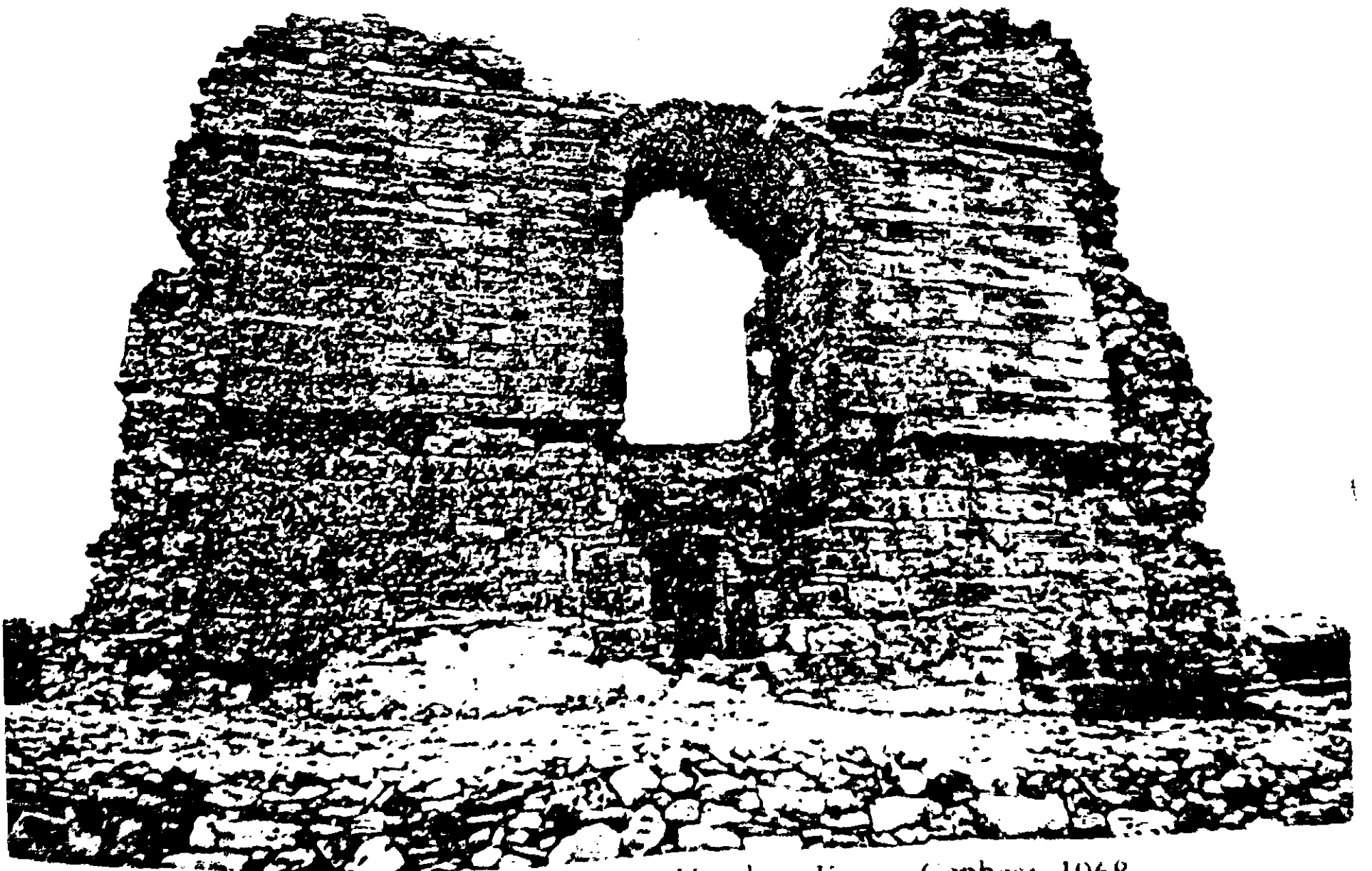
Resim 35 : Cihânnümâ Kasrı Bodrum Katında Duvar İçinde Merdiven

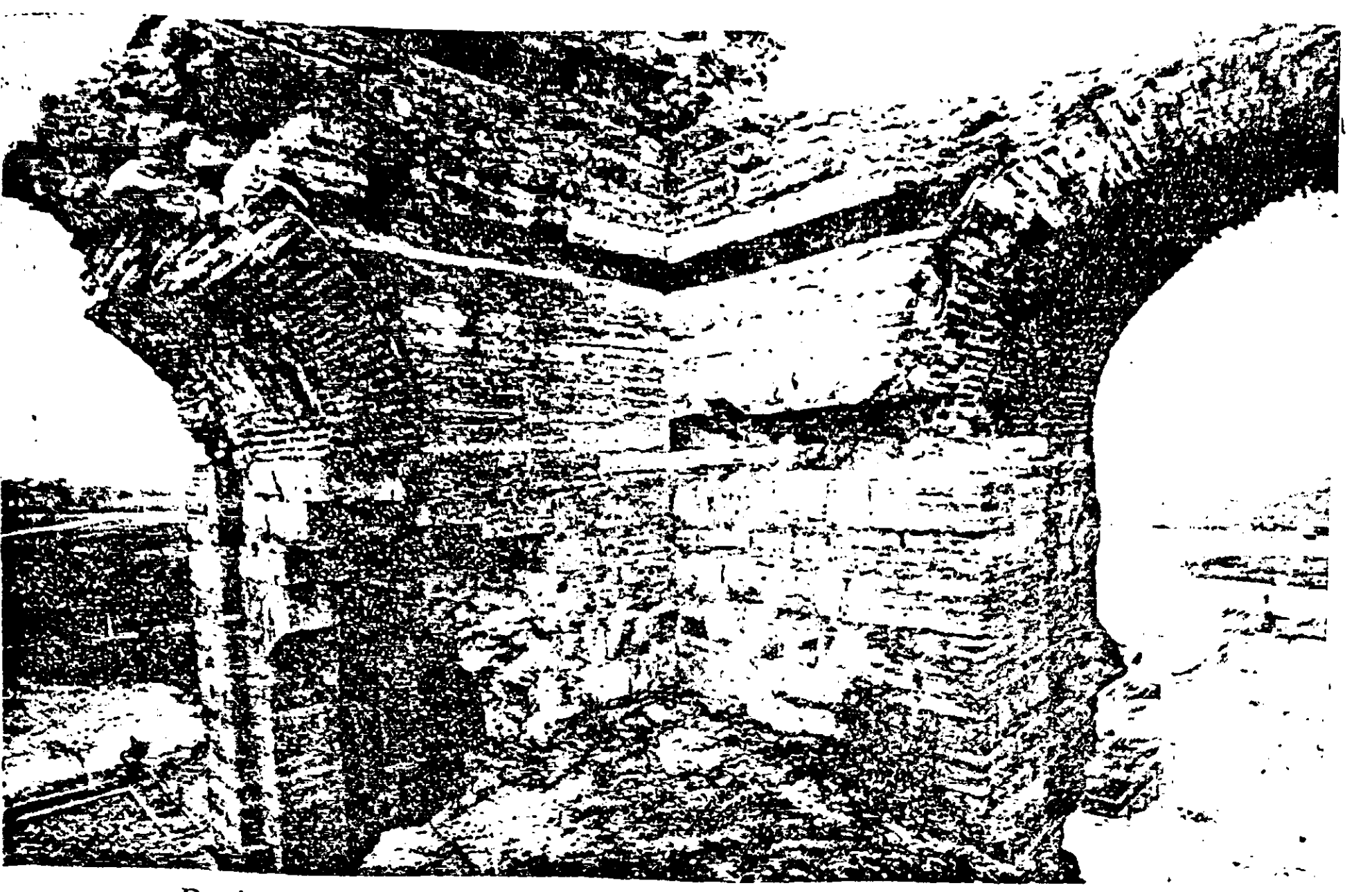
Resim 36 : Cihânnümâ Kasrı Bodrum Kat Nervürlü Tonoz

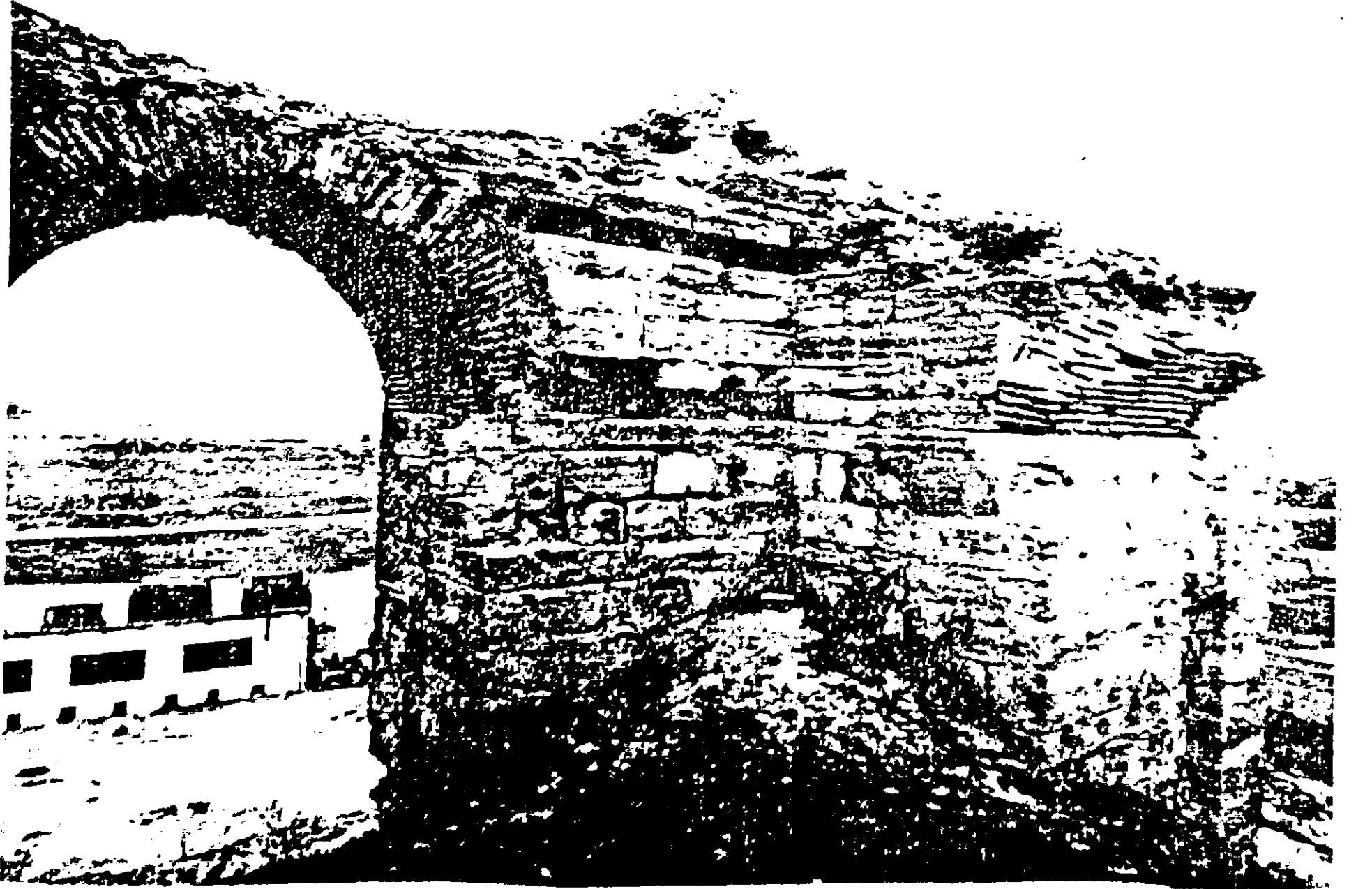
Resim 37 : Cihannüma Kasrı Harabesi Güneydoğu Cephesi, 1968

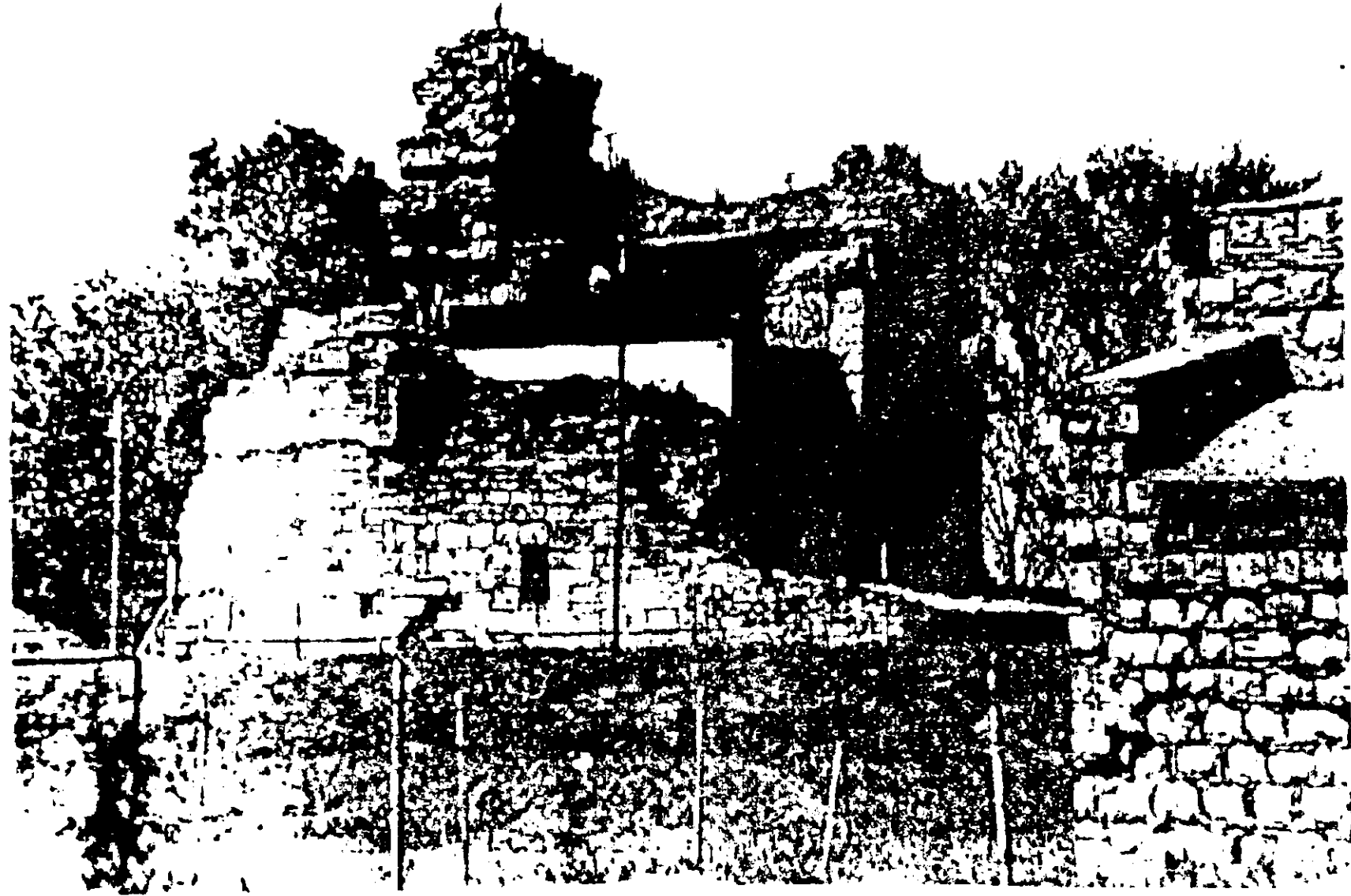
Resim 38 : Cihannüma Kasrı Harabesi Kuzey Cephesi, 1968

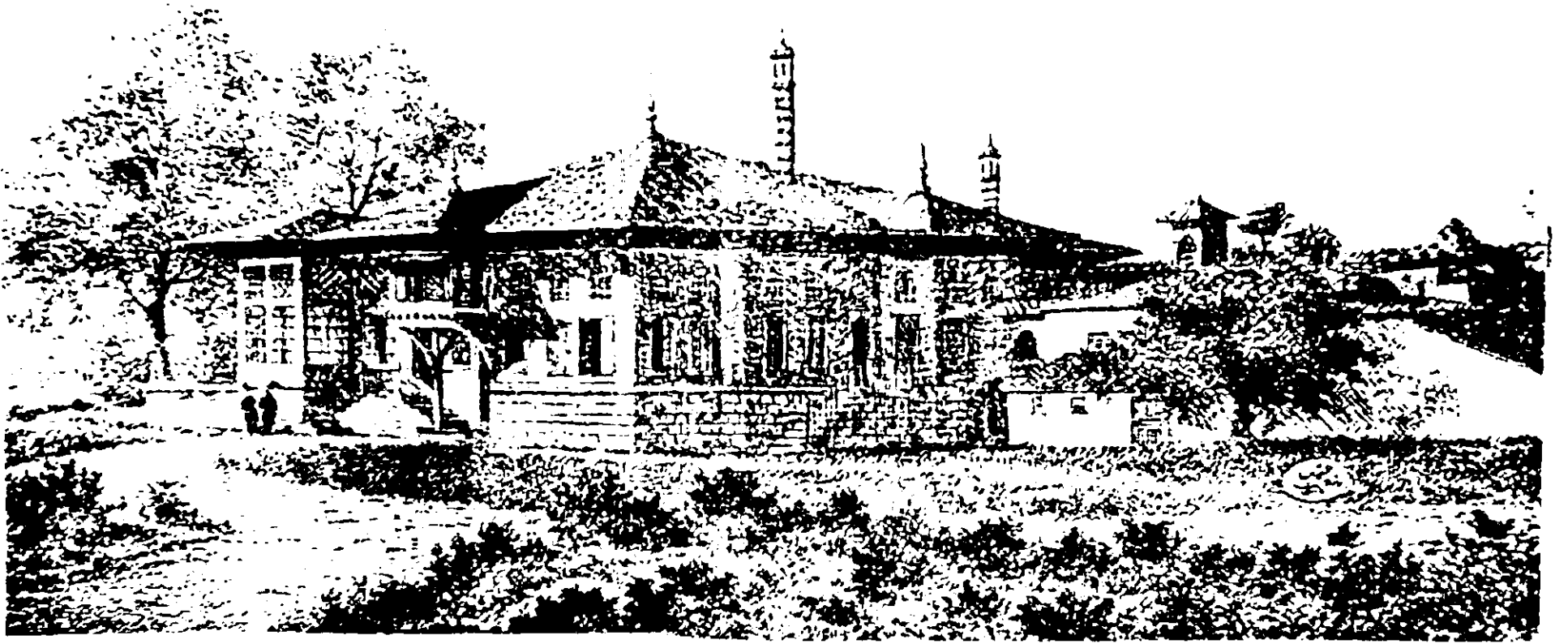
Resim 39 : Cihânnümâ Kasrı Harabesi Kuzeybatı İç Köşesi, 1968

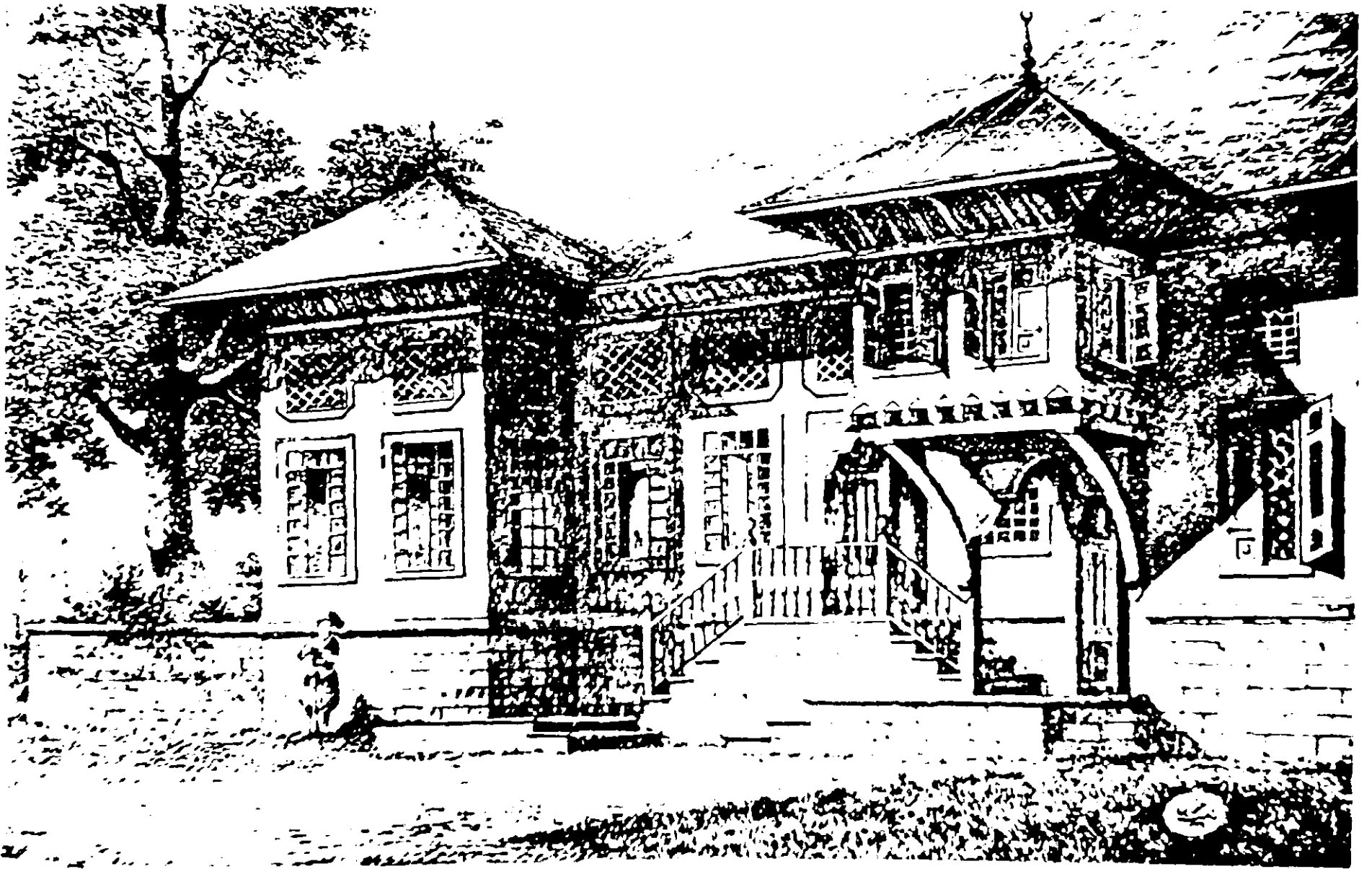
Resim 40 : Cihânnümâ Kasrı Harabesi Kuzeydoğu İç Köşesi, 1968

Resim 41 : Cihânnümâ Kaskı Harabesi, 1994

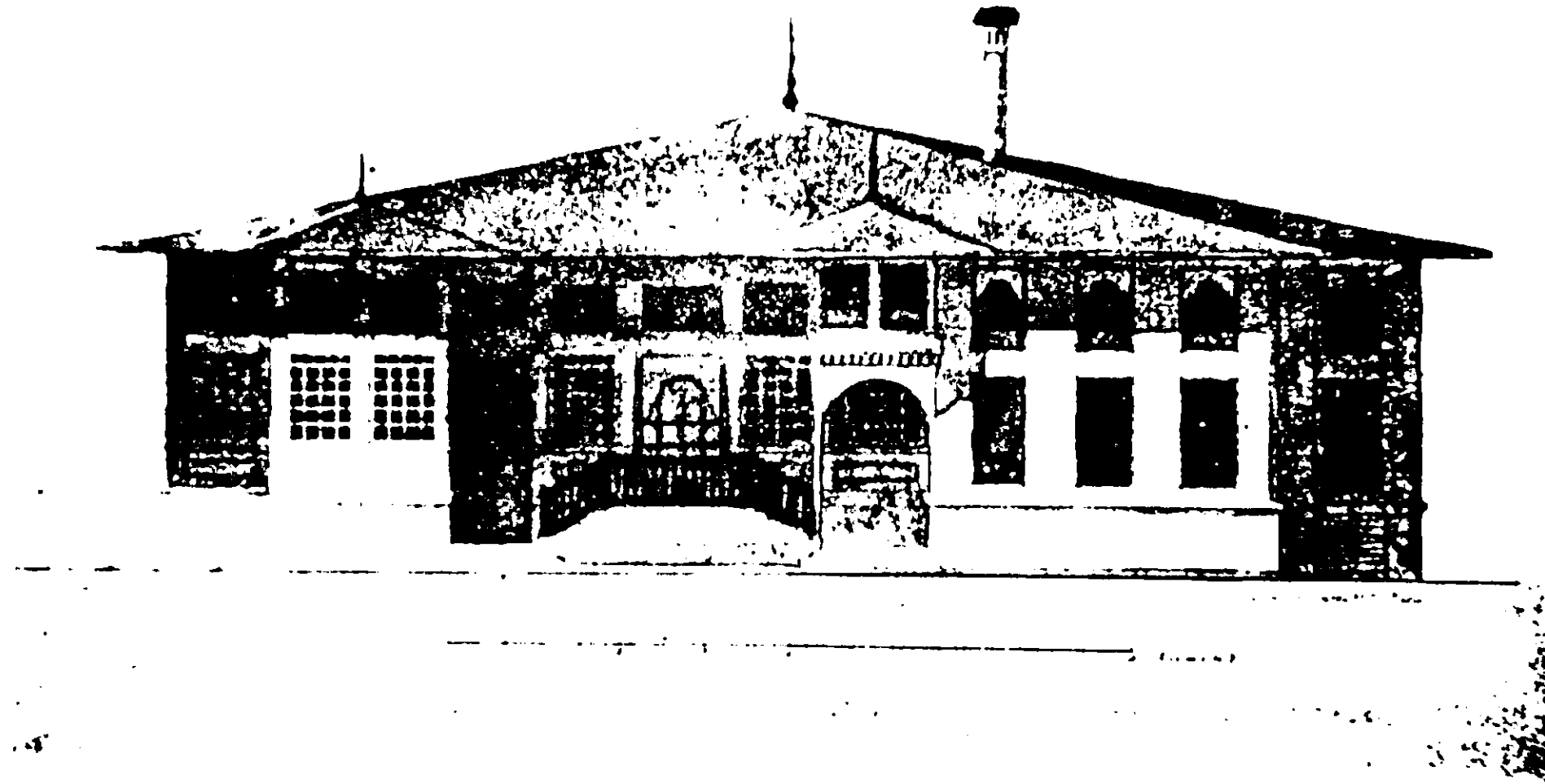
Resim 42 : Kum Kasrı ve Hamamı
(Güneybatıdan)

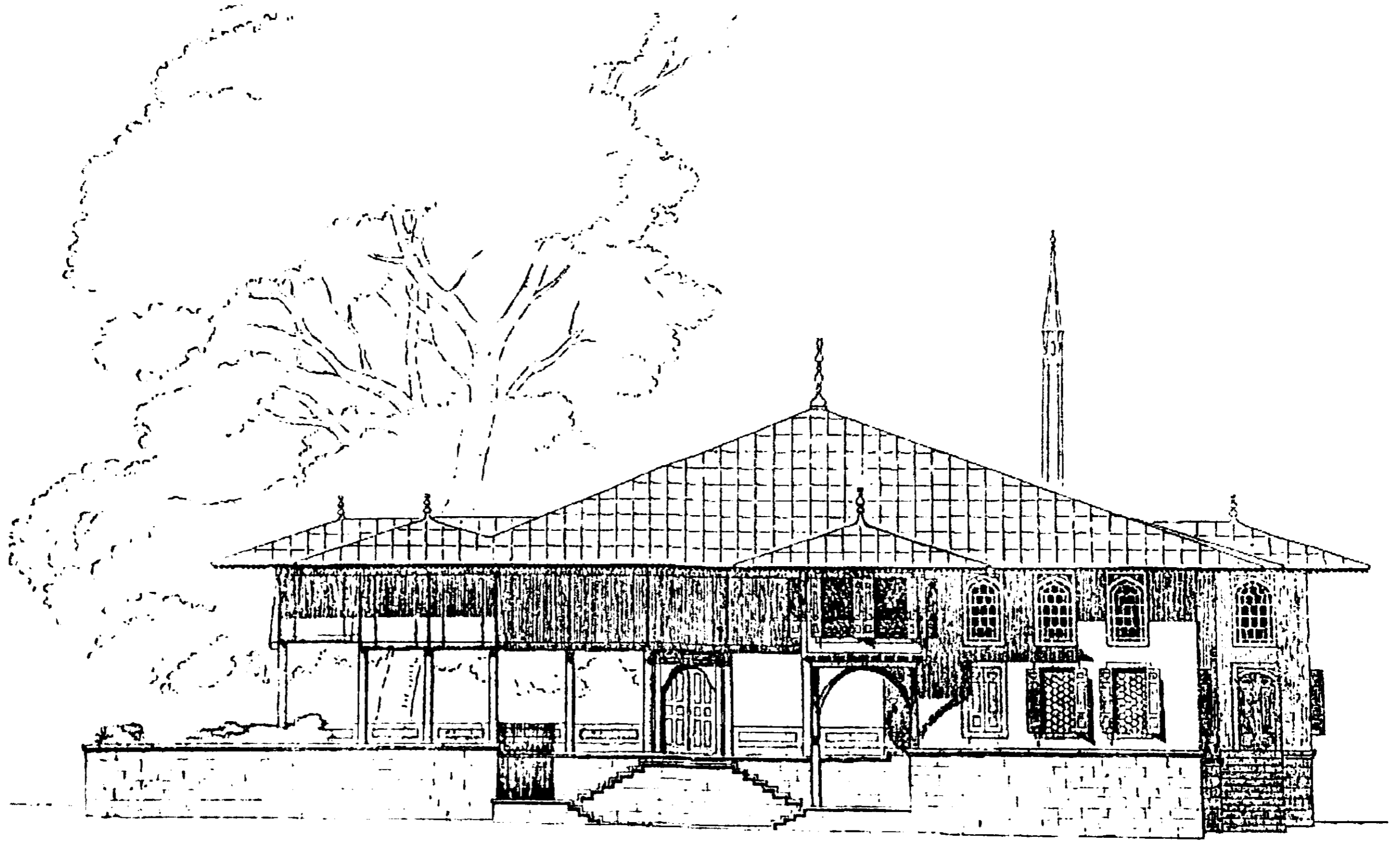
Resim 43 . Kum Kasrı ve Cem Cumbası

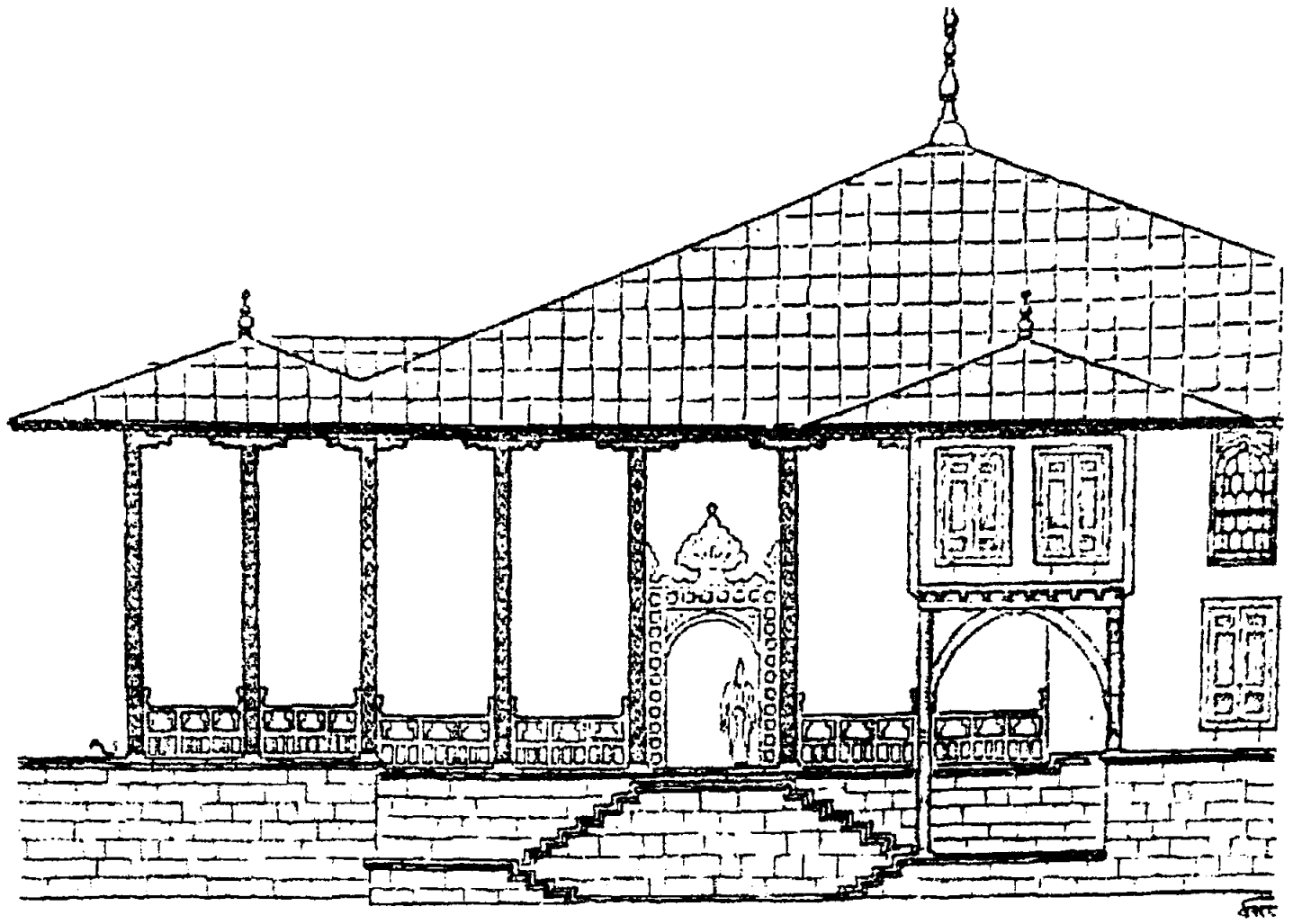
Resim 44 : Kum Kasrı'nın 1873 Yılı Tamirindeki Durumu

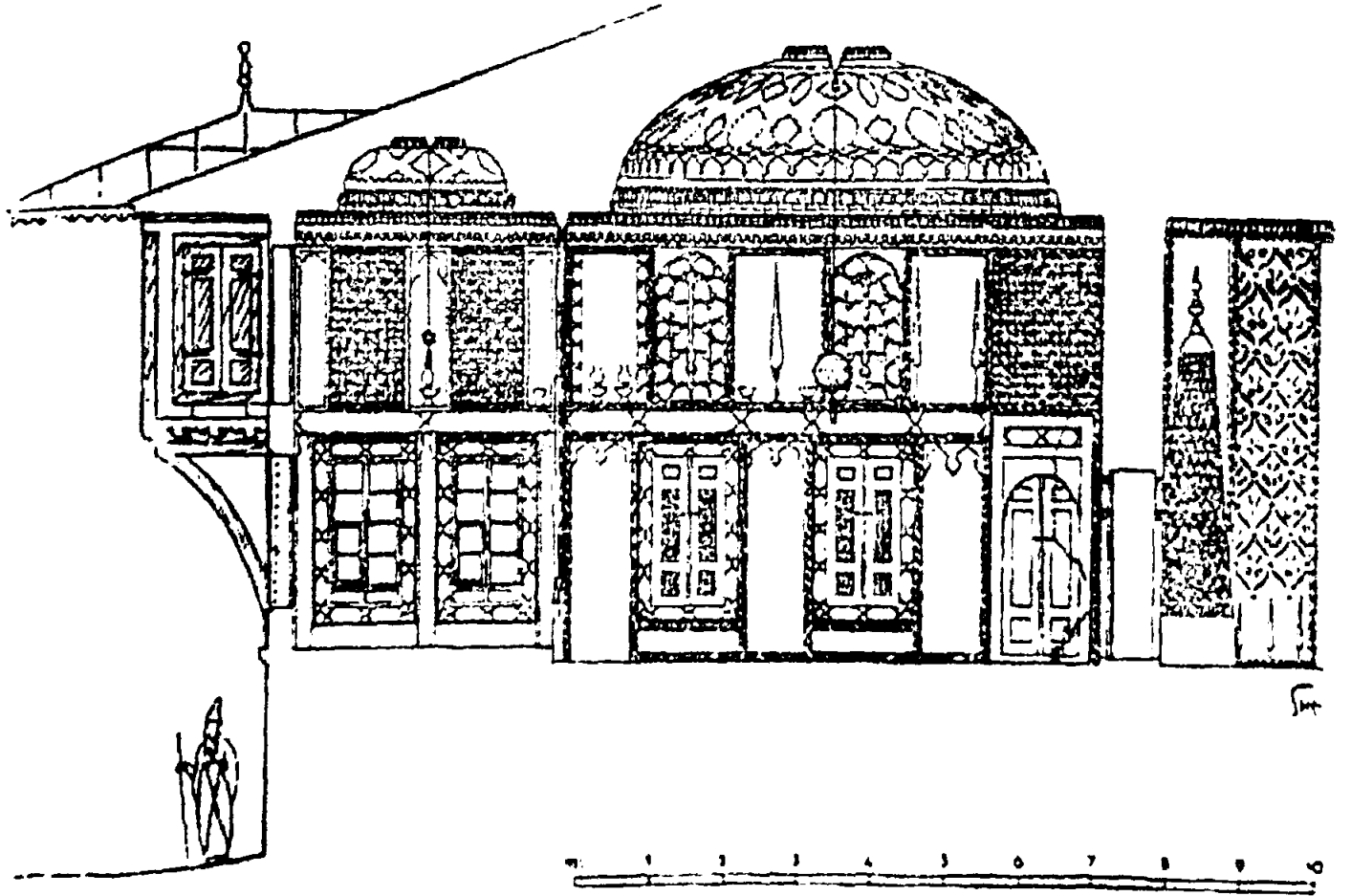
Resim 45 : Kum Kasrı Batı Cephesi

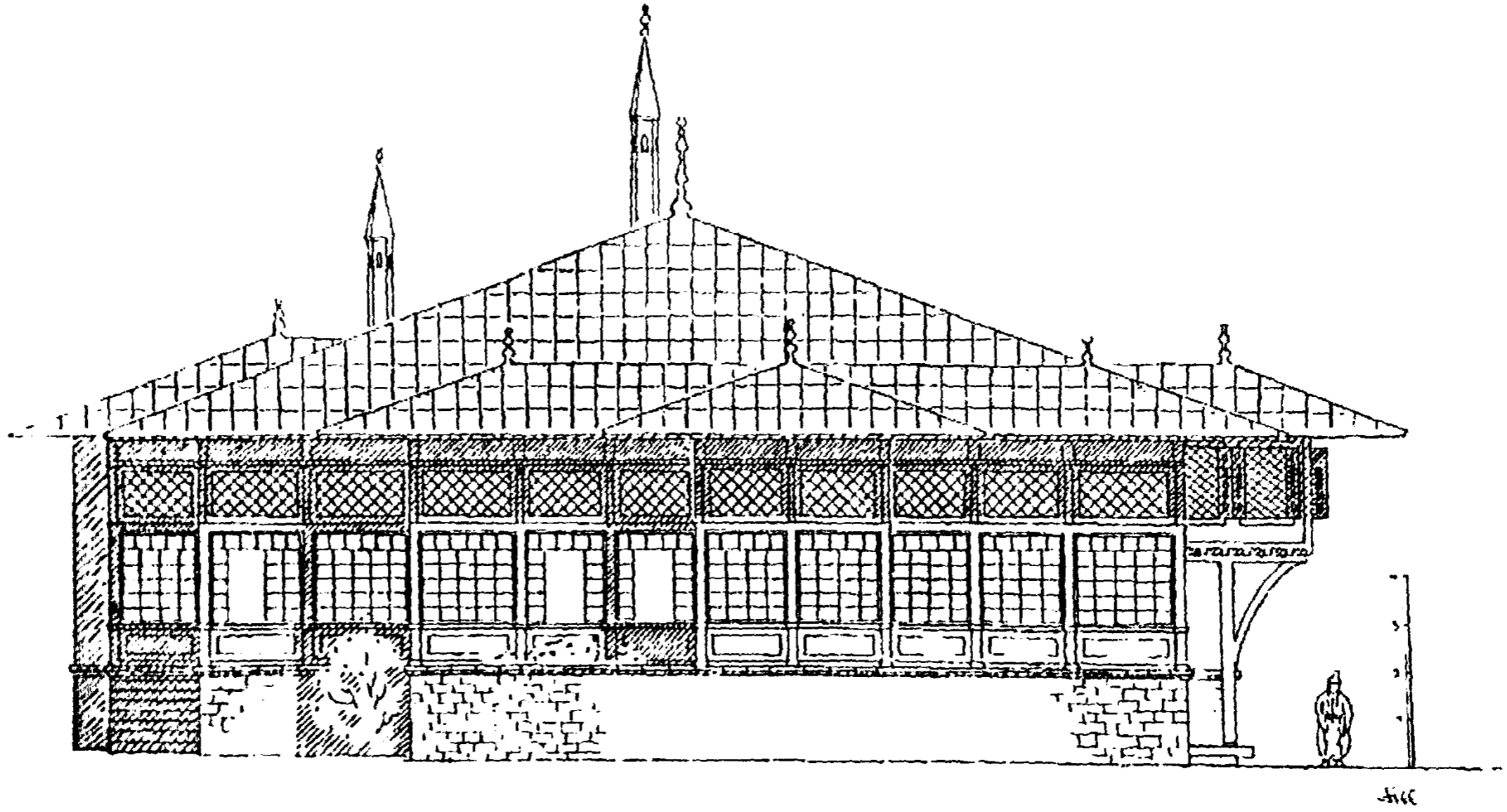
Resim 46 : Kum Kasrı Batı Cephesi Restitüsyonu

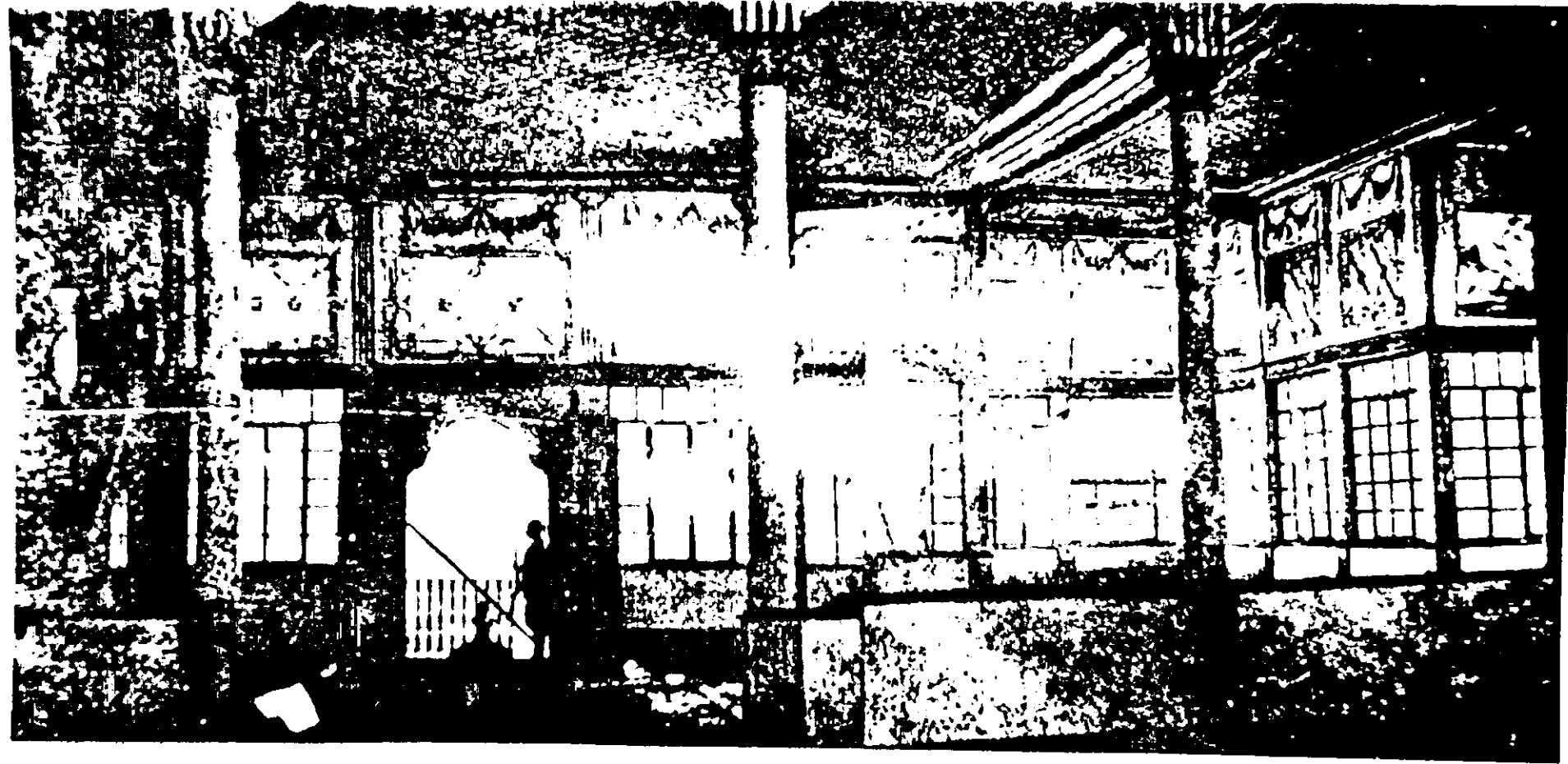
Resim 47 : Kum Kasrı Yazlık Divânhâne Cephesi İlk Hali Restitüsyonu

Resim 48 : Kışlık Hünkâr Odası Kesiti

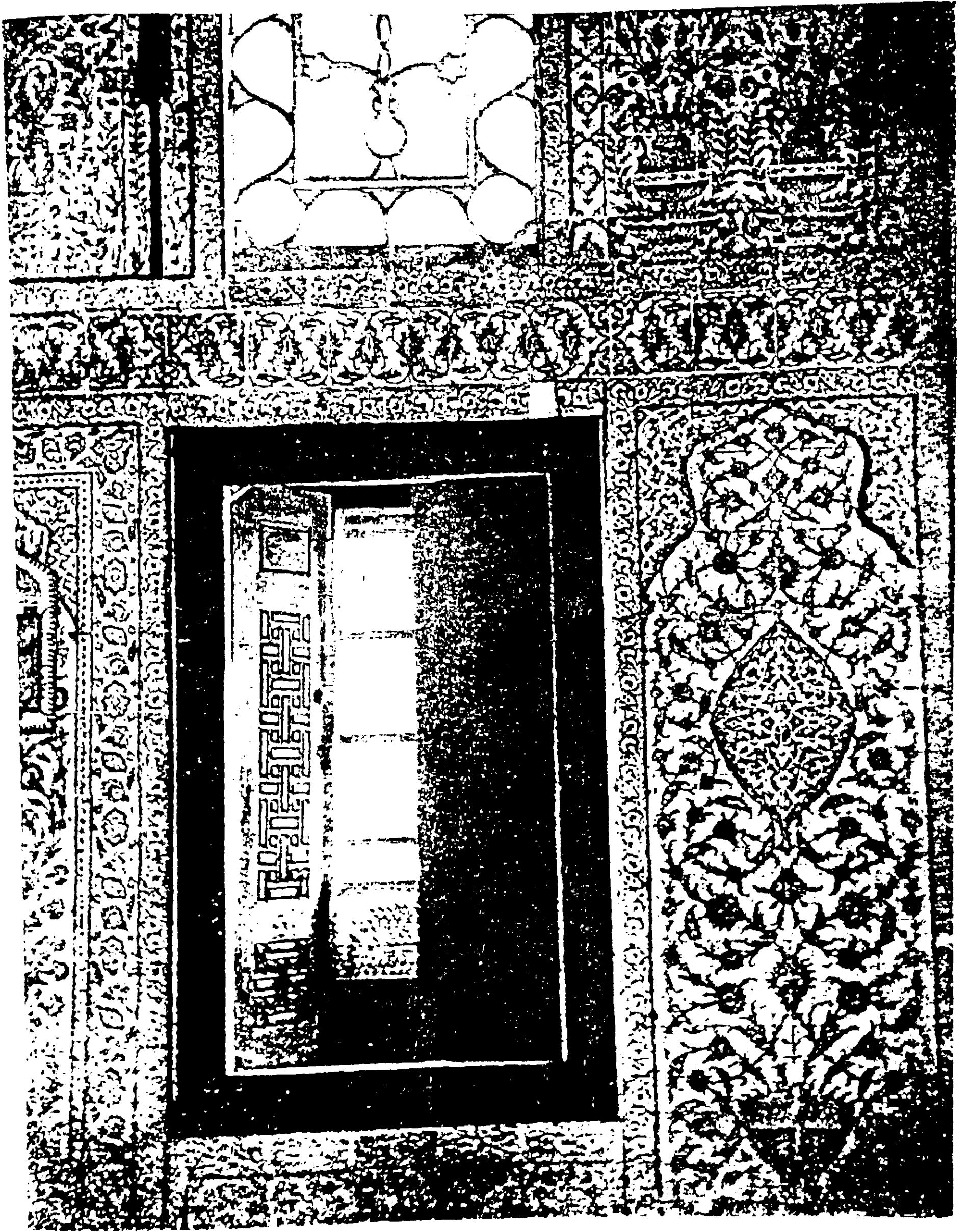
Resim 49 : Kum Kasrı Kuzey Cephesi XVIII. Yüzyıldaki Durumu
Restitüsyonu

Resim 50 : Kum Kasrı Yazlık Dîvânhânesi
1873 Yılı Tamirinden Önceki Durumu

Resim 51 : Kum Kasrı Kışlık Oda (Kubbeli Dîvânhane, Hünkâr Odası)

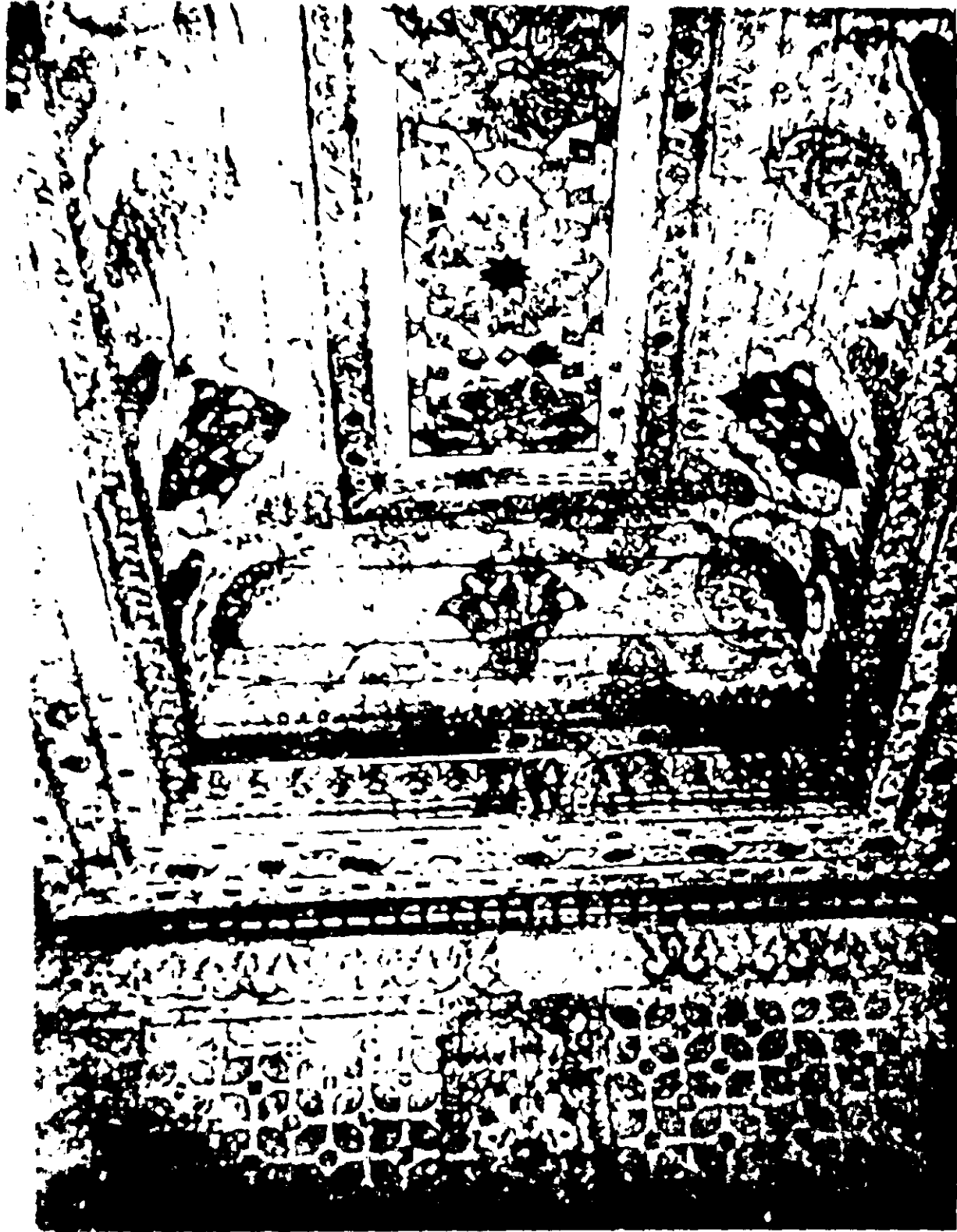
Resim 52 Kum Kasrı Kışlık Oda (Kubbeli Dîvânhane, Hünkâr Odası)
Güney Penceresi

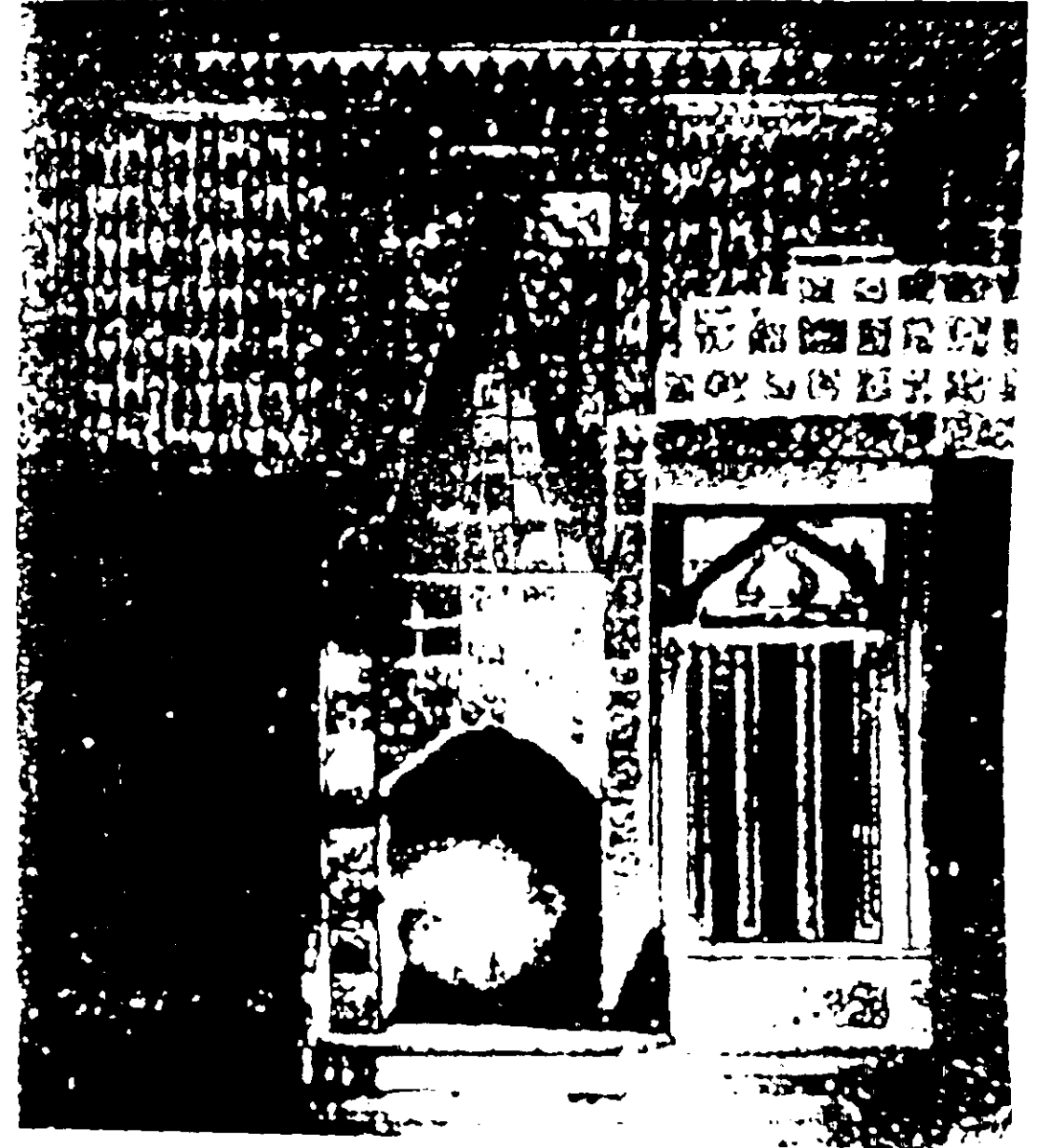
Resim 53 : Kum Kasrı Kışlık Oda (Kubbeli Dîvânhane, Hünkâr Odası)
Kuzey Pencerelemi 1873 Yılı Tamiri Sırasında

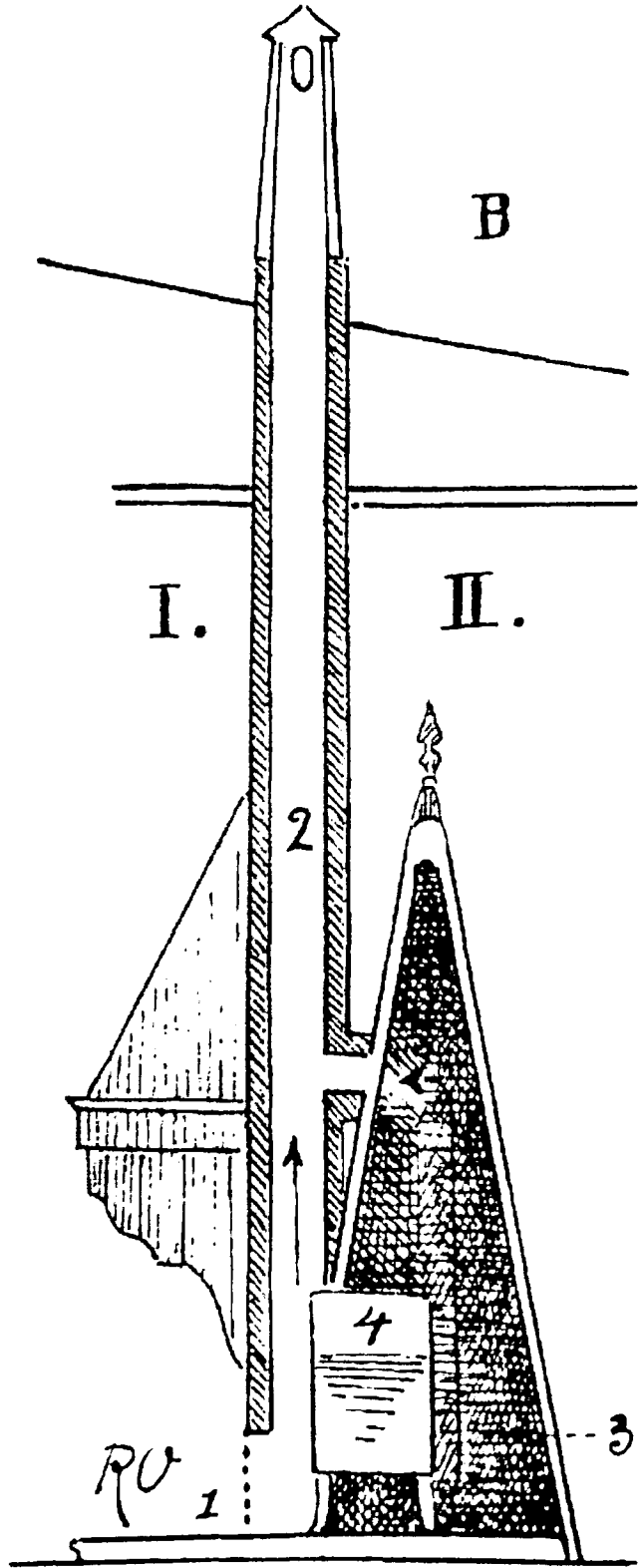
Resim 54 : Kum Kasrı Kışlık Oda (Kubbeli Dîvânhane, Hünkâr Odası)
Duvardaki Dolap Kapagı ve Duvar Çinileri

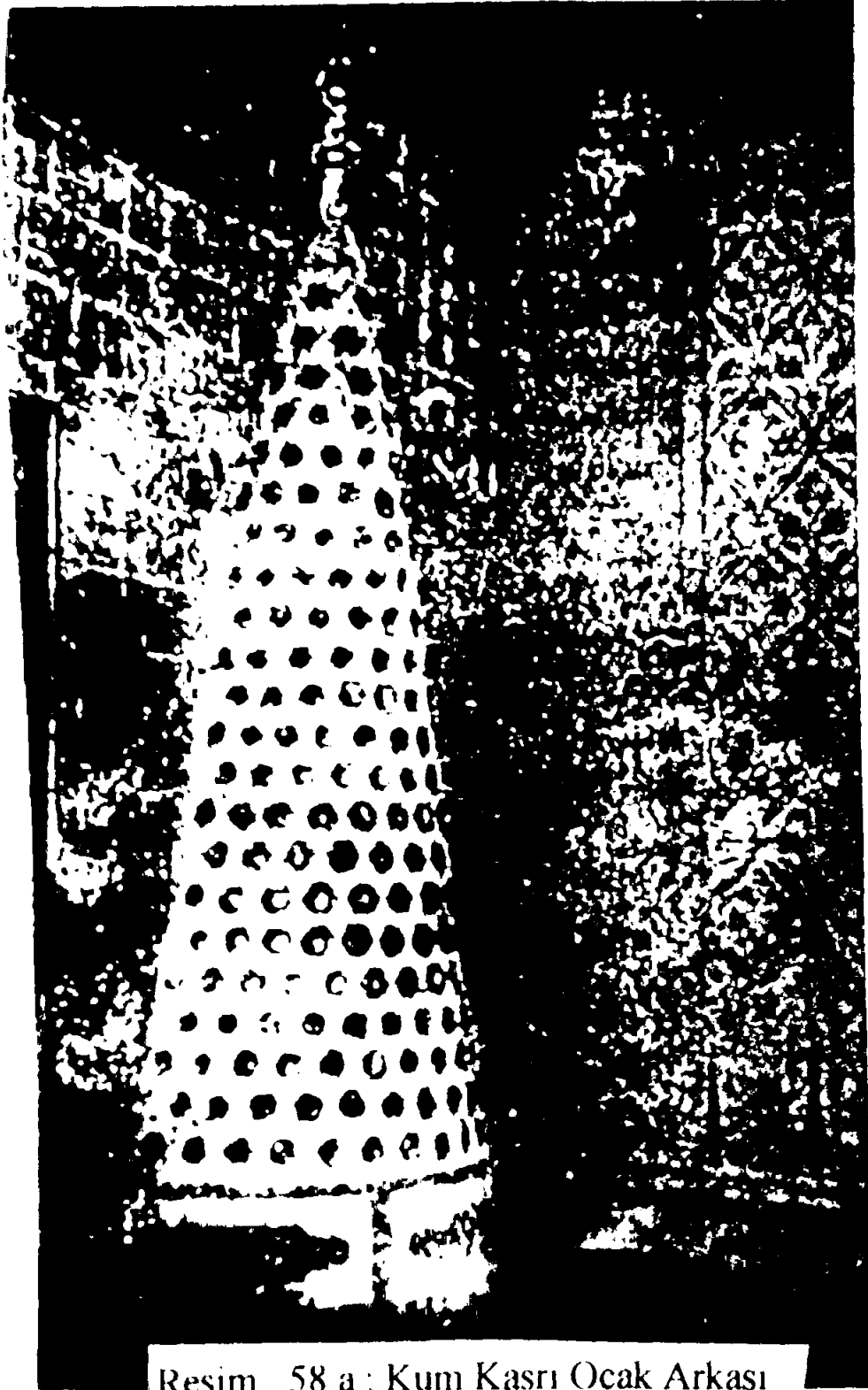
Resim 55 : Kum Kasrı, XVII. Yüzyıl Tekne Tonozlu Tavanın Süslemeleri

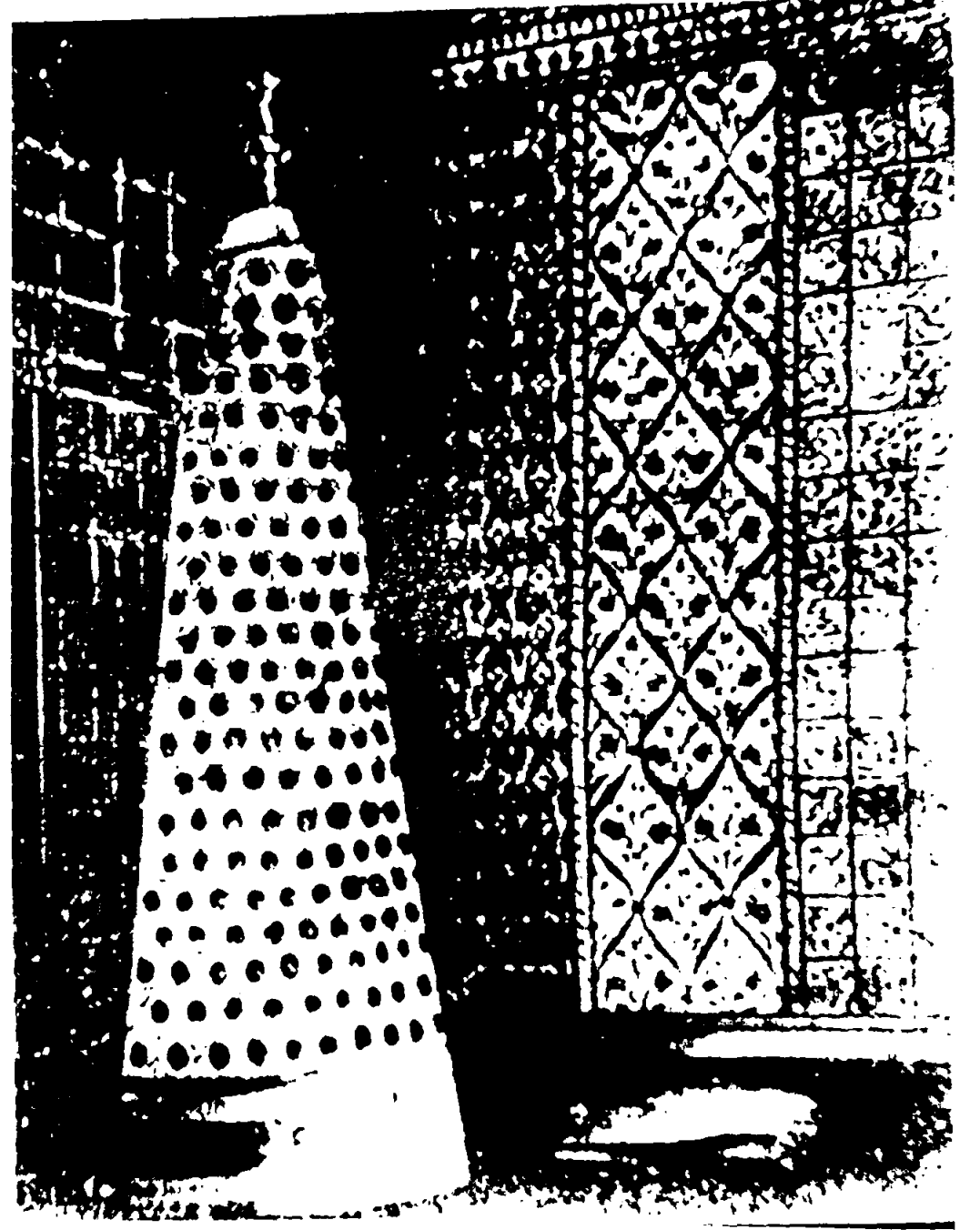
Resim 56 : Kum Kasrı Kışlık Odada Ocaklık, Kapı ve Dola

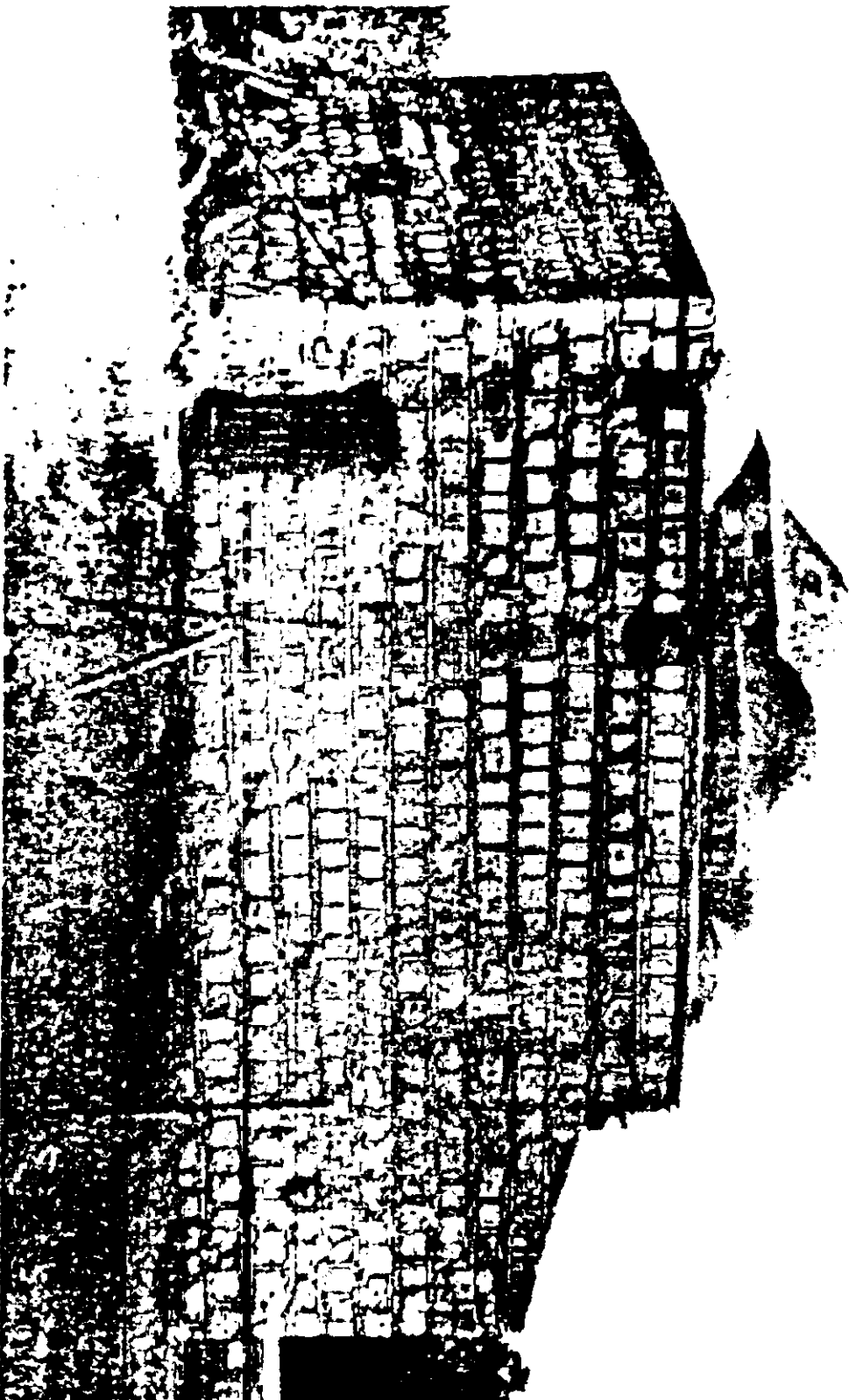
Resim 57 : Kum Kasrı'nda Ocak Kesiti

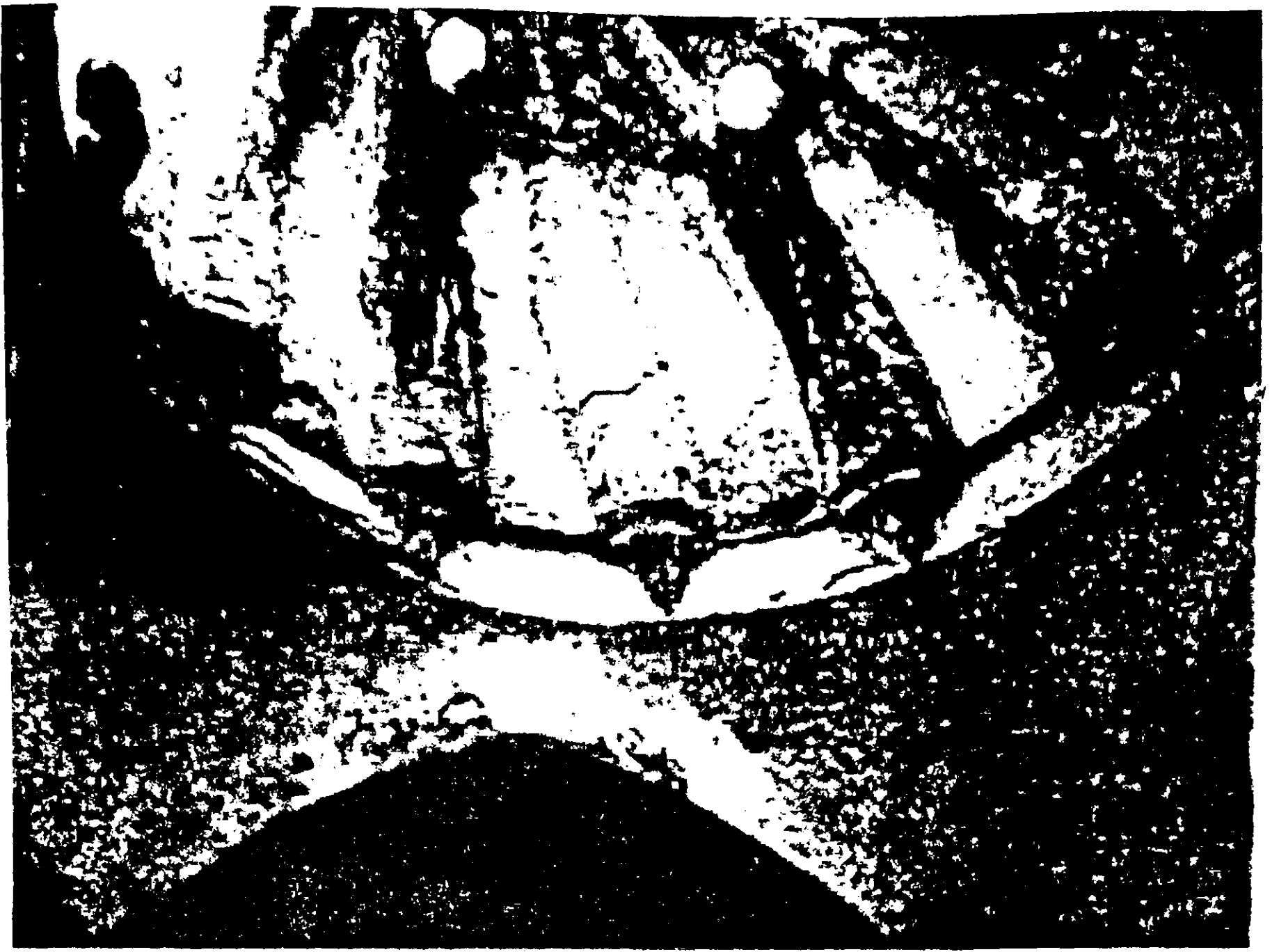
Resim 58 a : Kum Kasrı Ocak Arkası

Resim 58 b : Kum Kasrı Ocak Arkası

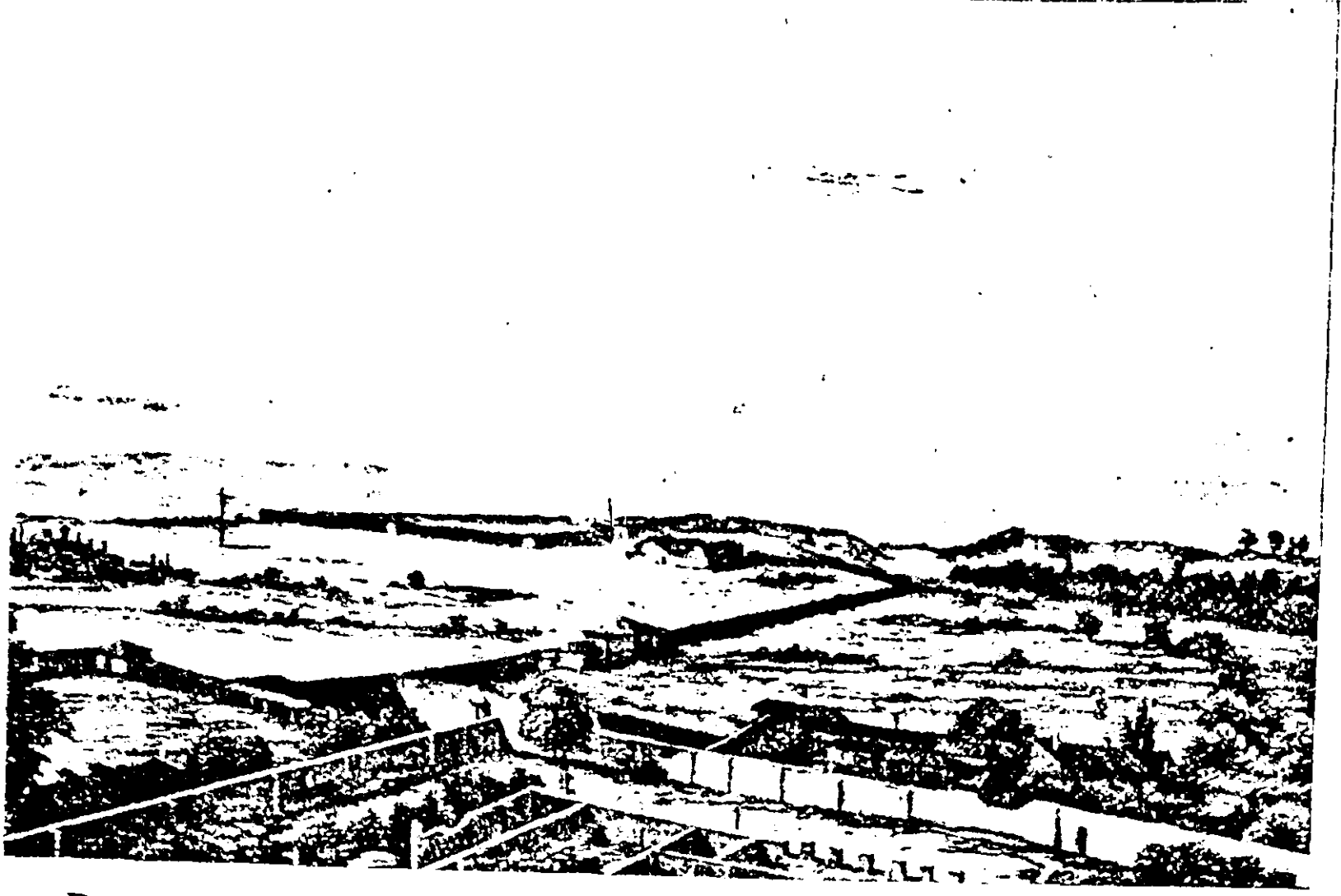
Resim 59 : Kum Kasrı Hamamı, 1994

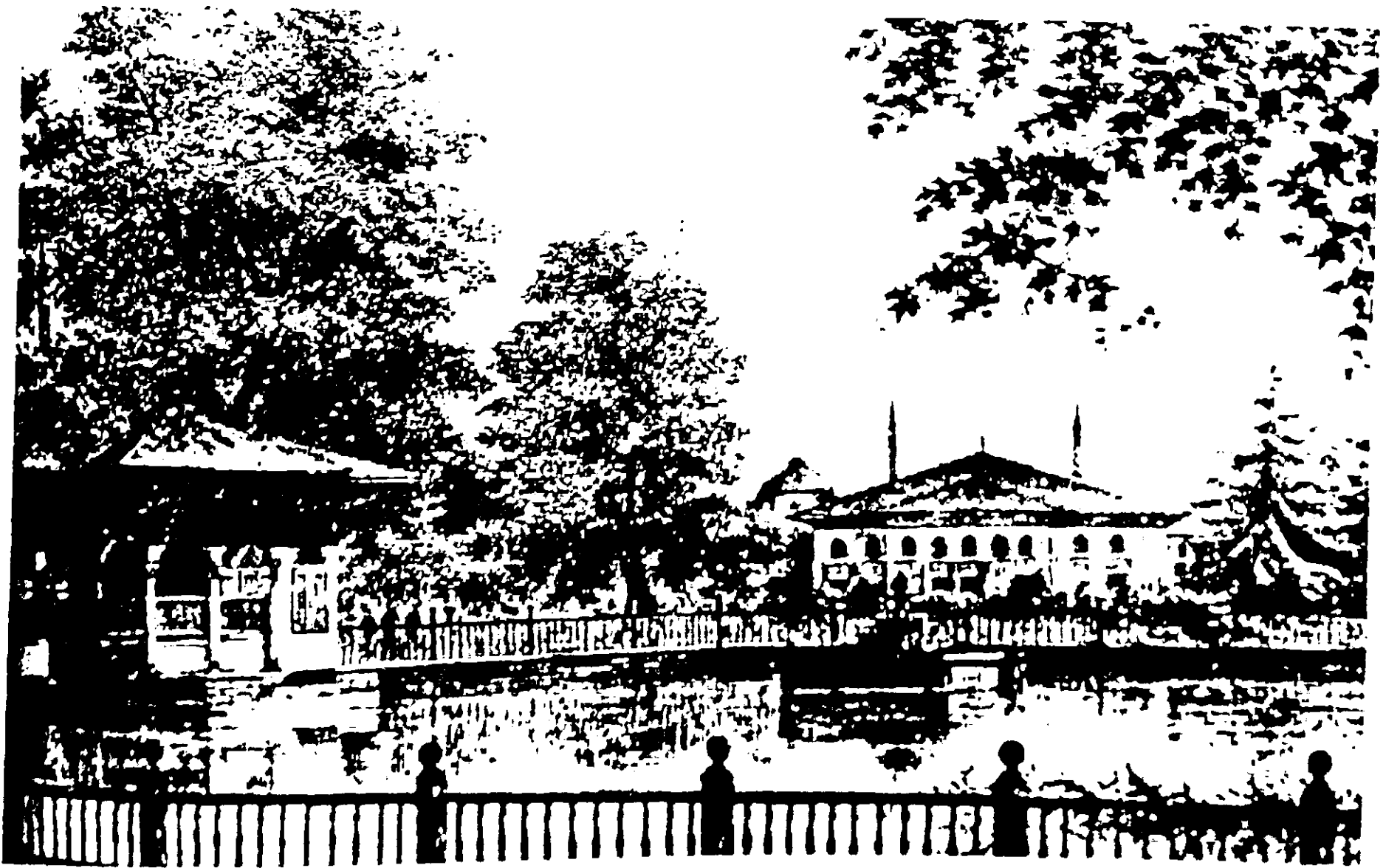
Resim 60 : Kum Kasrı Hamamı Kubbesi

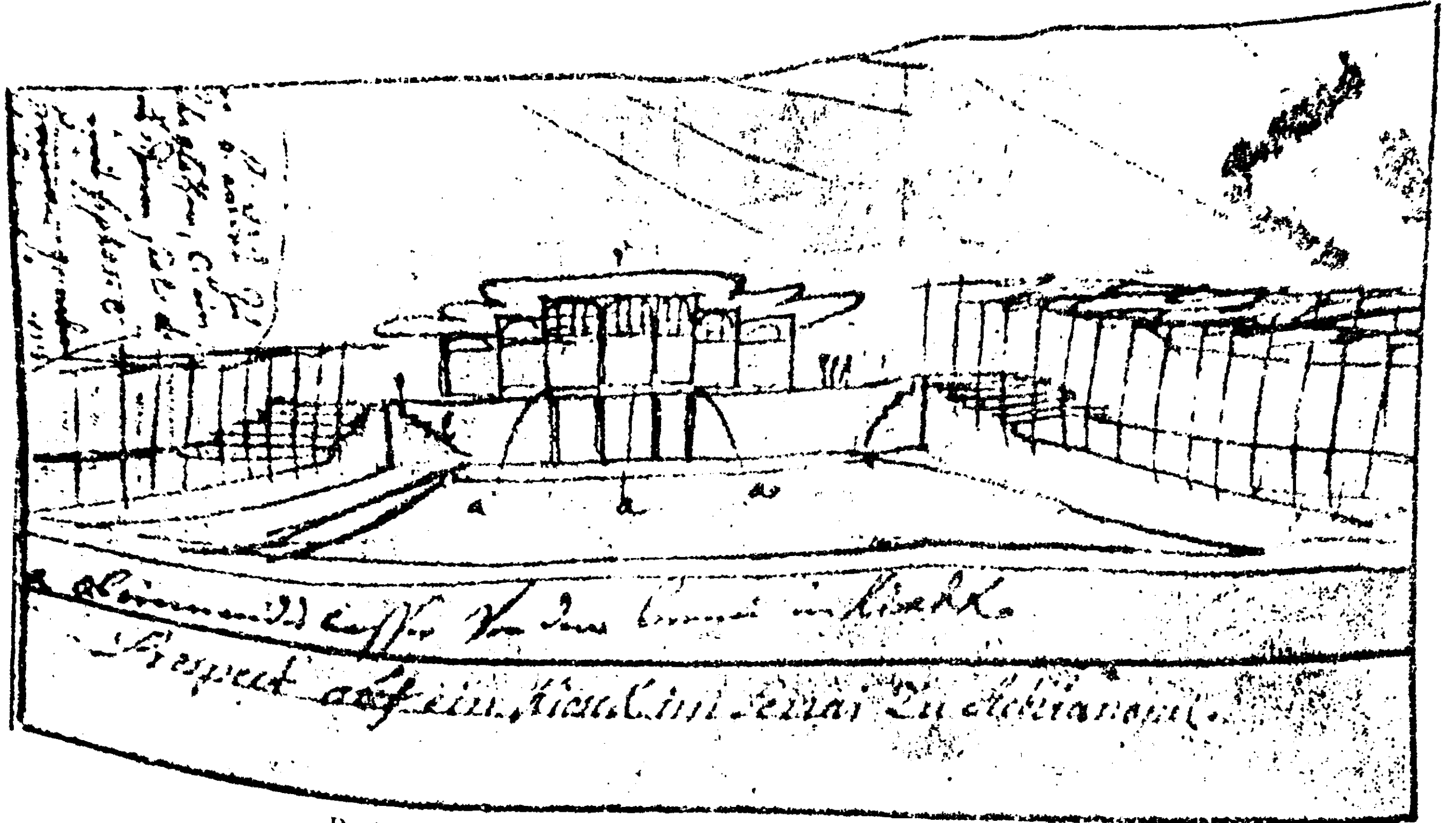
Resim 61 : Kum Kasrı Hamamı Soğukluk Kısmı

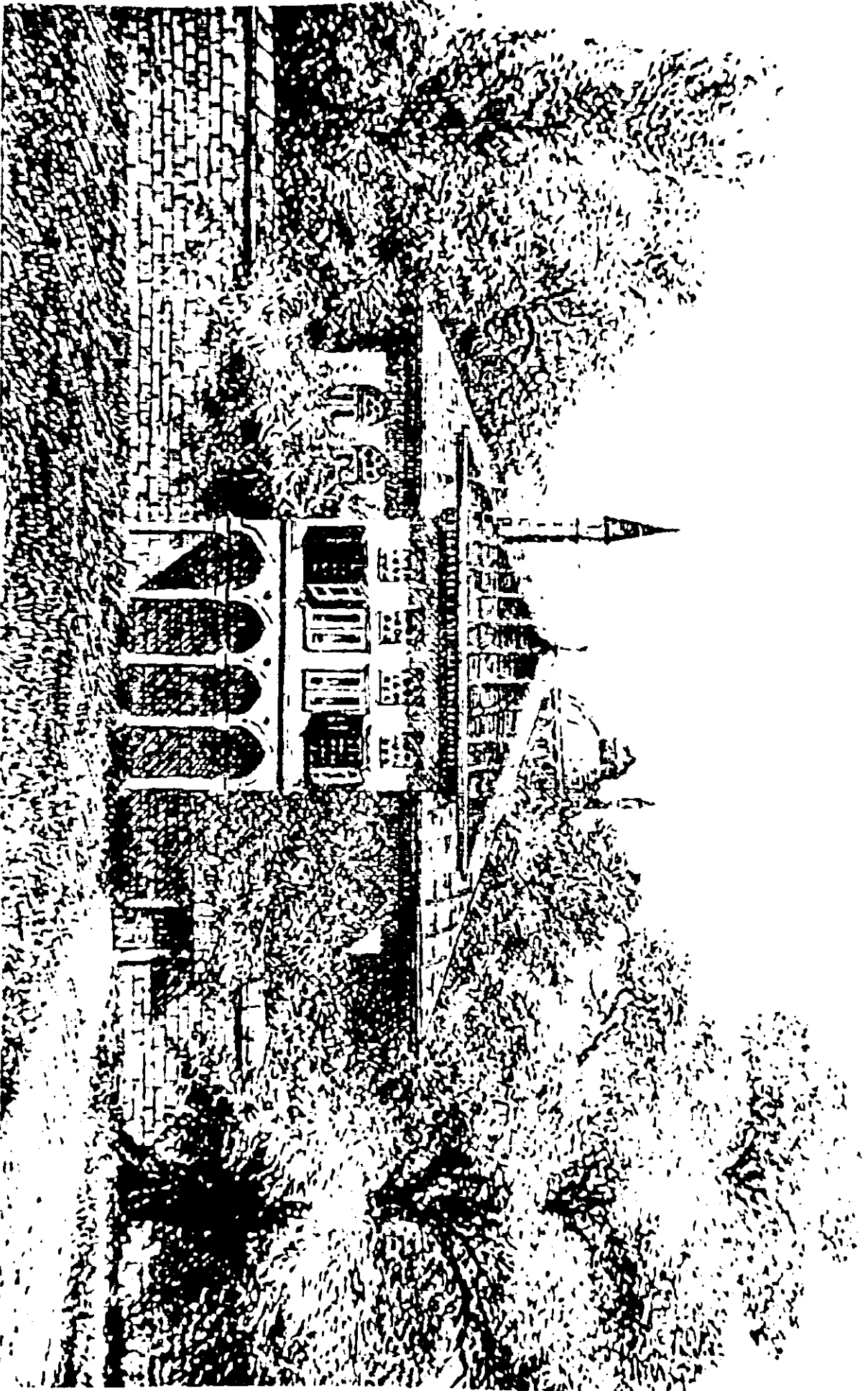
Resim 62 : Cihânnümâ Odasından Harem-i Hümayûn Tarafının Görünümü

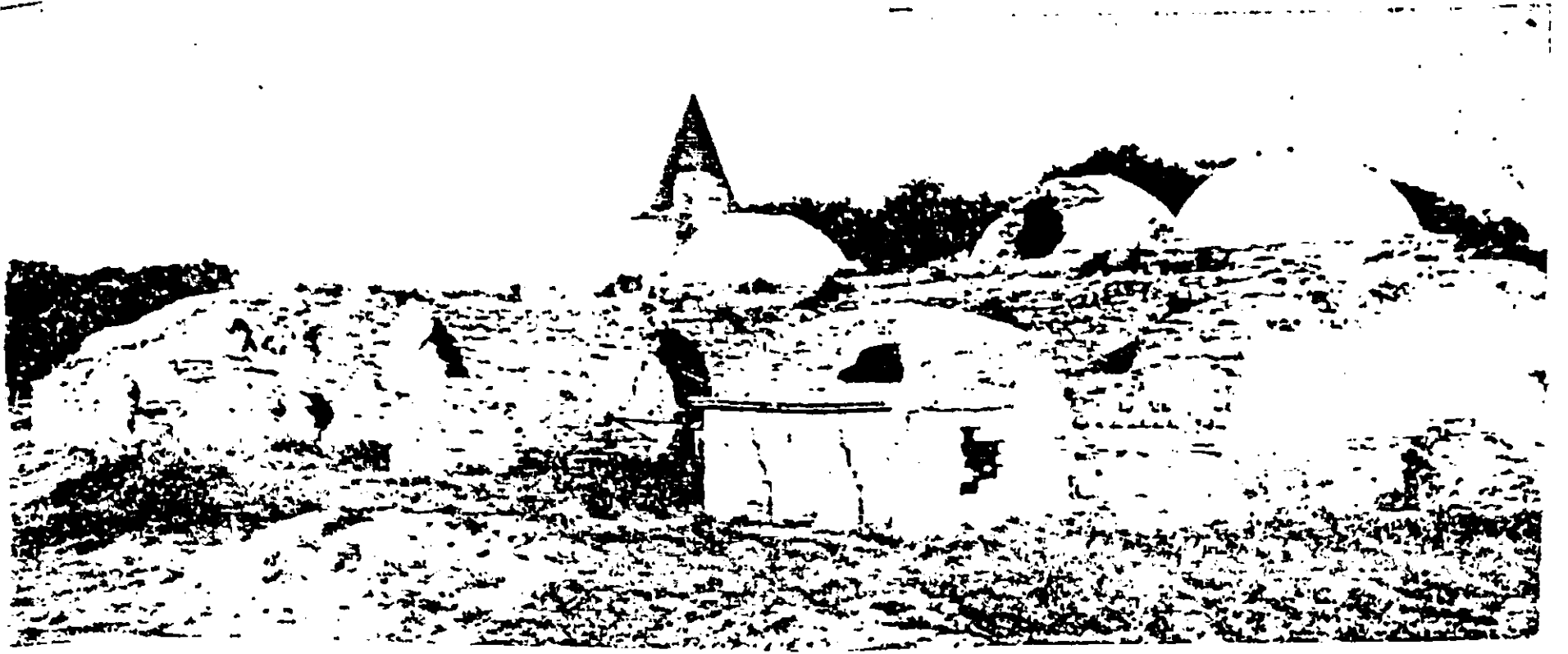
Resim 63 : Dolmabahçe'de Şehvâr Havuzu

Resim 64 : Gudenos'a Göre Aynalı Köşk'ün Şehvar Havuzu
Tarafından Görünüşü, 1741

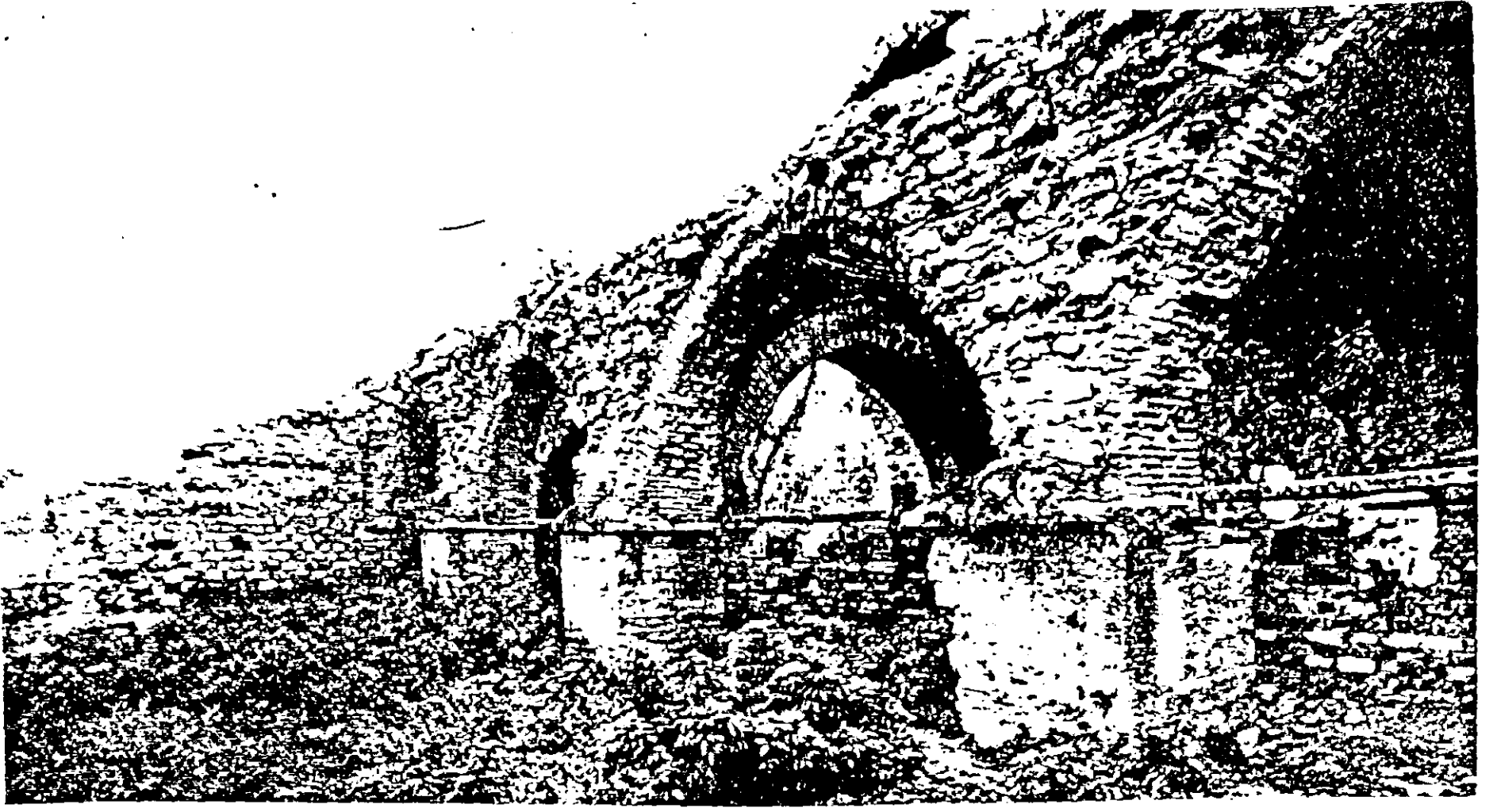
Resim 65 : Aynalı Köşk'ın Tunca Nehrine Bakan Doğu Cephesi

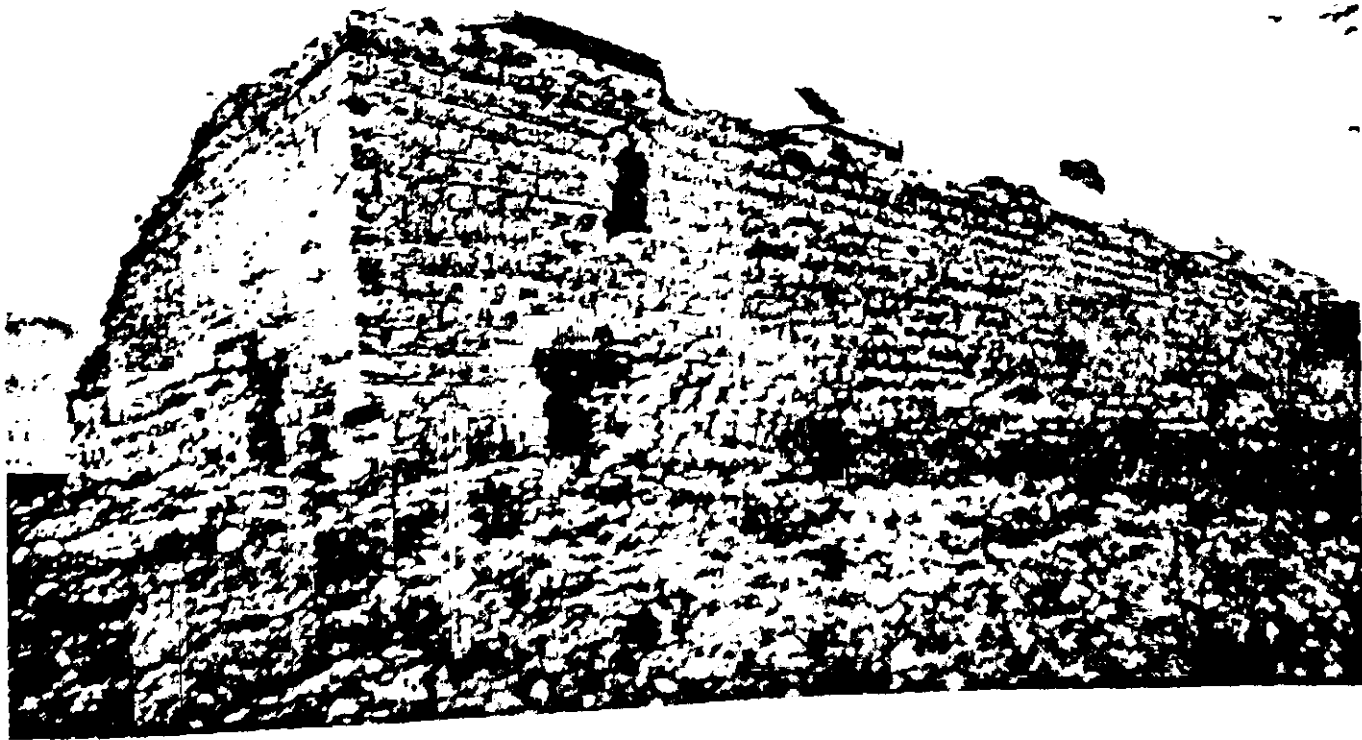
Resim 66 : Matbah-ı Âmire Cephesinin Kuzeybatıdan Görünümü, 1968

Resim 67 : Matbah-ı Âmire Cephesinin Kuzeydoğudan Görünümü 1968

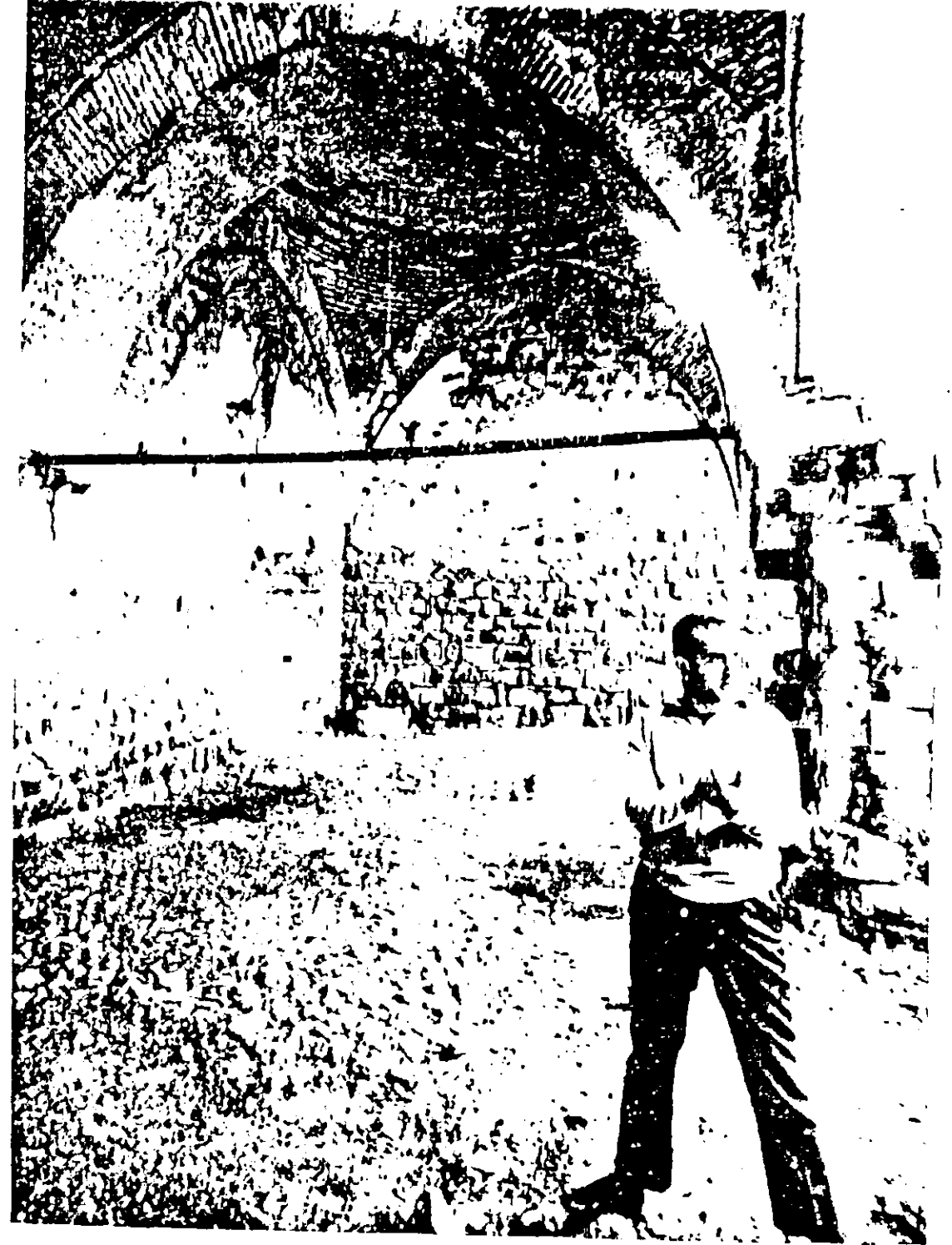
Resim 68 : Matbah-ı Âmire Ön Cephесinin Görünümü, 1968

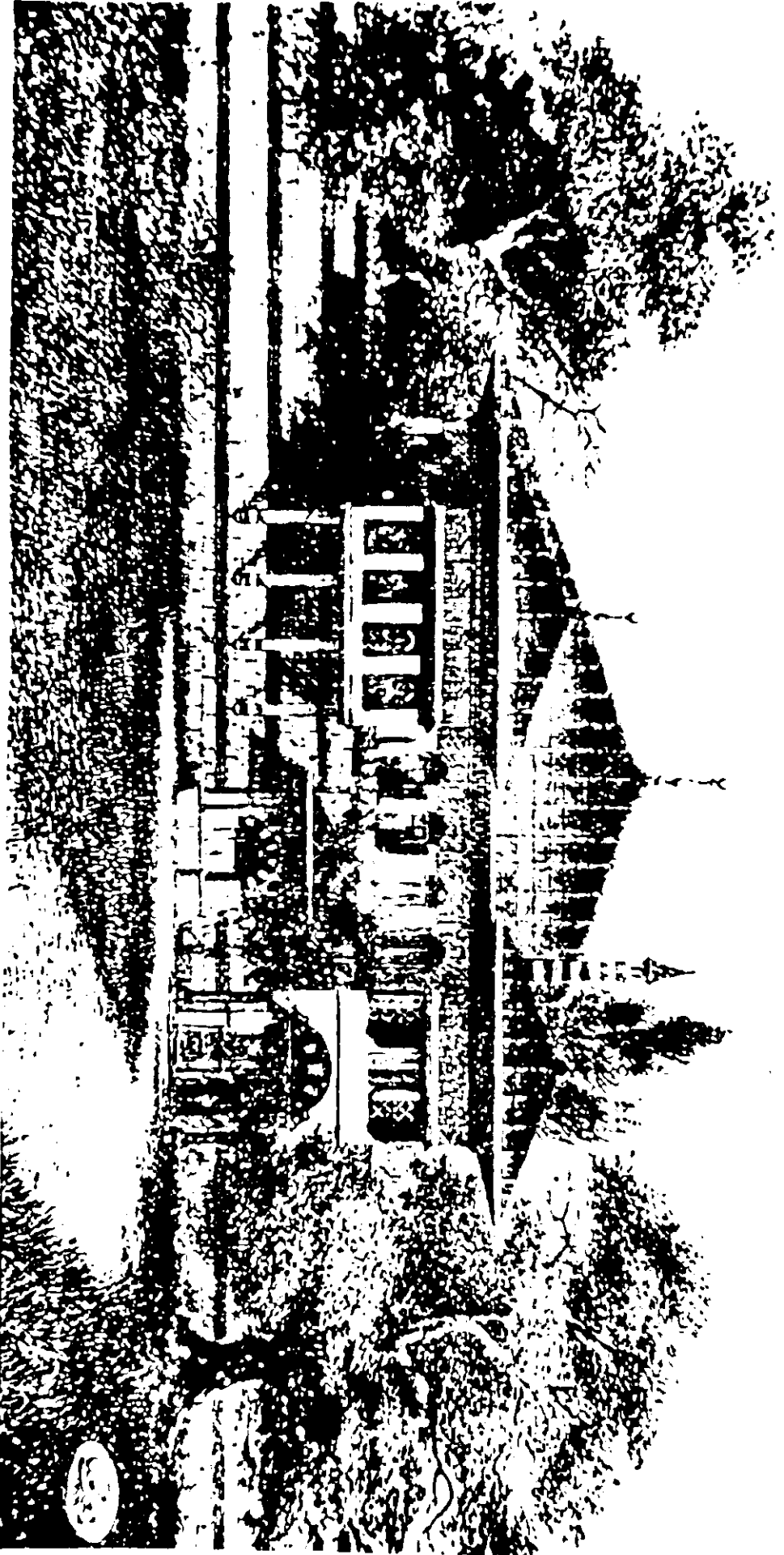
Resim 69 : Matbah-ı Âmire Arka Cephесinin Görünümü, 1968

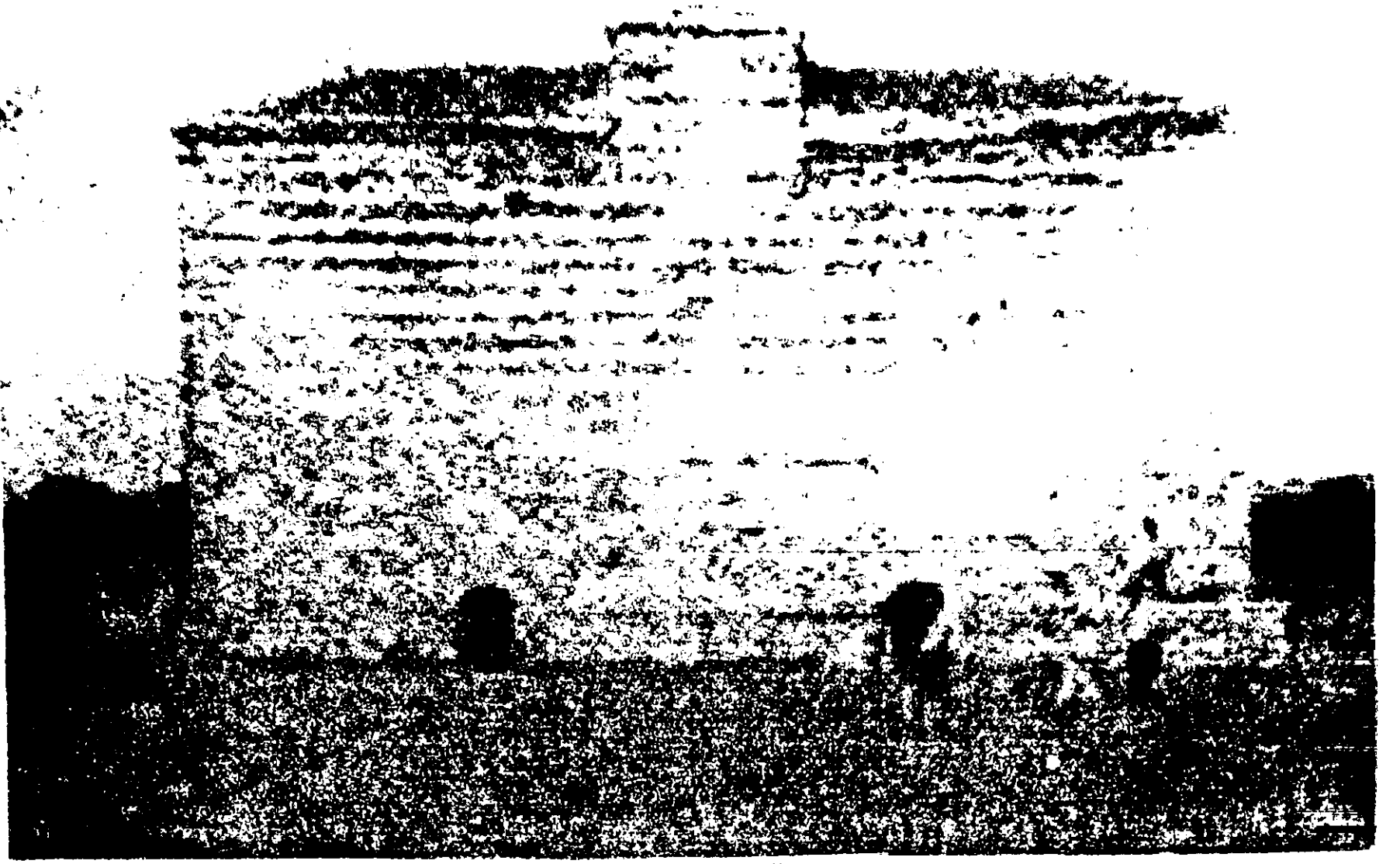
Resim 70 : Matbah-ı Âmire İç Görünümü, 1968

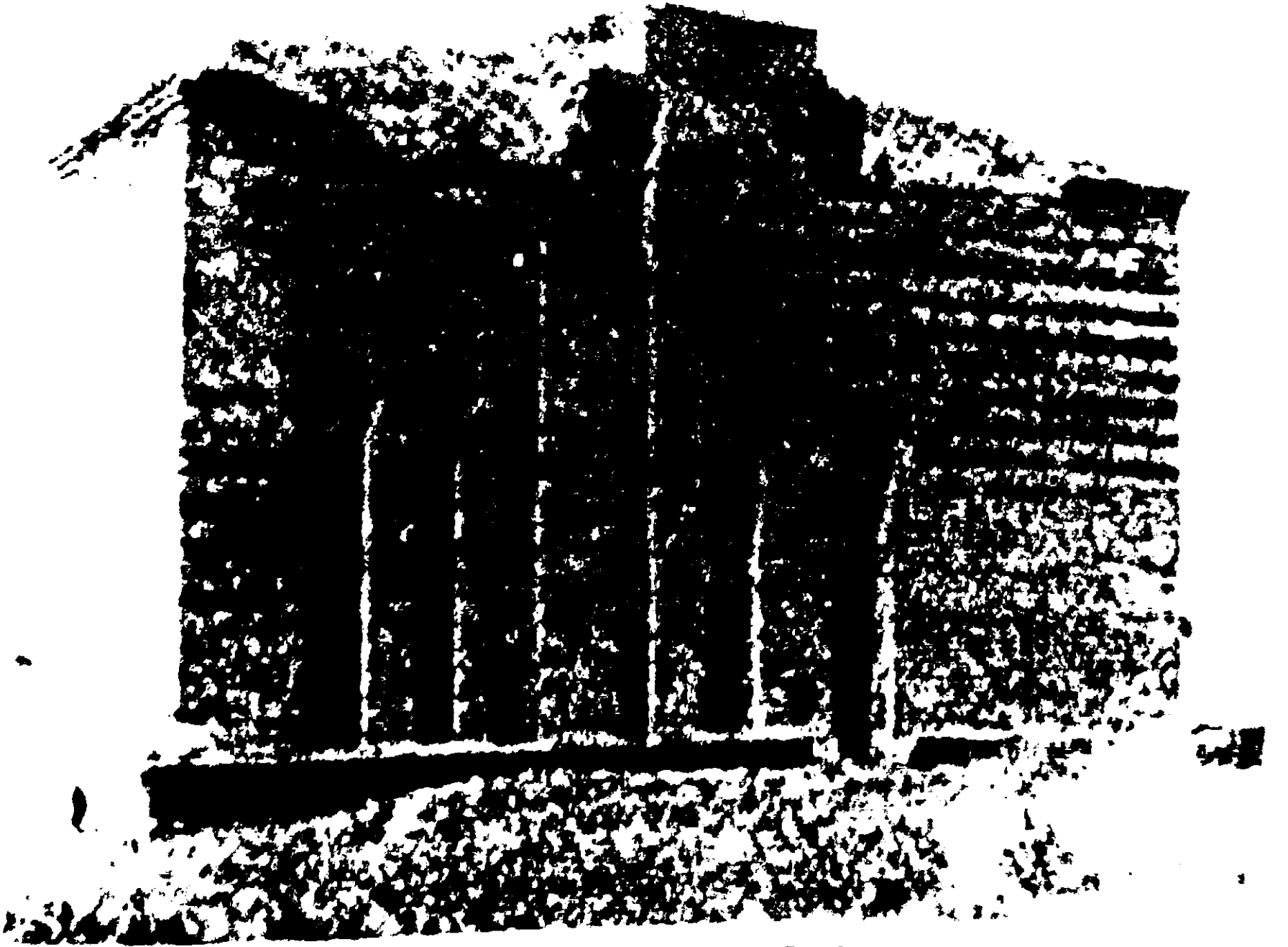
Resim 71 : Matbah-ı Âmire İç Görünümü, 1968

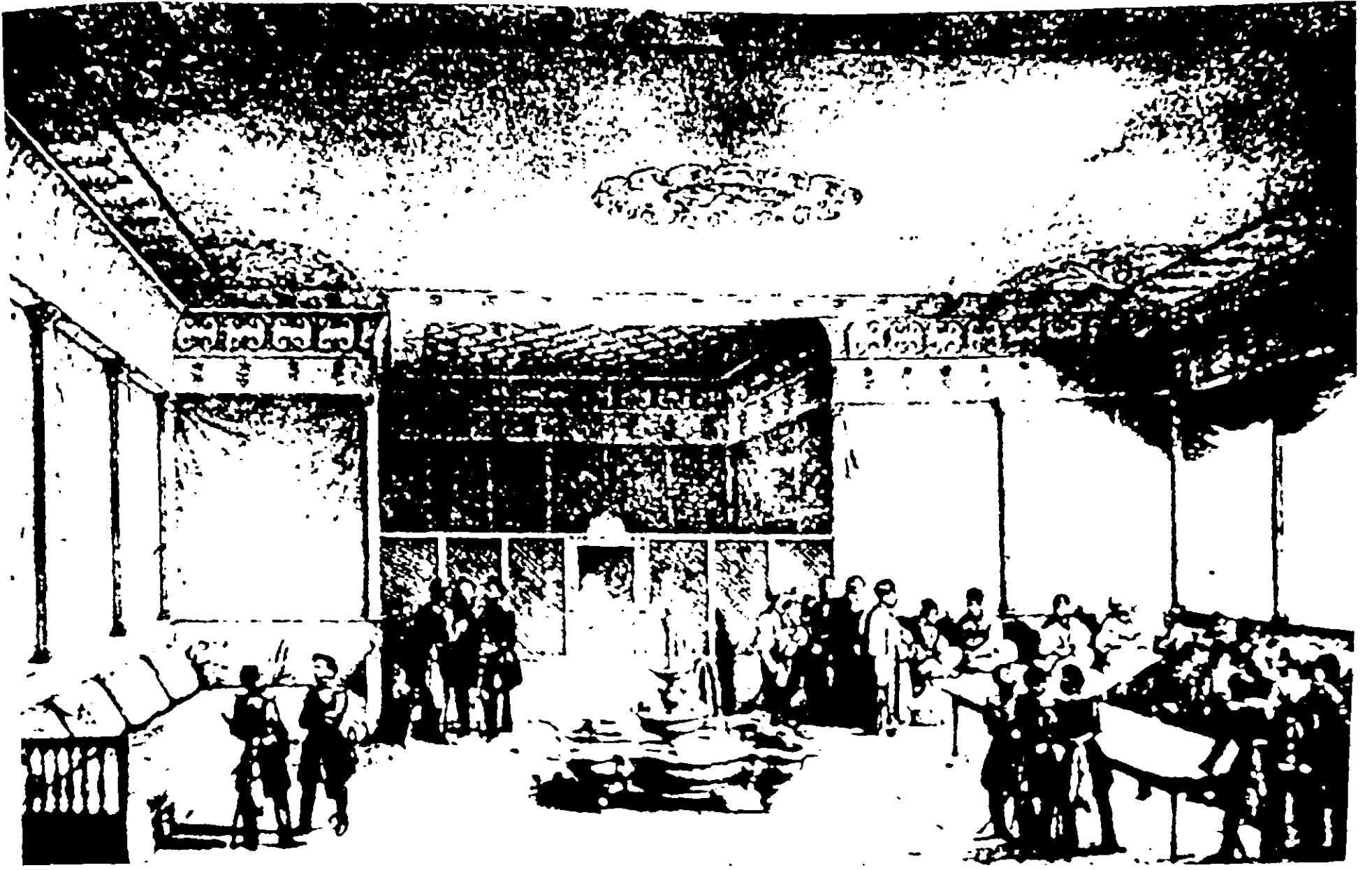
Resim 72 : Alay K şk 

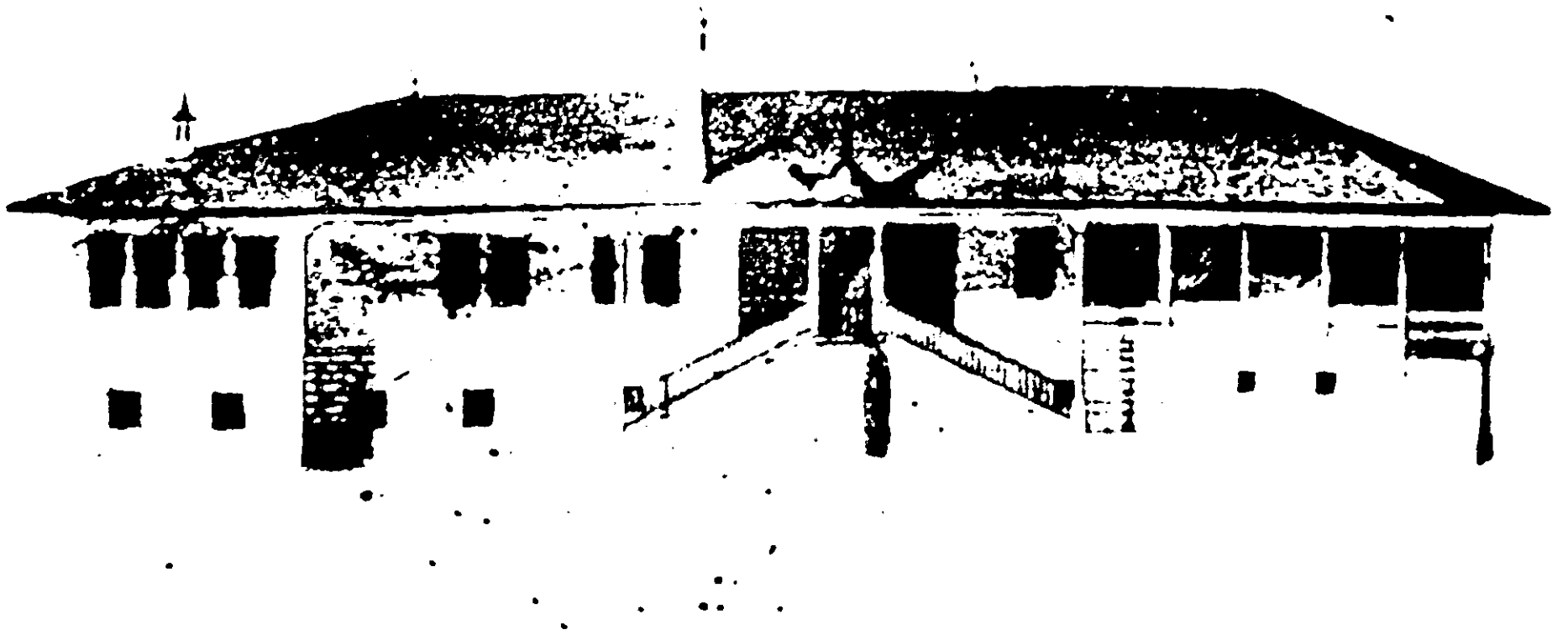
Resim 73 : Su Maksemi Ön Cephesi

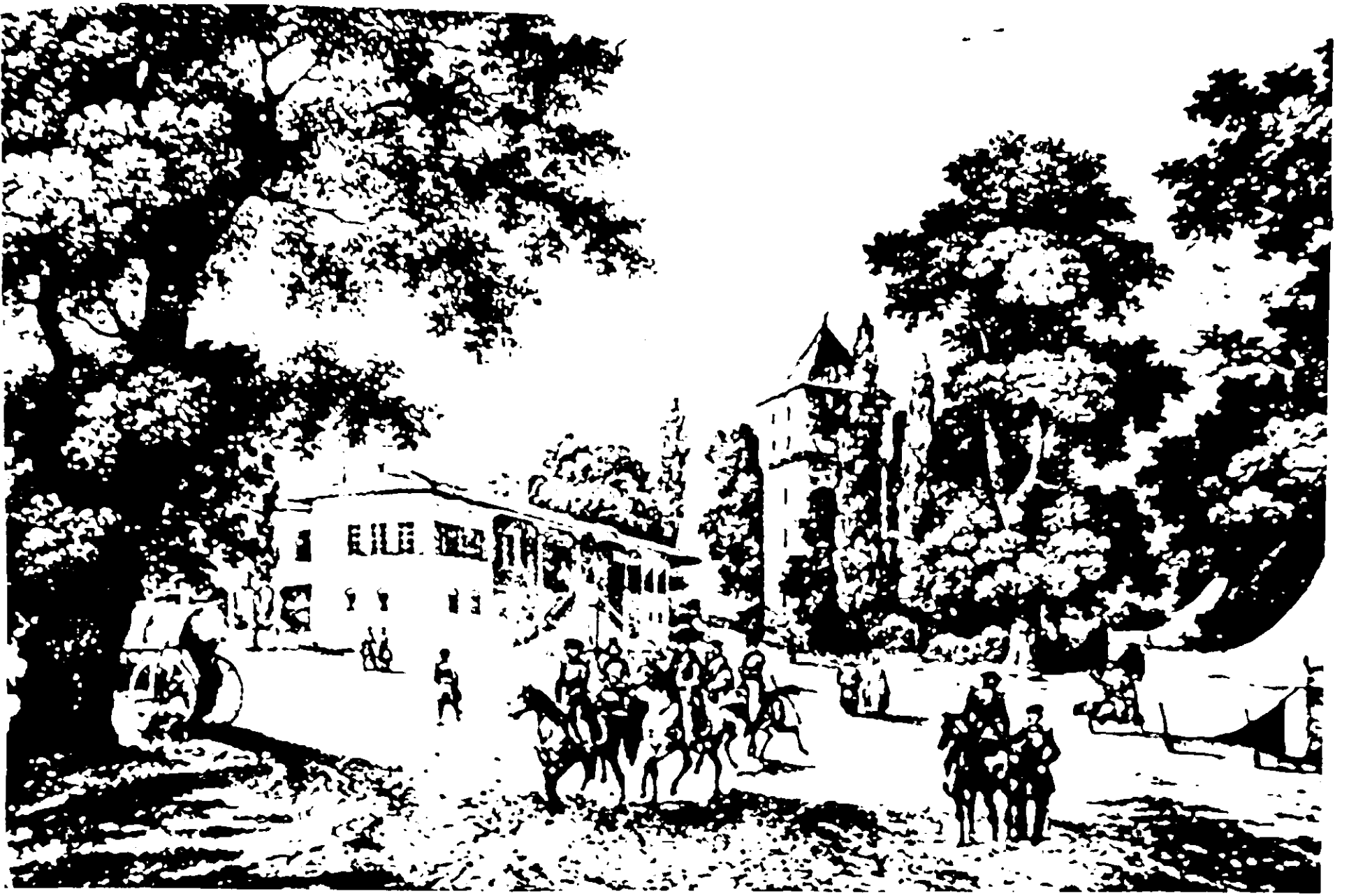
Resim 74 : Su Maksemi Arka Cephesi

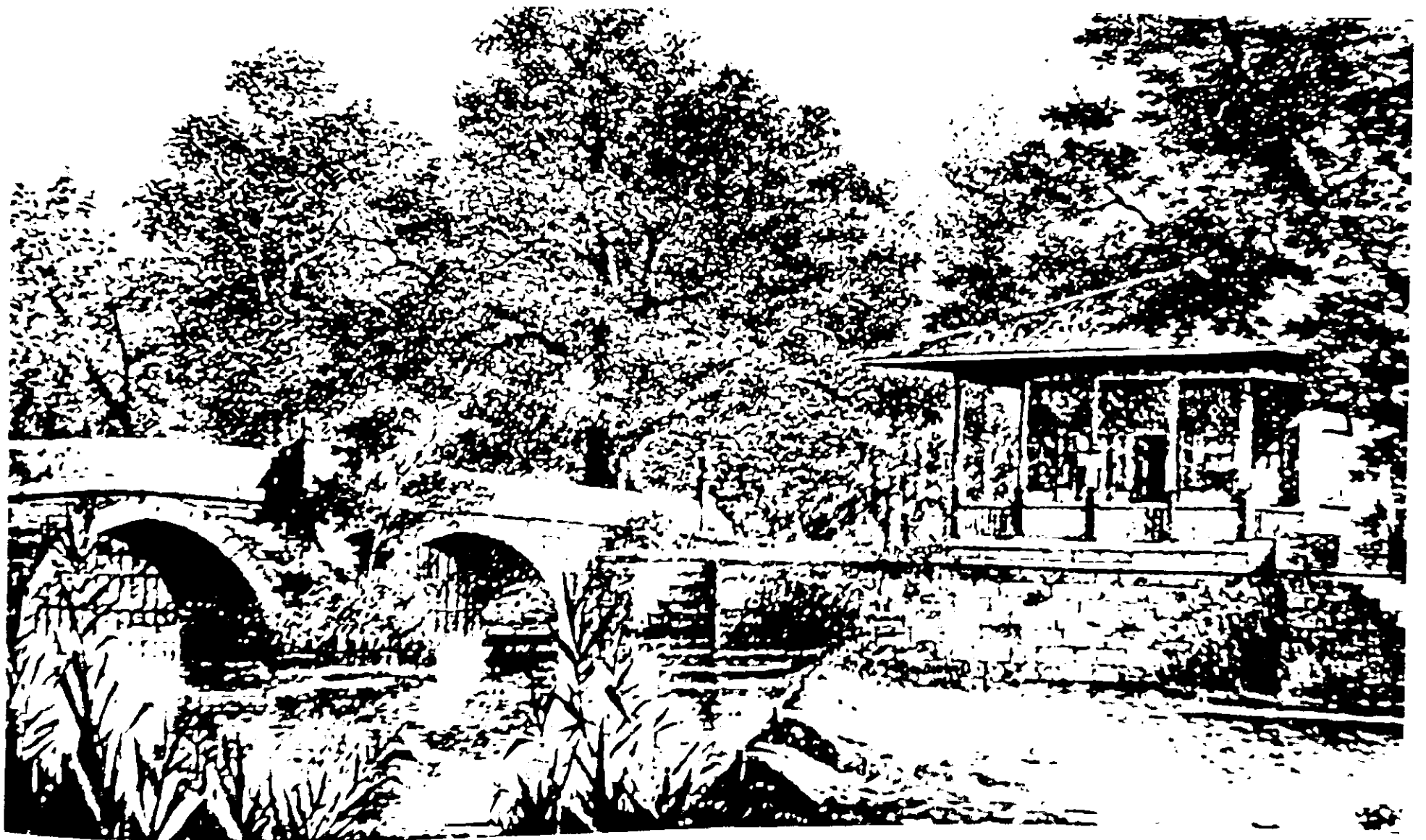
Resim 75 : Bostancıbaşı Kasrı İçi
Sultan II. Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Barış Görüşmeleri

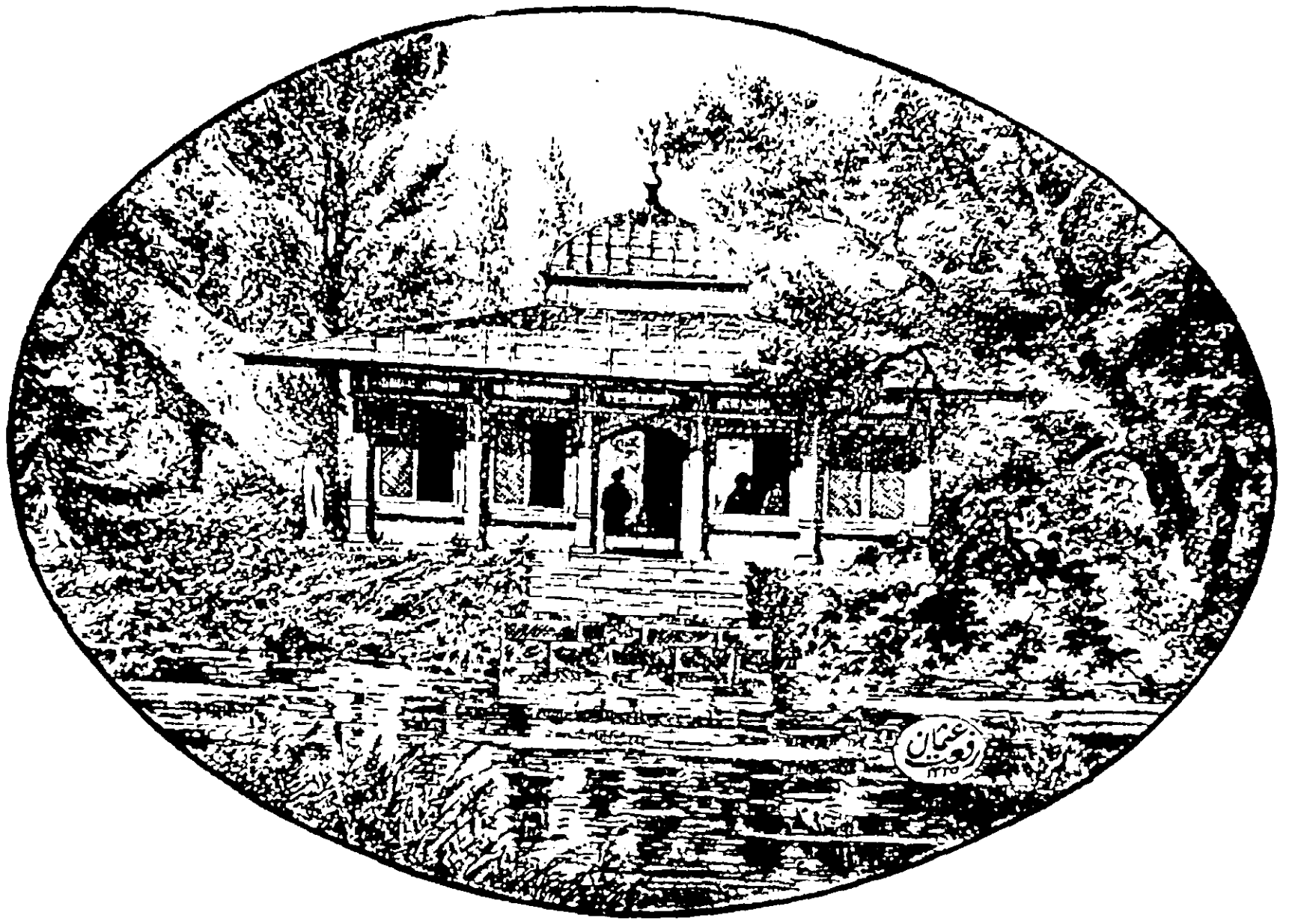
Resim 76 : Bostancıbaşı Kasrı

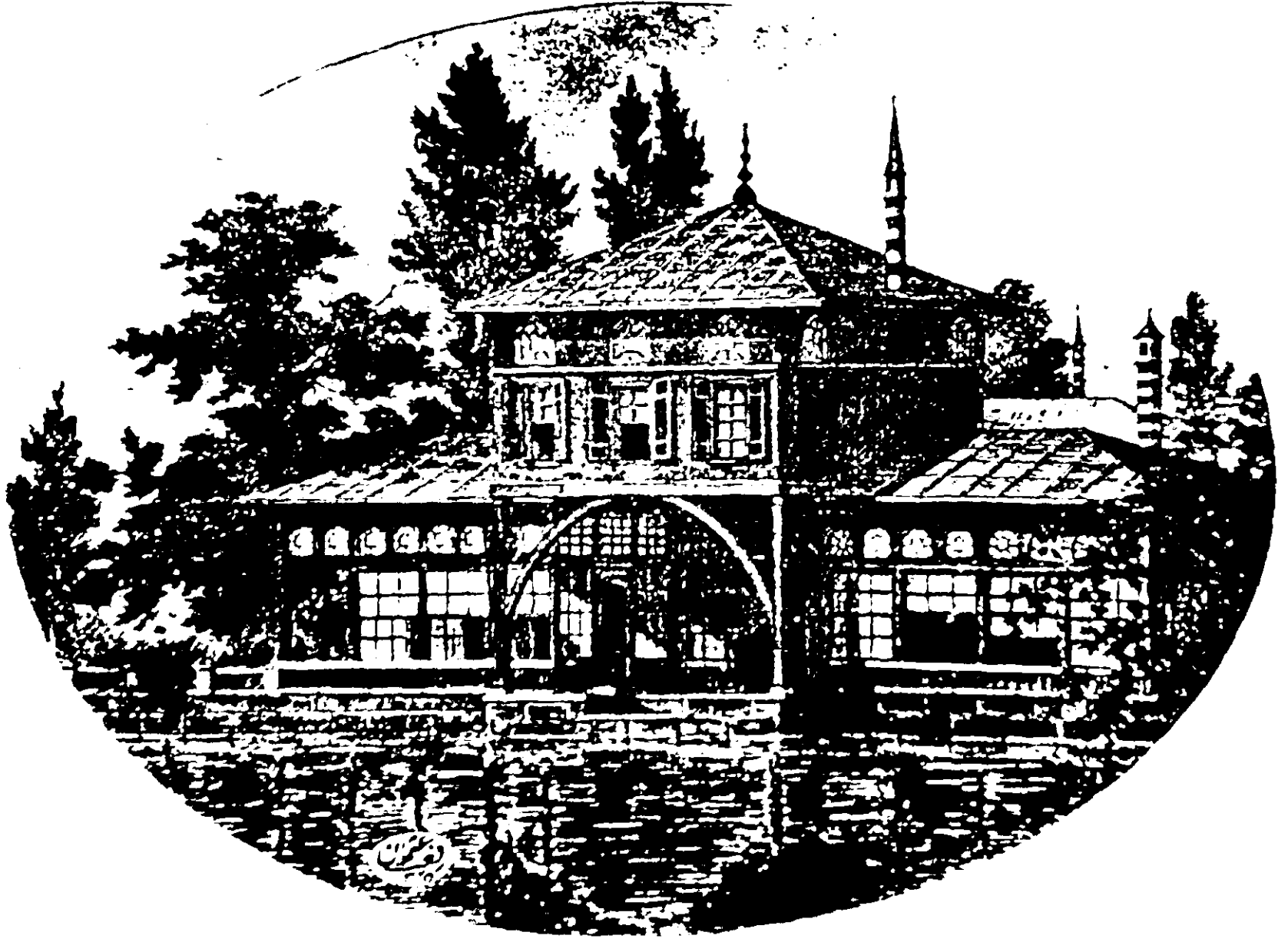
Resim 77 : Rus İşgâli Sırasında Karargâh Yapılan Bostancıbaşı Kasrı
ve Adâlet Kasrı

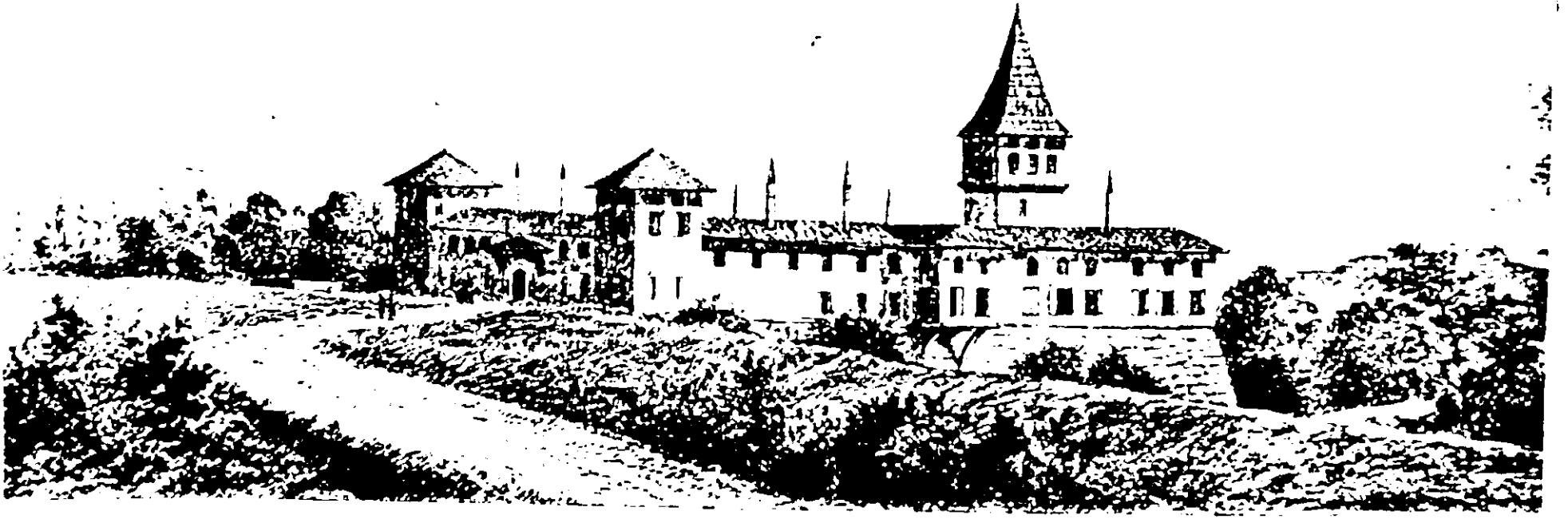
Resim 78 : Tunca Nehri Kıyısında Değirmen Köprüsü Kasrı

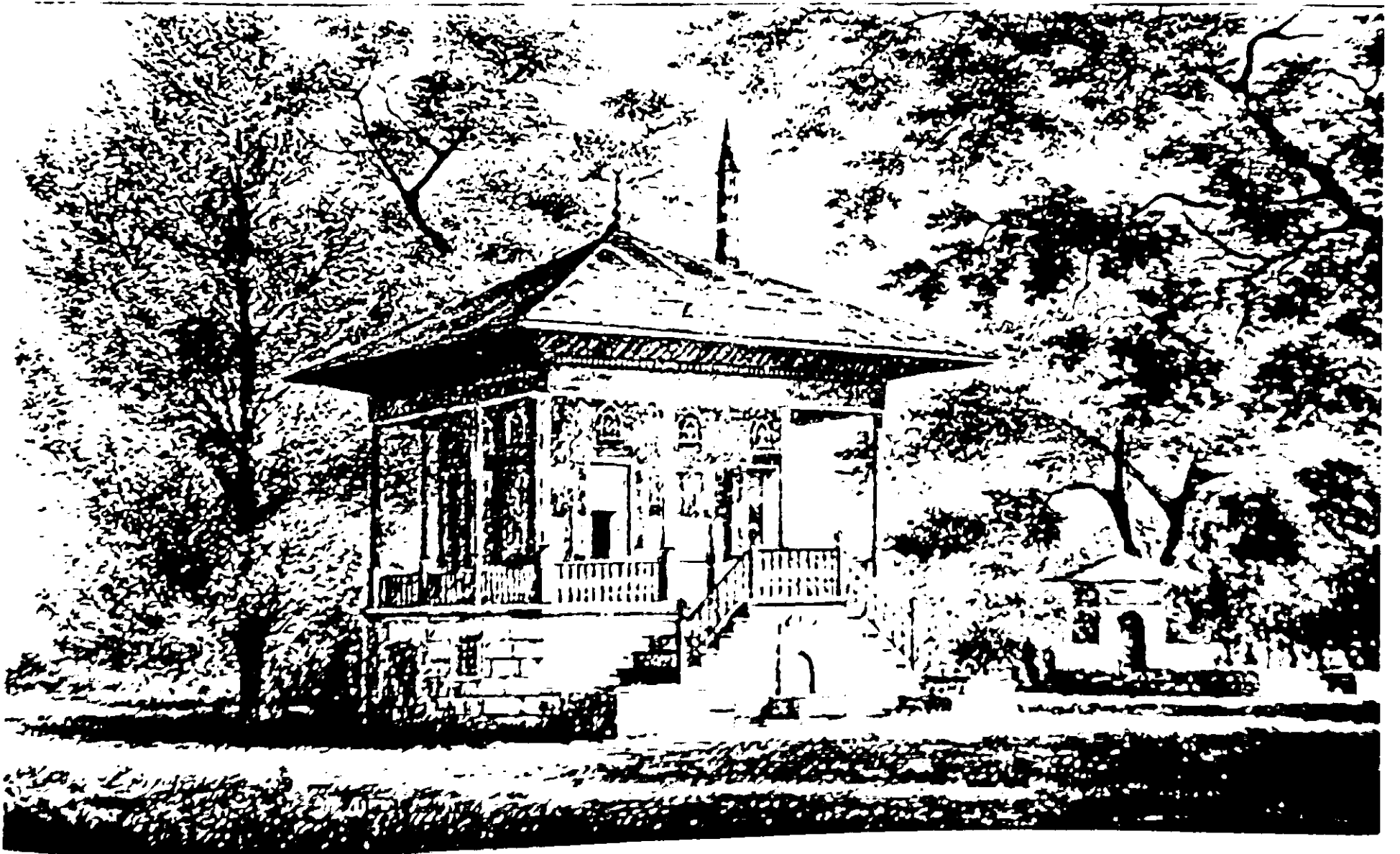
Resim 79 : Tunca Nehri Kıyısında Kafesli Kasır

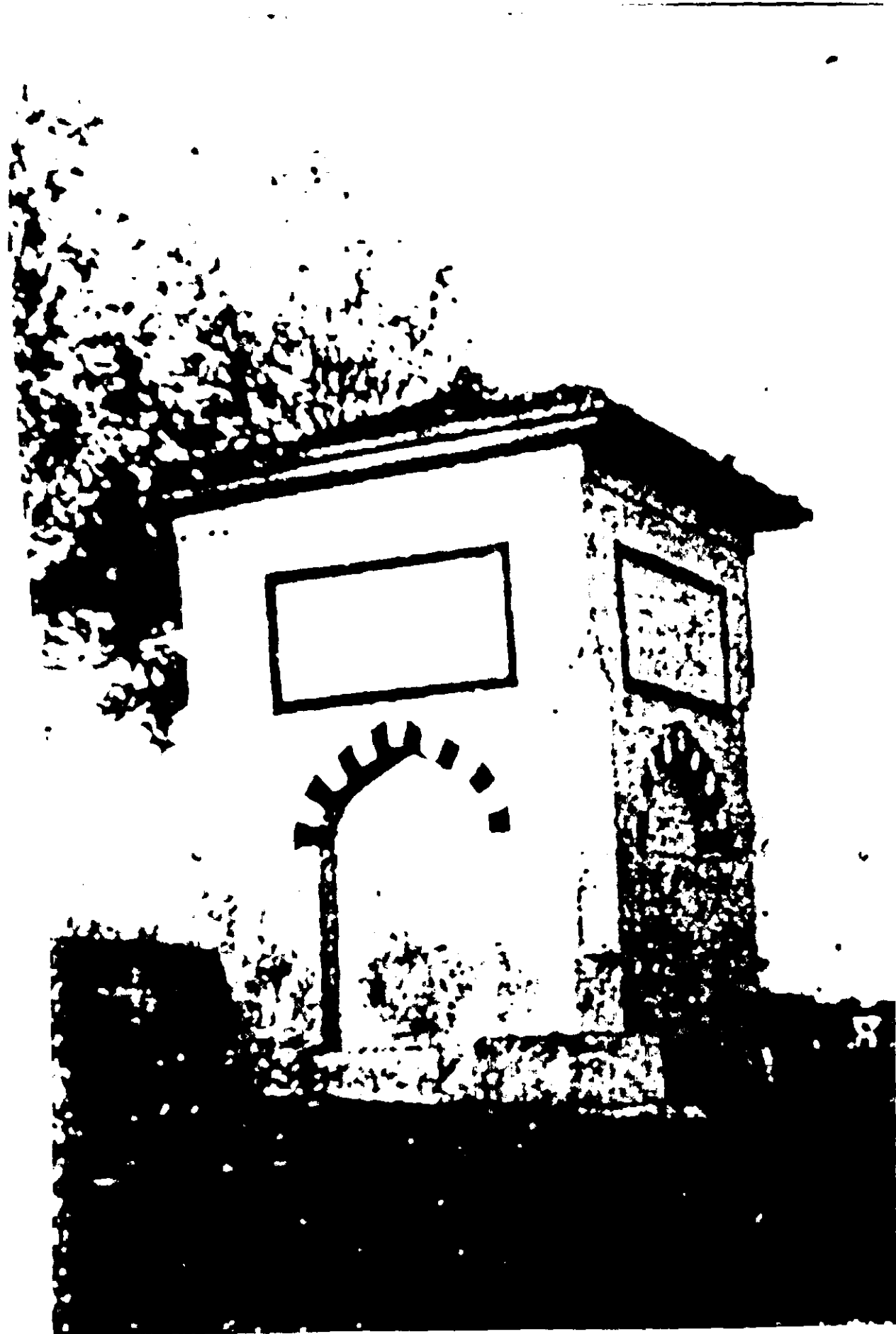
Resim 80 : Tunca Nehri Kıyısında Demirtaş Kasrı

Resim 81 : Akpınar Sarayı

Resim 82 : Hasbahçe'de Bülhül Köşkü

Resim 83 : Sırık Meydanı'nda Namazgâh Çeşmesi

Resim 84 : Hasbahçe'de Sultan Abdulaziz Anıtı

Resim 85 : Kânûnî Sultan Süleyman Köprüsü,
Hasbahçe'den Şehir Tarafına Bakış

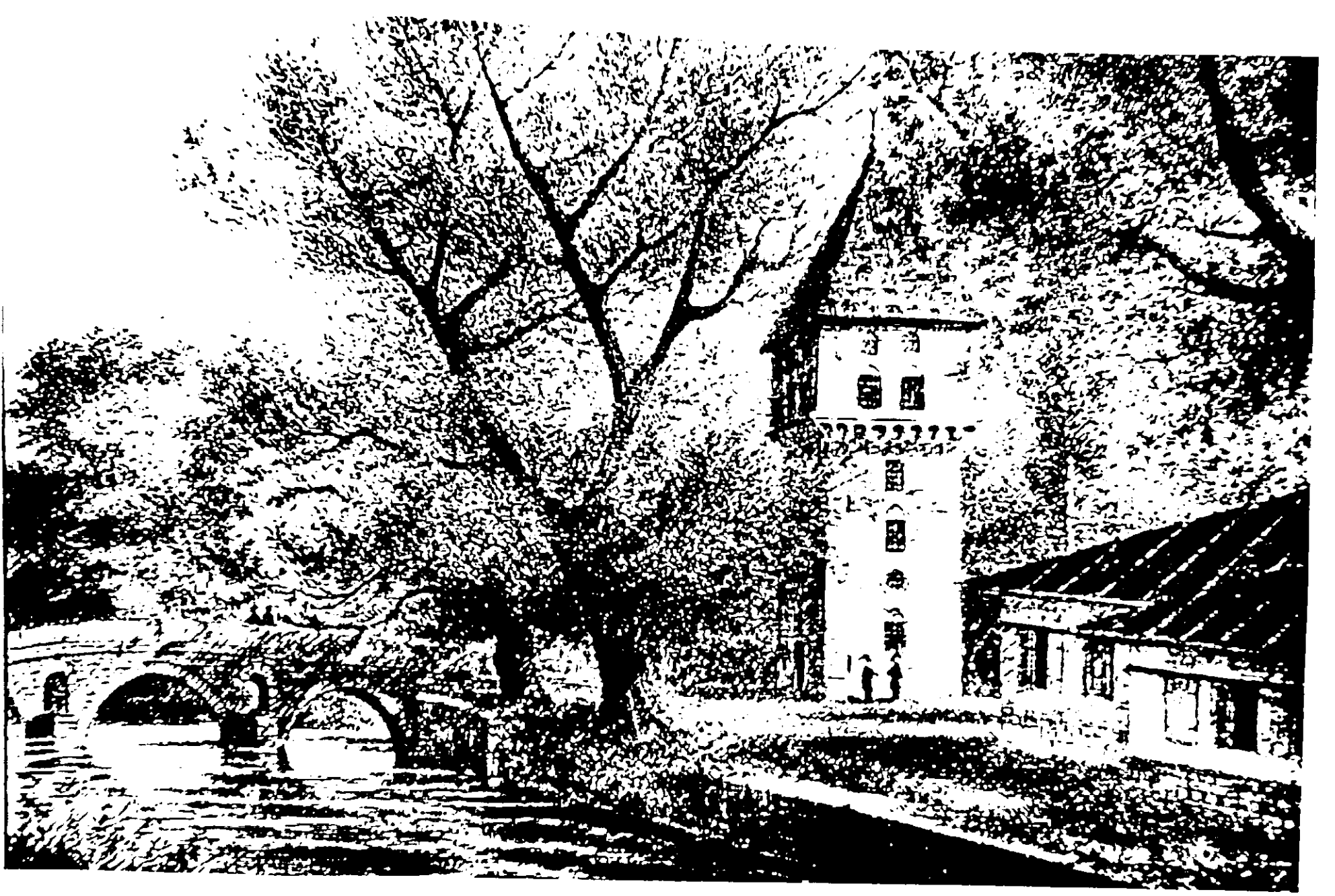
Resim 86 : Kânûnî Sultan Süleyman Köprüsü ve Terazi Kasrı,
Şehir Tarafından Hasbahçe'ye Bakış

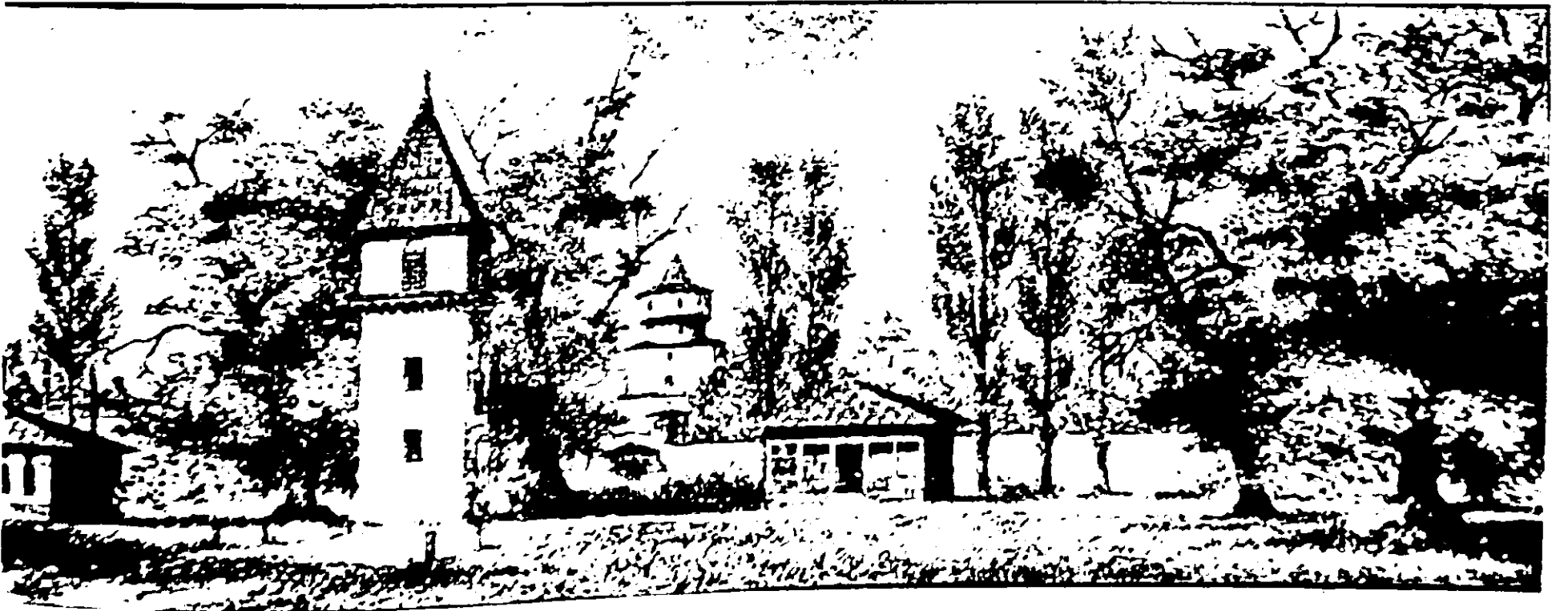
Resim 87 : Tunca Nerhi Kıyısında Fatih Sultan Mehmed Devri
Rıhtımları

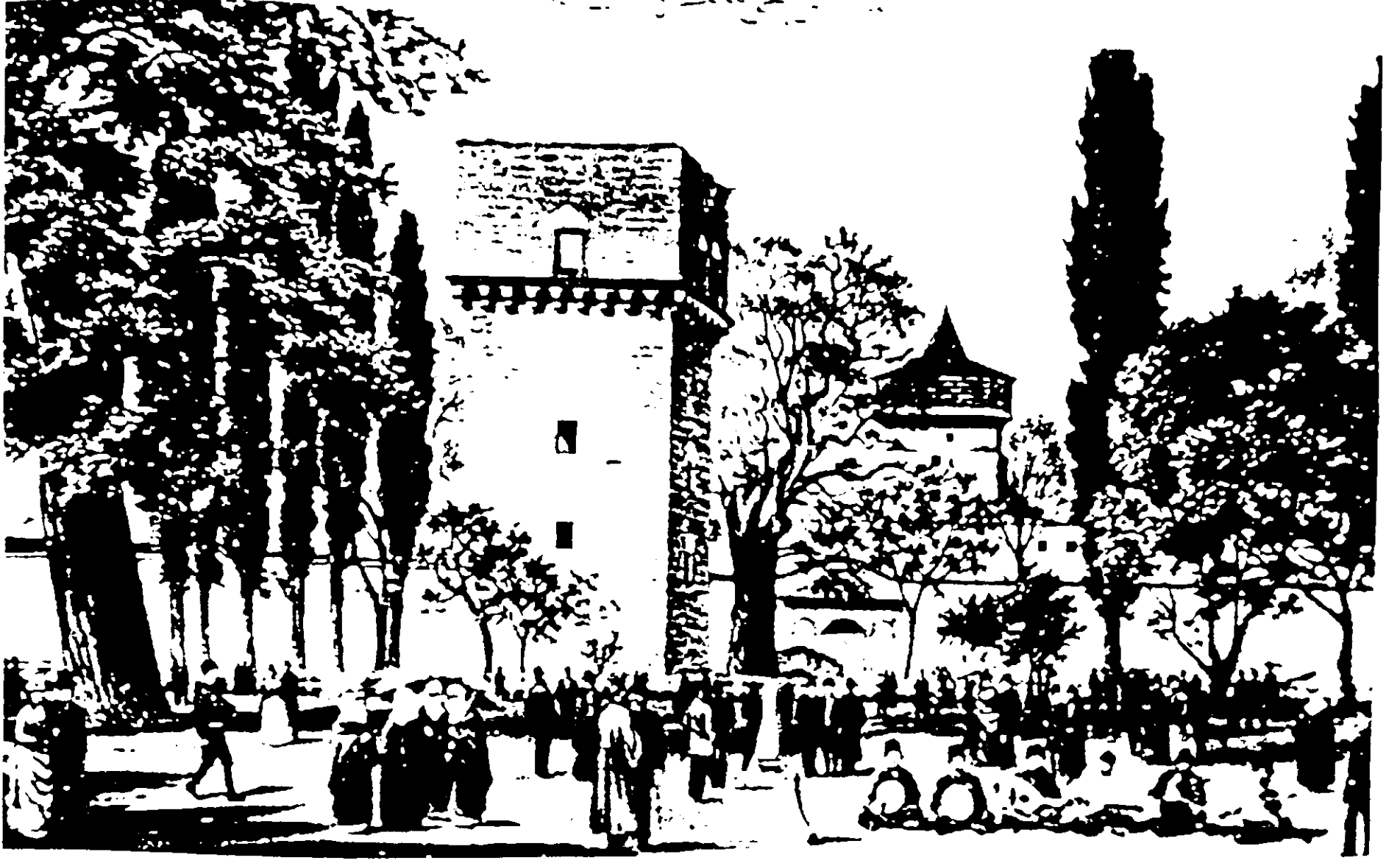
Resim 88 : Tunca Nerhi Kıyısında Fatih Sultan Mehmed Devri
Rıhtımları

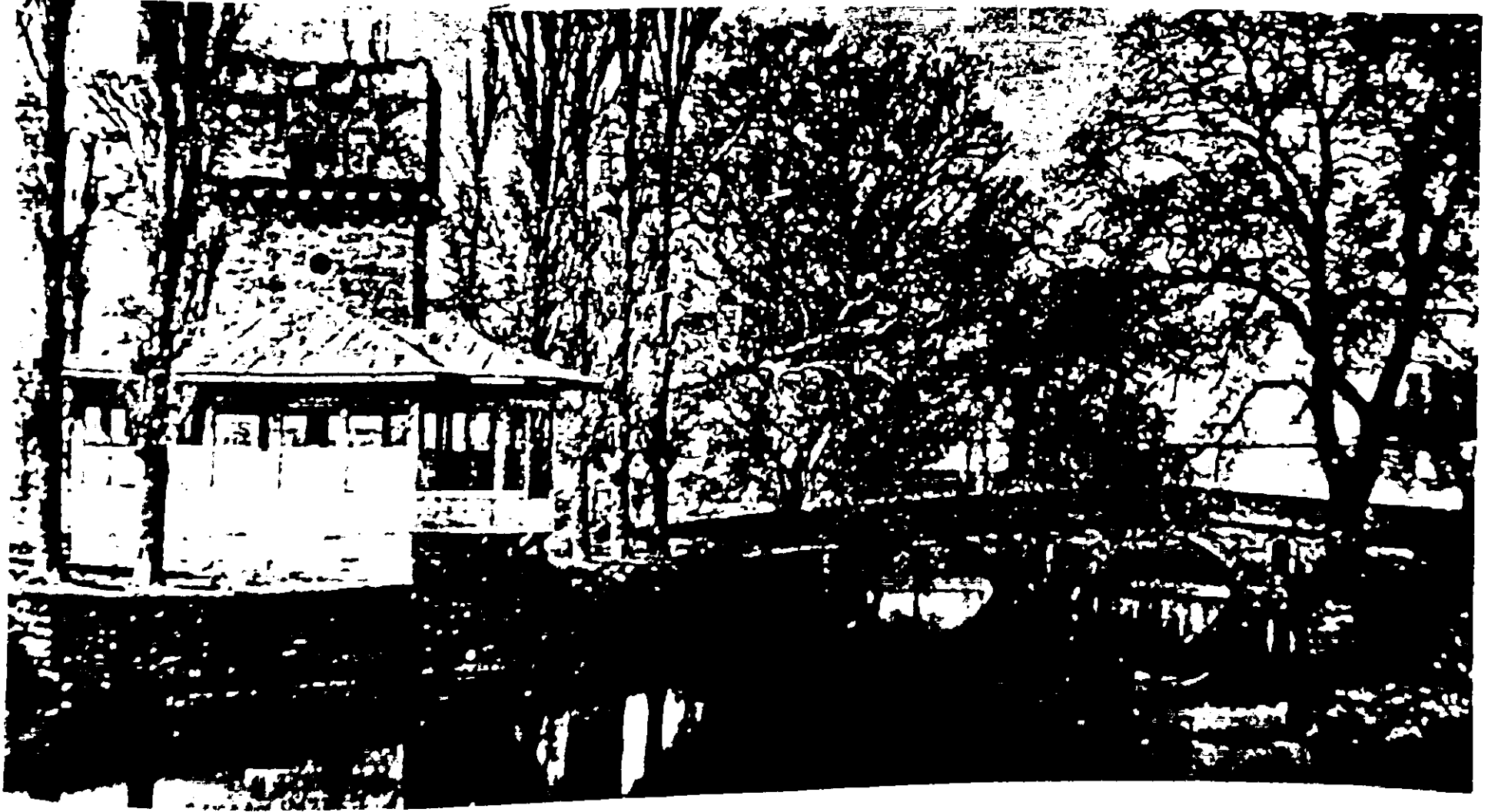
Resim 89 : Adâlet Kasrı ve Fatih Köprüsü

Resim 90 : Adâlet Kasrı ve İftar Köşkü

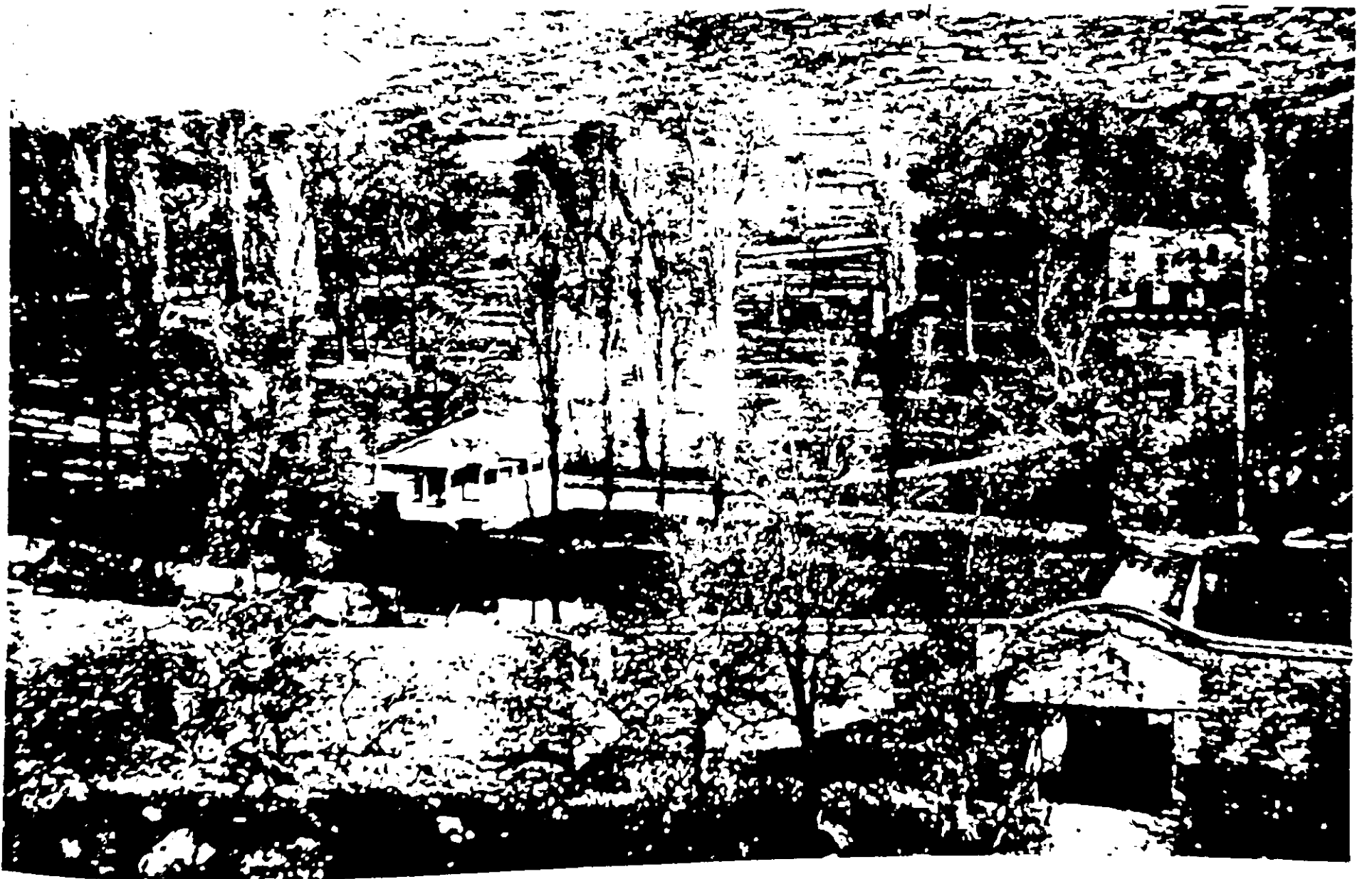
Resim 91 : Hasbahçe'de Adâlet Kasrı ve Demir Kapı

Resim 92 : Adâlet Kasrı, İftar Köşkü ve Fatih Köprüsü

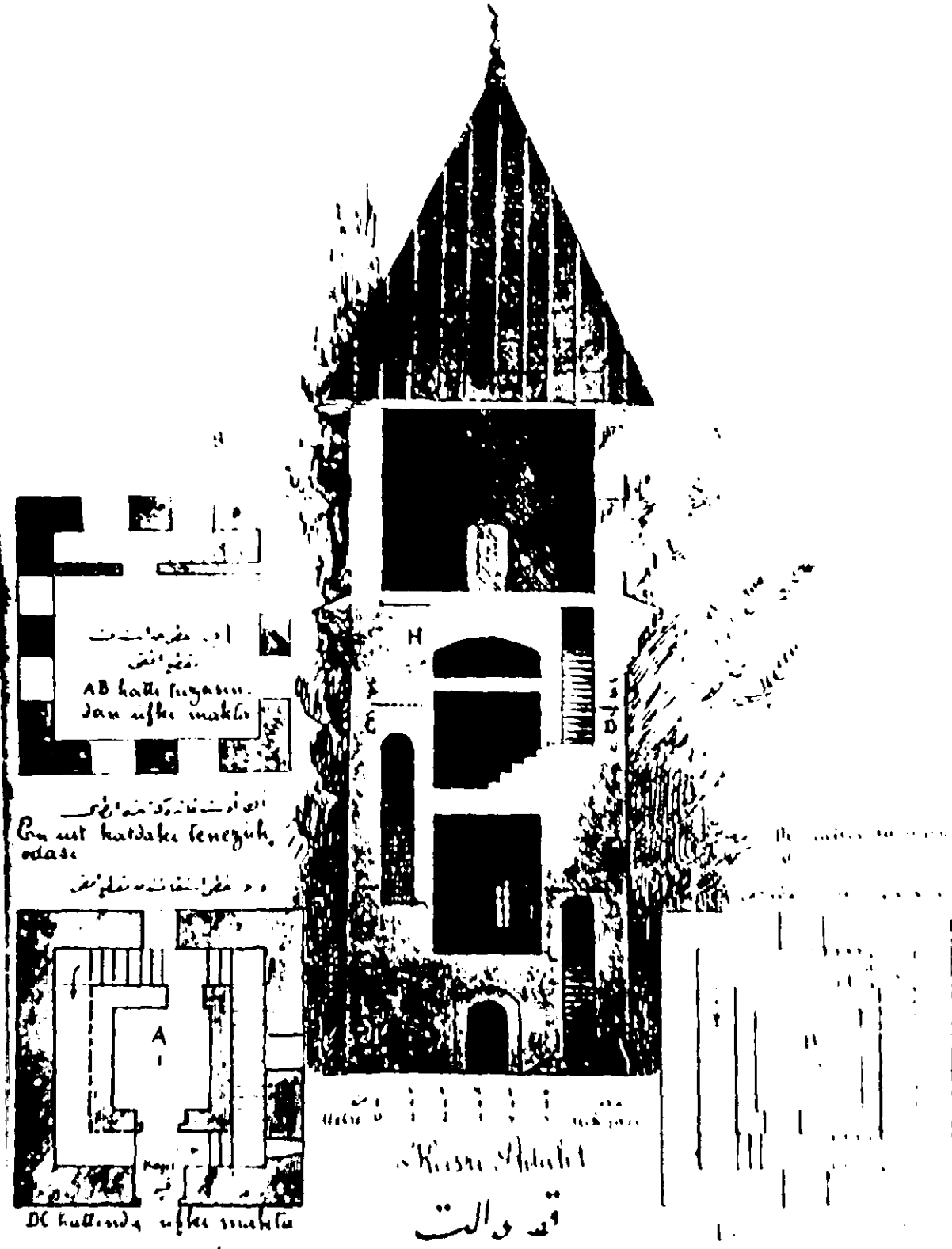
Resim 93 : Adâlet Kasrı, İftar Köşkü, Fatih Köprüsü
1873 Yılı Yaz Mevsimi

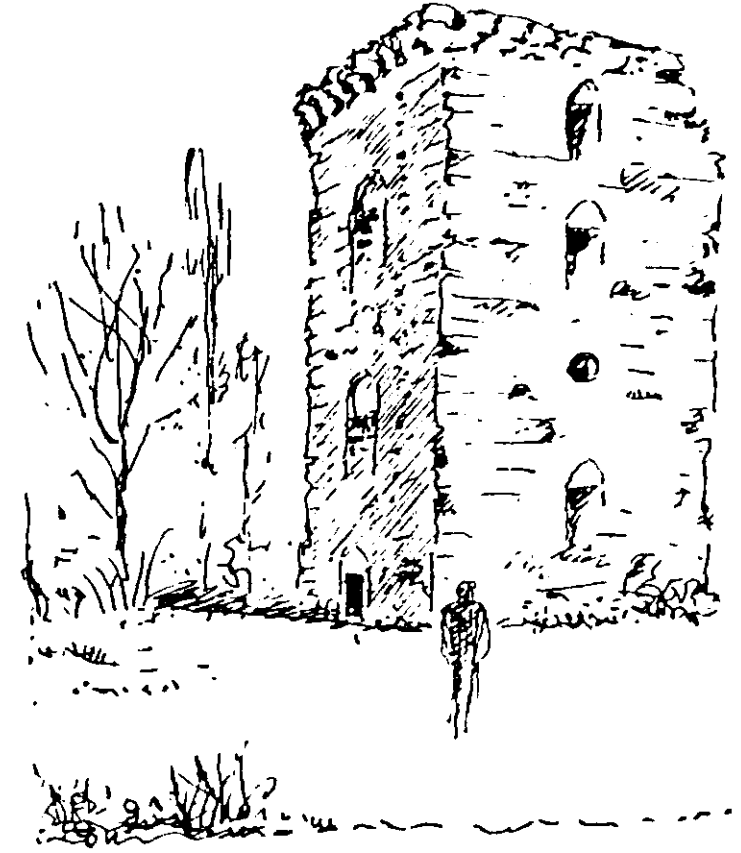
Resim 94 : Demir Kapı, Adâlet Kasrı, İftar Köşkü ve
Karşıda Kıyık Tepesi, 1873

Resim 95 : Adâlet Kasrı Eski Durumu

Resim 96 : Adâlet Kasrı Planı ve Kesiti

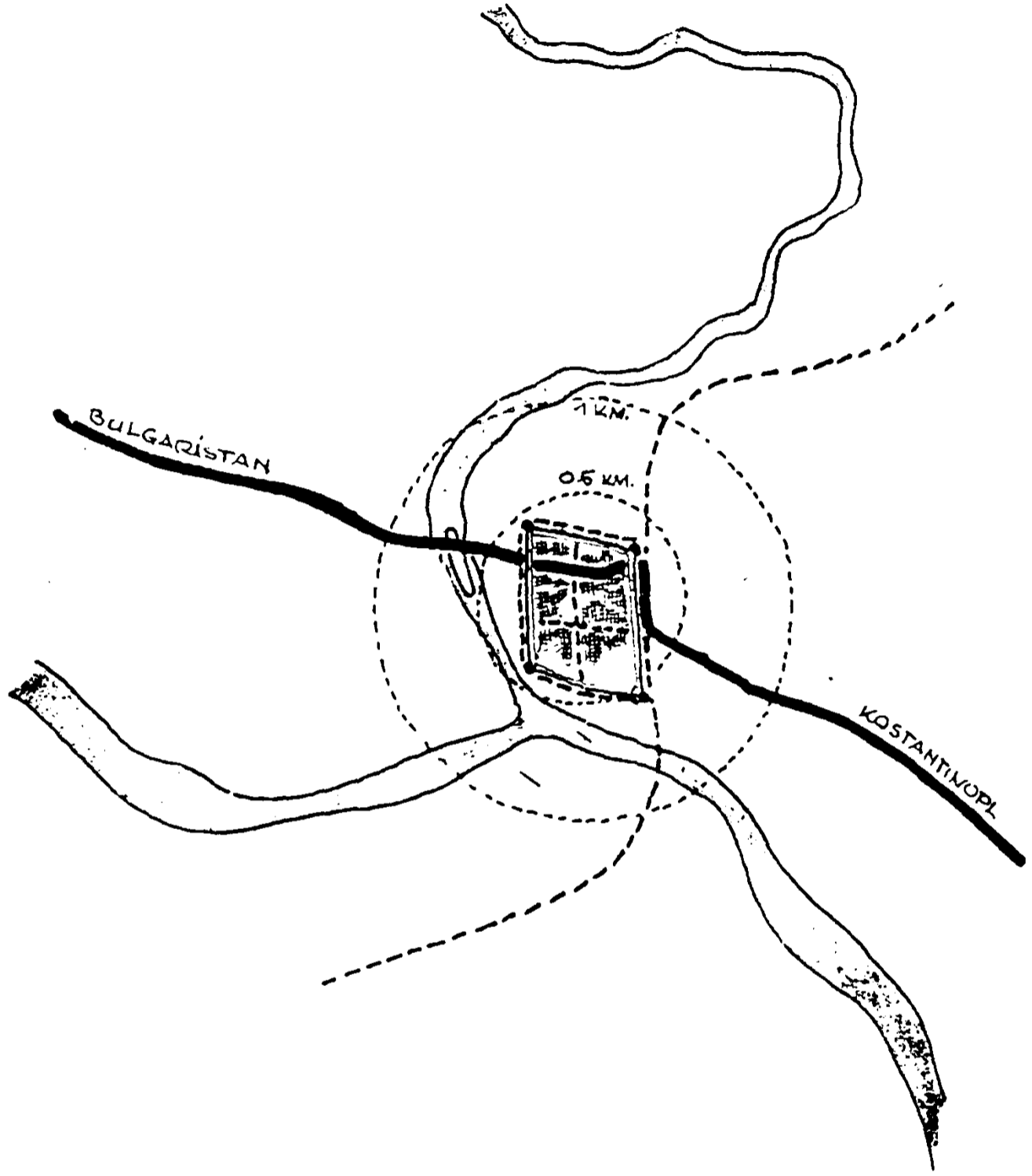
Resim 97 : Adâlet Kasrı Üst Kısmı
Yıkıldıktan Sonra

XIII. PLANLAR

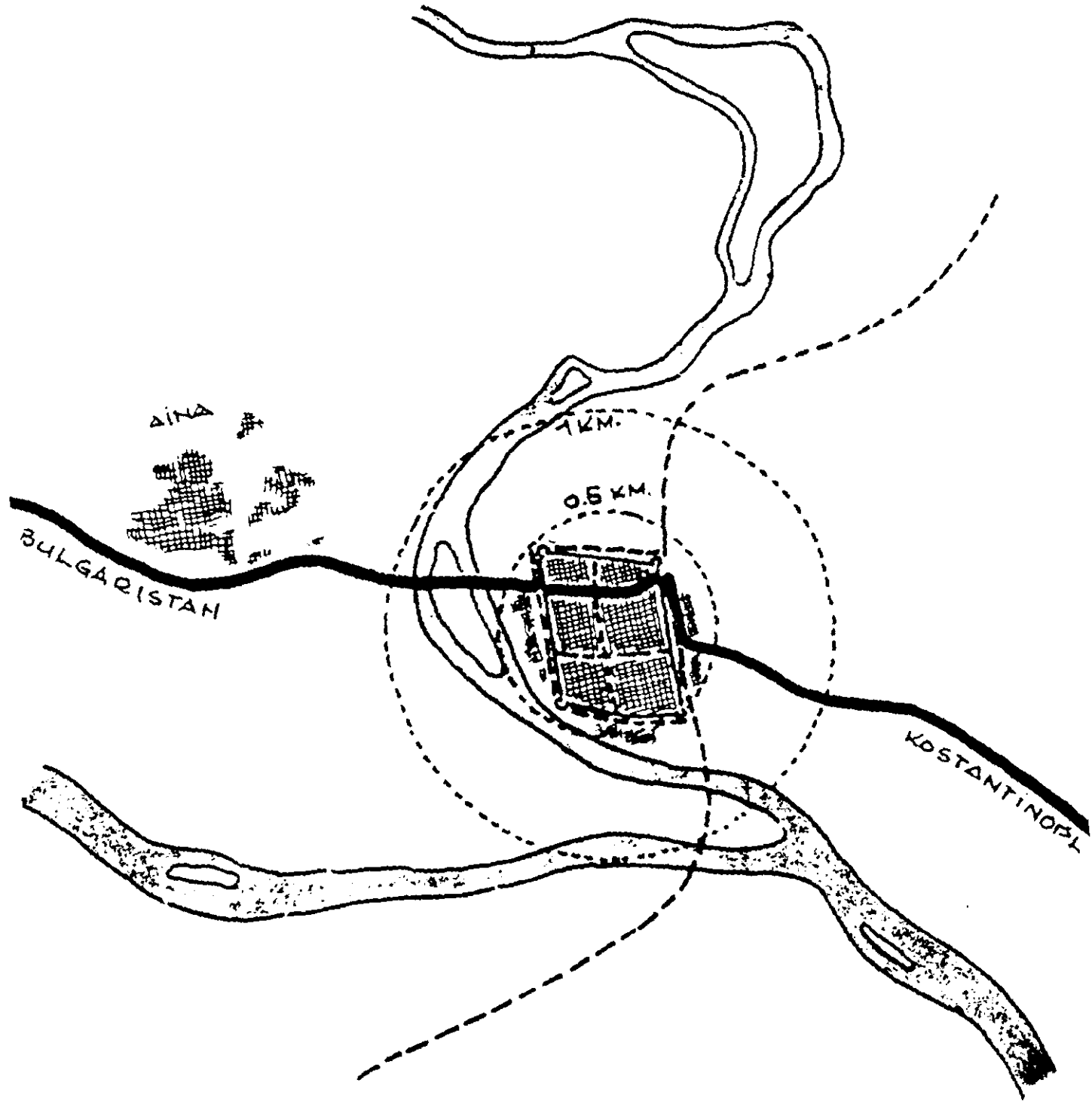
- Plan 1 : II. Yüzyıl Sonlarında Edirne
(Gündüz ÖZDEŞ ; Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951)
- Plan 2 : XIV. Yüzyıl Başlarında Edirne
(ÖZDEŞ, Gündüz; Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951)
- Plan 3 : XV. Yüzyıl Sonlarında Edirne
(ÖZDEŞ, Gündüz; Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951)
- Plan 4 : XVII. Yüzyıl Sonlarında Edirne
(ÖZDEŞ, Gündüz; Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951)
- Plan 5 : XIX. Yüzyıl Sonlarında Edirne
(ÖZDEŞ, Gündüz; Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951)
- Plan 6 : 1950'lerde Edirne
(ÖZDEŞ, Gündüz; Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951)
- Plan 7 : Edirne Ulaşım Etüdü
(ÖZDEŞ, Gündüz; Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951)
- Plan 8 : XVI. Yüzyılda Mimar Sinan Tarafından Yapılan Edirne Atik Su Şehirciği
Krokisi
(Oral Onur, Edirne Su Kültürü, İstanbul 1978)
- Plan 9 : Edirne Yeni Sarayı Yerleşim Planı, 1909.
(Rifat Osman, Yay. Ratip Kazancıgil, Edirne 1994)
- 9 a) Edirne Sarayı Yerleşim Planı Bölüm İsimleri Listesi
- 9 b) Alay Meydanı ve Binaları
- 9 c) Kum meydanı ve Binaları
- 9 d) Çeşme Meydanı ve Binaları
- 9 e) Divân Meydanı ve Binaları
- 9 f) Vâlîde Sultan Taşlığı ve Binaları
- Plan 10 : Edirne, Sarayıçı Köprüleri
(Rifat Osman, "Edirne Köprüleri", Milli Mecmua, Yıl V, Sy.102, s1647)
- Plan 11 : Sultan IV Mehmed'in 1675 Edirne Şenliği Tahmini Düzeni
(Özdemir Nutku, IV. Mehmed'in Edirne Şenliği, Ankara 1987)
- Plan 12 a) Edirne Yeni Sarayı Matbah-ı Âmire Planı
(Ayverdi, Osmanlı Mimarısı Fatih Devri, c III, 1973, s.263)

- Plan 12 b : Edirne Yeni Sarayı Matbah-ı Âmire Kesiti
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III, 1973, s.263)
- Plan 13 : Alay Meydanı, Kum Meydanı ve Hasbahçe Planı
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar)
- Plan 14 : Bâbu's-saâde, Arz Odası ve Taşlık
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.9)
- Plan 15 : Cihânnümâ Kasrı Zemin Kat Planı
(Rifat Osman)
- Plan 16 : Cihânnümâ Kasrı Birinci Kat Planı
(Rifat Osman)
- Plan 17 : Cihânnümâ Kasrı Birinci Kat Restitüsyon Planı
(Ayverdi, Osmanlı Mimarisi Fatih Devri, c.III)
- Plan 18 : Cihânnümâ Kasrı Zemin Kat Restitüsyon Planı
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.36)
- Plan 19 : Cihânnümâ Kasrı Birinci Kat Restitüsyon Planı
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.36)
- Plan 20 : Cihânnümâ Kasrı Merkezî Kulesi Katları Restitüsyon Planı
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar,c.I, s.42,43)
- Plan 21 : Cihânnümâ Odası 1810 Tarihli Keşfe GöreÜst Örtüsü ve Kulahı
(Eldem Köşkler ve Kasırlar, c.I, s.33.)
- Plan 22 : Cihânnümâ Kasrı ve Hamamı Durumu
(Süheyl Ünver)
- Plan 23 : Cihânnümâ Kasrı Hamamı Plan ve Kesiti
(Desarnod- Sayger, I. Nikola Albümü)
- Plan 24 : Kum Kasrı ve Hamamı Planı
(Rifat Osman)
- Plan 25 : Kum Kasrı ve Hamamı Planı
(Eldem, Köşkler ve kasırlar,c.II, s.57)
- Plan 26 : Gudenos'a Göre Kum Kasrı Planı ve Rölövesi 1740-41
(Köşkler ve Kasırlar c.II, s.38)
- Plan 27 : Kum Kasrı Hamamı Planı
(Ayverdi, Osm.Mim Fatih Devri, c III, resım 435)
- Plan 28 : Kum Kasrı Hamamı Kesiti ve Planı
(Eldem, Köşkler ve Kasırlar, c II, s.59)

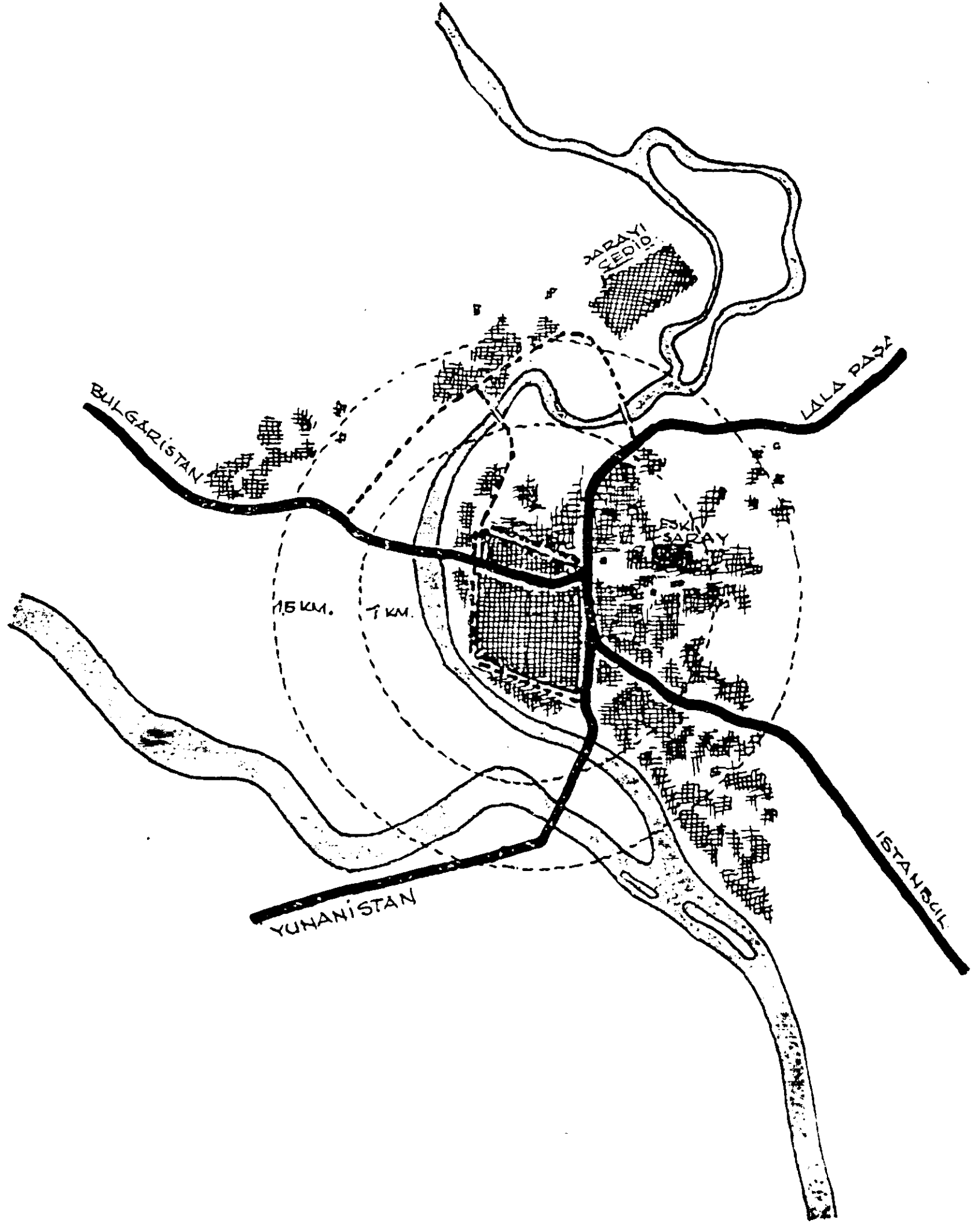
- Plan 29 : Sultan IV. Mehmed Dairesi (Dolmabahçe Kasrı) Restitüsyon Planı
(Eldem Köşkleri ve Kasırları, c.II, s.11.)
- Plan 30 : Dolmabahçe'de Sultan IV.Mehmed Dairesi (Dolmabahçe Kasrı),
Şehvâr Havuzu, Aynalı Köşk Restitüsyon Planı
(Eldem, Köşkleri ve Kasırları, c.II.,s.59)
- Plan 31 : Gudenus'a Göre Aynalı Köşk, Şehvar Havuzu, Sultan IV. Mehmed
Dairesi Planları 1741
(Eldem, Köşkleri ve Kasırları, c.II.,s.114)
- Plan 32 : Aynalı Köşk Restitüsyon Planı
(Eldem, Köşkleri ve Kasırları, c.II, s.121)

Plan 1 : II. Yüzyıl Sonlarında Edime
Takriben 50 hektar

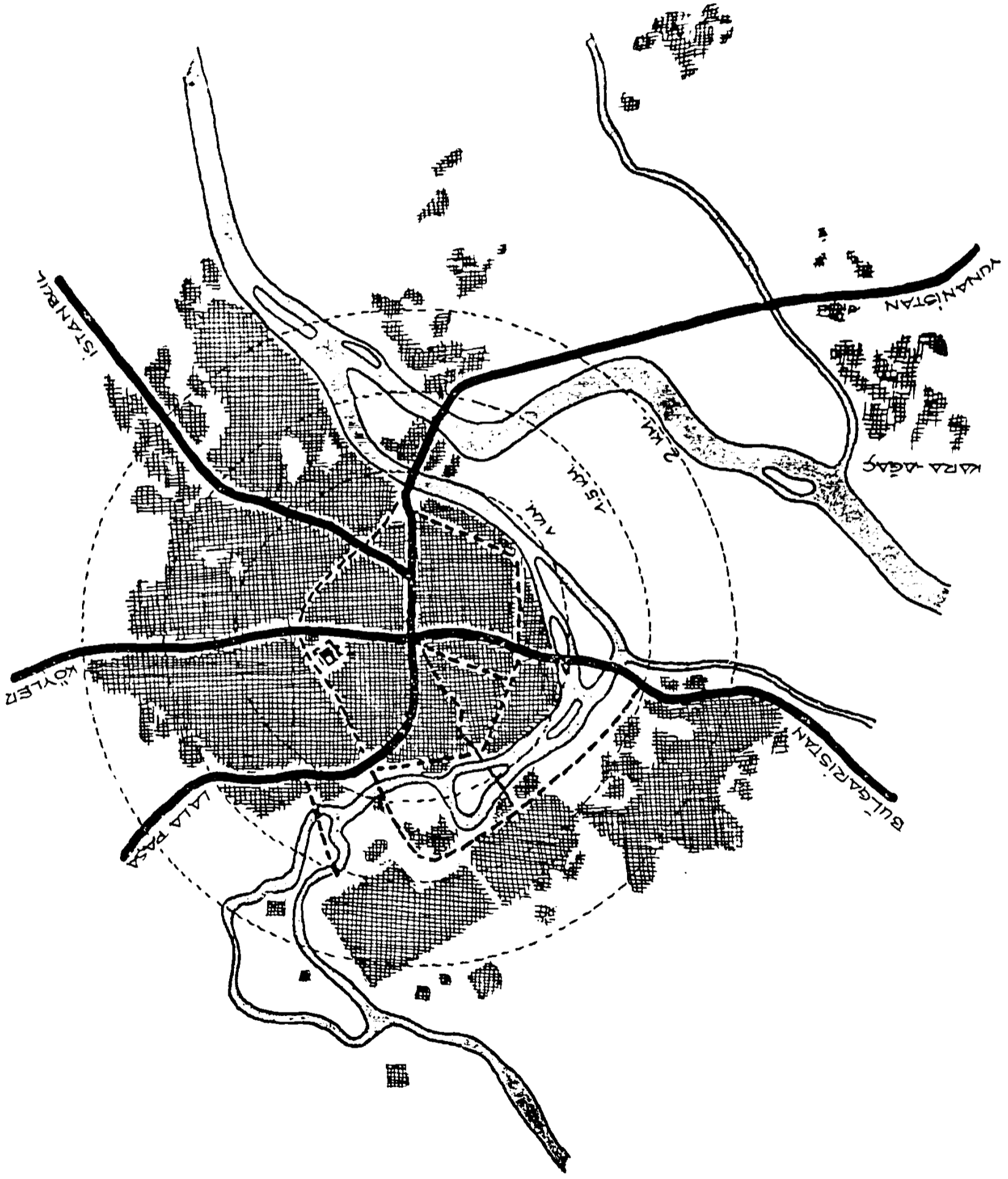

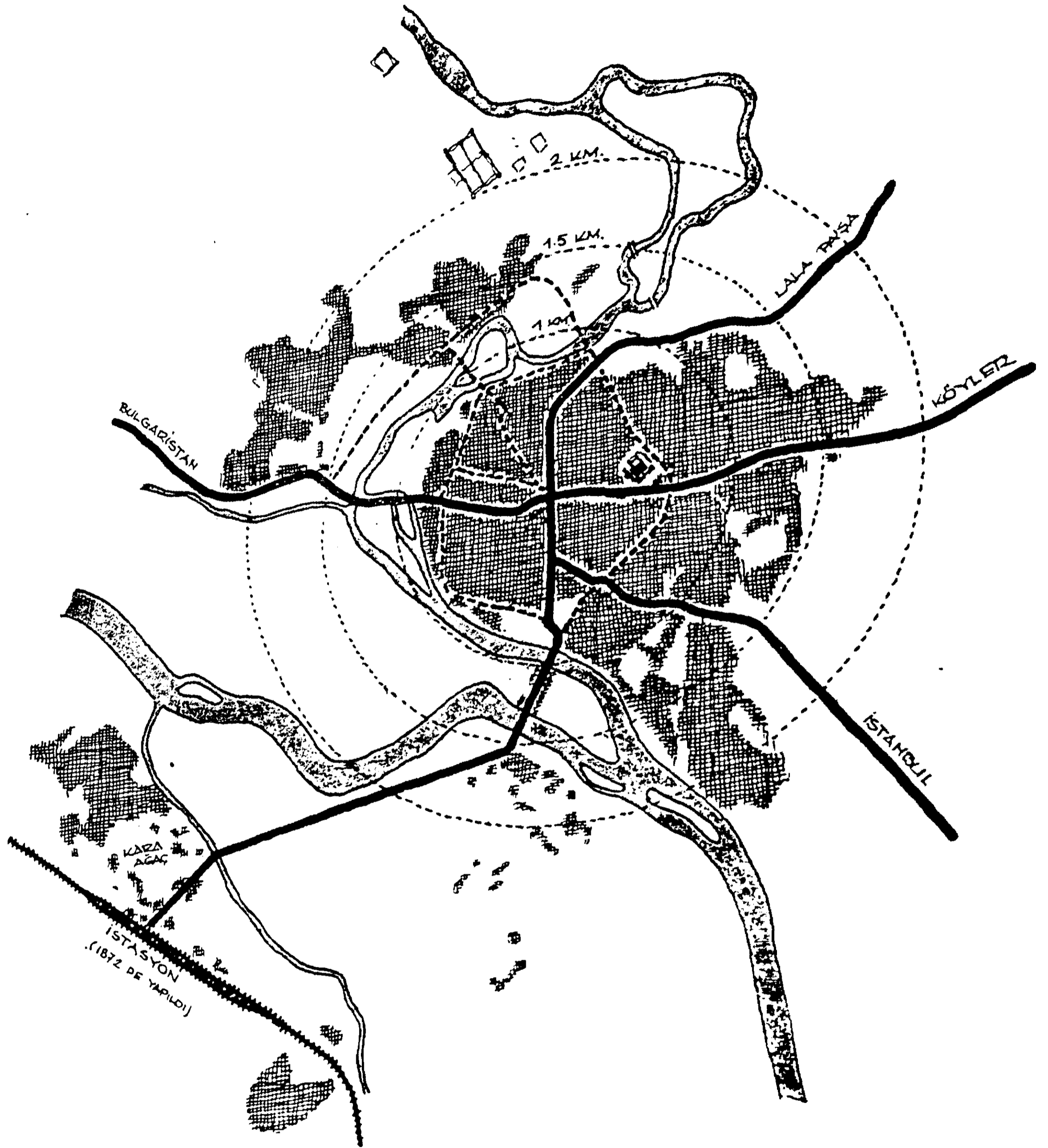
Plan 2 : XIV. Yüzyıl Başlarında Edirne
Takriben 100 hektar

Plan 3 : XV. Yüzyıl Sonlarında Edirne
Takriben 350 hektar

Plan 4 : XVII. Yüzyil Sonlarında Edirne
Takarben 850 hektar

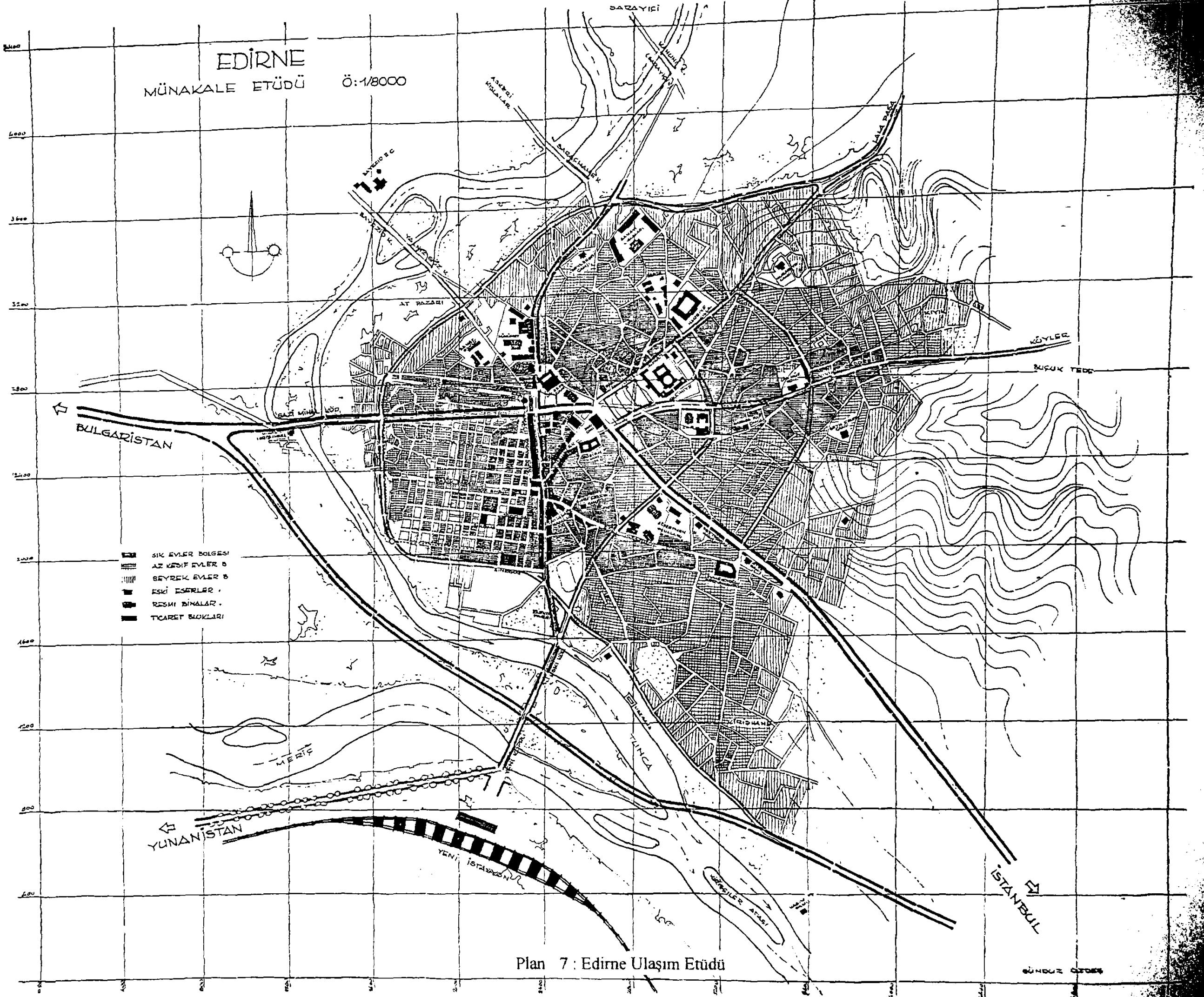

Plan 5 : XIX. Yüzyıl Sonlarında Edirne
Takriben 750 hektar

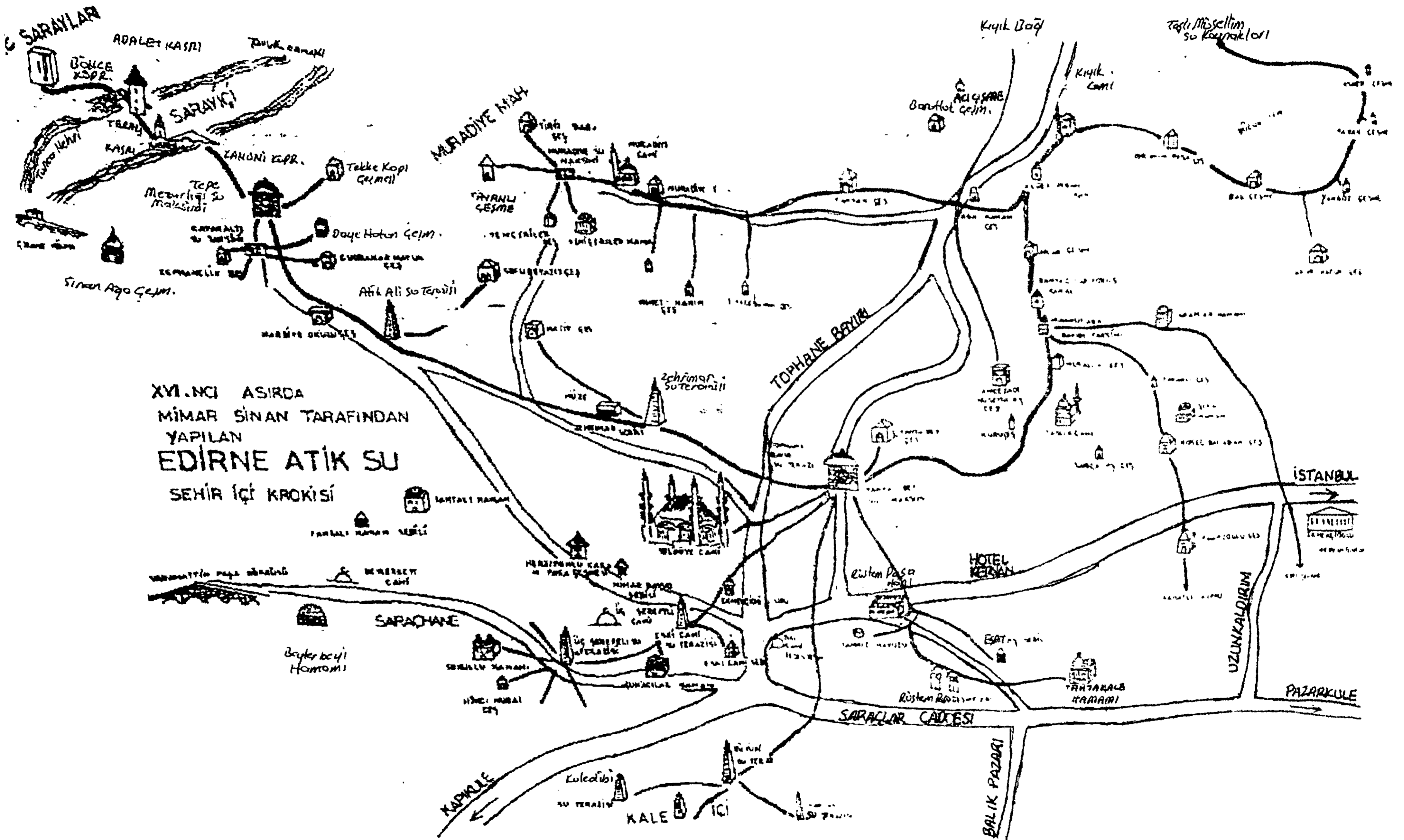
Plan 6 : 1950'lerde Edirne
Takriben 600 hektar

EDİRNE
MÜNAKALE ETÜDÜ Ö:1/8000

Plan 7 : Edirne Ulaşım Etüdü

XVI. NCI ASIRDA
MİMAR SİNAN TARAFINDAN
YAPILAN
EDİRNE ATIK SU
ŞEHİR İÇİ KROKİSİ

Plan 8 : XVI. Yüzyılda Mimar Sinan Tarafından Yapılan
Edirne Atik Su Şehiriçi Krokisi

Kâhîrâde Yunca nehri sahilinde kâin olup 11: 1295 - M: 1878 tarihinde muhterik olan saray-ı cedid-i âmîrenin makâ-tıfkisi.

اداره و طرح بنیادی ساختمان جدید عماره کلیه نقشه‌های مقیمه

[اداره سالد جدید عماره] مخزنه اثره نهاده خردیه ۱۷۰۰ قریه ۱۳۴۷

طوبیعه و بنیاد : در وقت زلزله مخزنه

27 haccatın 1327 (M 1911 1912) (Erdemli'de 1911 yılında meydana gelen deprem)

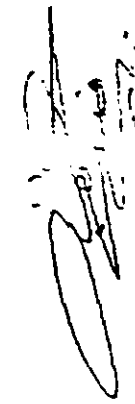
27 haccatın 1327 (M 1911 1912) (Erdemli'de 1911 yılında meydana gelen deprem)

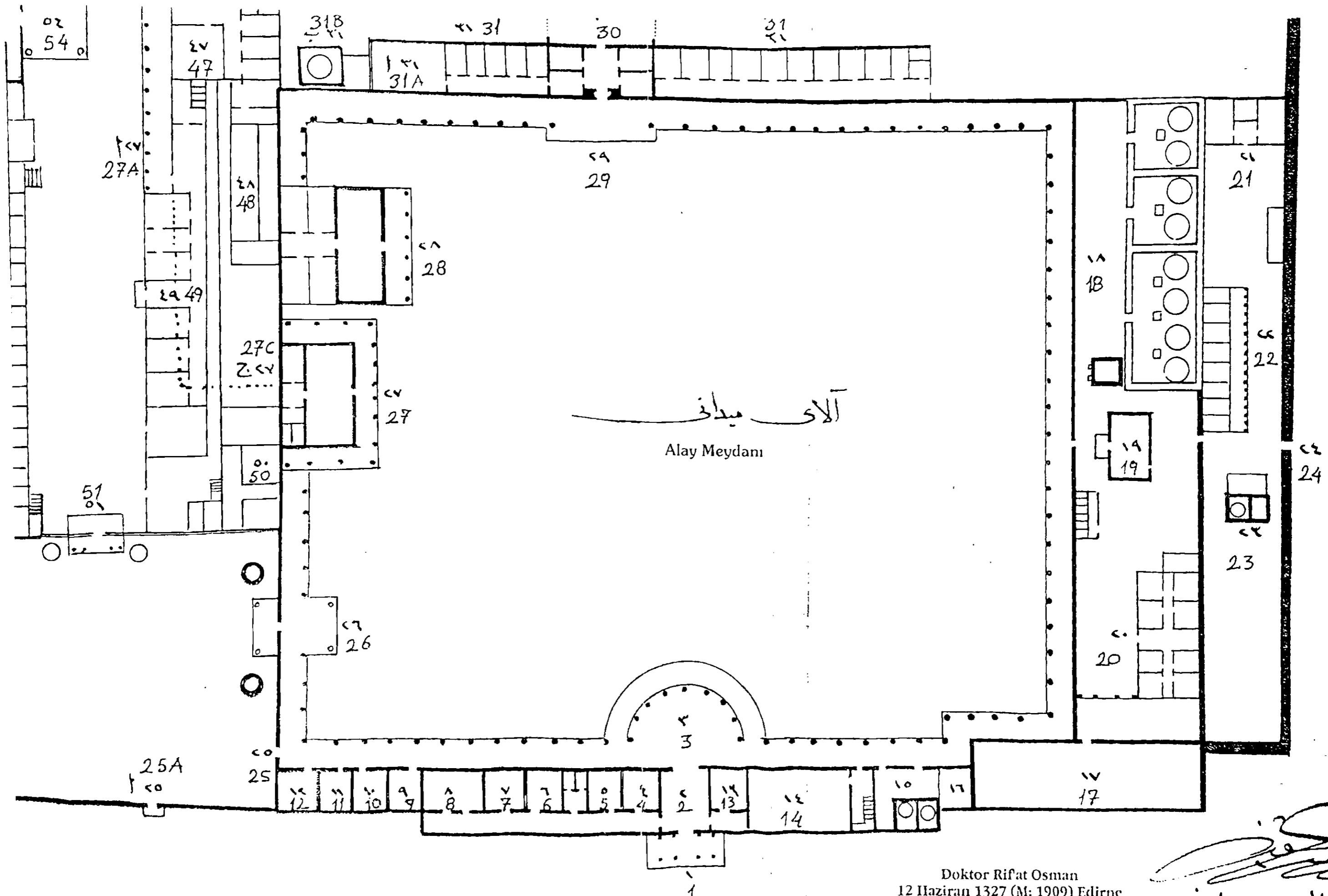
No	Adı	Alan (m ²)	Notlar
1	Yunca nehri sahilinde		
2	Yunca nehri sahilinde		
3	Yunca nehri sahilinde		
4	Yunca nehri sahilinde		
5	Yunca nehri sahilinde		
6	Yunca nehri sahilinde		
7	Yunca nehri sahilinde		
8	Yunca nehri sahilinde		
9	Yunca nehri sahilinde		
10	Yunca nehri sahilinde		
11	Yunca nehri sahilinde		
12	Yunca nehri sahilinde		
13	Yunca nehri sahilinde		
14	Yunca nehri sahilinde		
15	Yunca nehri sahilinde		
16	Yunca nehri sahilinde		
17	Yunca nehri sahilinde		
18	Yunca nehri sahilinde		
19	Yunca nehri sahilinde		
20	Yunca nehri sahilinde		
21	Yunca nehri sahilinde		
22	Yunca nehri sahilinde		
23	Yunca nehri sahilinde		
24	Yunca nehri sahilinde		
25	Yunca nehri sahilinde		
26	Yunca nehri sahilinde		
27	Yunca nehri sahilinde		
28	Yunca nehri sahilinde		
29	Yunca nehri sahilinde		
30	Yunca nehri sahilinde		
31	Yunca nehri sahilinde		
32	Yunca nehri sahilinde		
33	Yunca nehri sahilinde		
34	Yunca nehri sahilinde		
35	Yunca nehri sahilinde		
36	Yunca nehri sahilinde		
37	Yunca nehri sahilinde		
38	Yunca nehri sahilinde		
39	Yunca nehri sahilinde		
40	Yunca nehri sahilinde		
41	Yunca nehri sahilinde		
42	Yunca nehri sahilinde		
43	Yunca nehri sahilinde		
44	Yunca nehri sahilinde		
45	Yunca nehri sahilinde		
46	Yunca nehri sahilinde		
47	Yunca nehri sahilinde		
48	Yunca nehri sahilinde		
49	Yunca nehri sahilinde		
50	Yunca nehri sahilinde		
51	Yunca nehri sahilinde		
52	Yunca nehri sahilinde		
53	Yunca nehri sahilinde		
54	Yunca nehri sahilinde		
55	Yunca nehri sahilinde		
56	Yunca nehri sahilinde		
57	Yunca nehri sahilinde		
58	Yunca nehri sahilinde		
59	Yunca nehri sahilinde		
60	Yunca nehri sahilinde		
61	Yunca nehri sahilinde		
62	Yunca nehri sahilinde		
63	Yunca nehri sahilinde		
64	Yunca nehri sahilinde		
65	Yunca nehri sahilinde		
66	Yunca nehri sahilinde		
67	Yunca nehri sahilinde		
68	Yunca nehri sahilinde		
69	Yunca nehri sahilinde		
70	Yunca nehri sahilinde		
71	Yunca nehri sahilinde		
72	Yunca nehri sahilinde		
73	Yunca nehri sahilinde		
74	Yunca nehri sahilinde		
75	Yunca nehri sahilinde		
76	Yunca nehri sahilinde		
77	Yunca nehri sahilinde		
78	Yunca nehri sahilinde		
79	Yunca nehri sahilinde		
80	Yunca nehri sahilinde		
81	Yunca nehri sahilinde		
82	Yunca nehri sahilinde		
83	Yunca nehri sahilinde		
84	Yunca nehri sahilinde		
85	Yunca nehri sahilinde		
86	Yunca nehri sahilinde		
87	Yunca nehri sahilinde		
88	Yunca nehri sahilinde		
89	Yunca nehri sahilinde		
90	Yunca nehri sahilinde		

İhtical ordu kalfası İbrahim Avadis İzzettin efendinin imrlanından istisnah olunmuştur. 21 Temmuz 11323 (11: 1905) Doktor Rifat Osman Tosyavi Zaile

اینگجه بود قالدیه ار در ایوان و در کس نهاده آفندین
خبریکه سند استنساخ آنج اولمکنه

۱۳۴۴ - اداره

رابطه
تاریخ: ۱۳۴۴

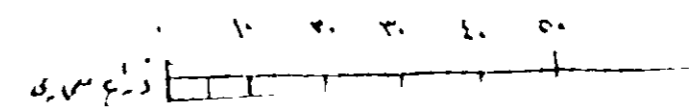

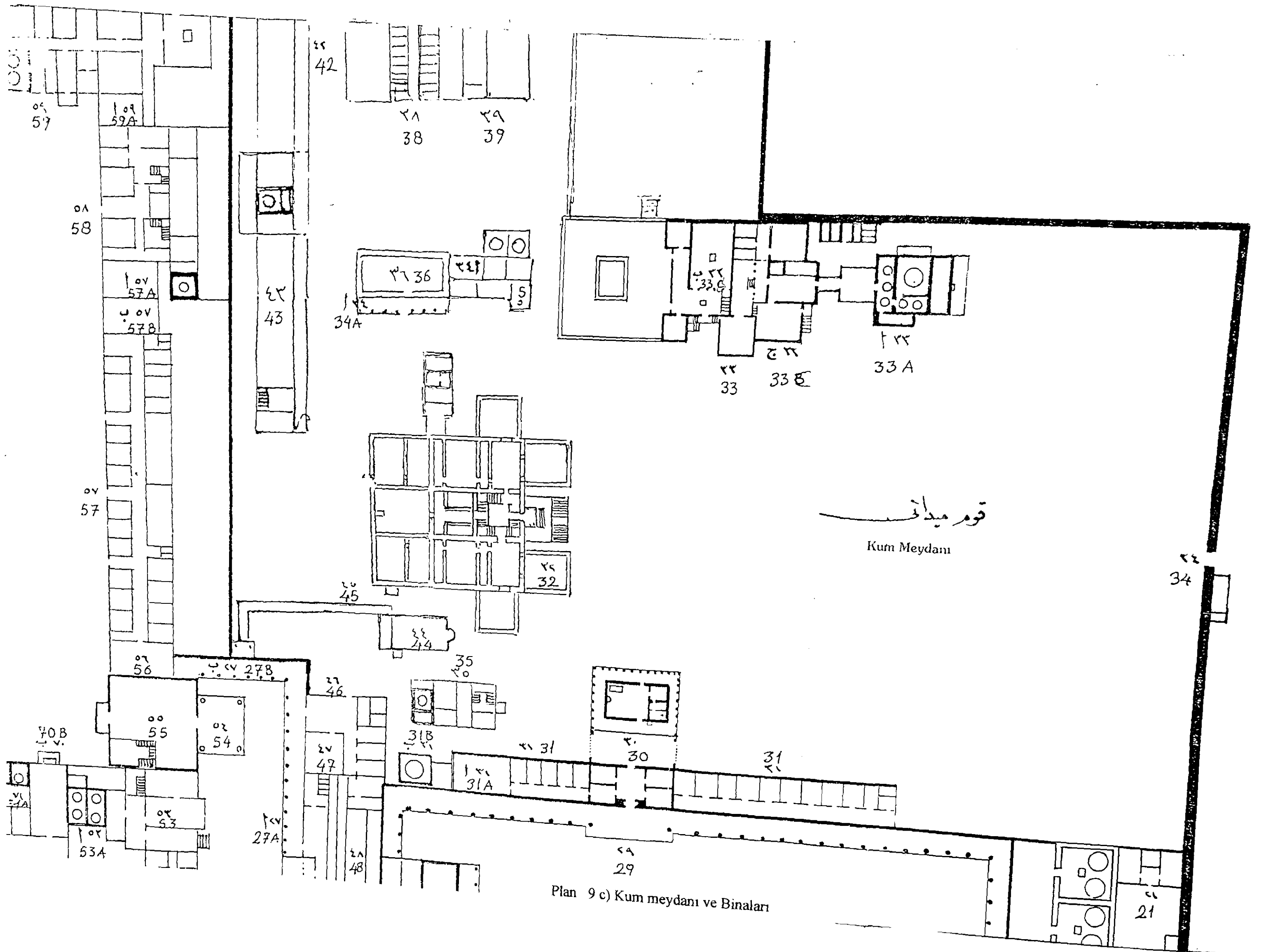
Doktor Rifat Osman
12 Haziran 1327 (M: 1909) Edirne

(Handwritten signature and text)
Zirâ mimâri

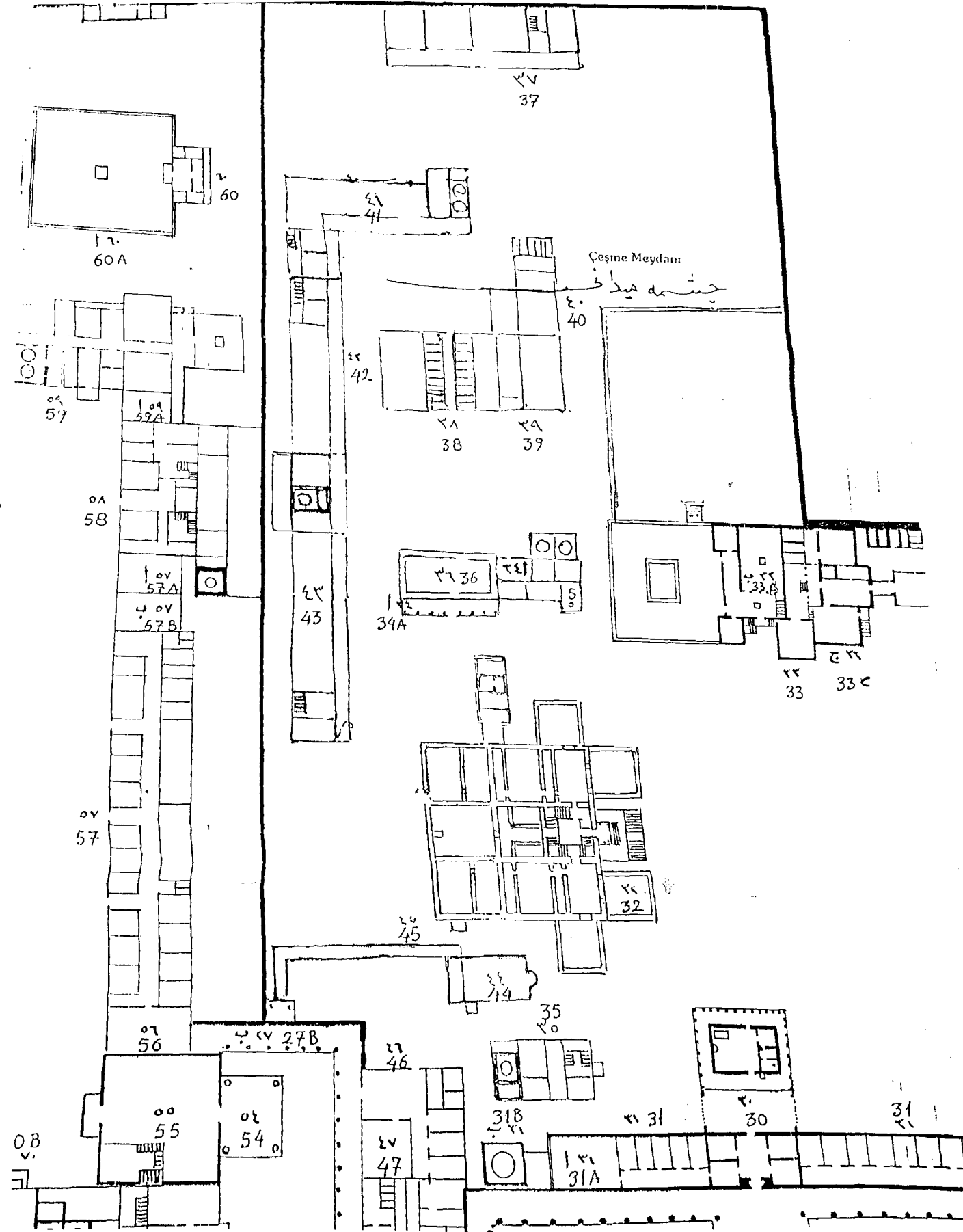
Zirâ mimâri

Plan 9 b) Alay Meydanı ve Binaları

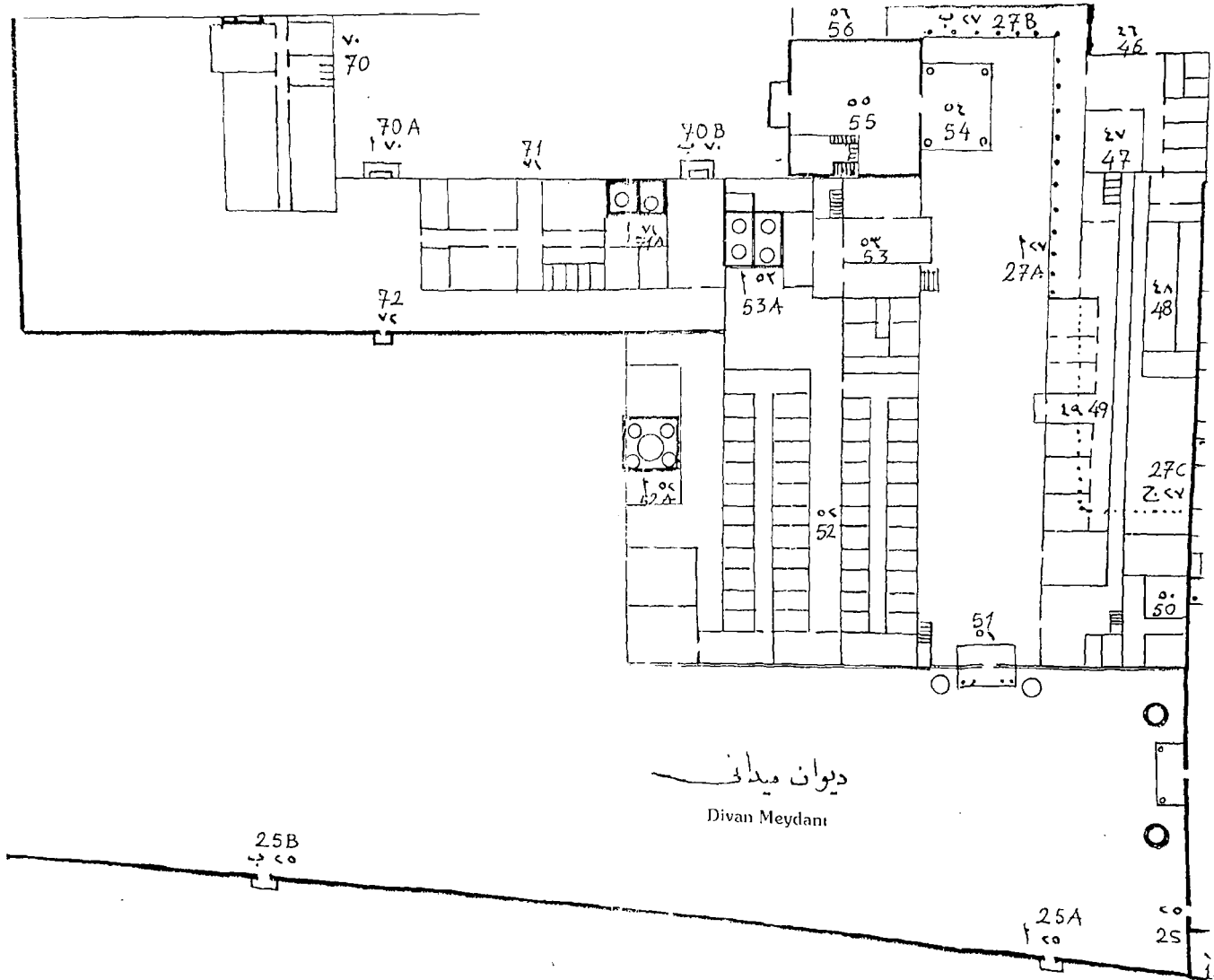

Plan 9 c) Kum meydanı ve Binaları

Plan 9 d) Çeşme Meydanı ve Binaları

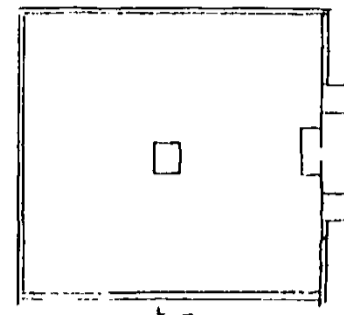

Plan 9 e) Divân Meydanı ve Binaları

62A
62
62B

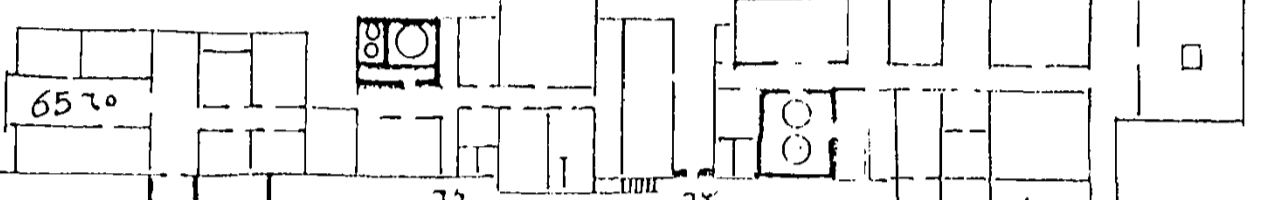
61
61

62B
کتابخانه
Gülhane

60A

دوله بانه
Dolmabahçe

65

64

63

59

59A

66

67

68

69

70

70A

71

70B

58

57

57A

57B

56

55

54

53

53A

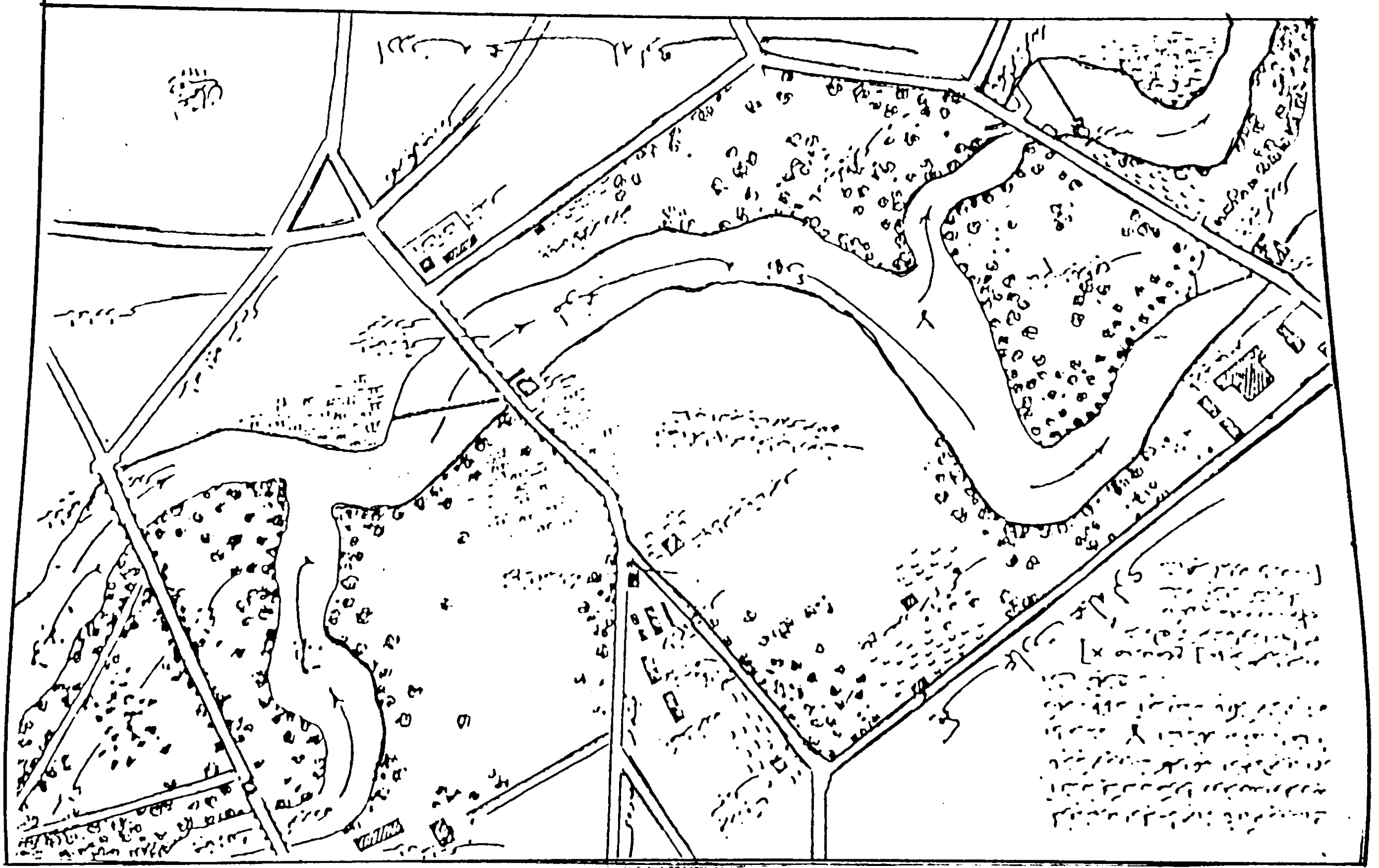
42

43

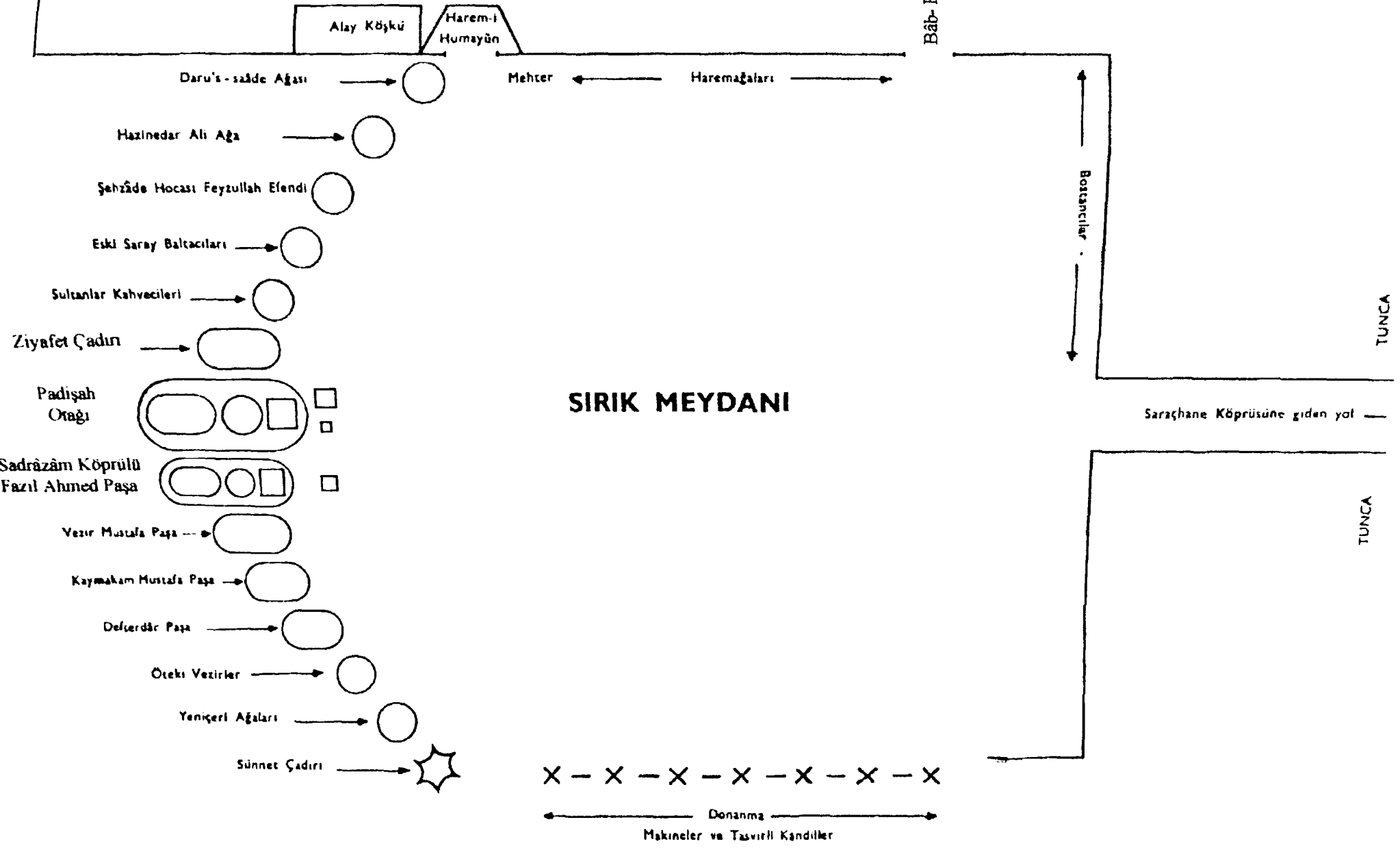
والده سلطان طاشلیغی
Valide Sultan Taşlığı

Plan 9 D) Valide Sultan Taşlığı ve Binaları

Plan 10 : Edirne, Sarayıçı Köprüleri

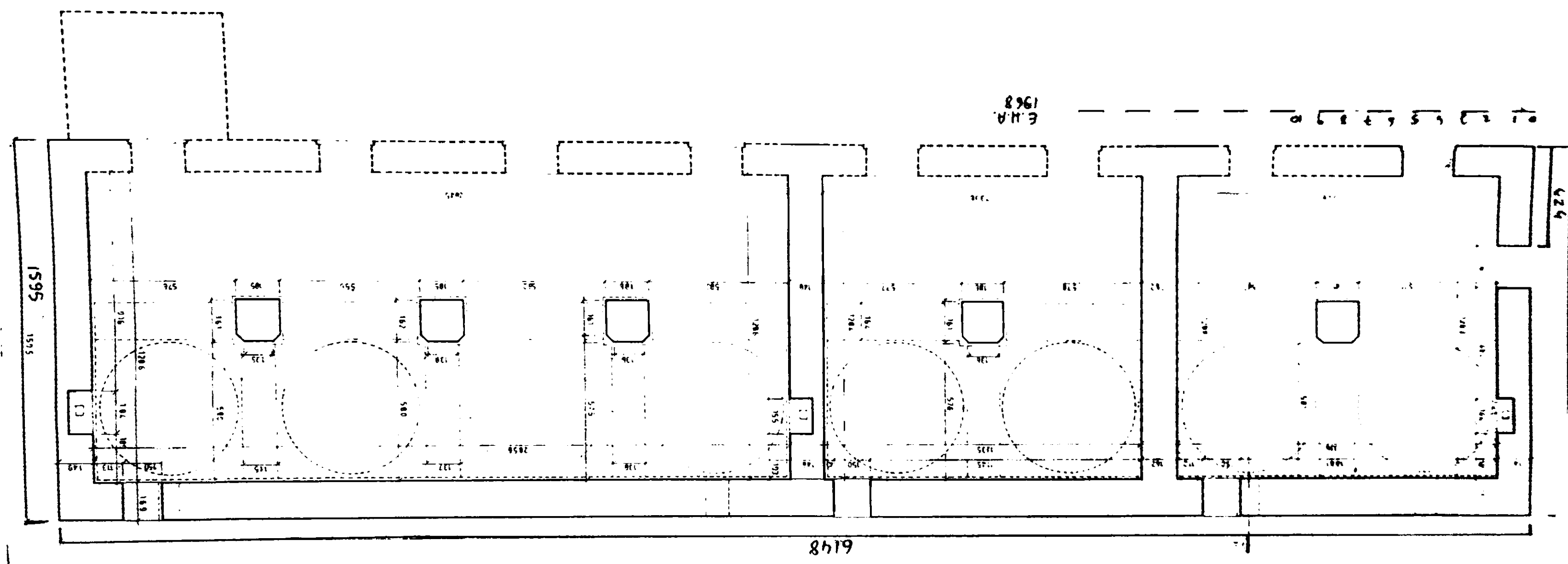

YENI SARAY

Plan 11 : Sultan IV. Mehmed'in 1675 Edirne Şenliği Tahmini Düzeni

Plan 12 a : Edirne Yeni Sarayı Matbah-ı Amire Planı

E.H.A.
1968

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

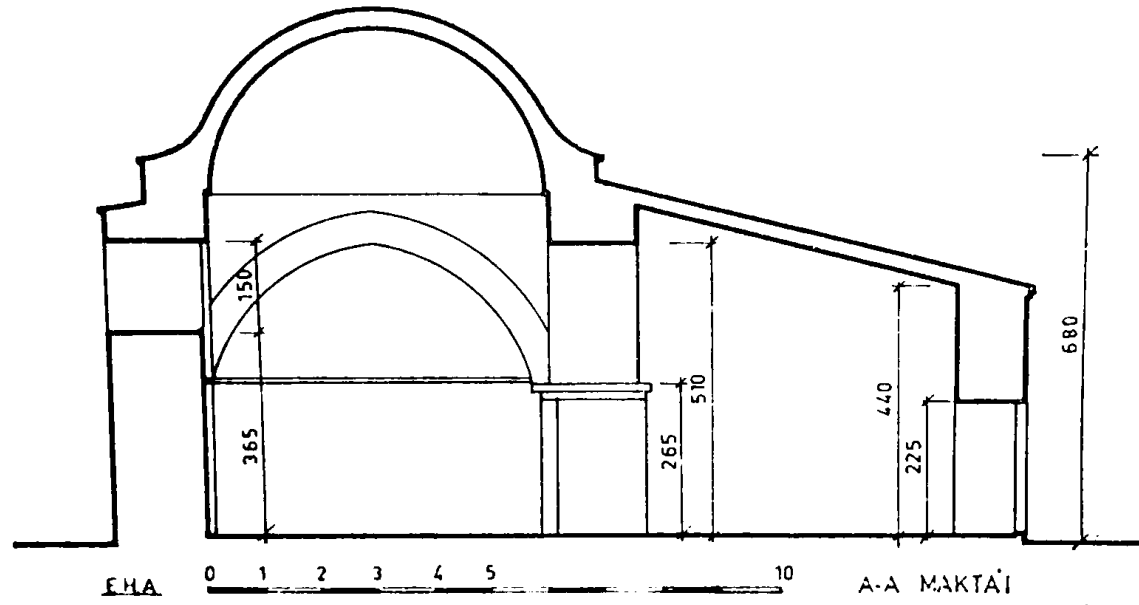
624

648

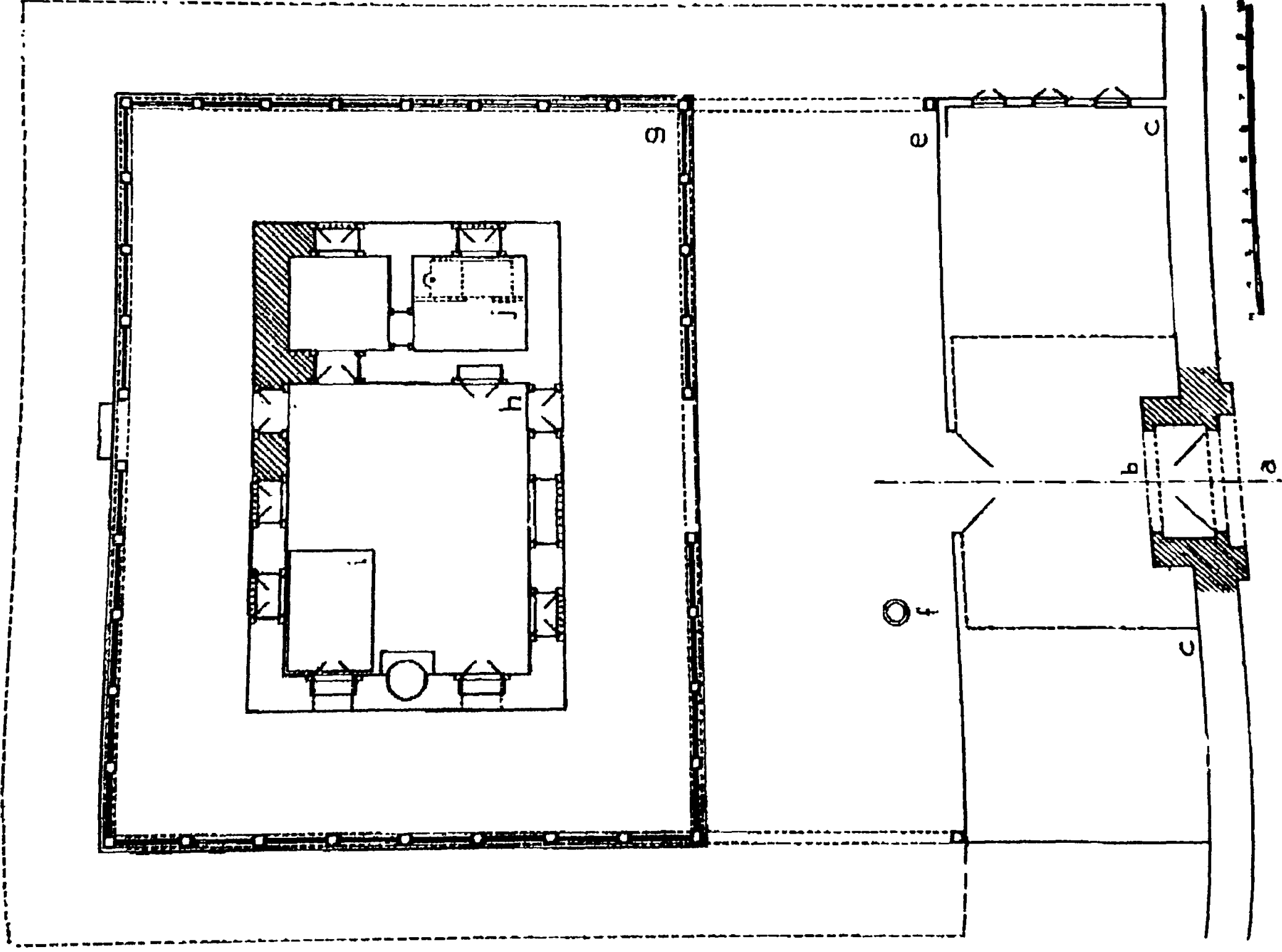
1595

1595

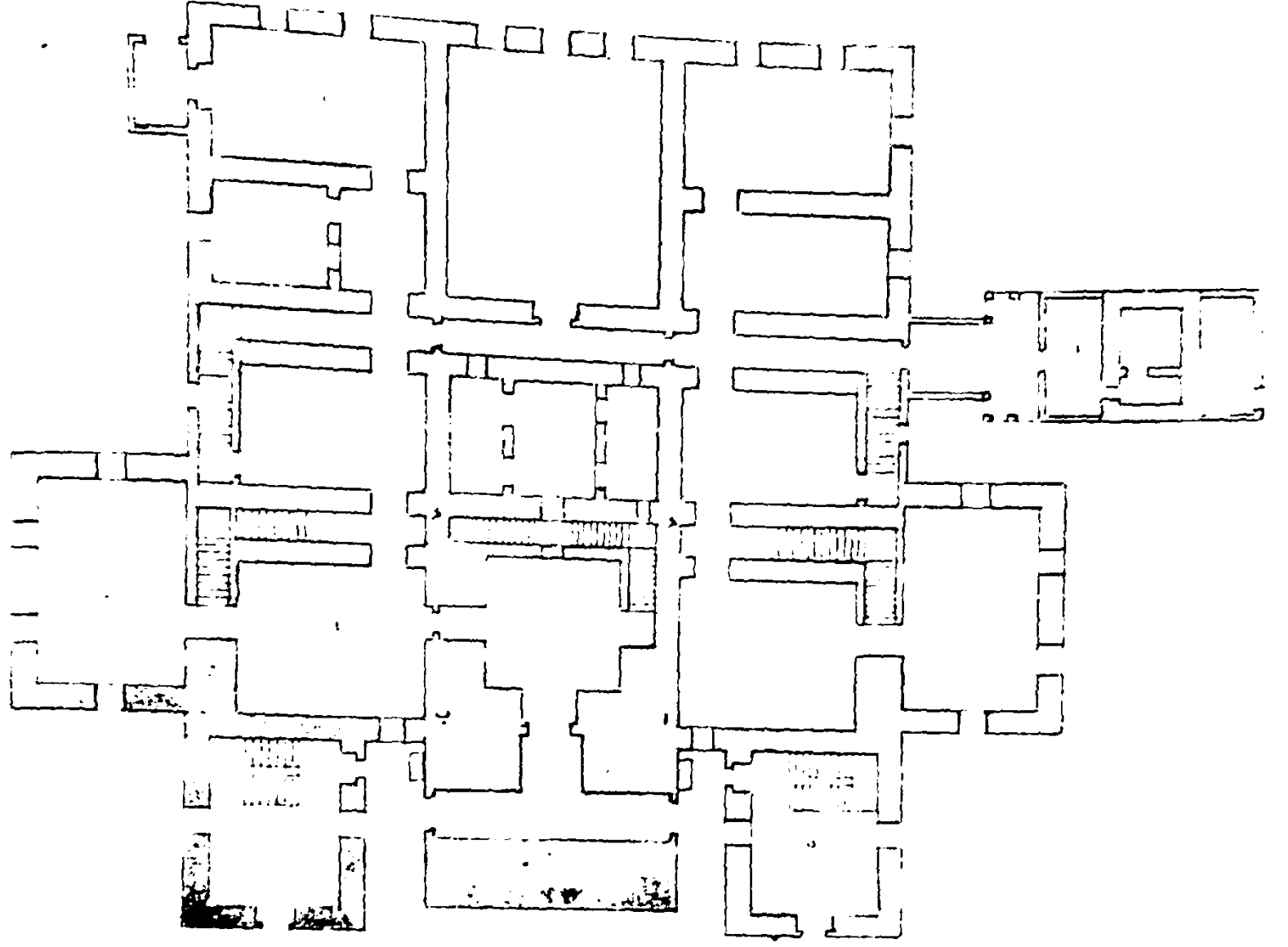
□

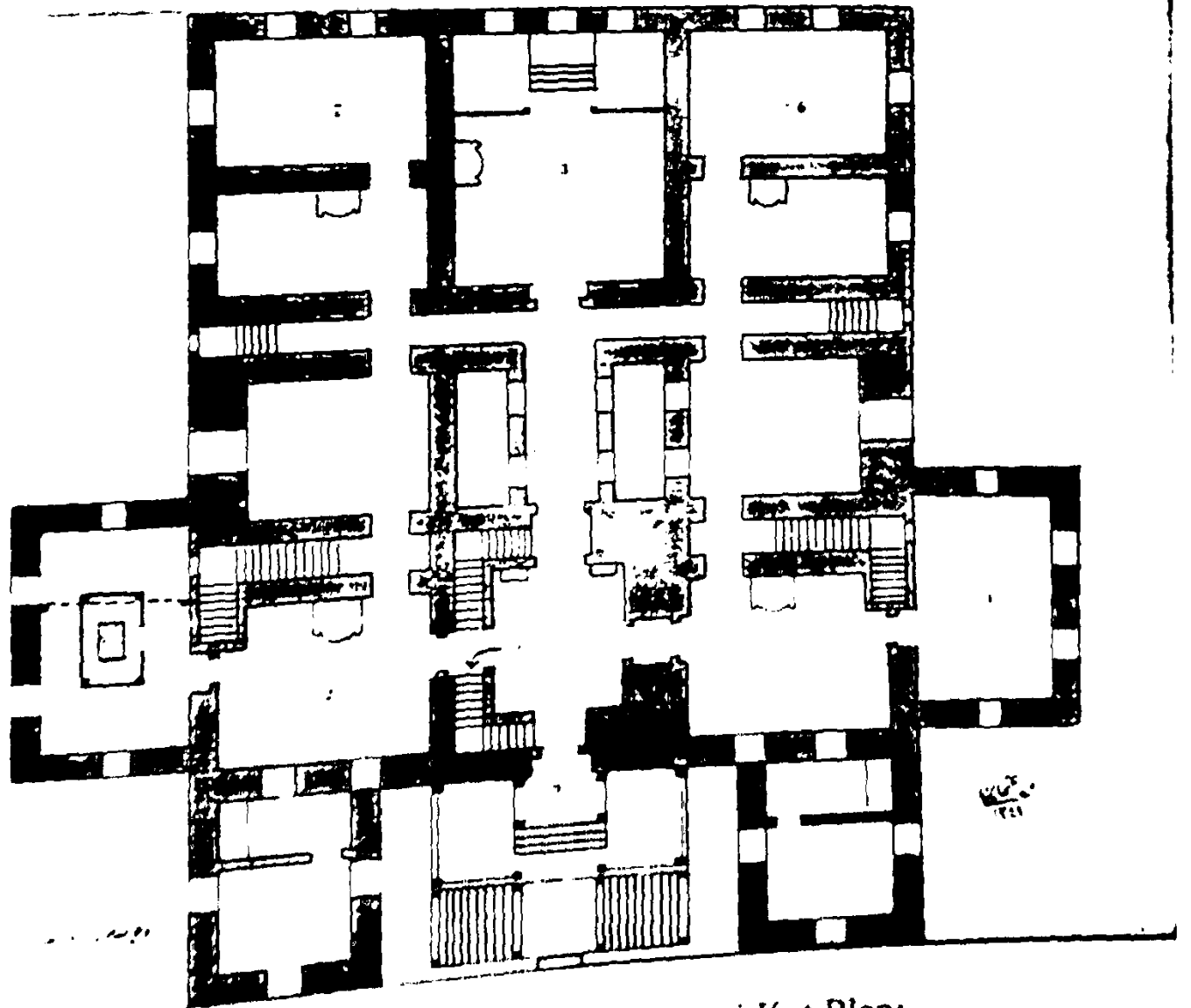
Plan 12 b : Edirne Yeni Sarayı Matbah-ı Âmire Kesiti

Plan 14 : Babu's-saade, Arz (O)dası ve Taşlık

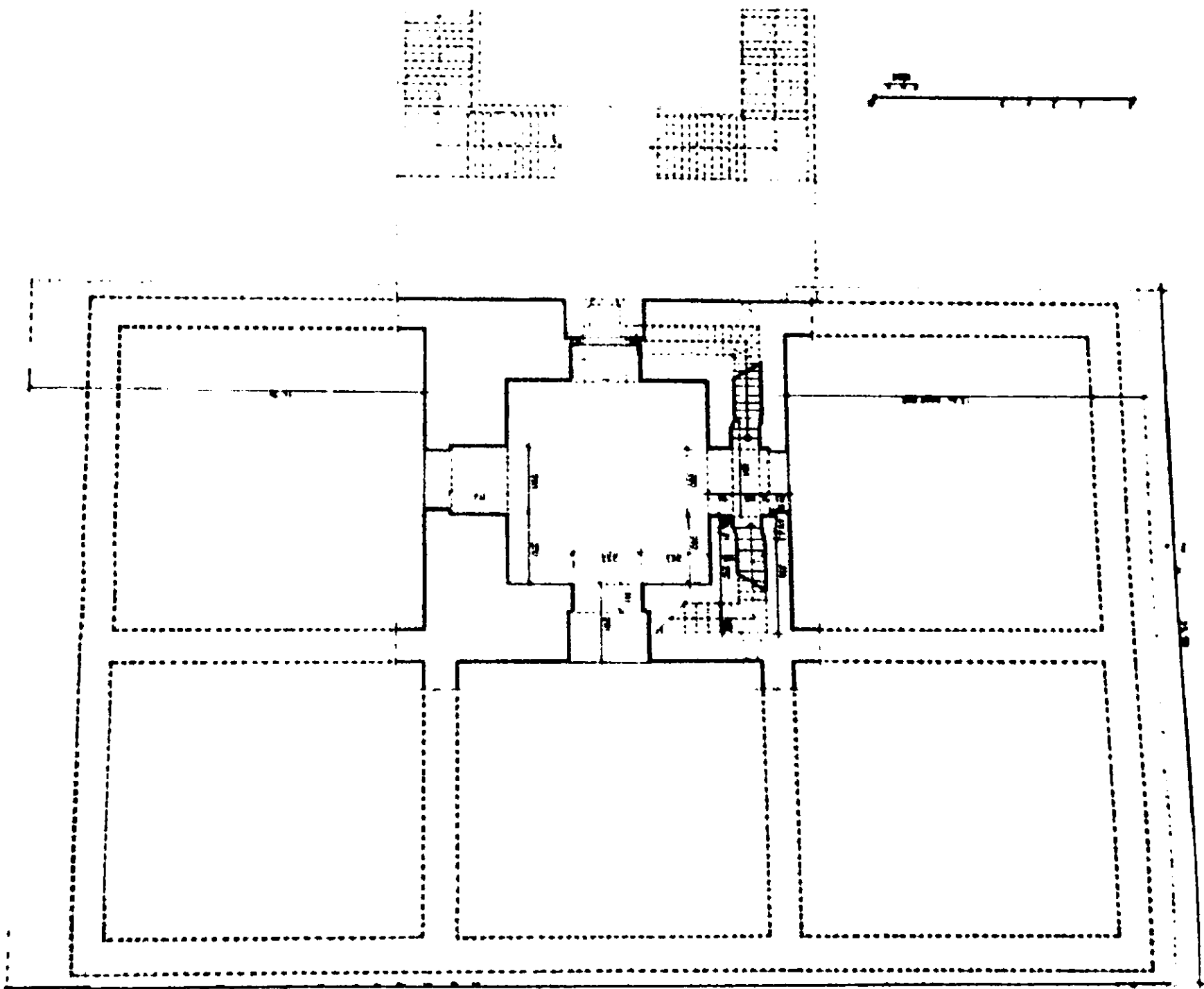

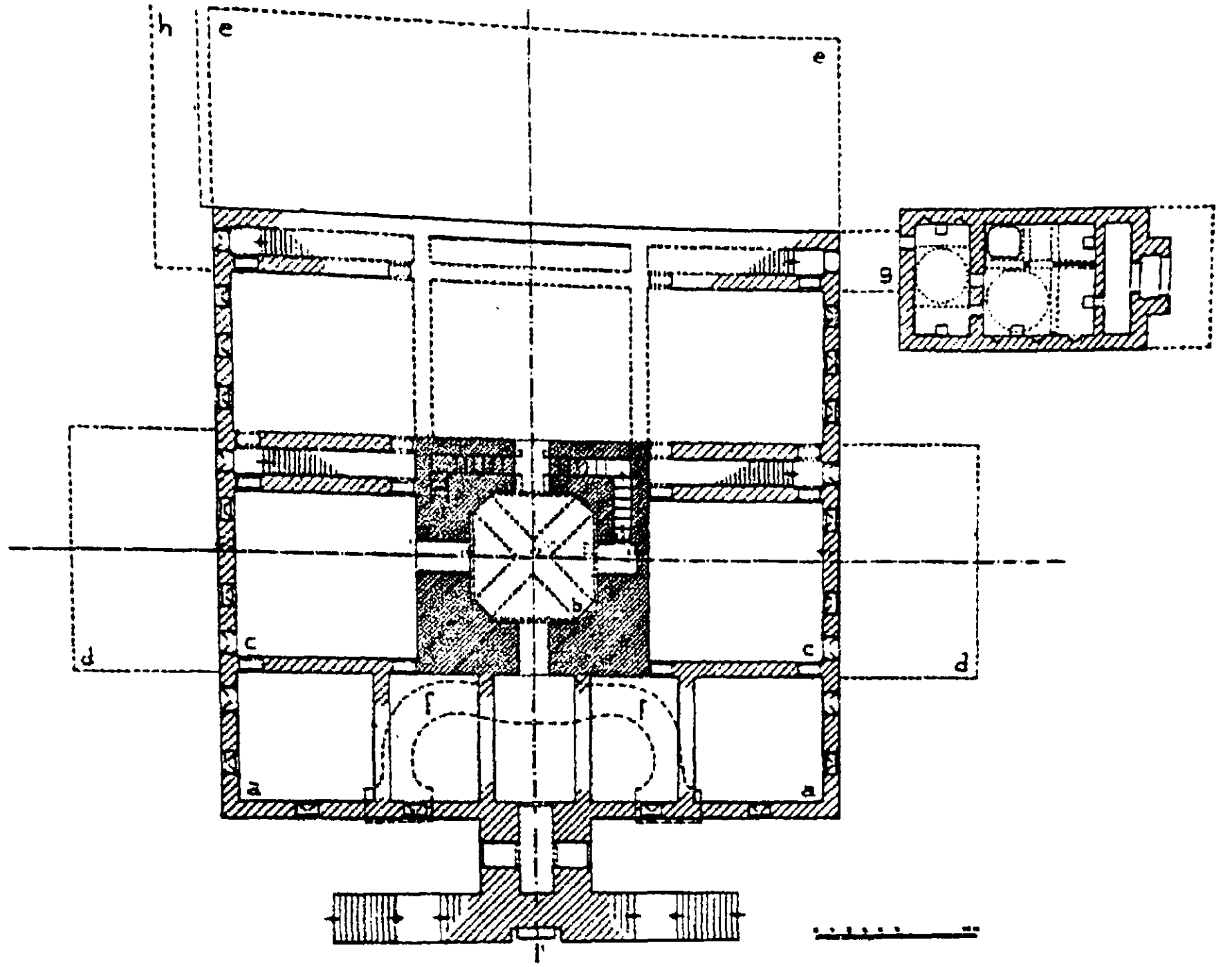
Plan 15 : Cihannümâ Kâsrı Zemin Kat Planı

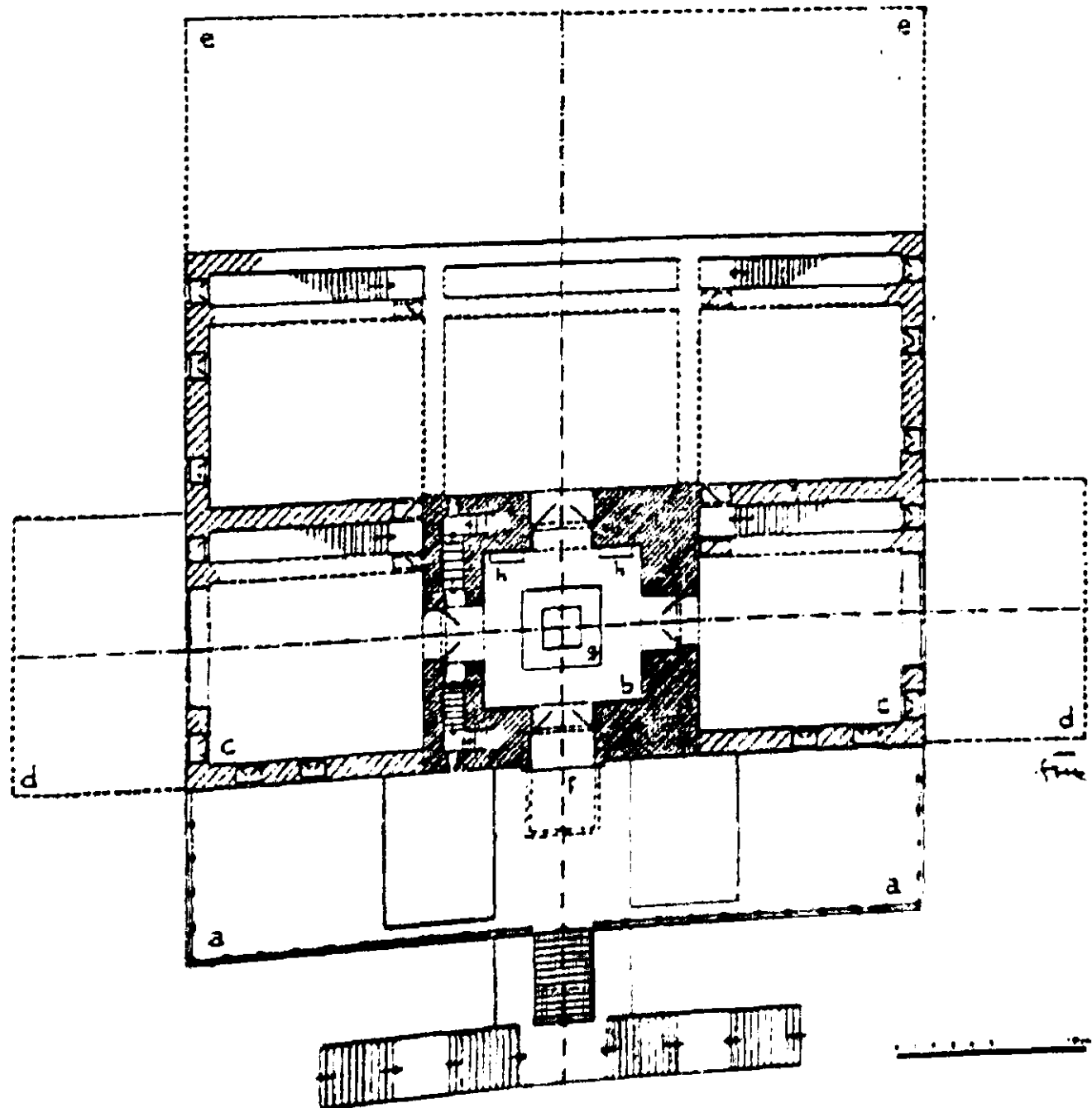
Cihannümâ Kâsrı Birinci Kat Planı

Plan 17 : Cihannüma Kasrı Birinci Kat Restitüsyon Planı

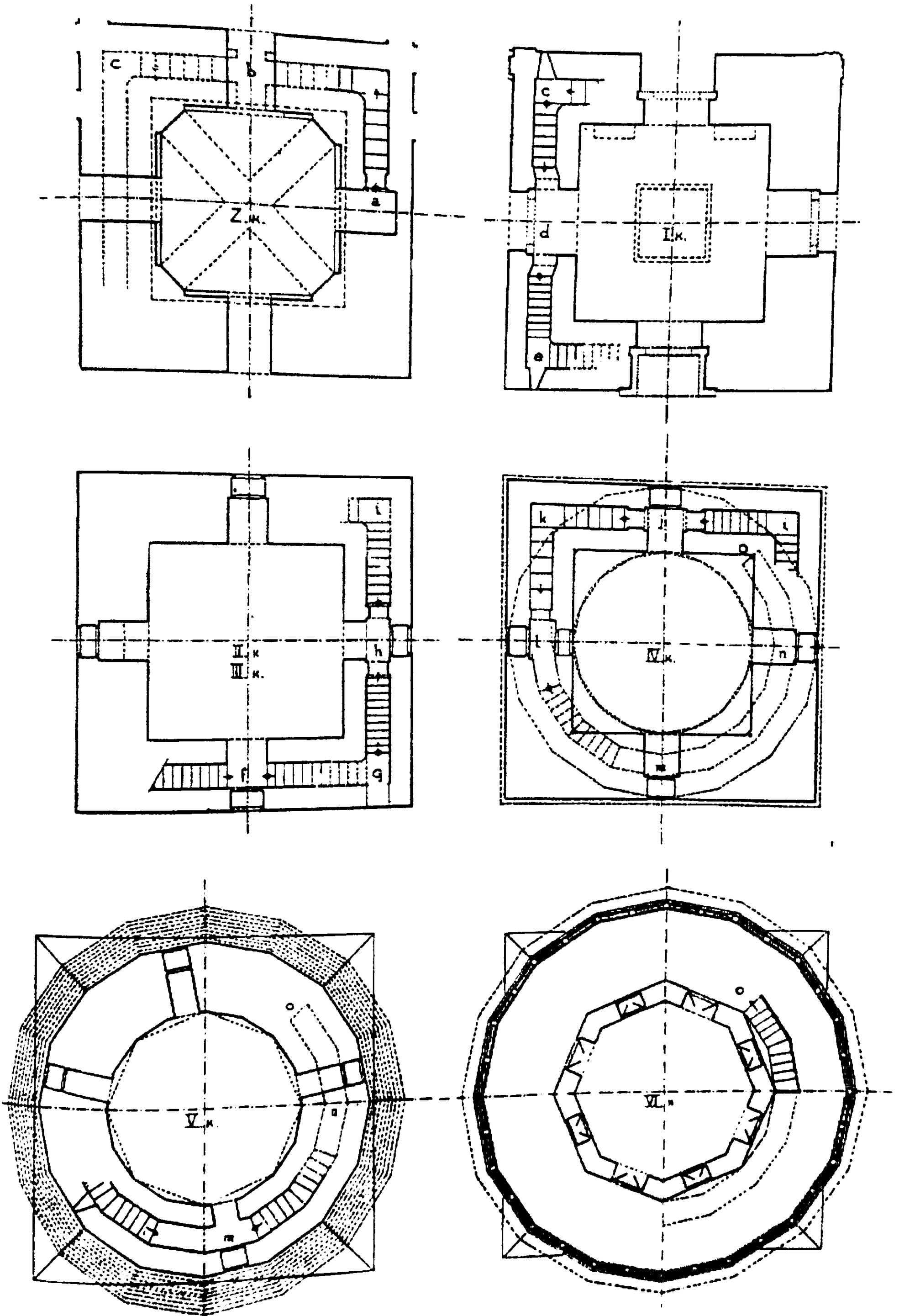

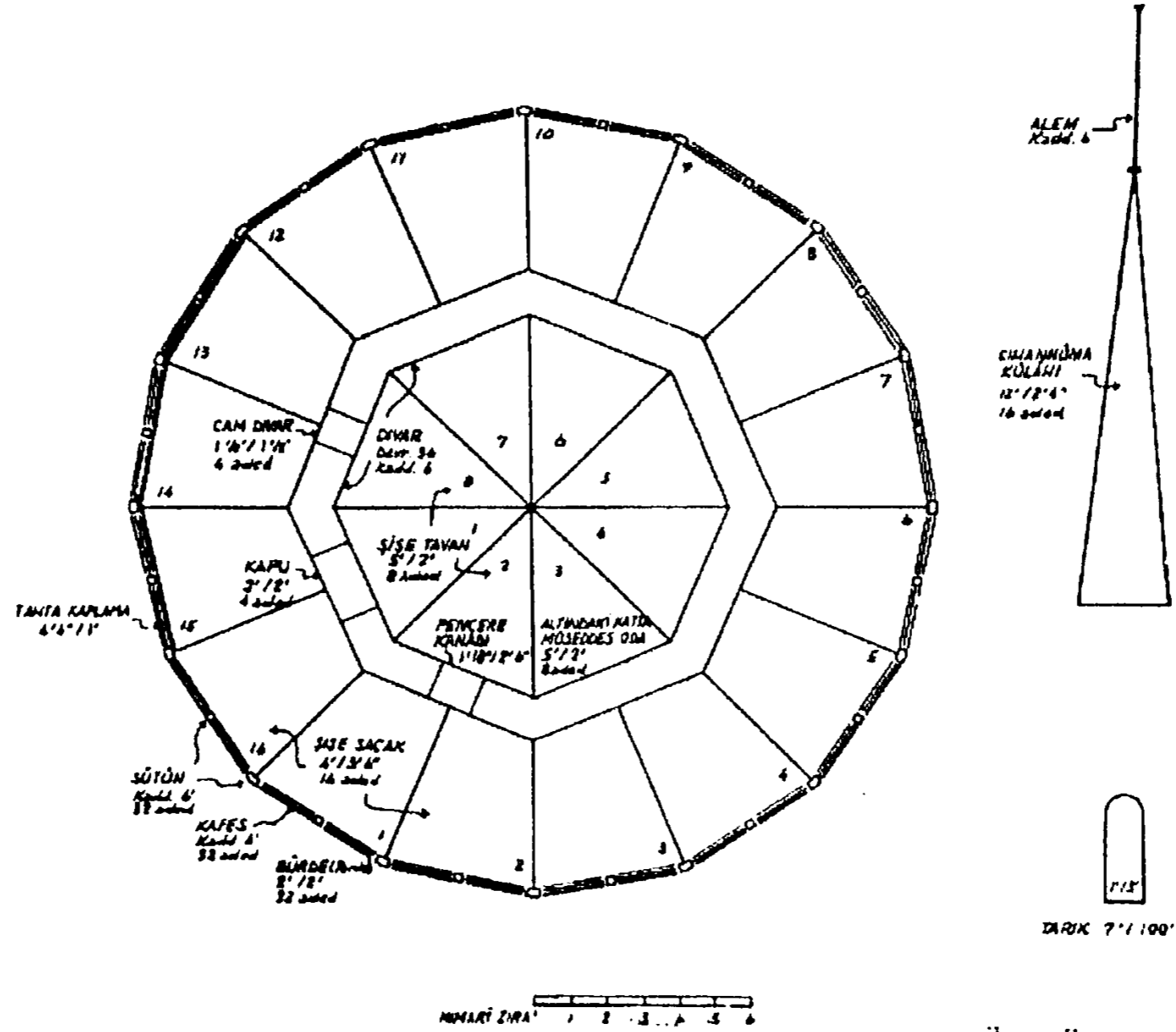
Plan 18 : Cihânnümâ Kasrı Zemin Kat Restitüsyon Planı

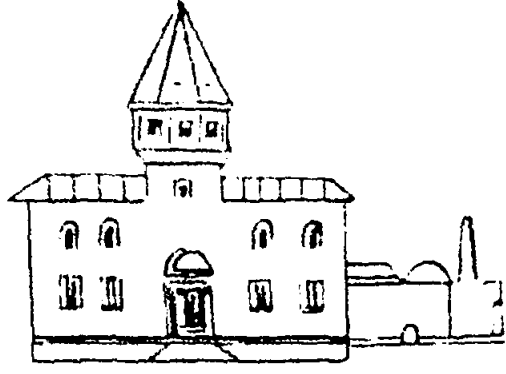
Cihânnümâ Kasrı Birinci Kat Restitüsyon Planı

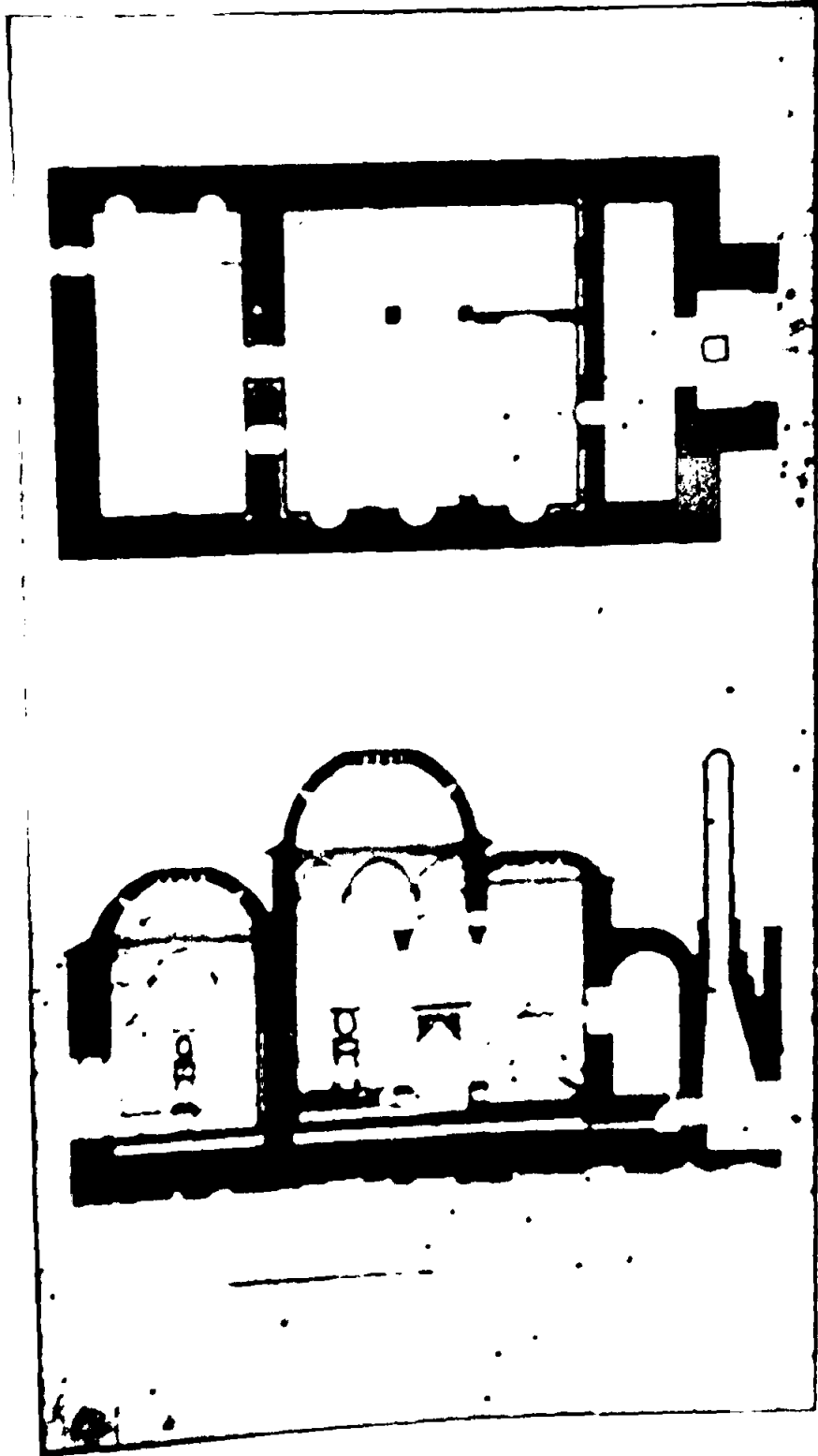
Plan 20 · Cihannümâ Kasrı Merkezi Kulesi Katları Restitüsyon Planı

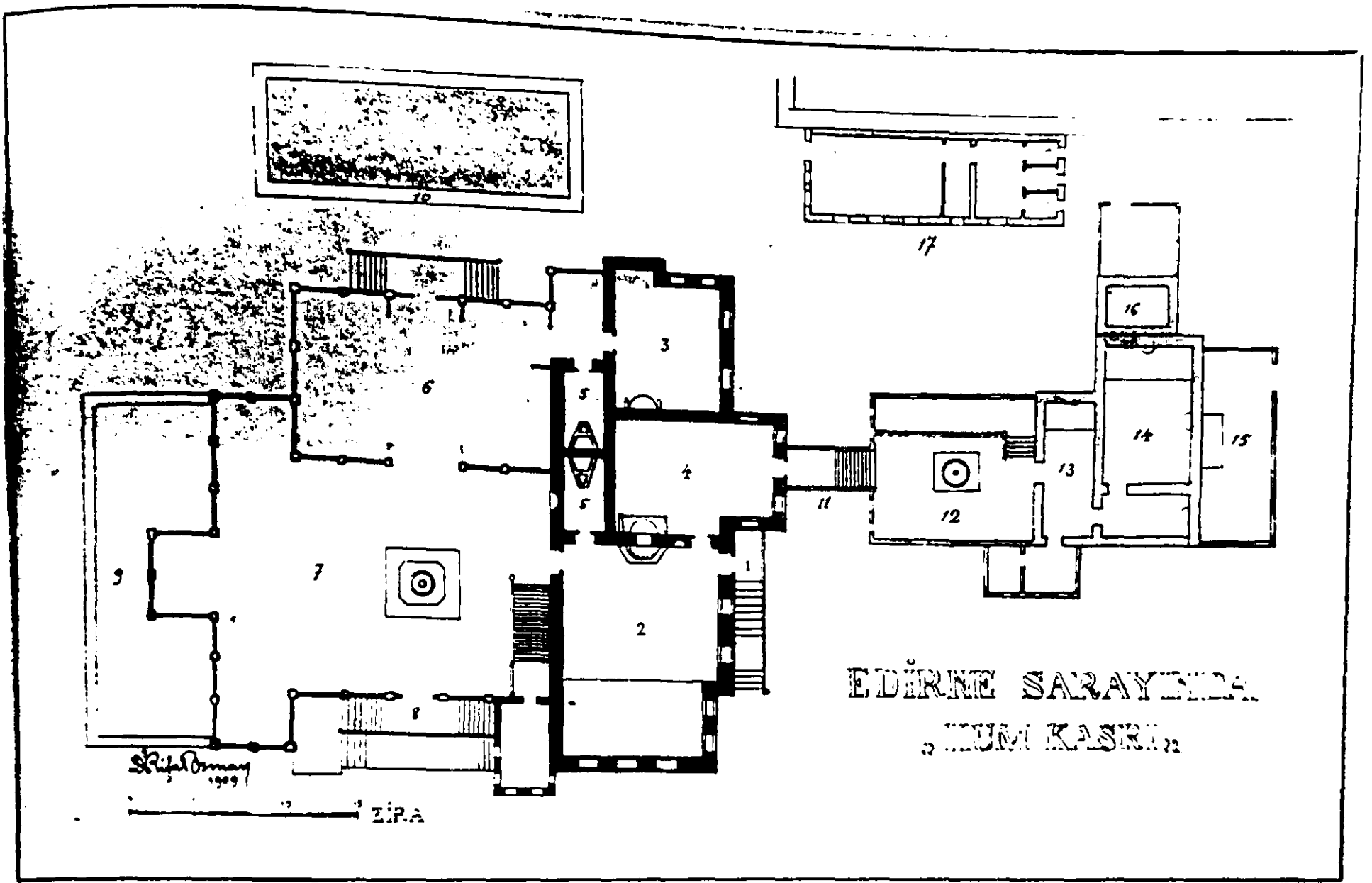
Plan 21 : Cihânnümâ Odası 1810 Tarihli Keşfe Göre Üst Örtüsü ve Külühi

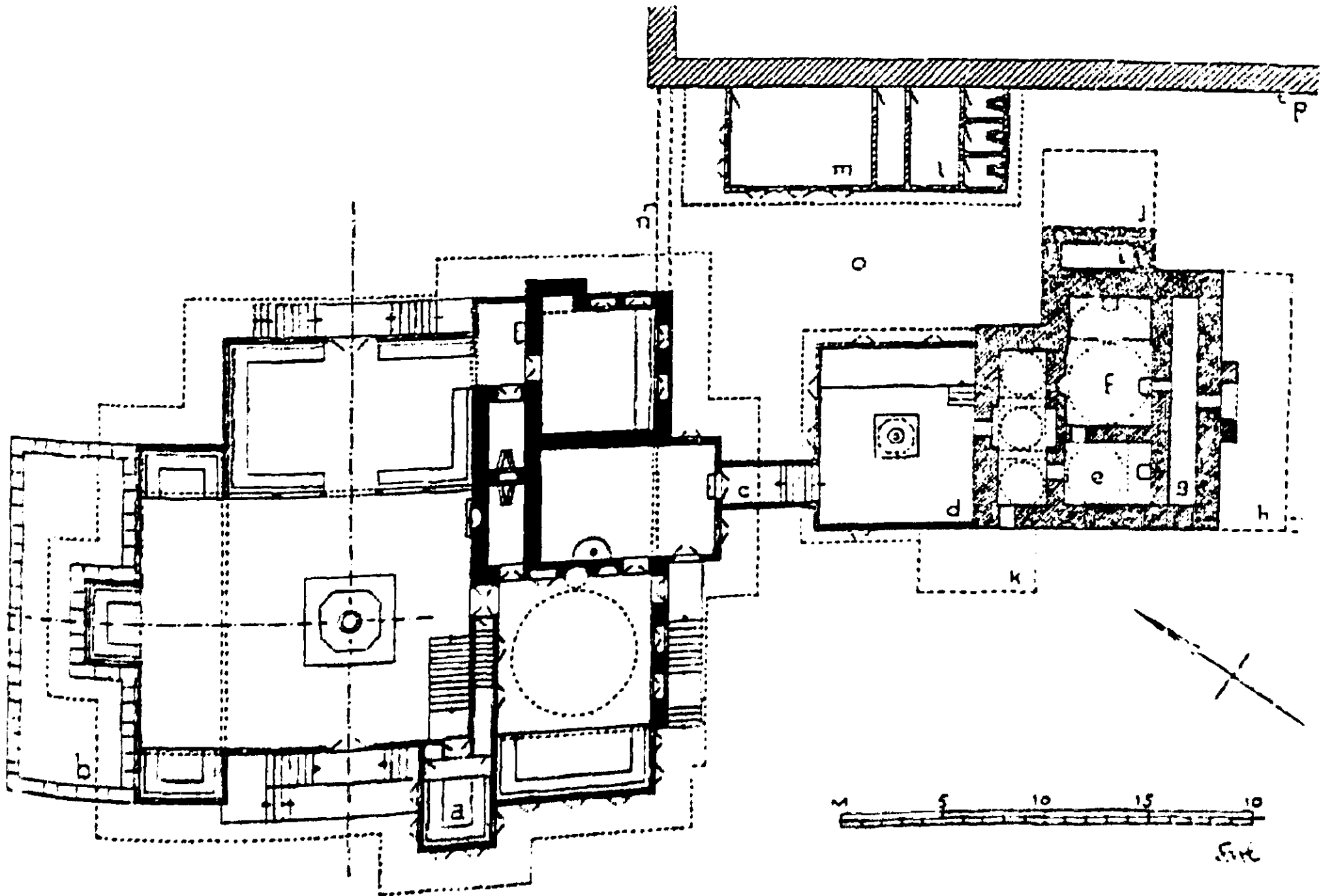
Plan 22 : Cihânnümâ Kâsrı ve Hamamı Durumu

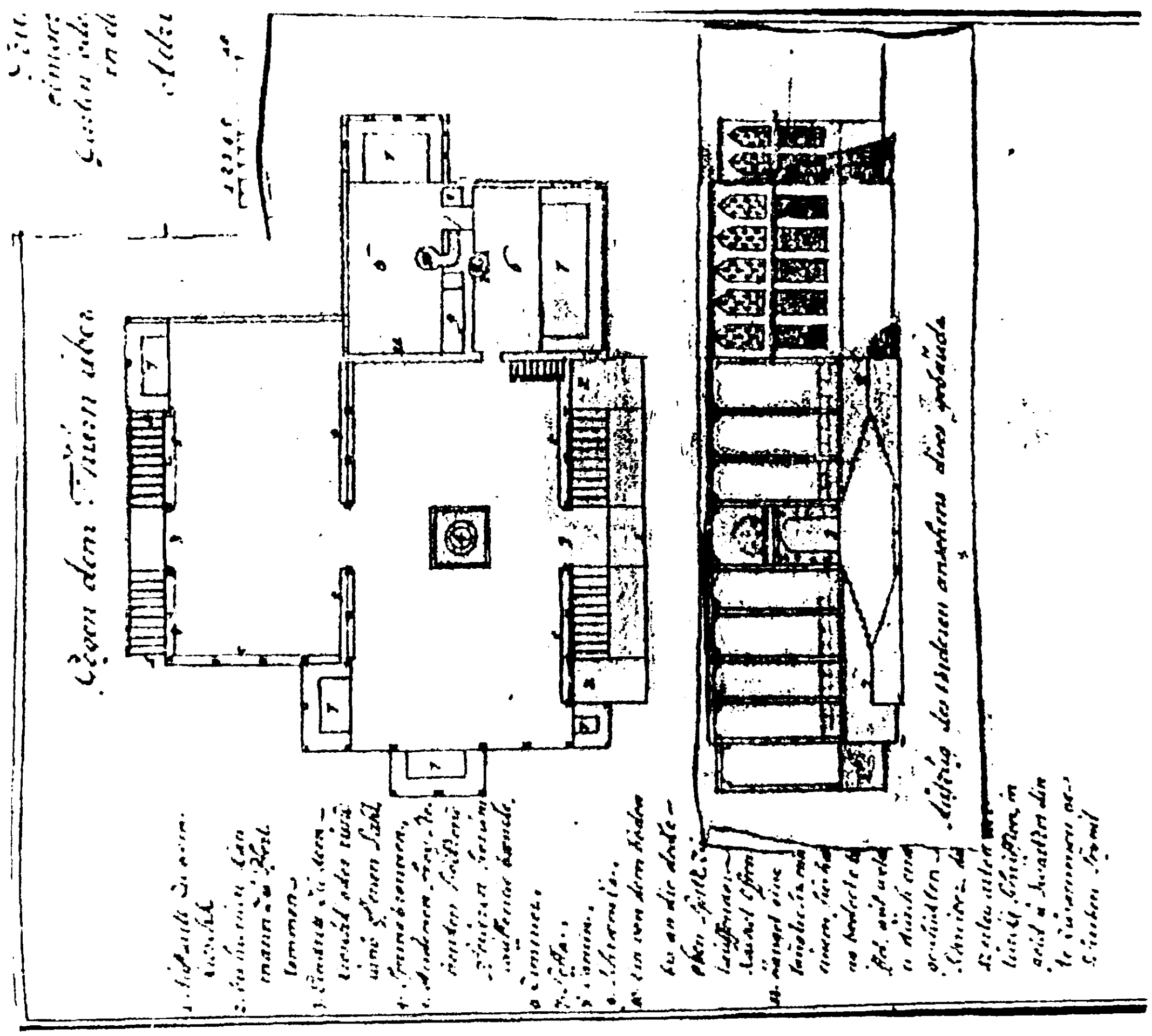
Plan 23 : Cihânnümâ Kâsrı Hamamı Plan ve Kesiti

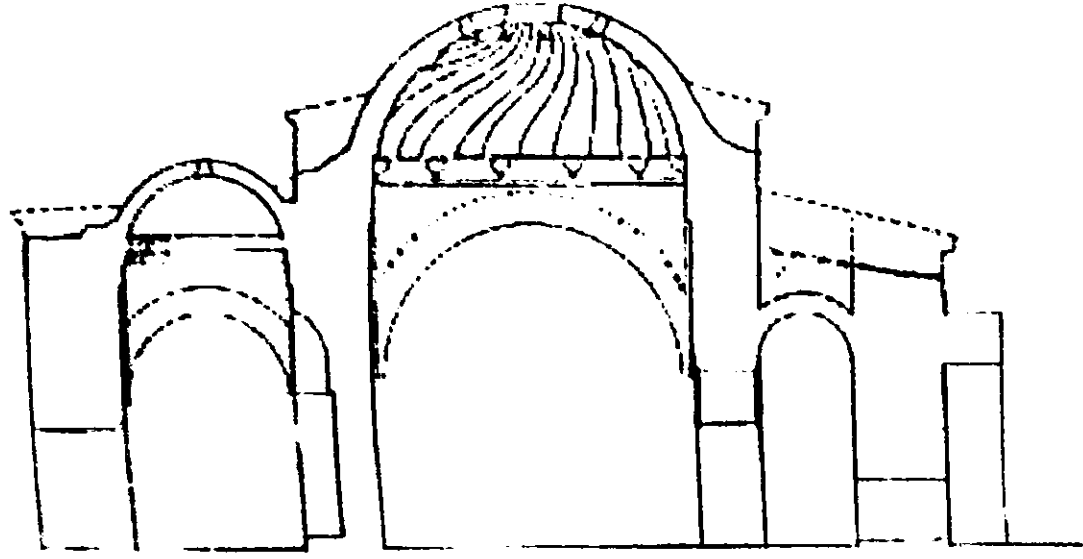
Plan 24 : Kum Kasrı ve Hamamı Planı

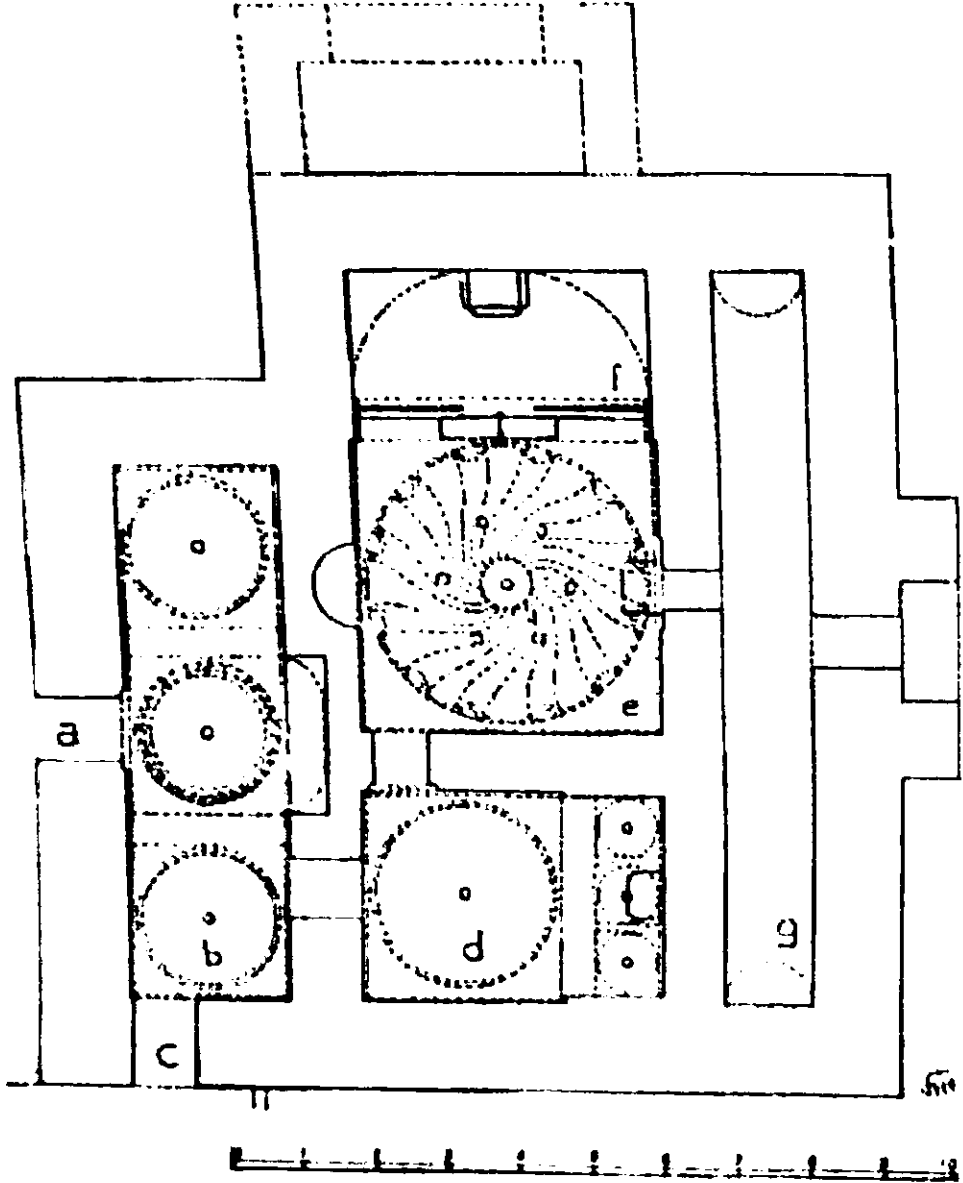
Plan 25 : Kum Kasrı ve Hamamı Planı

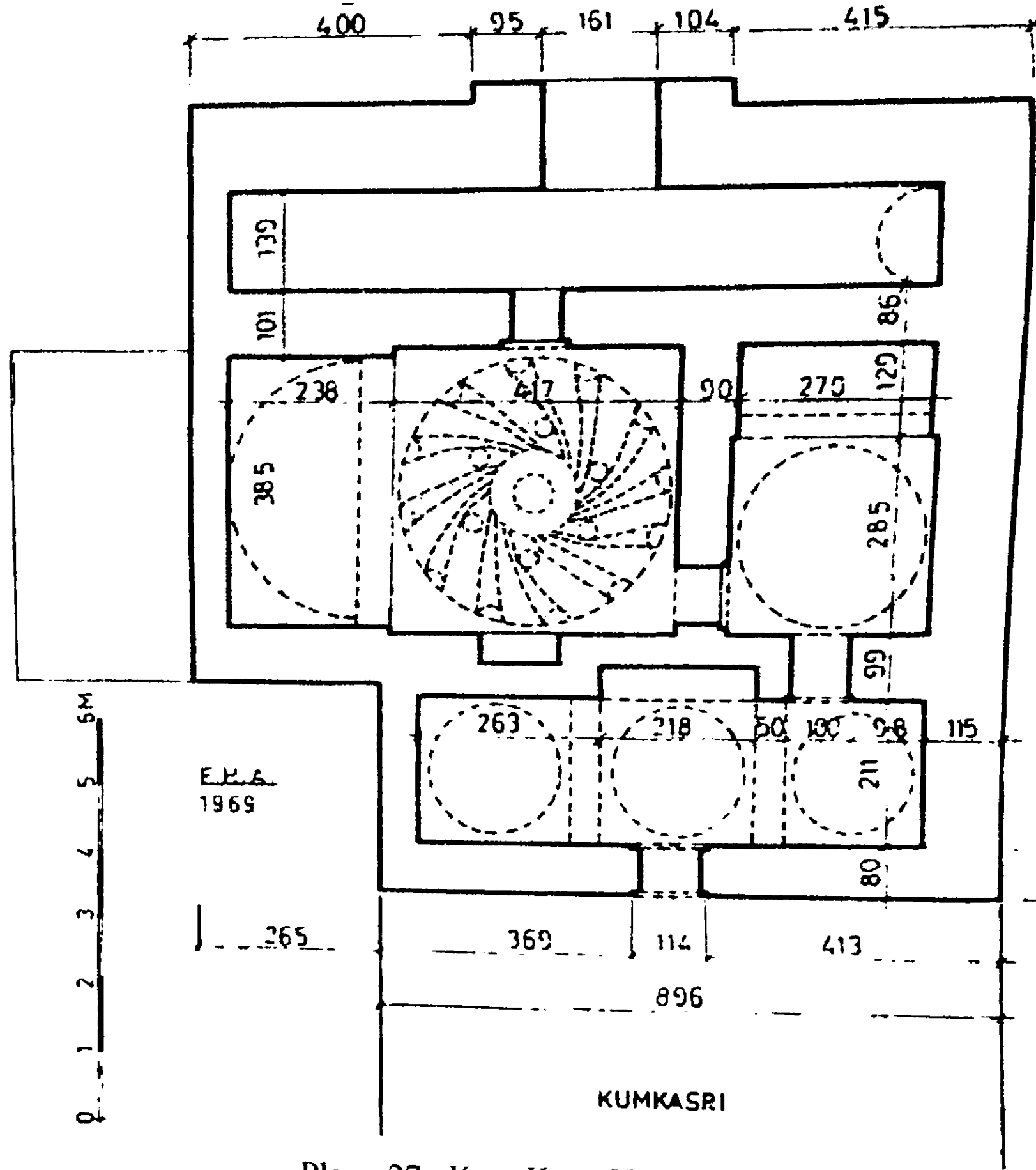
Plan 26 : Gudenos'a Göre Kum Kasrı Planı ve Rölövesi 1740-41

- a) cämekân kapısı
- b) soğukluk
- c) tuvalet kapısı
- d) sıcaklık, tek kurnalı birinci mahal
- e) burmalı kübbeli tek kurnalı ikinci mahal
- f) hünkâr kurnası
- g) su haznesi ve kulhan

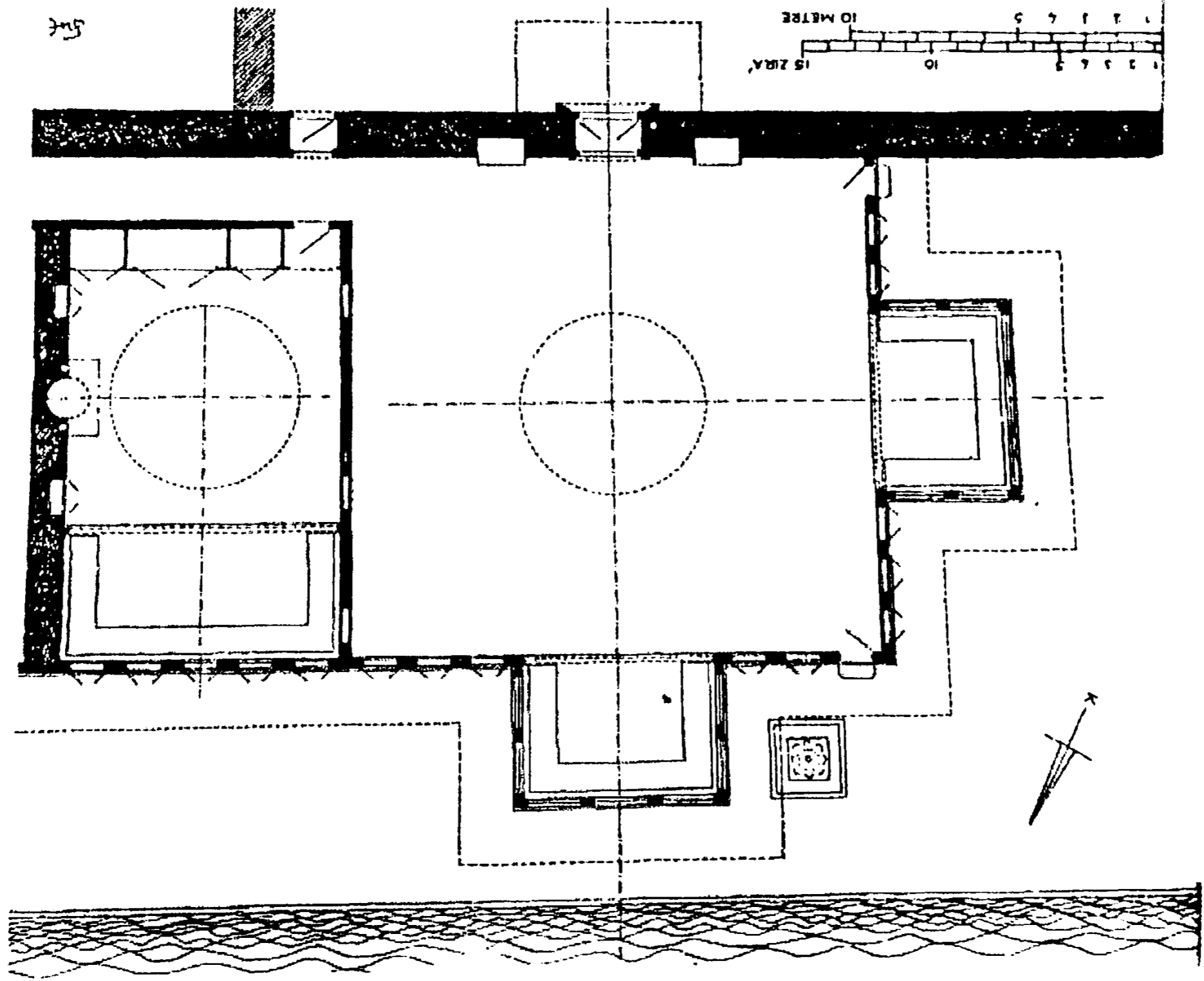

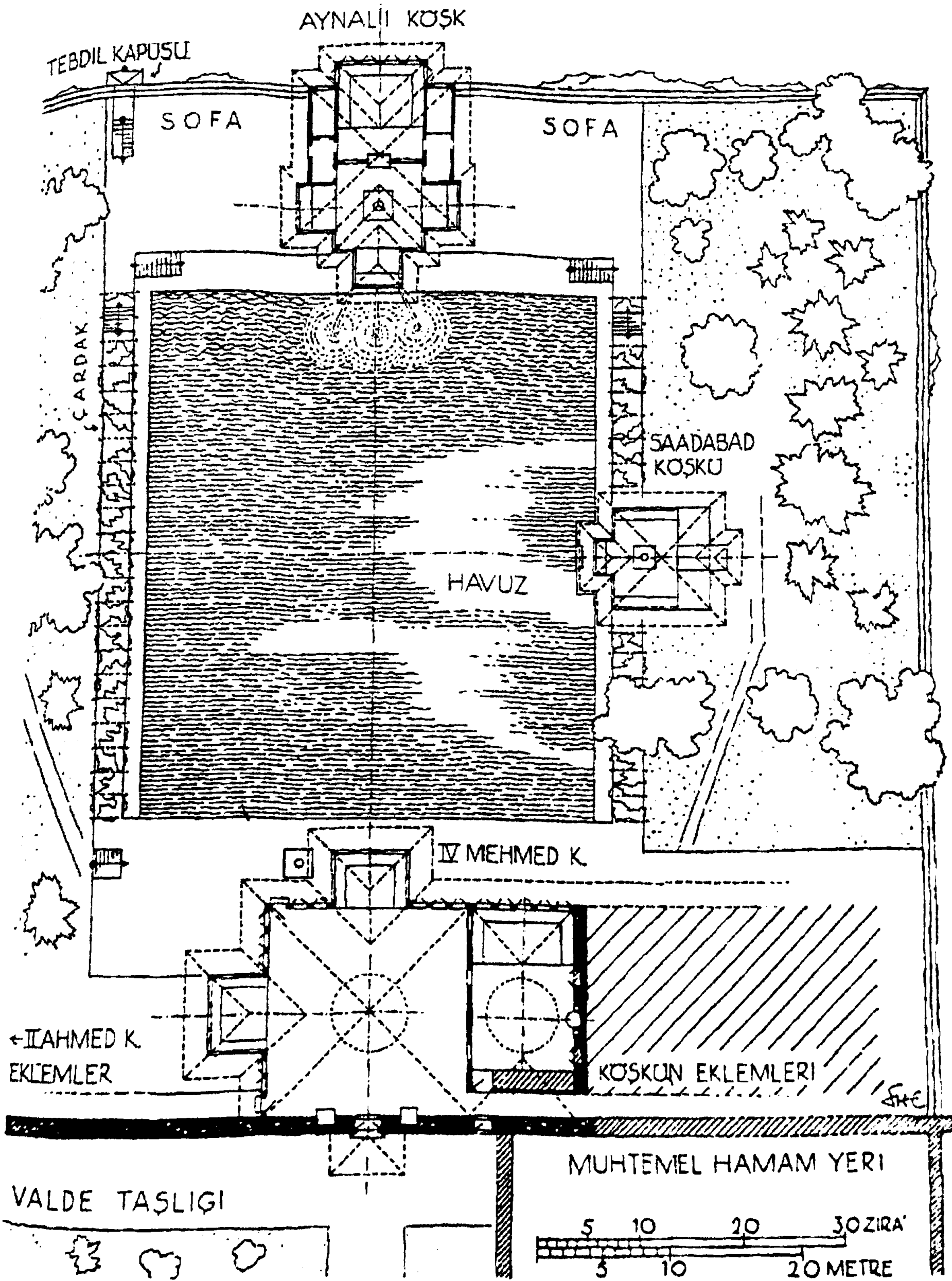
Plan 28 : Kum Kasrı Hamamı Kesiti ve Planı

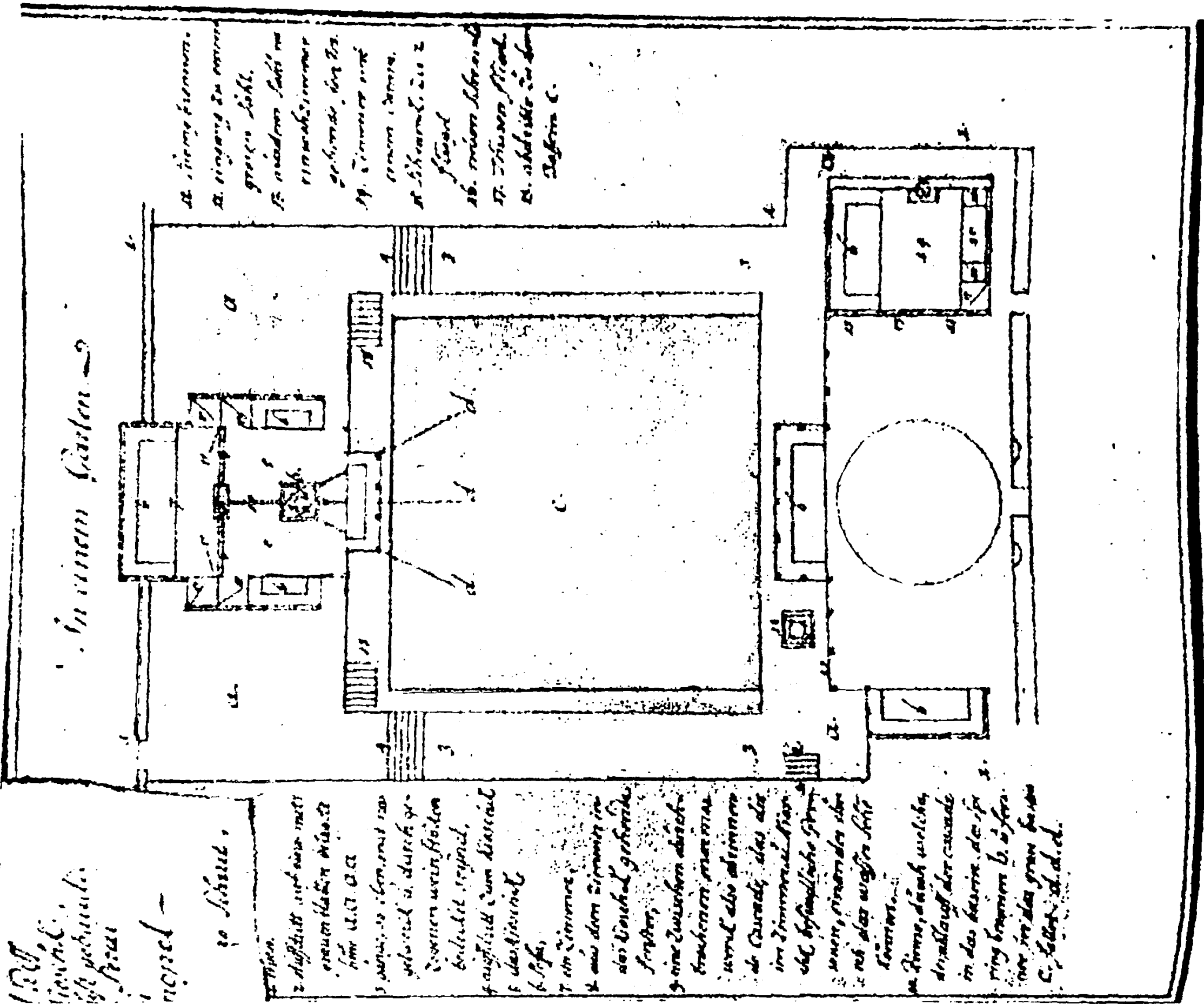
Plan 27 : Kum Kasrı Hamamı Planı

Plan 29 : Sultan IV. Mehmed Dairesi (Dolmabahçe Kasrı)
Restitüsyon Planı

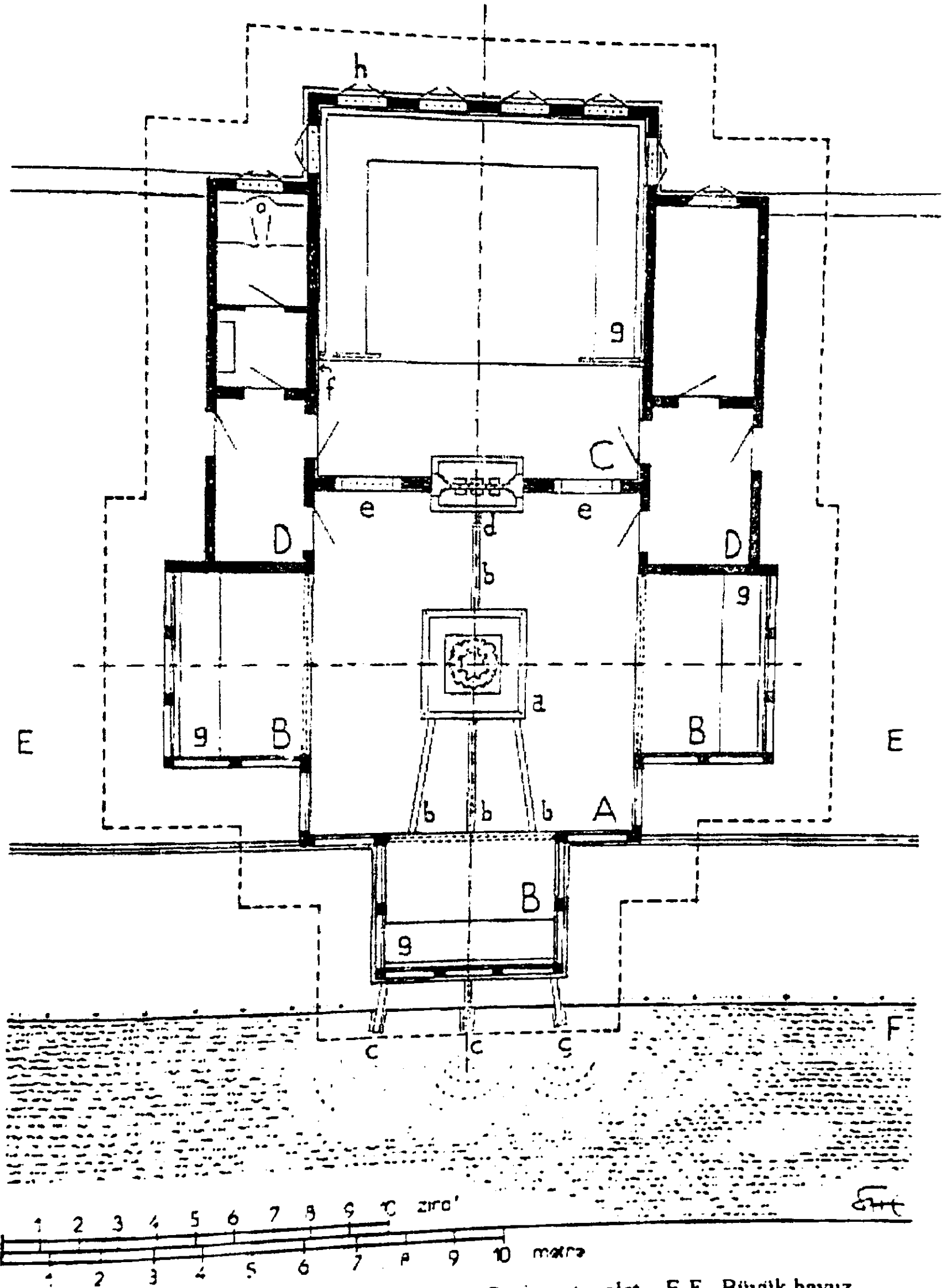

Plan 30 : Dolmabahçe'de Sultan IV. Mehmed Dairesi
(Dolmabahçe Kasrı), Şehvâr Havuzu, Aynalı Köşk Restitüsyon Planı

Plan 31 : Gudenus'a Göre Aynalı Köşk, Şehvar Havuzu,
 Sultan IV. Mehmed Dairesi Planları 1741

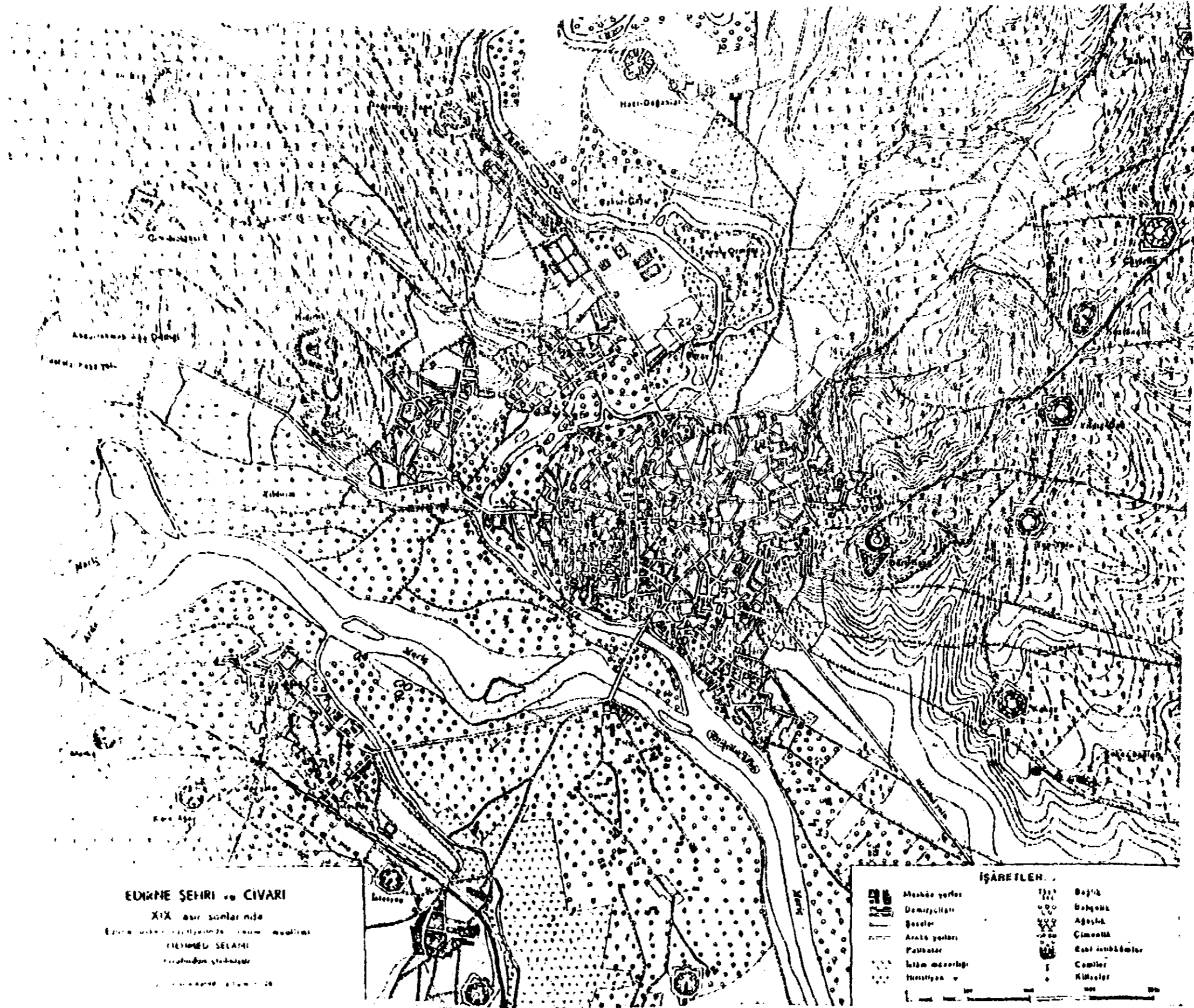

A. Dîvânhâne B. Çıkma C. Oda D. Geçit ve tuvalet E-F Büyük havuz
 a. Fıskiyeli havuzu b. Mermere oyulmuş su olukları c. çörteler d. İki yüzlü selsebil
 e. Mermer söveli demir parmaklıklı pencereler f. Duvar çini kaplama g. Sedir

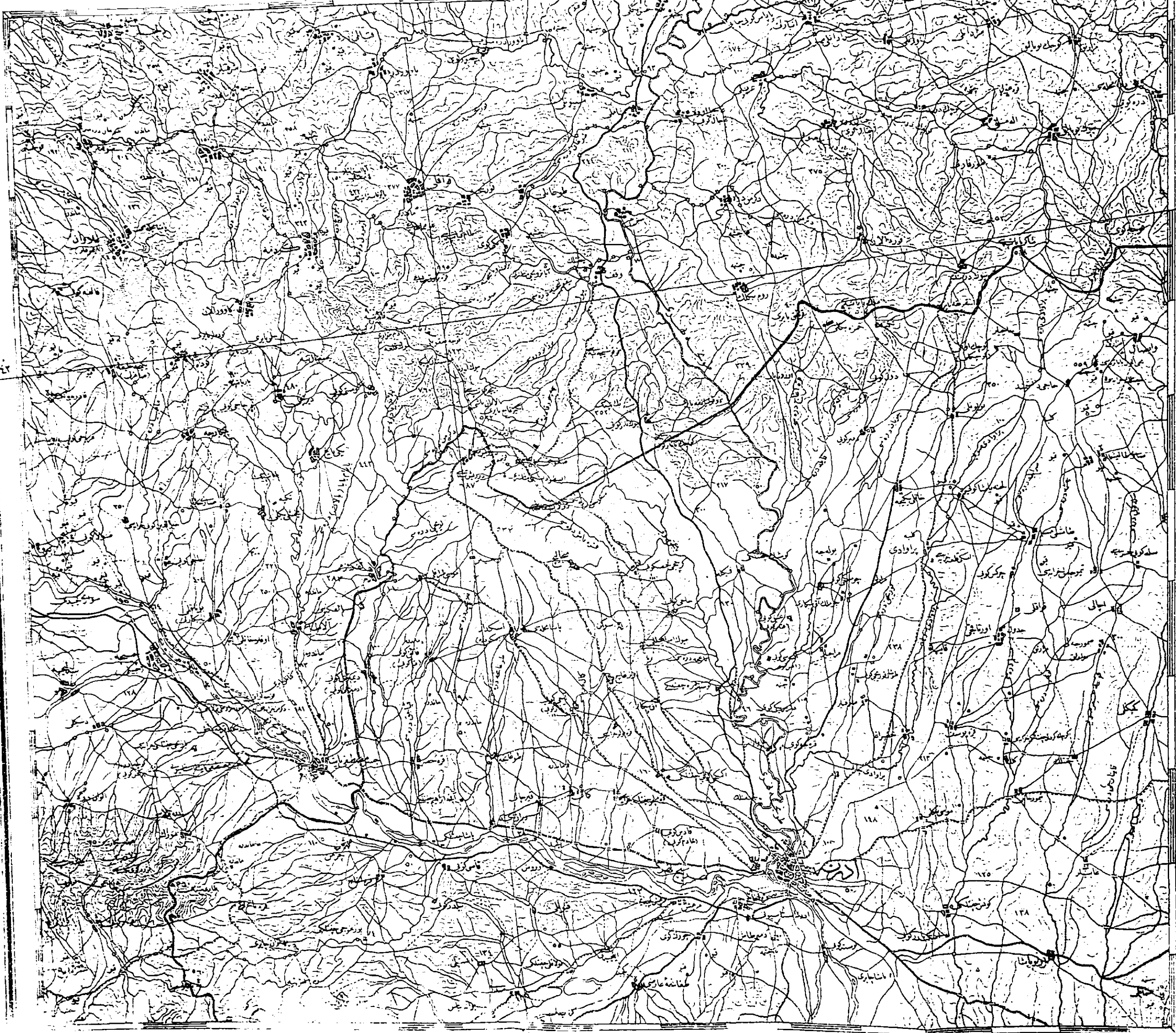
Plan 32 : Aynalı Köşk Restitüsyon Planı

XIV. HARİTALAR

- Harita 1 : XIX. Yüzyıl Sonunda Edirne Şehri ve Civarı
(Çizen Mehmet Selami, İ.Ü.Küt. Albüm no: 26, Edirne Armağanı kitabından alınmıştır)
- Harita 2 : Edirne Vilâyeti, 1247
Ölçeksiz (Atatürk Kitaplığı harita Katoloğu, 912-563 EDİ)
- Harita 3 : Edirne Vilâyeti Haritası, Mühendishâne-i Berri Hümâyûn 1309,
1/1.500.000 ölçekli. (Atatürk Kitaplığı Harita Katoloğu, 912-563 EDİ)

Harita 1 : XIX. Yüzyıl Sonunda Edirne Şehri ve Civarı

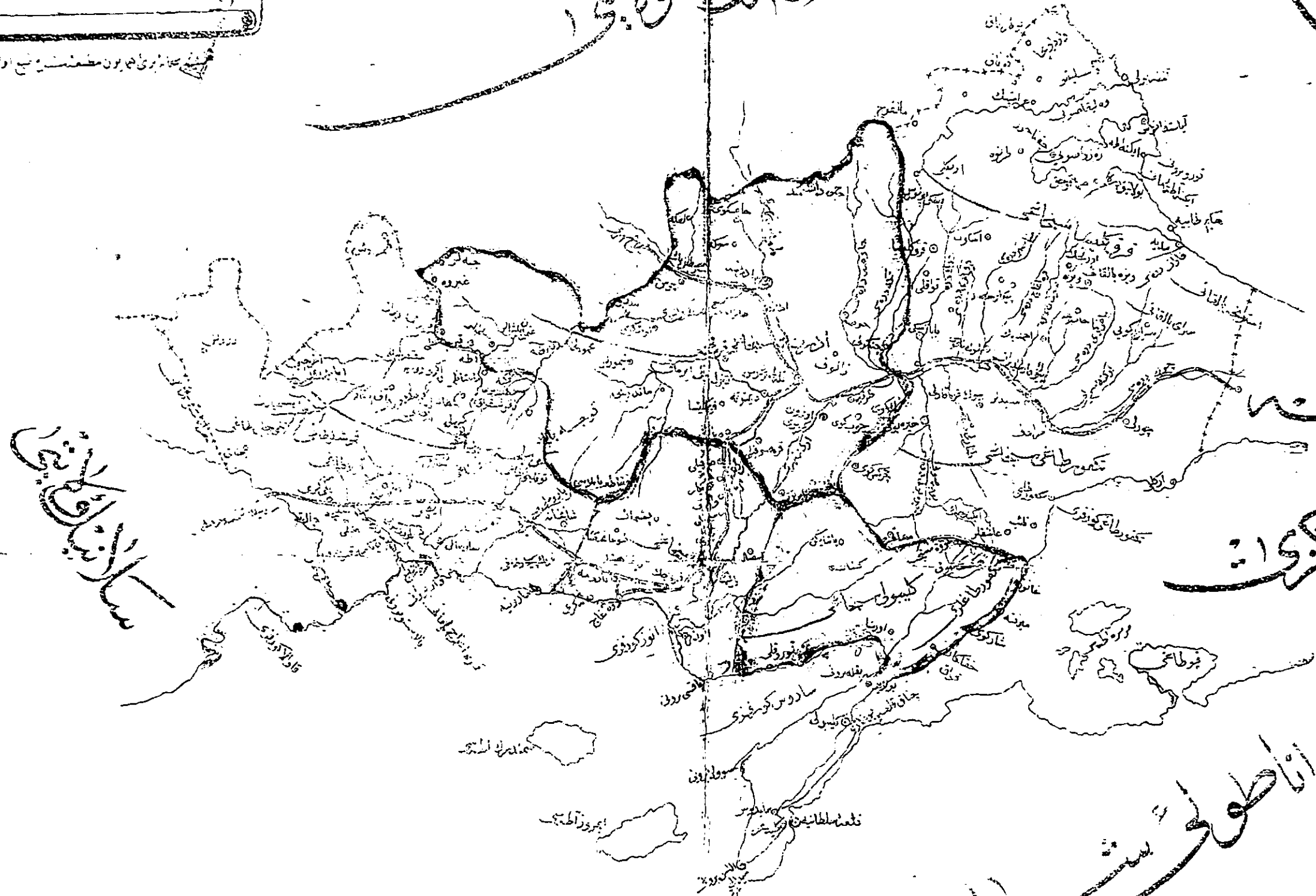
Harita 2 : Edirne Vilâyeti, 1247

از شهر و بلاد
عراق و بلاد

وزارت اوقاف و ایالت

عراق

مهندسیه برون مطبوعه بیع اولی

چنگاچ
مرکز کرج

سارنگ

اناطول

اطمینان

اشارت موضوعه

- روابط مافاز حدودی
- سجانه حدودی
- فصا حدودی
- روایت مرکز
- سجانه مرکز
- فصا مرکز
- کر

Harita 3 : Edirne Vilâyeti Haritası, Mühendishâne-i Berri Hümâyûn 1309.

XV. BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

- AKŞİT, Oktay ; Roma İmparatorluk Tarihi, İstanbul 1985.
- ALTINAY, Ahmed Refik ; Osmanlı Alimleri ve Sanatkârları (sad. Dursun Gürlek), İstanbul 1997.
- ; Osmanlı Kumandanları (sad. Dursun Gürlek), İstanbul 1996.
- ; Lale Devri, (sad. Dursun Gürlek), İstanbul 1997.
- ALTUN, Ara ; Ortaçağ Türk Mimarisi'nin Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988.
- ; Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi, İstanbul 1978.
- ARIK, Atalay ; Edirne, İstanbul 1973.
- ASLANAPA, Oktay ; Türk Sanatı I-II, İstanbul 1984.
- ; Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul 1949.
- AYVERDİ, E. Hakkı ; İstanbul Mimari Çağının Menşei, Osmanlı Mimarlığı İlk Devri, c.I, 1966
- ; Osmanlı Mim. Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, c.II, 1972
- ; Osmanlı Mim. Fatih Devri, c.III. 1973, c.IV, 1974
- ; Fatih Devri Mimari Eserleri, İstanbul 1953.
- AYVERDİ, E.H.- İ.Aydın YÜKSEL; İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, İstanbul 1976.
- BAŞBAKANLIK ; Osmanlı Arşiv Katalogları Rehberi, Ankara 1995.
- BAYKAL, İ.Hakkı ; Enderûn Mektebi Tarihi I, İstanbul 1953
- BİLAR, Ender-Oral ONUR ; Edirne Çarşıları ve Yitirilen Tarihi Eserler, 1989.
- Beşir Çelebi ; Tarih- Edirne Hikâyet-i Beşir Çelebi (yay. İ.Hikmet Ertaylan), İstanbul 1960.
- Edirne Armağanı ; Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993.

- ELDEM, S.Hakkı ; Köşkler ve Kasırlar, c.I-II
- ERTUĞRUL, Özkan ; Edirne'nin Kültür Tarihinde Özel Bir Albüm, İstanbul 1995.
- Evliyâ Çelebi ; Seyahâtnâme (Yay. Zuhûri Danışman), c.V, İstanbul 1970, s. 303-330 ; c.VI, İstanbul 1970, s. 5-31.
- GÖKBİLGİN, Tayyip ; XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, İstanbul 1952.
- GÜLCAN, Ali ; Karamanlı Hekim Beşir Çelebinin Edirne Tarihçesi ve Çirmen Sancakbeği Karaman Beğ, 1978.
- İstanbul Armağanı ; İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih, İstanbul 1995.
- KAZANCIGİL, Ratip ; Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994), Edirne 1995.
- ; Edirne Sarayı Yerleşim Planı, Edirne 1994.
- MANTRAN, Robert ; XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul I-II (çev. M.A.Kılıçbay- E. Özcan), Ankara 1990.
- Mehmed Neşrî ; Kitâb-ı Cihân-nümâ Neşrî Tarihi (Yay. Faik R. Unat - M. A. Köymen), c.I, Ankara 1995.
- Millî Kütüphane ; Vilayetlerimiz, Edirne, İstanbul 1932.
- NUTKU, Özdemir ; IV. Mehmed'in Edirne Şenliği (1675), Ankara 1987.
- ONUR, Oral ; Edirne Su Kültürü, İstanbul 1978.
- ; Edirne, Türk Tarih Vesikalarından Kitabeler, İstanbul 1972.
- OSMAN, Rifat ; Edirne Sarayı, Ankara 1989.
- ; Edirne Rehnümâsı (763-1337), Edirne 1920.
- OSTROGORSKY, Georg ; Bizans Devleti Tarihi (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1991.
- ÖRİK, N.Sırrı ; Bir Edirne Seyahatnamesi, Ankara 1941.
- ÖZDEŞ, Gündüz ; Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul 1951.
- Panorama Mecmuası ; Edirne İlavesi, İstanbul 1963.
- PEREMECİ, O. Nuri ; Edirne Tarihi, İstanbul 1939.

- SARRE, Friedrich, ; Konya Köşkü (çev. Şahabeddin Uzluğ), Ankara 1989.
- Selânikî Mustafa Efendi ; Tarih-i Selânikî (haz. Mehmet İpşirli), c. I-II, İstanbul 1989 .
- SÖZEN, Metin ; Devletin Evi Saray, İstanbul 1990.
- ; Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul 1971.
- SÖZEN, Metin-Uğur TANYELİ ; Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1986.
- Şenseddin Sâmi ; Kâmus-ı Türkî, İstanbul 1317.
- TBMM ; Milli Saraylar, İstanbul 1987
- TUĞLACI, Pars ; Osmanlı Şehirleri, İstanbul 1985.
- Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü ; Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, İstanbul 1963.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı ; Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ankara 1988.
- ÜNVER, Süheyl ; İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları, İstanbul 1947.
- ; İlim ve Sanat bakımından Fatih Devri Albümü, İstanbul 1945.
- ; Rifat Osman'a Göre Edirne Evleri ve Konakları, İstanbul 1976.
- ; Edirne'de Fatih'in Cihânnümâ Kasrı, İstanbul 1953.
- Yapı Kredi Yayınları ; Edirne, Serhâddeki Paytaht (haz. E.Nedret İşli, M. Sabri Koz), İstanbul 1998.
- YÜCEL, Yaşar-Ali SEVİM ; Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni, Ankara 1991.

MAKALELER

- ALTINAY, Ahmed Refik ; "Mimar Sinan", Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Yeni Seri, c.I, Sy.5, Haziran 1930, s. 3-15.
- ASLANAPA, Oktay ; "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.223-232.

- -----
AYVERDİ, E.Hakkı ; "Fatih Zamanındaki Mimari Eserler", İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih, İstanbul 1995, s.143-152.

; "Fatih Devri Abideleri", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, İstanbul 1963, s. 13-30.
- AYVERDİ, E.Hakkı ; "Edirne'de Fatih Devri Eserleri", TTOK Belleteni, Sy. 143, Aralık 1953, s.5-10.
- BAYKAL, B. Sıtkı ; "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilâlar", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.179-195.
- ÇAĞAN, Nazmi ; "Balkan Harbinde Edirne", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.197-213.
- DARKOT, Besim ; "Edirne, Coğrafi Giriş", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s. 1-12.
- EROL, Gülçin ; "Edirne'den", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sy.5, Ağustos 1989, s. 22.
- ETE, Muhlis ; "Edirne, Unutulan Şehir", TTOK Belleteni, Sy. 96, Ocak 1950, s. 10-13.
- EYİCE, Semavi ; "XIX. Yüzyılda İstanbul'da Batılı Mimarlar, Ressamlar, Edebiyatçılar", XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı, İstanbul 1996, s. 9-46.
- -----
; "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.39-76.
- -----
; "Edirne, Mimari", TDV. İA., c. X, İstanbul 1994, s.431-442.
- GÖKBİLGİN, Tayyip ; "İkinci Murad Zamanında Edirne", Tarih Hazinesi, yıl 1, 1950, s. 73-74.
- -----
; "Edirne Şehrinin Kurucuları", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.161-178.
- -----
; "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enîsü'l-müsâmirîn" Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.77-117.
- -----
; "Edirne, Tarih", TDV. İA., c. X, İstanbul 1994, s. 425-431.

- HALAÇOĞLU, Yusuf ; "Fatih Sultan Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti'nde Sosyal Hayat", İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih, İstanbul 1995, s.91-105.
- İNALCIK, Halil ; "Edirne'nin Fethi", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.137-159.
- İsmail Kenan ; "Sarayıçi", Terakki, sene I, Sy. 24, 1313, s.95-96.
- KALKANDELEN, Nureddin ; "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Bulunan Edirne'ye Ait Eserler Bibliyografyası", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.337-345.
- KANSU, Ş.Aziz ; "Edirne'nin Tarih Öncesine Ait Araştırmalar", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.13-19.
- KÜÇÜKERMEN, Önder ; "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Yaşamında Sanayi Devriminin Yeni Ürünleri", XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı, İstanbul 1998, s. 173-182.
- MANSEL, A.Müfid ; "İlkçağda Edirne", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.21-37.
- MERİÇ, R.Melül ; "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, c.I, İstanbul 1963, s.439-536.
- Nurettin Ormancı, ; "Edirne'nin Fetih Tarihine Dair", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, c.I, İstanbul 1963, s. 435-438.
- OSMAN, Rifat-Süheyl ÜNVER; "Edirne Sarayı Hakkında", ? , İstanbul ? , s.1-4.
- ÖZ, Tahsin ; "Edirne Yeni Sarayında Kazı ve Araştırmalar", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.217-222.
- SELEN, Hamit Sadi ; "Yazma Cihânnümâ'ya Göre Edirne Şehri", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.303-309.
- SERTOĞLU, Mithat ; "Bursa, Edirne Sarayları ve Eski Saray", Resimli Tarih Mecmuası, c.V, 1954, s.2889, 3461-3466.
- SÖNMEZ ,Neslihan ; "Osmanlı Mimarlığında Yapı ve Malzeme Terminolojisi Üstüne Bir Deneme", Oktay Aslanapa'ya Armağan, İstanbul 1996, s.183-238.

- ŞEHSUVAROĞLU, Haluk ; "Edirne'de Fatih'in Sarayı", TTOK Belleteni, Sy. 90, Temmuz 1949, s. 12-13.
- ; "Bursa Sarayı", TTOK Belleteni, Sy. 183, Nisan 1957, s. 7-8.
- ÜNVER, Süheyl ; "Edirne'de Eski Köprü", Arkitekt, Sy. 16, 1947, s.71-73.
- ; "Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misâlleri", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.233-253.
- ; "Edirne Sarayında Kum kasrı", Arkitekt, Sy. 9, 1939, s. 253-257.
- ; "Edirne Sarayı", Yeni Mecmua, Sy.86, 1923, s. 409-411.
- ZORLUTUNA, Salih "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne'nin Sahne Olduğu Şâhâne Hitan ve Evlenme Düğünleri", Edirne, Edirne'nin 600, Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1993, s.265-296.

YAZMALAR

- Abdî ; Edirne Sarayında Hitan ve Düğün, İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 235.
- Ahmed BÂDÎ ; Riyâz-ı Belde-i Edirne, Bayezid Devlet Ktp No: 10391-93, 3 cild, 1322.
- Beşir Çelebi ; Hikaye-i Beşir Çelebi (Tarih-i Edirne), Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları K.144/6, vr.109b-113a.
- Hıbrî ; Enîsü'l-müsâmirin (Edirne Tarihi), İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 451, II.fasılda Edirne hisarı ve sarayı, vr.5 b-8 b.
- İstanbul Üniversitesi Ktp. ;Edirne Vilayetindeki Emlâk-ı Hümâyûnu gösterir Harita, 1309, no:92335.
- ÖRFÎ, Mahmud ; Edirne Tarihi,1174, İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 8982 .
- REŞİD, Mehmed ; Kıtâât-ı Hamse Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 4160-66, 7-12 cüz.

DEFTERLER

ÜNVER, Süheyl

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:3, Edirne Sarayı.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:42, Edirnenâme.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:119, Edirne.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:133.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:172, Edirne.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:174, Edirne

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:178, Edirne.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:181, Edirne 1969.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:184, Edirne 1971.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:192, Edirne.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:200, Edirne.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:436, Rıfat Osmanınâme.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:546, Edirnemizin Kurtuluşu, Başkâtip Ali Fuad Bey'in hatıra defterinden.

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:628, Edirne Harekât-ı Arzı. (19.09.1165 depremde yıkılan yerler, Târihi arz-ı berâyı Edirne, İ.Ü. Kütüphanesi'nde 3612 numarada kayıtlı hicrî 1174'de yazılan eserden 1960'da alınmıştır.)

Süleymâniye Kütüphanesi, Edirne Defterleri, (D)No:724, Edirne.

Süleymâniye Kütüphânesi, Edirne Defterleri,
(D)No:749, Edirne .

Süleymâniye Kütüphânesi, Edirne Defterleri,
D.No:229/1-2, Fotoğraflarla Edirne.